issn 0557-9465

riječi

4/2016.

Časopis za književnost, kulturu i znanost

MATICA HRVATSKA SISAK

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
4/2016.

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
4/2016.

Nakladnik
Matica hrvatska Sisak

Glavna i odgovorna urednica
Đurđica Vuković

Urednik
Andrija Tunjić

Uredništvo
Tomislav Dovranić, Nataša Nježić, Siniša Matasović - zamjenik glavne i odgovorne urednice, Jelena Folnović, Sanja Mioković

Naslovnica
Želimir Janeš: Povijesnica Siska

Oblikovanje
Julija Marjanović

Tisak
Grafika Tironi, Petrinja

Uredništvo	Ogranak Matice hrvatske Sisak, Rimska 9, 44000 Sisak
Telefon	+385 44 524 556
E-mail	matica.hrvatska.ogranak.sisak@sk.t-com.hr
Internet	www.maticahrvatskasisak.hr

Uredništvo prima srijedom 17 do 20 sati. Rukopise ne vraćamo. Cijena pojedinog broja 60,00 kn. Godišnja pretplata 200,00 kn. Ovaj broj tiskan je novčanom pomoći Grada Siska, Županije Sisačko-moslavačke i Ministarstva kulture RH.

SADRŽAJ

USKLIČNIK 1

Stratis Mirivilis / Ognjeni cvijet 1

TEMA BROJA 3

Boris Vrga / Medalje, spomenici i kiparski crteži Želimira Janeša 3

LIKOVNOST 20

Mirna Rudan Lisak / *Nepokorena šuma i Radovan Ivšić* u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu 20

JEDAN AUTOR 28

Sead Begović / Poezija - kruh izabranih 28
Sead Begović - Poezija / Živjeti u stisnutoj šaci 35
Sead Begović - Kajkavske aplikacije / Dimo dojdi vu krasoti črnih las 47
Sead Begović - Proza / Ružica i Smajo 51
Führer 53
Priča o kruhu Ludviga i Mare 55
Sanjao sam smrt pastira 56
Sead Begović - Kritika / Riječi koje se izlijevaju u jezik 58
Jezični pjenušac pjesme koja je progovorila 59
Lirska figurativnost i pojmovna sugestivnost sevdalinke 62
Viša razina jezične kompetencije: „Pjevaju razlike tihotapke" Anke Žagar 64
Pjesnik koji komunikativno pali unutrašnju vatru svijeta 66
Raspre i rasprave Mirka Tomasovića 68

PROZA 72

Vedran Sušac / Divergentna uprizorenja na manžetama stvarnosti bez kraja
Patinaste amplitude trećesjajnog noira 72
Marko Gregur / Malika 83
Ilija Aščić / Mučnina 88
Maja Uršić Staraj / Doba 95
Iva Šakić Ristić / Udobne cipele 97
Zlatko Majsec / Sedam priča 105
Boris Bosančić / Putovanje na relaciji Vinkovci – Osijek 114
Denis Vidović / Ako ste se probudili, dan je dobro počeo 117

POEZIJA 121

Siniša Matasović / Komarci – zavjera i strategija proširivanja vrste 121
Maja Gregl / Danas želim sve 125
Maja Klarić / Uklanjanje slojeva 128
Žarko Jovanovski / Pola od nule i dalje je nula 133
Lana Sučec / Dunav – posrednik 137
Matijas Matko Baković / Zastave su opet na pola koplja 140
Jasmina Bosančić / Zlatna šutnja 146
Igor Petrić / Reciklažno dvorište 148
Marijana Petrović Mikulić / Lutanja 152

ESEJ **156**

Biserka Goleš Glasnović / U Janjevu, o njemu i oko njega 156

KRITIKA / PRIKAZ / OSVRT **167**

Đuro Vidmarović / Vjerojatni (i za sada jedini otkriveni) portret grofice Katarine Zrinski, rođene kneginje Frankopan
Prilog obilježavanju 450. obljetnice sigetske epopeje 167
Povratak Božice Brkan moslavačkoj kajkaviani 171

Tin Lemac / Tragalac za istinom – patetični autsajder 176

Biserka Goleš Glasnović / Galicijske priče 178
Povratak izvorima 180

Vesna Rogulja Mart / Žene umiru tako da ostanu žive 182

Siniša Matasović / Iznad vjere i znanosti 183

Stratis Mirivilis

Ognjeni cvijet

(ulomak)[1]

Za vrijeme Prvog balkanskog rata grčka Peta divizija teško je stradala u zasjedi negdje na području Makedonije ili Epira, kod jednog turskog sela. Čim su se preživjeli grčki vojnici okupili, počela je odmazda. Provalili su u to selo nasumce ubijajući i pljačkajući, a potom počeli skupljati sve vojno sposobne muškarce na koje su naišli. Među Turcima koje su zatekli skrivene po kućama bio je i visoki plavooki starac otmjena držanja, koji ih je preklinjao da se smiluju njegovim dvjema maloljetnim kćerima i bratu paralitičaru. Iako je skoro došlo do silovanja dviju djevojaka i iako su pojedini Grci strašili starca i paralitičara, ponajviše zaslugom Mirivilisa i njegova prijatelja Mirona, koji su se uspjeli donekle i zbližiti sa starcem, grčki su se vojnici ipak povukli iz te kuće, činilo se, bez težih posljedica po ukućane. Čekao se novi dan u kojem su zarobljeni seljani trebali biti strijeljani.

Rano ujutro, u zoru, s niskog blatnjavog brežuljka na kojem se smjestilo selo zatrubilo je na uzbunu. Tu je blizu bilo polje puno kratko podsječene trstke kukuruza koji je trunuo. Na brijegu se skupljala satnija, dok su u polje dovedeni pronađeni seljaci koji su se skrivali. Vrijeme se nije promijenilo. Još jedan dan svitao je vrlo sporo, jedan gnjili dan s olovnim nebom iz kojeg je neprestano sipilo. Podijelili su nas na skupine i svakoj predali pet-šest ljudi za strijeljanje. Među našoj skupini dodijeljenim ljudima primijetih visok lik starca. Kad smo se postrojili nasuprot, vidio sam ga izbliza. Spustio je pogled, a usne su mu neprestano šaputale molitve. Svilena brada lagano mu je lelujala na vjetru, razbacana po prsima. Moje srce kucalo je glasno, nisam mislio da će i njega izabrati za pogubljenje. Pokušao sam zamoliti svog vodnika da me pošalje u drugi odjel. ''Na svoje mjesto!'', prekinuo me prije nego sam završio rečenicu. Otišao sam na svoje mjesto i molio Boga da starac ne podigne pogled s tla. Iznenada pomislih da bi najveće dobro koje bih mu mogao učiniti bilo da mu osiguram trenutačnu smrt, da ne vidim kako se muči kao neki koji jecaju na tlu poput goveda i udaraju dlanovima po blatu dok ne izdahnu. Imali smo tada predivno oružje, marke Mannlicher-Schönauer, austrijske proizvodnje. To su elegantne puške, lagane i precizne. Naciljao sam na starčevo čelo, između njegovih sijedih obrva. ''Bože moj, samo da ne podigne pogled na mene!'', molio sam i srce mi je lupalo, samo da završi ta muka. No trenutak prije nego što je časnik izdao zapovijed, starac polako podigne bradu i otvori svoje modre oči uperivši ih ravno u mene. Pogledao me prodorno, ne prestajući moliti. Učinilo mi se da osjećam kako moja linija vida dodiruje nešto čvrsto na njegovu čelu i da ga miluje. ''Vatra!'', zapovjedi vodnik. Povukao sam okidač i on se sruši u blato kao gromom ošinut. Tanka crvena traka potekla mu je s čela, spustila se od oka na obraz i počela kapati na snježnu bradu.

Kad je pogubljenje bilo izvršeno, otvorena je džamija da iziđu u njoj zatvoreni žene i djeca. U međuvremenu se jedna skupina iz prvog voda bacila na paljenje prokletog sela. Vojnici su trčali s kantama, petrolejem polijevali domove i štale.

1 Priča „Ognjeni cvijet" objavljena je u Mirivilisovoj (1892-1969) zbirki kratkih priča *Crvena knjiga* 1953. Prvotna, kraća verzija priče, pod naslovom „Rat" objavljena je 1928. godine.

Nebo, umjesto da jače svijetli kako je dan napredovao, sve je više spuštalo prljavu, tešku kišu. Zrak je ulazio u pluća, gust od magle koja se vukla na brdo i na mokrom tlu napasala svoja tamna stada. S maglom je svoju omaglicu pomiješao i dim iz kuća koje su gorjele. Crvenocrni plamenovi sukljali su silovito i plazili svoje živahne jezičce s prozora i drvenih balkona, pa se opet povlačili unutra. Zatim su ovladali čitavom kućom, skakali po krovovima velikim skokovima, mahali svojim razderanim pobjedničkim zastavama po rešetkama, po dimnjacima. Nekoliko velikih goveda poludjelo je od straha od vatre, dojurilo kao mahnito divljim trkom pa se spustilo nizbrdo. I tada zatrubi za objed. No baš kad su nam dijelili kuhani čaj u čuturice, začuje se izmiješan krik naričućih žena koje su se penjale iz sela. Bili su to žene i djeca koji su se razmiljeli iz džamije čim su ih pustili, pa potrčali da prepoznaju svoje mrtve. Urlali su svi zajedno poput ranjenih životinja i hrlili prema leševima, žene raskopčane, nepokrivene, s kosom šibanom na vjetru, divlje menade. Jutarnje piće nije mi silazilo u grlo. Iznenada me jedna misao udari poput biča. Izlio sam čuturicu na tlo, zgrabio Mirona za ruku.

,,Paralitičar!'', povičem. ,,Zaboravili smo na onog paralitičara!''

Poskočio je i Miron pa počesmo trčati natrag prema kući u kojoj smo probdjeli noć. Vatra ju je omotala, žvakala, čuli smo suho pucketanje njezina žvakanja. Uskočili smo u stražnji dio dvorišta, ondje gdje je bila mala bolesnikova soba. Od strane ulaza bilo se nemoguće probiti unutra. Vatrena zavjesa zatvorila je vrata, čuli smo kako grede praskaju, pa se povlače, ruše bučno, povlačeći i kat za sobom. Zastali smo pod prozorom paralitičara. Bolesnik je bio ondje, iza svog stakla. U crvenom odsjaju vidjela se njegova nepomična silueta. Vatra se probijala u sobu, već smo u pozadini vidjeli plamen kako širi svoju vatrenu zavjesu. Paralitičar je bio ondje nepokretan, mramoran usred svoje žive kože, i nije mogao ni okrenuti glavu prema plamenu koji mu se sleđa približavao i opkoljavao ga. Bit će da mu je lice i tada obuzimala strašna nepomičnost voštane skulpture, no znao sam da u tom mrtvom licu žive i okreću se žaruljice, kao na onom satu Vremena koji smo protekle noći bili vidjeli u njegovoj kući. Cijela njegova duša bila je sa crnokosim djevojkama koje su nam malo prije plesale pune straha. Povukao sam prijatelja za ruku.

,,Hajdemo'', rekoh, ,,nemam snage još i to gledati!''

Gust zrak, uprljan od zapaljenih dasaka, tkanina i dima iz vlažne slame, otežavao je disanje.

Truba opet zaori s brda. Potrčasmo, a iza nas potrče plamičci od grede do grede, od prozora do prozora, zanosno plešući. Zazvižde u dimnjacima pa skaču, krilati demoni. Seoske gospodske kuće rušile su se kao velike mirne životinje koje prebijenih koljena padaju na hrpu. Satnija je stavljena u pokret. Ostavili smo za sobom ukleto selo, jezivu kuću, leševe i tužaljke žena. I tada, u crnom oblaku, za koji se nije moglo razabrati je li magla ili dim, procvjeta i iznenada otvori svoje živahne latice, visoko, usred neba, ogromna crvena ruža. Bio je to minaret kojem je okrugla kula iznutra gorjela a da se to uopće nije vidjelo. Tako je plamen, tek kad se popeo na vrh, na kružnoj galeriji na koju izlazi mujezin, pronašao prozorčiće i suknuo kroz njih svojim crvenim jezičcima. Bila je to divovska baklja koju je na nebu držao Anđeo rata. Naša je kolona napredovala, a ja sam svako malo okretao glavu unazad, općinjen tim neshvatljivim simbolom, samo da opet vidim taj strašan ognjeni cvijet koji se crvenio u zraku, obješen između neba i zemlje, pokrećući svoje živahne, monstruozne latice.

Otada su prošle mnoge godine, a prolaze i dalje. Rat sam vidio opet, više puta, u najstrašnijim i najružnijim njegovim oblicima. U mojem pak sjećanju živi, kreće se, govori i pjeva mnoštvo lica, živih i mrtvih, koja su utkana u dugo platno mog života, ona su moja osnova i potka. Lica su to mojih bližnjih i lica stranaca, lica prijatelja i lica neprijatelja, dobra i zla, lijepa i ružna, mlada i stara. Moje je postojanje neraskidivo isprepleteno s njima i često imam osjećaj da su ona tu samo zbog toga da bi nastavila svoj tajni život prikvačena na prozorčiće moga sjećanja. Tek će zajedno sa mnom konačno umrijeti. Koliko li će samo ljudi umrijeti sa mnom! Jer kad i na mene bude došao red da napustim ovaj život, znam da u sjećanje onih koji me vole i onih koji me mrze neću predati ništa drugo nego samo svoju osobnost, lišenu svog tog prekrasnog i šarenog naroda koji u meni boravi.

To je razlog zbog kojeg povremeno kao umjetnik skiciram neke od oblika koje držim pohranjene u sebi. Mnogi od njih ponekad mi dolaze i ponovo se javljaju u snovima. Razgovaram s njima s užitkom ili tugom, u nepoznatim krajevima, i prepoznajem ih još uvijek, koliko god mi se puta pojavili izmijenjena lica, mlađi, nepovjerljiviji, zagonetniji, kao da njihove likove gledam odražene u nemirnoj vodi. Ujutro, kad se budim, njihove se sjene rasplinjuju, okreću mi leđa i tonu opet u vode moga sjećanja. Neki mi ostavljaju jasnu sliku našeg snovitog susreta i kad se probudim. Tada otvorenih očiju snove opet oživljavam, pažljivo, detaljno, i veselim im se kao višestrukom umnožavanju svoga života. Jer život volim strastveno, cijenim sve njegove sate, sve njegove oblike, i znam koliko je to neprocjenjiv dar pružen mi iz ruke Božje. Neki me pak napuštaju i ostavljaju čim se probudim. Koliko ih god dozivao, ne vraćaju mi se. Tada mi preostaje samo osjećaj doživljena sna. Ponekad je to mrvica radosti, ponekad tuge ili tjeskobe, ponekad čak i manje od toga. Manje od sjene onog galeba koji u trenu proleti iznad tekućeg lica mora, tako da pticu ne stignemo ni vidjeti.

No među svim blagom mog života postoji jedno što s vremenom nije izblijedjelo. Dapače, što sam stariji, to ga intenzivnije osjećam u sebi. To je miran pogled modrih očiju jednog starca, lijepog poput biblijskih proroka, koji je ušao u moju dušu i nastanio se u njoj trenutak prije nego sam ga ustrijelio. Miran pogled modrih očiju koji smatram besmrtnim. Živi i postoji u meni, u mojoj krvi. Kola s mojom krvlju. Ponekad kao blagoslov, ponekad kao otrov, kao bolest koja me zarazila. Znam da će taj pogled nestati samo zajedno s mojom dušom. Zato ga želim spasiti dok je vrijeme.

S novogrčkoga preveo Luka Vukušić

Boris Vrga

Medalje, spomenici i kiparski crteži Želimira Janeša

Kipar je čovjek koji kroz materijal govori formom.
Želimir Janeš

I.

Da je Želimir Janeš[2] medaljer čije su medalje zauzele najviše mjesto unutar hrvatske likovne scene, dobro je poznata činjenica, pa i onim slabijim poznavateljima medija male plastike. Kao medaljer, on je unio brojne promjene u ovaj medij i prema mišljenju likovnih znalaca oblikovno inovirao klasičnu, na podlozi ležeću medalju i njene klišejizirane geometrijske oblike kruga ili četverokuta, transformirajući je iz futrolno – vitrinske umjetnosti u punovrijednu galerijsku disciplinu, dakle onu koja će biti bliža i pristupačnija oku, koja će gledatelju naposljetku omogućiti pogled od 360 stupnjeva na sve tri dimenzije ostvarenoga kiparskog djela.[3] Osim toga, što veće približavanje medalji i njezino uzimanje u ruke i opipavanje bio je jedini način da se uspostavi, ne samo vizualna i taktilna bliskost, već da se iz smanjene udaljenosti i blizine vlastita dlana percipira njezin minijaturni sadržaj.

Da bi u svemu tome uspio, Janeš je evoluirao njezin tradicionalan oblik, konstruirajući poprilično slobodne i inovativne dvostrane medalje nepravilnih, zadebljanih rubova i reljefno strukturiranih ploha te nerijetko arhitektonsko

2 Želimir Janeš rođen je 12. XII. 1916. u Sisku u obitelji u kojoj je otac bio pružni radnik na željeznici, a majka krojačica. Sve do polaska u školu živio je u Selima nedaleko Siska. U rodnom gradu završio je osnovnu i večernju električarsku školu. Unatoč protivljenju roditelja, upisao je i završio Srednju školu za umjetnički obrt svakodnevno putujući vlakom iz Siska u Zagreb i obratno. Tek tijekom polaženja trećeg i četvrtog razreda živio je u internatu na Josipovcu gdje mu je odgajatelj bio Vladimir Nazor čiju je medalju kreirao i u sklopu Nagrade Vladimir Nazor dva puta dobio (1970. godišnju i 1989. za životno djelo). Od 1937. do 1941. studirao je kiparstvo kod prof. Frane Kršinića na ALU u Zagrebu. Po završetku studija nastavlja specijalku kod Ivana Meštrovića (1941.- 1942.) te Antuna Augustinčića (1945. – 1946.). Nekoliko godina radio je samostalno, a 1950. postao suradnik Frane Kršinića u njegovoj majstorskoj radionici. Od 1955. do 1961. djelovao je kao pedagog na Školi primijenjene umjetnosti u Zagrebu, a od 1961. do 1987. kao profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Član suradnik JAZU bio je od 1977., izvanredan član Razreda za likovne umjetnosti od 1983., a stalan član od 1991. Kao likovni pedagog odgojio je niz mladih umjetnika i u njih pobudio interes za medaljistiku. Jedan je od inicijatora i stalnih sudionika tradicionalnog *Memorijala Ive Kerdića*. Godine 1973. postao je stalni član FIDEM-a (Svjetske međunarodne organizacije medaljerstva sa sjedištem u Parizu/ Federation Internationale de la Medaille) na čijim izložbama izlaže u Kölnu, Varšavi, Pragu, Bratislavi, Madridu, Barceloni, Budimpešti, Helsinkiju i drugdje. Već 1963. na izložbi FIDEM-a u Haagu, njegove su medalje bile vrednovane kao fenomen globalnog značaja. Priredio je brojne izložbe u zemlji (Bjelovaru, Dubrovniku, Karlovcu, Kutini, Labinu, Splitu, Šibeniku, Vinkovcima, Vukovaru, Zagrebu, Buzetu, Pazinu) i inozemstvu (Tübingenu, Parizu, Bagdadu, Bejrutu, Ljubljani, Krškom, Beogradu, Sarajevu, Tuzli i dr.). U rodnom Sisku, kojemu je 1981. donirao 129 medalja i malih plastika, tematski vezanih za sisačka zbivanja i ličnosti (što samo potvrđuje činjenicu da je Sisak predstavljao jedan od najzastupljenijih temata u njegovu medaljerskom opusu), samostalno je izlagao 1969., 1981., 1988., 2002. i 2013. Umro je u Zagrebu 22. II. 1996.

3 Možda je ovo prava prigoda da javnosti prezentiramo najstariju poznatu Janešovu medalju. Riječ je o tradicionalno koncipiranoj jednostranoj plaketi *Vlatko Maček*, nastaloj 1939. godine, za vrijeme školovanja na Akademiji likovnih umjetnosti. Ista ima klasični pravokutni oblik, s realističkim prikazom Mačekova lika na aversu i natpisom koji se nalazi uz sami donji rub plakete: „Vođa hrvatskog naroda dr. V. Maček".

– skulpturalne forme koje imaju treću dimenziju i sliče maloj plastici. Njihova naglašena plastičnost, bazirana na rastvaranju mase i prodoru u prostor, problematizirala je medij medaljistike, pa ne čudi da su nedostatno upućeni pojedinci, sudeći Janešove medalje samo po oblikovnom modusu, a ne i po njihovom primarno medaljerskom, memorijalno – prigodničarskom i jubilarno - nagradnom karakteru, u istima nazrijevali mogućnost dokidanja samoga žanra.

Spomenute inovacije evidentne su već iz samih terminoloških natuknica koje je Janeš stvorio i kojima je imenovao svoje maloplastične artefakte: npr. medalja stajačica, dvostrana stojeća, vitražna, taktilna, perforirana i inkrustirana medalja, taktila, medaljon i druge. Zastupajući mišljenje da je skulptura zapravo arhitektura koju gradimo bez obzira na dimenzije, posebnu je važnost pridavao skulpturalnim spomenicama kao trodimenzionalnim formama na kojima je evidentna organska povezanost između plastično kreiranog postamenta i reljefnog ili modeliranog tijela medalje koje počiva na postolju.[4] Čak kada je zadržavao klasičnu formu dvostrane medalje, Janeš je iskazivao naročitu inventivnost i duhovitost u rješavanju njezina reversa. Zalažući se za ravnopravnu ulogu aversa i reversa, kao na monetama, nastojao je da interpretacije na reversu na aluzivni, simbolički, metaforički ili poetski način govore o sadržajima na aversu (portreti društvenih i kulturnih značajnika, godišnjice i drugi javni povodi).

Osim formama, Janeš je posebnu važnost pridavao kako klasičnim, tako i novim materijalima, primjerice staklu, sedefu, kristalu, keramici, poliesterskim i epoksidnim smolama, kamenu, zlatu, srebru, tombaku (slitni bakra i cinka), rubinu, koraljima, jelenskoj rožini, bjelokosti i drugima. Kao vrlo dobar poznavatelj tehnologije ovih materijala i njihovih „govornih" mogućnosti, smatrao je da nema građe koja se ne može preoblikovati u kiparsku formu. Pritom je birao one materijale koji će na što uspješniji način prezentirati njegove stvaralačke ideje, poglavito one koje se nisu mogle u potpunosti izraziti u konvencionalnim tvorivima, npr. brončani vrutak iz Željezare Sisak ili pretvorba nafte u Rafineriji Sisak. Usvajajući izražajne mogućnosti raznih materijala, ostvarivao je takvu plastičku kompleksnost koja je medalju obogaćivala novim oblikovnim i taktilnim, svjetlosnim i kolorističkim efektima. Kao primjer uspješnog integriranja raznih materijala u jedinstvenu plastičku formu, navodimo medalje *Pretvorba* i *Danteska* koje su realizirane u poliesteru, a patinirane tiskarskim olovom (1974.), *Jadransko oko* građeno iz srebra i koralja (1965.), *Kupski meandar* iz srebra i školjke (1976.), *Nafta i more*, iz poliestera i srebrnih granula (1970.), *Zodijak*, iz ebanovine i kameje (1978.), *Čaša Jure Kaštelana,* iz ebanovine, zlata, bisera i rubina (1984.), *Oko kamere,* iz višebojnog kristala (1986.) i dr.

4 Prema Janešu „medalja je u svojoj biti skulptura u malom: malim sredstvima mora obuhvatiti mnoge elemente, mora 'govoriti' što više. Bez obzira na to što je sitna, medalja koji put od stvaraoca zahtijeva više od velike spomeničke plastike." Opširnije u tekstu Vinka Zlamalika: *Sisak – Želimiru Janešu*, katalog, Sisak, Muzej Sisak, 1984.

Poznato je da je Janeš posebnu pozornost posvećivao tekstualnim dijelovima medalje koje je nastojao što više skratiti i svesti na bitno. Smatrajući kako tekst nema samo obavijesnu funkciju već i likovni potencijal, inskripcije je posebno modelirao, strukturirao i ornamentirao pridajući im likovna obilježja koja su se nalazila u ravnopravnom formalnom i značenjskom odnosu s motivima medalja.

Sve ove promjene izvršene su s temeljnom nakanom da se poboljša vizualna komunikativnost medalje, da se ista prihvati u ruke i time razotkriju oni detalji koji se iz daljine ne vide, a njezina komunikativnost proširi s monomedijalne vizualne na bimedijalnu optičku i taktilnu dimenziju kojom će se promovirati njezina masa i težina, glatkoća i hrapavost, šupljine i izbočenja, tvrdoća i hladnoća te druga fizička svojstva. Ta intimistička komponenta naročito je došla do izražaja u tzv. taktilama, minijaturnim organičkim, uglavnom eliptoidnim ostvarenjima, koja stimuliraju doživljaj opipa i koje je sam Janeš, zbog taktilne komunikacije, prozvao plastikom za dlan.[5]

Opredjeljujući se za nevelike kiparske forme, što ne znači da je, kako ćemo kasnije vidjeti, izbjegavao i manje uspješno rješavao spomenike većih dimenzija, Janeš je inovirao datosti medaljerskog medija kreirajući nove forme kojima je pridao osobnu stilistiku i koje je podigao na monumentalnu razinu. Ta monumentalnost, koju svi primjećuju, ali je malo tko analizira, proizlazi iz konstitutivnog jedinstva materije i značenja, osjećaja za kompoziciju u malim dimenzijama, lapidarnost sinteze i jezgrovitu ekspresiju ideje sposobne da ostvari prikaz ili lik na prostoru od svega nekoliko centimetara i svede ga na znak ili simbol u kojem su sintetizirana i sabijena bitna značenja medalje čija optička i/ili taktilna poruka mora biti jasna i razumljiva većini ljudi.

Istražujući problem forme, namećući si, po vlastitom priznanju, probleme tamo gdje ih nije bilo, Janeš je promijenio pravila kompozicije i svojim originalnim inovacijama stvorio niz novih medaljerskih oblika koji se, bez iole pretjerivanja, mogu nazvati janešovskima. Ostavljajući neizbrisiv trag u hrvatskoj medaljistici, Janešovi artefakti afirmirali su medalju kao skulpturalnu vrijednost, kao komunikativnu, značenjski svevremenu formu u prostoru koja odražava njegov medaljerski duh, ali i vrijeme u kojem je nastala. A to vrijeme nam govori da je Janeš imaginirao nove i samosvojne medaljerske forme koje razotkrivaju njegovo zanatsko majstorstvo i da su u pravu oni tumači njegova opusa koji tvrde kako nakon Janeša „medalja više nikada ne može biti ono što je bila prije" njega.[6]

5 „Pojam 'taktila' je nastao unutar likovnog kruga, a podrazumijeva sitnu plastiku, reljef, medalju, koje uz ostalo karakteriziraju i određena fizička svojstva (specifične dimenzije, karakteristični volumeni, određena masa, posebnost forme i različitost materijala). Taktil je pojam za utilitarno, taktila za doživljajno. I prije sam tražio taktilu i taktilnost, te sam oblike bimedijalno obrtao. Dakle, dodatni sadržaj za vizualce, za publiku, meni je bio primaran.", izjavio je Janeš novinarki Radi Vnuk (*Umjetnost nije strah*, „Vjesnik", 31. I. 1984.).

6 Bogdan Mesinger: *Traktat o medalji*, „Treći memorijal Ive Kerdića", Osijek, 1987., str. 49.

II.

Poseban likovni interes iskazao je Janeš za glagoljicu, prvo slavensko pismo, djelo Konstantina Ćirila sastavljeno od 38 znakova čiji su osnovni grafijski elementi križ, krug i trokut te njihove brojne kombinacije. Stoga ne treba čuditi kako su svojim oblicima ponekog čitača asocirali na kalež, nakovanj, gljivu, stol ili stablo (slovo S), bisage (slovo V), krušnu peć (slovo R), velike vratnice (L) ili crkvu kao što je to slučaj u *Slovu A – Uspon istarskoga razvoda* (1977. – 1985.).[7] Janešovo zanimanje za glagoljska slova, koja prema njemu „imaju sadržaj, poruku, ali i arhitekturu forme, volumena",[8] dokumentira plastička stilizacija pojedinih glagoljskih slova u raznim materijalima. Posebno su zanimljiva slova oblikovana u kristalu, prozirnoj staklenoj masi, koja emitiraju stanoviti liturgijsko – sakralni naboj.

Njegov najznačajniji spomenički kompleks, sastavljen od jedanaest spomenika nazvan *Aleja glagoljaša* (1977. – 1985.) povezuje dva glagoljaška središta, Roč i Hum, u kojima se glagoljica naročito proširila.[9] Kao kipar specifična senzibiliteta i zavidna skulptorskog znanja, Janeš je dvodimenzionalne glagoljske grafeme prefigurirao u jednostavne i trodimenzionalne kamene skulpture, oblikovno usuglašene s glagoljskim pismenima i ambijentalnim značajkama prostora u koji su smještene. Dovedeni na ljudsku mjeru, „osovljeni i konstituirani oko svoje osi oni su postali znamen na putu i reperi u pejsažu"[10], pomalo nalik na menhire, kromleke (kružna mjesta) i stećke krajputaše koji su tako skladno srasli sa okolinom da bi ih netko tko nije upućen u njihovu genezu, lako prozvao autohtonima. Iz pripremne crtačke skice za skulpturu *Stup Čakavskog sabora* (visina 2,1 m) vidi se koliko je autoru stalo da se ovaj, prvi od deset kamenih monolita, koji ima oblik glagoljaškog slova „S", ne samo što jasnije i čišće plastički definira, već i pažljivo odvagne te volumenski uravnoteži s okolišem dokazujući ujedno kako su Janešove spomeničke skulpture uvijek domišljene u odnosu na prostor i prilagođene ambijentu u koji će biti postavljene i u kojem će prenositi svoje simboličke poruke.

Jedanaesti spomenik *Humska vrata* građen je od bakra i sadrži bukranij (plastički izvedenu volovsku lubanju), alke i težački kalendarij sastavljen od dvanaest brončanih aplikata koji prikazuju poljske, vinogradarske, kućne i druge radove u svakom mjesecu u kalendarskoj godini. U pripremi za izradu ovih aplikata, Janeš je realizirao niz crteža koji navještavaju pojedina kompozicijska rješenja i ukazuju na aktivni suživot čovjeka s prirodom. Realizirana linearnim rukopisom, isti su u svojoj kiparskoj verziji doživjeli nužnu reduktivnu metamorfozu.

Mada je tvrdio da je njegovo stvaralačko djelovanje vezano prvenstveno uz malu plastiku, on je, kao što vidimo, radio i velike skulpture. Jedna od najpoznatijih skulptura, postavljenih u javni prostor jest *Debeli brijest* (1981.), moderan spomenik Prvom partizanskom odredu postavljen u šumi Brezovica kod Siska, visok 21 metar. Nakon što mu nije uspjelo konzervirati dotrajali prastari debeli brijest u povijesnom ambijentu šume, pod kojim je osnovan Prvi partizanski odred, u njegovom je korijeništu od bijeloga betona kreirao spomenik koji svojim dimenzijama i formom snažnog i razgranatog debla otjelovljuje propalo prirodno stablo te predstavlja simbol snage i odlučnosti potrebne da se u porobljenoj Evropi formira prvi antifašistički odred.[11]

Janešov velebni likovno – urbanistički projekt *Šetnica povijesnih koraka* iz 1990., u kojem je u jednom potezu duž obale Kupe - od ušća Odre u Kupu i Kupe u Savu - planirao objediniti bogatu povijest Siska, od rimske Siscije i Panonia Croatica do Malog i Velikog Kaptola, Granika i Starog grada, za koji mu je 1998. dodijeljena Nagrada grada Siska za životno djelo, ostao je nažalost nerealiziran.[12]

Interes za sakralnu tematiku, Janeš je oživotvorio na prikazima sisačkoga nebeskog zaštitnika *Sv. Kvirina,* čiji je lik umjetnički transponirao s obligatnim mlinskim kamenom oko vrata. Osim na vitrailu (195 x 193 cm), postavljenom u apsidi iznad glavnog oltara Župne crkve sv. Kvirina u Sisku, sv. Kvirin je glavni motiv jednostrane brončane medalje koja je realizirana 1995. i dodjeljuje se dobitnicima Nagrade Grada Siska. Uz spomenuto, Janeš je realizirao i veći broj crtačkih prikaza ovoga sveca, od kojih raspolažemo onime koji je poslužio kao osnova za izvedbu razvedenog grafičkog lista *Severila* (1990.) i inspiriran je prvim povijesnim romanom novije hrvatske književnosti Ivana Krstitelja Tkalčića *Severila ili Slika iz progonstva kršćanah u Sisku* (1866.). Sve spomenute realizacije predstavljaju linijom i bojom te inventarima muke (mlinski kamen, konop, rimski šljem) i znakovima svetosti (križ, ptica, aureola, zlatni svetokrug) ostvarenu simbiozu ljudskog i božanskog, tjelesnog i duhovnog, zemaljskog i metafizičkog, pokazujući ujedno putove kojima jedna nesumnjivo povijesna ličnost postaje kršćanski i metafizički simbol posredovan njegovim čudesnim izdizanjem iz rijeke u koju je bačen s privezanim mlinskim kamenom oko vrata.

7 „Glagoljica, to staro hrvatsko pismo, uvelo nas je u svijet kulture i civilizacije. Izbjegavao sam literarnost, već sam sve pretvorio u znak. A to je glagoljica sama po sebi. Svi ti trokuti i krugovi – to ima veze s duhovnošću, s božanskim. Sv. Trojstvo – zato je trokut. Krug – to je zatvorenost, vječnost. Više: Anđelka Dobrijević: *Učiti umjetnost* (*Razgovori o akademiji*), Zagreb - Opuzen, Naro naklada i Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, 1997., str. 14.

8 „Pogledajte, glagoljica je čista kiparska forma, znakovno apstraktna, asocijativna. A glagoljski znaci, slova, za mene su bili pravi likovni izazov za skulptorsko razmišljanje i definiranje čistoće i jasnoće forme, što je bitno za moderno kiparstvo: jezik simbola." Opširnije: Rada Vnuk: *To nije pesja markica*, „Vjesnik", 22. VII. 1989.

9 Aleja glagoljaša Roč – proteže se u dužini od sedam kilometara i sastoji se od deset kamenih spomenika: *Stup čakavskog sabora*, *Stol Ćirila i Metoda*, *Katedra Klimenta Ohridskog*, *Lapidarij* (kopije najvažnijih glagoljskih spomenika), *Vidikovac Grgura Ninskog*, *Uspon Istarskog razvoda*, *Klanac hrvatskoga Lucidara*, *Odmorište Jurja Žakna*, *Zid hrvatskih protestanata i heretika*, *Spomen otporu i slobodi*, a jedanaesti predstavlja Humska vrata građena od bakra. Kreativni sudionik ovoga spomeničkog kompleksa je akademik Josip Bratulić.

10 „Kad sam radio glagoljaške znakove, jedan kolega mi je rekao da sam apstraktan. Ma nisam apstraktan! to je točno određeno kao znak. Znak nikada nije apstraktan." Vidi bilješku broj 6., str. 11.

11 Na motiv debelog brijesta, kreirao je Janeš i dvostranu medalju *Dan općine/Gradski muzej u Sisku* (1980.). Na njezinu licu nalazi se pročelje ruševnog Velikog kaptola, a na naličju spomenik „Debeli brijest" u Brezovici.

12 „Gledajte, u jednoj šetnji možete ispričati povijest, od 'Majerice', gdje je bio prvi dućan, idući kroz prvu ulicu. Malo gradova može objediniti tako nešto i imati u jednom potezu." izjavio je Janeš u razgovoru s novinarskom Marijanom Koritnik u tekstu *Tu je to počelo*, „Rafinerijski list", 15. VII. 1989., str. 10.

Janeš je autor Križnog puta, uprizorenog na reljefima u drvu i postavljenog u sjemenišnoj kapelici sv. Bonaventure u Visokom (BiH, 1977.) kojim je nastojao dati svoj obol Kristovom golgotskom martiriju i spiritualizirati univerzalna pitanja o životu i smrti, dobru i zlu, žrtvovanju za druge i praštanju te naposljetku krucifikaciji. Figuralni likovi na postajama Kristovog kalvarijskog puta koncipirani su plošno i sumarno te, više stilizirani nego individualizirani, ostaju u domeni scenskog mimetizma ponižavajuće Isusove patnje i smrti na križu te dobro poznate ikonografske retorike, kako to već primjereno ilustriraju i pojedini pripremni crteži, primjerice oni s prikazima Spasiteljeva susreta sa svojom Svetom Majkom (*Isus susreće svoju Svetu Majku*, četvrta postaja), njegova posrtaja pod teretom križa (*Isus pada drugi put pod križem*, sedma postaja) ili završnog polaganja u grob (*Isusa polažu u grob*, četrnaesta postaja).

Kada smo se već dotakli Janešova sakralna opusa, spomenimo i njegovo *Uskrsnuće* (1979.) realizirano od pozlaćenog drveta i postavljeno u Franjevačkom samostanu i crkvi sv. Ante u Bistriku kraj Sarajeva i istaknimo da je nacrt za nerealiziranu crkvu u Boki Kotorskoj, rješavan zajednički s arhitektom Željkom Kovačićem, zamislio u obliku glagoljskoga slova Az.

III.

Da je Janeš crtač koji je realizirao znatan broj crteža, javnosti je manje poznato, tim više što je svoje crteže rijetko izlagao i što isti nisu našli adekvatno mjesto na stranicama njemu posvećenih monografskih tekstova.[13] Upravo stoga, one izlagačke prigode na kojima su isti prezentirani javnosti,[14] povod su da razmotrimo u kojoj je mjeri crtež prožimao Janešovo stvaralaštvo, kakvi su bili njegovi tematski i stilski interesi i kakvu je ulogu crtež imao u kontekstu kiparskog mu opusa.

Govoriti danas, o tako tradicionalnom, a nerijetko i marginaliziranom mediju, kao što je crtež, gotovo je nemoguće bez podsjećanja na promjene u poimanju njegove plastičke suštine i prijepore koji prate definiranje njegovih metijerskih granica. Ne ulazeći dublje u njegovu posvemašnju hibridnost i za naš ukus preradikalne simbiotičke interakcije s drugim medijima (video, animacija, performance, instalacije, body art), zaustavimo se načas na analizi onih estetskih označnica koje distingviraju liniju od tona i crtež od slike, a koje je na stanoviti način aktualizirala i dosada najopsežnija prezentacija Janešovih crteža sastavljena od četrdesetak eksponata, održana u Sisku krajem 2002. godine.[15]

U kojoj je mjeri definicija ovoga medija teška, dokaz je svojedobna prosudba povjesničara umjetnosti Jerka Denegrija, člana žirija prvih četiriju Međunarodnih izložaba originalnog crteža pokrenutih u Rijeci 1968. godine. Prema njegovim navodima, „crtežom se smatralo sve što ostavlja trag na papiru bilo kojim sredstvom: olovkom, tušem, perom, flomasterom, bez ograničenja formata i podloge."[16] Stoga je općenito prihvaćeno da se kao crtež prihvate oni radovi na kojima „prevladavaju glavni elementi crteža – crte, linije – kao čitljiv i jasno uočljiv trag geste i kretanja autorove ruke", odnosno ona umjetnička djela koja su „sami autori proglašavali crtežom, bez obzira na tehniku ili podlogu crteža."[17]

Poseban vid crteža predstavljaju tzv. kiparski crteži, na koje se dugo vremena gledalo kao na manje važan segment likovnosti, koji služi isključivo kao predložak, uvod, početni stadij ili nukleus nastanka nekoga skulpturalnog djela. Tek u zadnje vrijeme, obilježeno euhijerarhizacijom i ujednačivanjem značaja pojedinih likovnih vrsta i rodova, kiparski su crteži dobili na dignitetu tako da ih se u današnje vrijeme atribuira samostalnim umjetničkim djelima koja imaju gotovo jednaki značaj kao i same skulpture.

Takvoj ravnopravnosti doprinijele su izložbe crtačkih realizacija Michelangela Bounarottija, Antoine Bourdella, Auguste Rodina, Ivana Meštrovića, Vanje Radauša, Dušana Džamonje, Ivana Kožarića i drugih kipara, koje su održavane u svijetu i u nas tijekom zadnja dva desetljeća i koje su u punoj mjeri aktualizirale problem skulpturalnog crteža i njegova značaja u otkrivanju načina kreativnog razmišljanja i stvaralačkog procesa pojedinih umjetnika. Pokazalo se, naime, da su upravo crteži neizostavni elementi na putu praćenja onih, nerijetko mukotrpnih izvođačkih postupaka, koji su pojedine kipare zaokupljali od polazišne zamisli i radne skice do konačne vizualne eksplikacije ideje i finalna oživotvorenja njihovih stvaralačkih zamisli.

Promotreni u tom kontekstu, kiparski crteži Želimira Janeša, iskazali su svoju aktualnost i zanimljivost, pa samim time i interpretativnu privlačnost, kako po pitanju njihove medijske širine označene dokidanjem konvencionalnih granica uspostavljenih između linije i mrlje, crtovlja i boje, tako i po pitanju očitovanja autonomnosti crteža odnosno svjedočenja o njegovoj inicijalnoj i premostnoj ulozi u procesu nastanka definitivnih skulpturalnih rješenja.

IV.

Analizirajući dostupne Janešove crteže, realizirane raznim crtačkim tehnikama (tuš, tinta, olovka, flomasteri u boji, akvarel) te njihovim kombinacijama na različito velikim, uglavnom komorno formatiranim papirnim podlogama, mogu se razlikovati dvije vrste crtačkih ostvarenja. Prva, u kojoj su crteži samo studije ili sheme, skice

13 Činjenica je da kipari prilično nerado javno pokazuju svoje crteže, pogotovo ukoliko je riječ o skicama, koji prema njihovu mišljenju nemaju vrijednost i težinu izlagačkog eksponata. Poznato je, primjerice, da Michelangelo nije dopuštao drugima da vide njegove pripremne crtačke skice budući da nije želio otkrivati svoj kreativni proces pa je slijedom toga, pri kraju života, mnoge svoje crteže zapalio.

14 Riječ je o katalogiziranoj izložbi male plastike i crteža održavanoj od 12. – 30. XII. 2002. u Sisku. Tom prigodom izloženo je četrdesetak crteža iz zbirke Arnautović – Čakširan i dvadesetak crteža i skulptura iz zbirke Vrga.

15 Isto

16 Ivica Župan: *Sav taj crtež. 40 godina međunarodne izložbe crteža 1968. - 2009.*, „Forum", 2009., knj. 81., br. 4 – 6, str. 761.

17 Isto

ili krokiji za pojedina kiparska ostvarenja i druga, koja predstavljaju autohtoniji zapis umjetničke ideje, što istodobno ne znači da su isti sami po sebi autoreferencijalni i da nemaju dodirnih točaka s njegovim skulptorskim radovima. Moramo odmah reći kako spomenutoj distinkciji na specifičan način doprinose i strukturno - morfološke odlike pojedinih crteža pri čemu nam se oni zasnovani na dominaciji crte čine bliže prvom, a oni na kojima je plastični naglasak postavljen na marniju stilizaciju grafitno - pikturalnih nakupina i oživljavanja bojom, drugom, naizgled pretencioznijem crtačkom modelu.

Neovisno o tome koji način prevalira i kojem je postupku Janeš davao prednost u inicijalnoj operacionalizaciji svojih kiparskih zamisli, oba su nam modela podjednako važna u analizi onoga što nesumnjivo predstavlja temelj za finalna kiparska djela. A da crtež Janešu nije predstavljao tek marginalan izlet, već stvarnu potrebu da njime brzo i temeljito fundira nukleus ili jednu od verzija budućeg kiparskog djela, dokazuje i njegova izjava da ,,slikarski posao nije nimalo lakši od kiparskog" jer ,,ono što je kiparu treća dimenzija, slikaru je boja. Slika i crtež moraju se prostirati u dubinu, širinu i visinu. Izražavanje trećom dimenzijom je prostiranje, tehnički, vremenski i fizički ipak je teži posao. Kipar mora na temu jednog crteža spojiti sve druge crteže da bi dobio treću dimenziju, a to je teško, zato mnogi kipari gledaju samo frontalno, a skulpture su im reljefi."[18]

Kako izgleda proces nastanka kiparskog djela od početnog crteža do njegove definitivne realizacije, sugestivno nam oprimjeruje kružna medalja *Matija Gubec* (1973.), realizirana u bronci povodom 400. obljetnice Seljačke bune. Eliminacija kućice, motike, srpa, mrtvačke glave i drugih simbola otpora i smrti prisutnih na pripremnom crtežu uz pridavanje neophodne karakterne oštrine i predvodničke odlučnosti Gupčevom portretu, rezultirali su ekspresivnom markantnošću njegova profilna lika koji je stekao upravo one karakteristike kakve je Janeš i želio: ,,Lik iz autentične ličnosti Seljačke bune i toga zasigurno najznačajnijeg čovjeka starije hrvatske povijesti želio sam prikazati kao velikog vojskovođu koji, iako neprofesionalac, ima sve odlike profesionalnog vojnika. Htio sam njegovom liku dati markantnost i značajke zagorskog čovjeka. To mi je bila misao vodilja. Najteže od svega bilo mi je to što sam nastojao da u Gupčevu obrisu izbjegnem neke simbolične osobe. Služeći se nekim ranijim studijama, koje sam radio obilazeći Zagorje, nastojao sam da Matiju Gupca prikažem kao čovjeka koji je svim svojim bićem srastao s tlom u kojem je živio, patio, borio se i mučenički umro."[19] Činjenica da je od svih akcesorija evidentnih na pripremnom crtežu, preostao tek pjetlić na vilama, koji svojom formom i stavom podsjeća na jednog od pjetlića kakve je kreirao Janešu blizak umjetnik i prijatelj Ivan Antolčić, dokazuje do kakvog je stupnja sažetosti i kompresije dosezao njegov reduktivan i sintezni postupak.

Uspješnu transformaciju u kiparski medij crtačkog predloška na kojem se prikazuje silueta rodnog grada uz Kupu i slikar Slavo Striegl koji ga iz čamca slika (*Slavo i Kupa,* 1978.), zorno ilustrira polikromna plaketa *Sisak – Kupa – slikar* (1983.) kolažirana od pleksiglasa, srebra, aluminija i prirodnog bakra. Odvagnutija i smirenija kompozicija, vertikalizacija slikarove figure, promijenjena koloristička skala usuglašena s kiparskim materijalom i depozicija figure ptice doprinijeli su skladnosti i razgovjetnosti kiparske vizije. Isto bi se moglo reći povodom plitko reljefne plakete *Ponoćni ribolov* (1963.) čija je plastička ideja oživotvorena oslonom na istoimenu minimalističku bilješku, realiziranu tankim i mekanim crtama, uz nužnu mjeru apstrahiranja formalnih elemenata primjerenih maloj plastici na kojoj vizija mora biti u apsolutnom suglasju s materijalom i raspoloživim prostorom.

Osim Strieglu, Janeš se je svojom plastikom odužio i drugom prijatelju, kiparu, slikaru, ilustratoru i medaljeru Ivanu Antolčiću dokazujući do koje se mjere može biti velik u malom, tim više što je ovu skulpturalnu spomenicu iliti ,,mići kipić", kako ju je, parafrazirajući Dragu Gervaisa nazvao povjesničar umjetnosti Tonko Maroević,[20] radio bez javnog povoda. Zahvaljujući pripremnoj linearnoj skici, realiziranoj olovkom, razabire se kako postament za ovu skulpturalnu spomenicu predstavlja tijelo ribe (omiljen Antolčićev slikarski motiv) i kako je njegova sumarno definirana glava (s karakterističnim profilom kojem ključna obilježja daju francuska kapa i brkovi) zaštitnički postavljena na pramac broda da ga poput pulene štiti od vremenskih i drugih nepogoda. Oslobađajući svoj crtački predložak od svega suvišnoga, Janeš je realizirao krajnje sinteznu i asocijativnu skulpturu koja predstavlja minijaturni spomenik Ivanu Antolčiću.[21]

Na primjeru ovoga zoomorfno stiliziranog postamenta, vidi se da je Janeš posvećivao posebnu pažnju animalističkim temama među kojima prevladavaju motivi vola – bika i goluba - ptice koju je ugradio i u svoj monogram, na revers autoportretne medalje *Želimir Janeš* (1974.) i *Autoportret* (1975.) na kojem se je prikazao s vlastitom papigom (Mikijem) na ramenu. Kao jedan od najučestalijih, motiv ptice nalazimo i na medalji *Pionirski dom u Sisku* (1969.) i *Skitnje Matka Peića* (1969.) koja likovnim jezikom odražava sadržaj Peićevih putopisa, motiv goluba na medalji *20 - godišnjica oslobođenja Siska* (1965.) i *Kurir I* (1969.), aversu *Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije* (1963.) i *Likovne nagrade ‹Vilko Gliha Selan›* (1985.), pauna na reversu medalje *60. obljetnica hrvatskog numizmatičkog društva, izložba dvanaest hrvatskih medaljera* (1988.), pije-

18 Josip Dujmović: *Želimir Janeš – govor forme kroz materijal*, ,,Kontura", IV/ 1994., br. 28/29., str. 49.

19 Tomislav Hruškovec: *I medalja je kiparstvo*, razgovor sa Želimirom Janešom, ,,Studio", 1973., br. 470; preneseno u *Bilten HND*, 1973., br. 25., str. 31.- 33. Iz teksta se saznaje da je Janeš autor nagradne medalje revije ,,Studio" koju je povodom akcije ,,Tražimo lik Matije Gupca" primilo četrdesetak čitatelja.

20 Tonko Maroević: *Mići kipići*, ,,Danas", 8. V. 1990., str. 46.

21 Motiv pulene s konjskom glavom vidljiv je na prikazu starohrvatske korablje na jedra na aversu Janešove medalje *Korablja Marka Marulića* (1970.). Da je i Janeš, poput Antolčića, slijedio izvorišta pučke mašte, dokaz je njegova skulptura *Baba Roga* (1976., drvo, visina 390 cm), pretvorena u suvremeni simbol i postavljena u Hušnjakovu kraj Krapine.

tla na aversu medalje *Antun Masle* (1971.), a raspjevanog slavuja na skulpturalnoj spomenici *Milka Trnina* (1971.).

Kada je riječ o motivu vola – bika, treba reći da ovu životinju Janeš prikazuje kao cijelu figuru ili pak samo glavu u kojoj su posebice naglašeni rogovi. Poseban interes pokazao je kipar za istarsko govedo dugih rogova - boškarina, koji je nekada služio za oranje polja, tegljenje kamenja, a danas slovi kao simbol Istre. Ne treba stoga čuditi da ga je Janeš postavio kao glavni motiv izrazito ekspresivne medalje *Spomenica Istri, posveta Z. Črnji* (1969.) čije deformirane rubne linije i zadebljanja reljefne površine prenose i taktilne osjete. Plastički izvedenu volovsku lubanju s rogovima kao rukohvatima ili kvakama postavio je Janeš na *Gradskim vratima Huma* (1977. – 1985.), a u rogove boškarina ugradio je kružnu medalju *Vincent iz Kastva* (1976.). Motiv bika reljefno je obradio na reversu medalje *200. obljetnica Satira* (1972.) koja prikazuje satira polegla na leđa bika. Da Janešove medalje iskazuju poseban interes za animalističku metaforiku, aluzivnost i simboliku dokaz je njegova stajačica *Zvekir – I. izložba medalja u Sisku* (1968.) na čijem se duhovito riješenom reversu nalazi pomični zvekir modeliran u obliku trodimenzionalne bikovske ili volovske glave.

Osim u bronci, Janeš je realizirao niz animalističkih, najvjerojatnije pripremnih studija u crtačkim tehnikama, koje se odlikuju sažetim izrazom. I dok boškarina prikazuje kao biološki fenomen, pa stoga naglašava njegovu snagu i robustnost, posebno naglašavajući rogove koji očito imaju zaštitničku ulogu i simboliziraju nepobjedivost, ostale životinje tretira prvenstveno kao znakove kojima pridaje simboličku vrijednost. U tom smislu motivi ptica funkcioniraju kao simboli života, uzleta i viših stanja duše, a golubovi kao znamenovi mira, sretnog djetinjstva i ljubavi čiji je simbolizam Janeš još sugestivnije objasnio crtežom koji prikazuje par golubova.

Težeći što jasnijoj izražajnosti, za pojedine je animalističke medalje realizirao dvije ili više crtačkih studija, npr. za skulpturu *Jelen* (1992.), svojedobno namijenjenu „Vjesnikovoj" nagradi publike na Pulskom filmskom festivalu.

Kako nam nije cilj da se posebice osvrćemo na svaki poznati Janešov crtež, napomenut ćemo samo da se među njima nalaze nacrti za realizirane i nerealizirane spomenike, arhitektonske objekte, medalje i modele za novac te zlatnike i srebrnjake[22] kao i posve slobodni crteži zasnovani na gestualnom duktusu, dinamičnim i gustim potezima koji čine svojevrsno linearno tkanje, među kojima su posebice zanimljivi prikazi fantastičnih kreatura i nadnaravnih bića vezanih za kulturološki kompleks mitova, legendi i fantastičnih narodnih predaja. Slijedom toga u njegovu fantazmagoričnom imaginariju pojavljuju se likovi koji nalikuju na psoglave ili zmajeve i čija, pomalo groteskna i blago humorna vizualizacija, i inače karakteristična za Janešov stvaralački izričaj, ublažuje njihova tajna i tamna značenja.

Ulogu boje na njegovim crtežima ponajbolje ilustrira akvarelirani crtež *22. lipanj 1941*., posve adekvatan istoimenoj plaketi iz 1974. realiziranoj u posrebrenom cinku, koja predstavlja svojevrsni plan grada Siska s karakterističnim urbanim simbolima (Vodotoranj, Granik uz Kupu, Stari grad, postrojenja Željezare i Rafinerije, brodovi koji plove rijekom Kupom i Savom, crkva, lokomotiva i dr.) i kojega bi po udjelu slikarskih tonaliteta, mogli svrstati u slike. Budući da su crtački elementi nedvojbeno prisutni, a oblici izvedeni kaligrafski i linearno, s poštivanjem klasičnih postulata crtačke discipline, tretirali smo ga kao crtež, mada je vrlo moguće da se radi o otisku s metalne matrice koji je dodatno ručno koloriran.

V.

Mada su o Janešovom likovnom stvaralaštvu dosada objavljene dvije monografije[23] koje su, nažalost ispustile prezentirati znatan broj njegovih vrijednih kiparskih i medaljerskih ostvarenja, što nimalo ne čudi, znamo li da samo njegov medaljerski opus broji preko tisuću artefakata,[24] o crtačkoj dionici njegova opusa dosada nije bilo iole sustavna govora što je rezultiralo odsustvom bilo kakvih referentnih oslonaca koji bi nam mogli biti od pomoći pri njezinoj interpretaciji. Smatrajući da ista ima komplementarnu ulogu u njegovu cjelokupnom djelu i da ga kvalitativno dopunjuje, odlučili smo joj posvetiti odgovarajuću pažnju i valorizirati njezine bitne odlike.

Na takvu prezentaciju obvezivao nas je crtački fond relativno nepoznatih Janešovih crteža dostatan da se izvrši njihova plastička i semantička analiza s jedne strane te kipareve riječi koje posvjedočuju kako mu je crtanje i oblikovanje crtom bila stalna potreba, s druge: „Ja nemam veze sa grafikom niti sam bio educiran za grafičara, ali strašno me vuče, ne zbog same grafike, već zbog zadatka. Često puta kada radim neku skulpturu u glini, a naročito za terakotu, vidim da mi treba štrih, a to je crta, odnosno grafika. Onda pokušam oponašati grafiku u kiparstvu i počinjem se baviti grafikom. Ne radi grafike, nego kao pomoć, kao otkrovenje, kao orijentacija koja se može adaptirati u nešto drugo. Kod mene su sve adaptacije nekih iskustava."[25]

Temeljem uvida može se izvesti zaključak kako je crtež Janešu uglavnom bio predradnja i pomoćnapratnja za kreaciju finalnih kiparskih ostvarenja, a vrlo rijetko primarni medij za samosvojne umjetničke realizacije. Slijedom toga može se prosuditi kako je Janeš relativno često,

22 U tom smislu zanimljive su idejne skice bana Tome Bakača Erdedija za medalju te zlatnik i srebrnjake izdane povodom 400. godišnjice bitke pod Siskom 1993. Crtež prikazuje bana u stojećem položaju i oklopu koji u lijevoj ruci drži šljem, a u desnoj mač. Lijevo od figure nalazi se grb grada Siska, a desno grb Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Prenošenjem u medij medalje, crtež je doživio neznatne preinake (inverzija položaja grbova, mača i drugačije stiliziranog šljema, profilni položaj glave).

23 Riječ je o knjigama: *Želimir Janeš* Josipa Bratulića (Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1992.) i *Želimir Janeš* Ive Šimata Banova (Sisak, Matica hrvatska Sisak, Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac Sisak, 2012.).

24 Đuro Krasnov: *Želimir Janeš 1916. – 1996*., „Marulić", 1996., br. 2., str. 393.

25 Vidi bilješku br. 6., str. 11.

priručnim sredstvima i na običnom papiru, izvodio male namjenske i minimalističke crtačke studije zasnovane na simplificiranim obrisnim linijama i slikovitim mrljama, kao pripreme za opredmećivanje skulptura. Pritom je nužno naglasiti kako transkripcija crtačkih studija u definitivnu kiparsku formu nikada nije bila mehanička ni doslovna već podložna procesima promjene kompozicijskih rješenja i prostornih odnosa, značenjskih naglasaka i apstrahiranja svega onoga što ne doprinosi jasnoći vizije.[26]

Unatoč tome, crteži su ostajali u referentnom odnosu spram nastalih medalja i skulptura, posredujući u prijenosu umjetničke ideje i zamisli. Upravo stoga, Janeš se je nerado odvajao od ovih studija budući da ih je morao imati pokraj sebe dok je razrađivao polaznu ideju i uobličavao njihovu finalnu verziju. Tek manji dio crteža nastali su kao primarni i neovisni artefakti i imaju samosvojan umjetnički karakter. S druge pak strane, vrlo je vjerojatno da Janeš nije uvijek stvarao crtež koji bi prenosio u kiparski medij već je pojedine kreativne zamisli ostvarivao direktno u kiparskom mediju.

Neovisno o tome da li je riječ o primarnim (autonomnim) ili sekundarnim (namjenskim) crtežima, isti svjedoče o Janešovom stvaralačkom procesu i prvim vizualnim oblicima njegovih medalja i skulptura te ih stoga i treba promatrati usporedno. Posredujući između inicijalne vizualne ideje i njezine kiparske materijalizacije, oni predstavljaju važan dokumenat koji prezentira način razmišljanja, oblikotvorni proces i stvaralačku narav njegovih kiparskih djela. Funkcionirajući kao preklapajuća i dopunjujuća rezonancija njegovih kiparskih ideja, isti predstavljaju vid samostalnog izraza. Kao takvi, oni proširuju spoznaje o Janešovim kreativnim interesima i dopunjuju interpretativne kontekste, doprinoseći time medijskoj složenosti njegova cjelokupna opusa.

26 „Od crteža pa do same konačne ralizacije promijeni se stvar. Ostaje samo koncept, ali se promijene neke situacije. … Možete imati malu skicu, nacrt i možete sve izvesti. Kod male plastike ne možete, morate s njome živjeti." Opširnije u bilješci broj 6.

Želimir Janeš, *Stup čakavskog sabora,* kamen, v=2.1m, 1997.

Želimir Janeš, *Antun Mihanović,* jednostrana medalja, bronca, r=310 mm, 1985.

Želimir Janeš, *Dr. Vlatko Maček*, plaketa, bronca, 220 x 165 mm, 1939.

Želimir Janeš, *Debeli brijest, Brezovica,* Spomenik prvom partizanskom odredu, beton, v=21m, 1981.

Želimir Janeš, *Sisak - Kupa - slikar,* pleksiglas, srebro, aluminij, prirodni bakar, 1983.

Želimir Janeš, *Slavo i Kupa,* olovka, tempera, flomaster, 110 × 185 mm, 1978.

Želimir Janeš, *Korablja - Antolčić,* bronca, 90 x 130 x 40 mm, oko 1980.

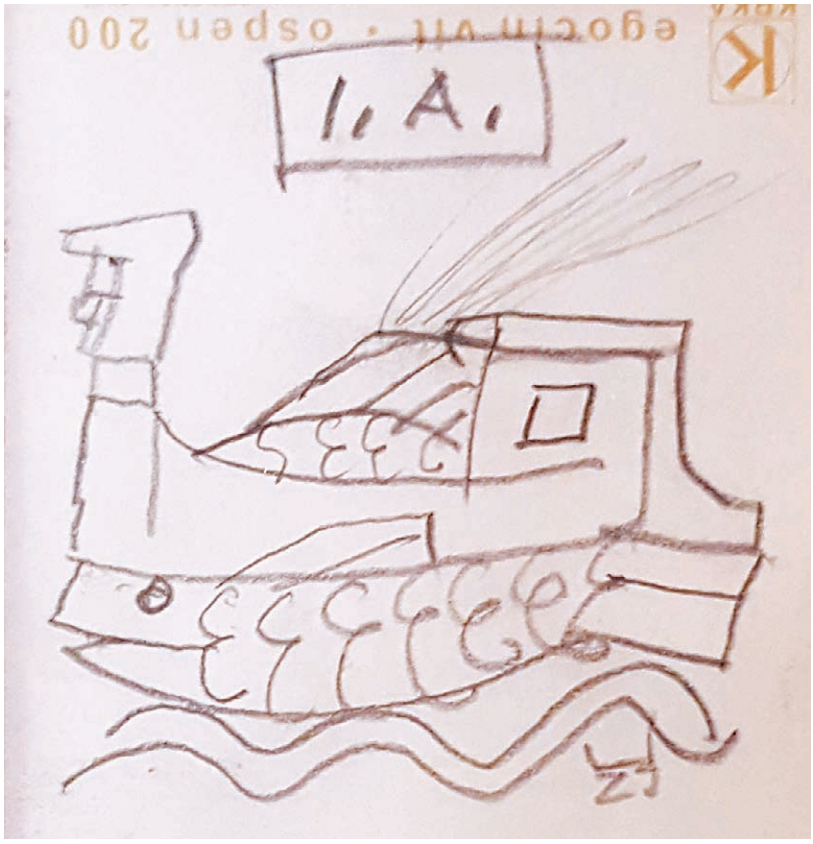

Želimir Janeš, *Korablja - Antolčić,* olovka, papir, 100 x 90 mm, oko 1980.

Želimir Janeš, *Nagrada hrvatskog glumišta,* bronca, avers, 120 × 142 × 5 mm, 1993.

Želimir Janeš, *Matija Gubec,* bronca, revers, r=104 mm, 1973.

Želimir Janeš, *Matija Gubec - flomaster,* papir, crtež za medalju, 250 x 140 mm, 1973.

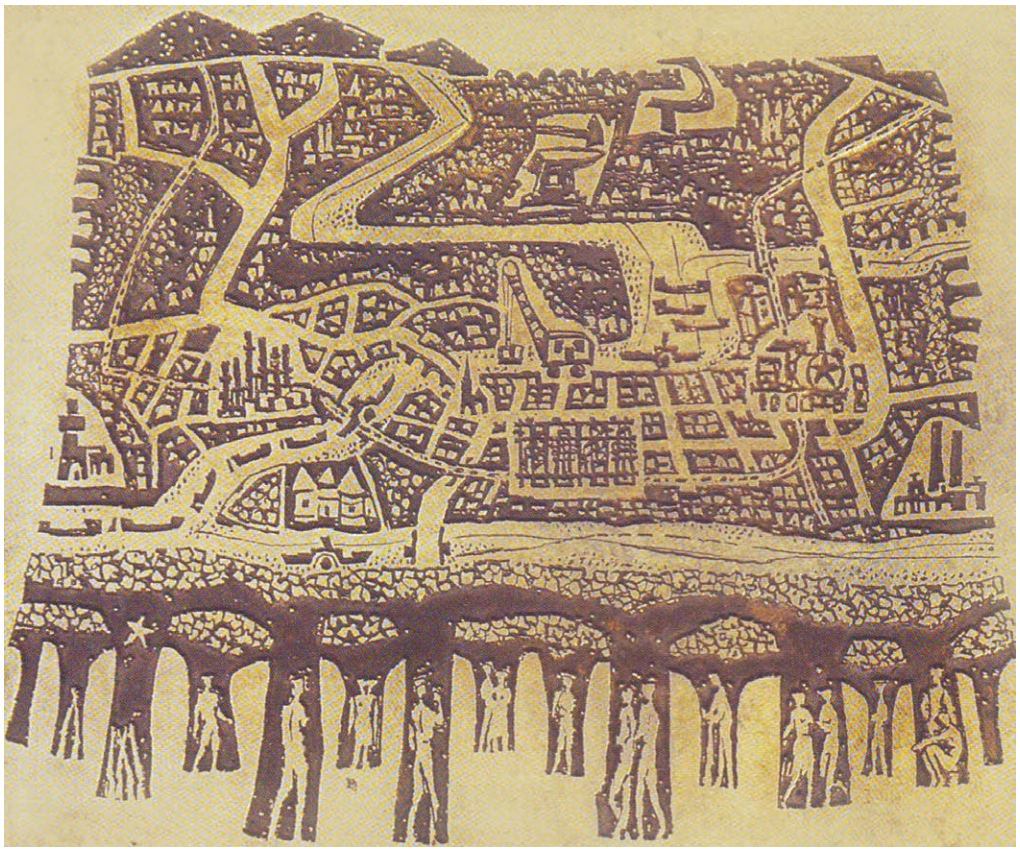

Želimir Janeš, *Sisak - 22.lipnja 1941.*, plaketa, posrebreni cink, 145 x 165 mm, 1974.

Želimir Janeš, *Sisak - 22.lipnja 1941.*, akvarelirani grafički otisak, 160 x 260 mm, 1974.

Želimir Janeš, *Sveti Kvirin,* vitraj, 1950 x 1930 mm, 1995.

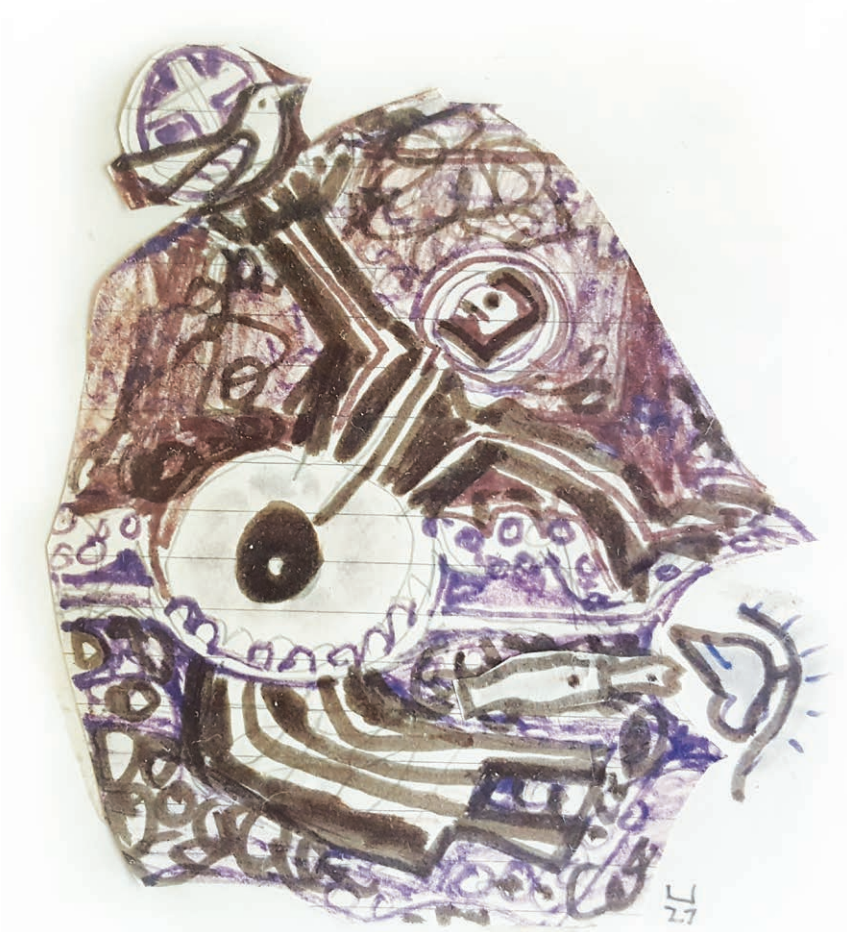

Želimir Janeš, *Sveti Kvirin,* flomaster u boji, papir, 285 x 205 mm, bez datacije

Želimir Janeš, *Hrvatski ban Toma Erdedi,* sadrena medalja, r=140 mm, 1993.

Želimir Janeš, *Hrvatski ban Toma Erdedi,* kemijska olovka, tuš,
crtež za medalju, 185 × 105 mm, 1993.

Mirna Rudan Lisak

Nepokorena šuma i Radovan Ivšić u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu

**„Uzmite mi sve,
ali snove vam ne dam.“**[27]
Radovan Ivšić

Kratka biografija umjetnika[28]

Radovan Ivšić (Zagreb 1921. – Pariz 2009.) hrvatski je pjesnik i dramatičar koji je bio zabranjen i za vrijeme njemačke okupacije i za Titova režima. Njegovu je poeziju 1942. ustaški režim ocijenio kao dekadentnu umjetnost, a vrata kazališta bila su mu zatvorena punih trideset godina. U tim je okolnostima preko noći postao prevoditelj brojnih autora; Rousseaua, Molièrea, Maeterlincka, Marivauxa, Mériméea, Apollinairea, Giraudouxa, Ionescoa, Bretona, Césairea i drugih. No kako zabrane na njega nisu imale takvo djelovanje da istodobno ne bi nastavio i s umjetničkim radom, u razdoblju od 1941. do 1956. napisao je više kazališnih djela. Najpoznatiji je nadrealistički *Kralj Gordogan* iz 1943., a još je poznata i drama *Moći reći ili Aiaxaia*. U potrazi za mjestom gdje bi predstavio svoj umjetnički potencijal 1954. je otišao u Pariz, u kojemu je na poziv Andréa Bretona i Benjamina Péreta sudjelovao u manifestacijama nadrealističkog pokreta. Od tada je pisao isključivo na francuskom jeziku.

Nakon raspada nadrealističkog pokreta s nekoliko je prijatelja (među kojima su Toyen, Georges Goldfayn i Annie Le Brun) 1969. osnovao *Les Éditions Maintenant* kako bi nadrealizmu omogućio opstanak i produžio mu djelovanje. Nakon toga njegovo se djelo 70-ih godina u Jugoslaviji ipak malim koracima „rehabilitiralo“ pod pritiskom novih naraštaja koji su čak izabrali ime *Gordogan* za naziv časopisa. Godine 1974., nedugo prije objavljivanja Ivšićevih kazališnih djela, nastaje

27 Citirala Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 197. (Izvorni citat u: Ivšić, Radovan; *Tanke* u: *Crno i crno*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 184.)

28 Podaci o životu umjetnika preuzeti su iz biografije objavljene u: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 207.

i značajan izbor njegovih pjesama pod naslovom *Crno*. Tom zbirkom, podebljanom poetskim tekstovima nastalima u Parizu, 2004. počinje tiskanje njegovih radova na francuskom u nakladi *Gallimard*. U 2005. i 2006. objavljeni su *Théâtre* i *Cascades*, kao i zbirka intervjua, predgovora i kratkih eseja.

Vrijedi istaknuti da je nekoliko Ivšićevih umjetničkih ostvarenja nadahnulo slavne slikare, a najslavniji od njih je Joan Miró koji je ilustrirao pjesmu *Trideset i šest njezinih čuda*, objavljenu 1960. u Francuskoj pod naslovom *Mavena*. I obratno, Ivšić je 1967. svojim *Bunarom u kuli* riječima interpretirao dvanaest kineskih tinti koje mu je darovala Toyen. No možda je za ovog umjetnika najvažnije bilo njegovo shvaćanje poezije koje mu je odredilo život bez ustupaka jer je smatrao da pjesnik prestaje biti pjesnikom čim pristane pisati jezikom koji laže: drvenim, mrtvim jezikom, bez obzira na to što je možda napisao i tisuće „stihova". Zato je 1994. zaključio i jasno rekao da ga samo jedna riječ nikad nije izdala: riječ NE.

Tošo Dabac, *Šuma,* c. 1950., Arhiv Tošo Dabac, Grad Zagreb i MSU

Nepokorena šuma

U okviru festivala *Rendez-vous* kojim se tijekom 2015. godine francuska kultura predstavila Hrvatskoj, krajem rujna u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu otvorena je dugo najavljivana izložba *Nepokorena šuma i Radovan Ivšić*, posvećena tom hrvatskom pjesniku i dramskom piscu. Kako je riječ o izložbi postavljenoj u čast umjetniku koji je zbog neprihvaćenosti u domovini veliki dio svojih djela napisao na francuskom jeziku, prikladno je citirati Višnju Machiedo, jer upravo je ta ugledna hrvatska prevoditeljica, esejistica i kritičarka za promicanje francuske kulture u Hrvatskoj još 1997. istodobno dobila i francusko odličje Viteza Legije časti i Nagradu Grada Zagreba. Književnica Machiedo u svojoj knjizi pod naslovom *Francuski nadrealizam* (koja uz autoričine eseje sadrži i antologijski izbor tekstova), u eseju o Radovanu Ivšiću ističe da se u njegovu slučaju miješanje kultura dogodilo u obrnutom smjeru, jer taj je hrvatski pjesnik od 1956. cijelim svojim bićem i načinom života dolaskom u Pariz postao protagonistom *francuskog* nadrealizma. Kako se u pokret uključio kao već formirani umjetnik zapravo mu je on sam sobom više donio nego što je od njega mogao smjesta dobiti. Ipak, premda se nužno suočio s mukama i dražima dvojezičnosti na dobitku je bio nedvojbeno, jer njegov je slobodni duh u tom vrlo poticajnom okružju „srodnih duša" napokon stekao puno pravo glasa, ali i (obvezujuće) okrilje.[29] „Prijateljska razmjena misli i suradnja s Bretonom, Péretom, Legrandom, Miróom, Toyen, Fausheuxom, Benoîtom i tolikim drugima, te ‹luda ljubav› s Annie Le Brun, iznimne su stečevine Radovana Ivšića"[30], zaključuje Machiedo.

Boris Bućan, *Žar Ptica i Petruška (Stravinski),* 1983., MSU, Zagreb

Na tom su tragu bile i autorice koncepta izložbe Snježana Pintarić, ravnateljica Muzeja suvremene umjetnosti, i Annie Le Brun, umjetnikova supruga, i sama francuska pjesnikinja i kritičarka koja je također djelovala u nadrealističkom pokretu uz bok Andréu Bretonu i drugim istaknutim nadrealistima. Razlog da se u jednom muzeju realizira izložba o umjetniku čije je djelovanje bilo književno Snježana Pintarić je objasnila u predgovoru pratećem katalogu, gdje je napisala sljedeće: „Tijekom 2009. započeli smo u produkciji Muzeja suvremene umjetnosti sa snimanjem dokumentarnog filma o Radovanu Ivšiću s namjerom da toga velikog hrvatsko-francuskog umjetnika predstavimo i izvan književnih i kazališnih krugova i približimo ga našoj, muzejskoj, *likovnoj* publici."[31] Područje istraživanja, nastavlja, pritom je bilo usmjereno na stvaranje poveznica između njegova života i djela, a isticanje prijateljstva s brojnim umjetnicima kao što su Toyen, Jean Benoit, Matija Skurjeni, Benjamin Pérret, Ivan Picelj i mnogi drugi, omogućilo je oživljavanje njegovih sjećanja na mnogobrojne umjetničke suradnje. Ipak, za potonji je odabir teme izložbe možda presudno bilo upravo to što je sam umjetnik za dio filma koji se trebao snimiti u Zagrebu htio da se svakako pronađe lugarska kuća na Medvednici, planini iznad Zagreba, u kojoj je boravio 1954. godine neposredno prije odlaska u Francusku kako bi se unutrašnjom emigracijom

29 Vidi: Machiedo, Višnja; *Francuski nadrealizam – knjiga prva*, Konzor, Zagreb, 2002., str. 446.

30 Machiedo, Višnja; *Francuski nadrealizam – knjiga prva*, Konzor, Zagreb, 2002., str. 446.

31 Pintarić, Snježana u: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 8.

distancirao od intelektualaca, pisaca i kazališnih ljudi koji su jedan za drugim podlegli socijalističkom realizmu.[32] O tomu je rekao sljedeće: „Odlučio sam živjeti tamo, sam usred šume, (…) na nešto manje od tisuću metara nadmorske visine, bez tekuće vode, bez struje, bez telefona."[33]

Očito potaknute tim živopisnim detaljem iz Ivšićeve biografije, ali i djelima kojima je on uronio u duh i bit šume kao simbola beskonačnosti i nepresušnog izvora inspiracije (od kojih se osobito ističu poema *Narcis*, drama *Kralj Gordogan*, kao i zbirke pjesama *Bunar u kuli* i *Crno*), autorice su izložbu koncipirale u čak pet multidisciplinarnih i multimedijskih tematskih krugova: *Opustošena šuma – ugrožena mašta, Šuma beskrajnog početka, Mjesto izmještenosti, Šuma preobrazbi te Šuma znakova i munja*, a svi su spretno podvučeni pod zajedničku formulu: *Nepokorena šuma i Radovan Ivšić*. Postaje jasno da je tako kompleksan projekt podrazumijevao i odabir te izlaganje impresivnog broja likovnih ostvarenja, stoga je za izložbu selektirano čak oko 160 djela iz razdoblja od 17. stoljeća pa sve do danas. S obzirom na to da su njima također bile obuhvaćene brojne tehnike – od crteža, grafika, ulja, gvaševa, litografije, fotografije, kombinirane tehnike, tintnih ispisa do video radova i mnogih drugih medija (popraćenih još i simultanom prezentacijom etnografske, prirodoslovne i knjižnične građe), ta se izložba isto s punim pravom može smatrati svojevrsnim „nadrealističkim kolažem" satkanim od djela niza umjetnika u nastojanju da se likovna umjetnost svojim interpretacijama približi književnosti Ivšićeva fascinantna pjesničkog i dramskog opusa.

Budući da je Ivšić, kako piše Annie Le Brun, rano spoznao da se sve vrti te će se i dalje vrtjeti unutar i oko šume, a da pritom zapravo nije u pitanju povratak nekoj mitskoj šumi nego sama opstojnost života,[34] posjetitelj stječe dojam da je izložba postavljena tako da odabrani radovi uspostave međusobnu komunikaciju ne bi li iz njihova kontrapunkta nastalo zajedničko organsko tijelo koje poput šume *diše*. Zato neka nas ne začudi u svakom smislu širok raspon umjetnika koji su izlagali, a poimence to su bili: Lovro Artuković, Jean Benoît, Jacques Biouliès, Jan Brueghel ml., Boris Bućan, Jean-Désiré-Gustave Courbet, Tošo Dabac, Sebastijan Dračić, Max Ernst, Vladimir Filakovac, Eugène Gabritchevsky, Ivan Generalić, Drago Havranek, Jindrich Heisler, Hugo Conrad Hötzendorf, Victor Hugo, Carlos Irijalba, Radovan Ivšić, Franz Jaschke, Eva Jospin, Melita Kalezić Kraus, Carl Wilhelm Kolbe, Slavko Kopač, Ivan Kožarić, Izidor Kršnjavi, Hans Kupel Wieser, Ivan Lacković, Wifredo Lam, Raphaël Lonné, André Masson, Henri Matisse, Joan Miró, Anton Mirou, Constant Montald, Alfred Pal, Ivan Picelj, Henri Privat-Livemont, Vanja Radauš, Piero Rambaudi, Félicien Rops, Friedrich Schröder-Sonnenstern, Matija Skurjeni, Yves Tanguy, Toyen, Félix Valloton, Sandra Vitaljić, Mirjana Vodopija, Adolf Waldinger, Scottie Wilson, Josip Zanki, Andrej Zdravič i Ana Zemankova.

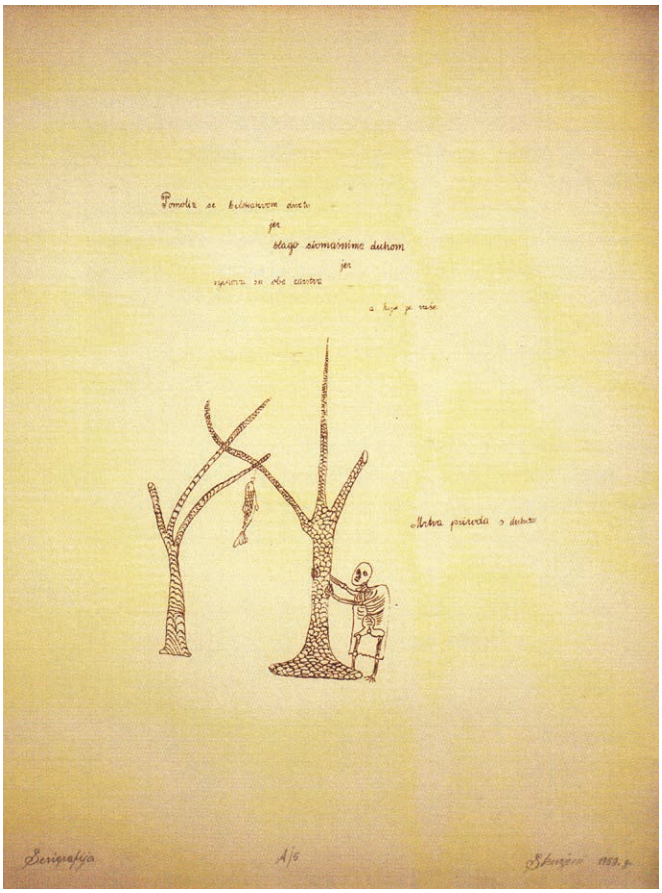

Matija Skurjeni i Dimitrije Bašičević (Ivan Mangelos), *Mrtva priroda s duhom,* 1959., MSU, Zagreb. Analogija s *Vješalima* (Le Gibet), drugom od tri poeme za klavir Mauricea Ravela pod zajedničkim naslovom *Gašpar Noćnik (Gaspard de la nuit)*. Ta je slavna skladba nastala prema djelu Aloysiusa Bertranda kojim je ustanovljena pjesma u prozi kao književna vrsta.

32 Više o tomu vidi u: Pintarić, Snježana u: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 7-8.

33 Citirala Pintarić, Snježana u: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 8.

34 Vidi: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 17.

S obzirom na to da bi se u tako velikom broju umjetničkih djela posjetitelj lako mogao nespreman zateći u potpunom „nadrealističkom ludilu", autorice koncepta suptilno su ih grupirale po već spomenutim tematskim krugovima pritom pojasnivši svaki od njih. Tako je prvim tematskim krugom iznesena problematika uništavanja i zapostavljanja šuma u nedostatku ekološke osviještenosti za njihovim očuvanjem, drugi je tematski krug na simboličan način publici prikazao pradavne začetke šume, dok je u trećem krugu šuma istražena kao dominantan motiv kompozicije. Veza između šumskih mračnih sila i starih običaja prožela je četvrti tematski krug, a u posljednjem se krugu tema šume približila spoju ljubavi, ljudskosti i poezije, kao i spoju svjesnog i nesvjesnog, stalnog i promjenjivog, stvarnog i izmišljenog, istine i zablude – dakle svemu ambivalentnom od čega se sastoji nadrealistička poetika udaljenih privlačnosti, čije je duboko korijenje trajno uronjeno u zanosni elektricitet Lautréamontove nemoguće stvarnosti.

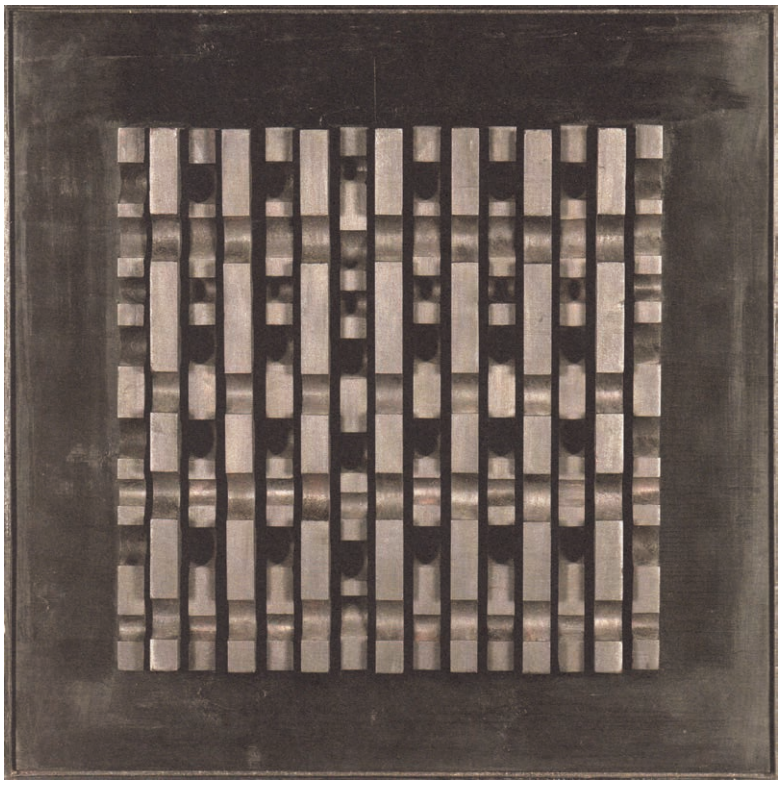

Ivan Picelj, *Površina XII,* 1962., MSU, Zagreb

Stoga je teško oteti se dojmu da je cilj izložbe bio svim srcem pokazati kako „šume vječno ne pjevaju" samo nordijskome piscu Trygveu Gulbranssenu[35], nego one vječno pjevaju i Radovanu Ivšiću. Kako inače objasniti njegovu neutaživu čežnju za povratkom u lugarsku kuću na Medvednici, u kojoj je, kako je rekao, izabravši samoću izabrao nezamislivo: put koji će ukloniti granice?[36] Upravo iz te njegove misli, kao što su brojnim likovnim djelima pokazale i same autorice, proizlazi da šume vječno pjevaju svima onima čijoj je duši urođen zapadnjački „gen" za čežnju prema beskonačnosti, gen koji se po Oswaldu Spengleru iz visokih šuma nordijskih ravnica spustio na jug kako bi čitavu Europu ujedinio stapajući dubinu i visinu, tjelesnost i sublimaciju, trajno ih uklesavši u sve gotičke katedrale čiji unutarnji prostor svojom prasnagom stremi uvis i u daljinu. Jer ono što je kod katedrala slično šumi arhitektonska je realizacija jednog osjećaja svijeta u kojemu je po Spengleru beskrajna, usamljena, sumračna šuma oslobodila kamenu masu i postala potajnom čežnjom svih zapadnih građevinskih oblika koji više nemaju nikakve težine, koji duhovno lebdeći ne poznaju nikakve granice.[37]

35 Vidi: Gulbranssen, Trygve; *I vječno pjevaju šume*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.

36 Vidi: Ivšić Radovan; *Rappelez-vous cela, rappelez-vous bien tout*, Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 11.

37 Više o tomu vidi u: Spengler, Oswald; *Propast Zapada – Obrisi jedne morfologije svjetske povijesti, Svezak prvi – Oblik i zbiljnost*, Demetra, Zagreb, 1998., str. 431-432.

Melita Kraus, *Lilit,* 1995., MSU, Zagreb

Ta čežnja, podjednako iskazana u Faustovoj čežnji za bezgraničnim znanjem,[38] kao i u Hegelovu apsolutnom duhu (koji tek onda kad ograničenost shvati kao negaciju sebe osvaja vlastitu beskonačnost),[39] svoju je erupciju doživjela upravo u nadrealizmu – stilu koji, kako Ivšić tvrdi, stil *nije*.[40] Naime, nadrealisti su pod svojom unutarnjom nužnošću prije svega podrazumijevali oslobađanje od svih mogućih granica, pa tako i tjelesnih, stoga će upravo *noć* (kada tijelo

38 Vidi: Goethe, Johann Wolfgang von; *Faust*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

39 Više o tomu vidi u: Hegel, Georg Wilhelm Friedrich; *Estetika I*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1975., str: 94-95.

40 Vidi: Machiedo, Višnja; *Francuski nadrealizam – knjiga prva*, Konzor, Zagreb, 2002., str. 445.

miruje a duh luta) umjetnicima ponuditi *snove* i možda je zato Ivšić zaključio: „Nadrealističkog stila nema, on ne postoji.“[41] Jer ako je stil oduvijek bio točka sjedinjenja svih grana umjetnosti i umjetničkog izraza uopće, on je onda oduvijek nužno bio i estetskim načelom, a svako je načelo u proturječju s apsolutnom duhovnom slobodom. Nemojmo se zavaravati da je u prošlosti *umjetnik* bio taj koji je stvarao epohu – bilo je upravo suprotno, stoga nije neobično da je 2007. Krzysztof Penderecki u intervjuu objavljenom u *Vjesniku* izjavio: „Kada je sve dopušteno, ne postoji estetika.“[42] Može li onda igdje vladati veća duhovna sloboda nego u čudesnom svijetu snova posve emancipiranom od svih zakona fizike, dakle slobodnom od bilo kakve prostorne i vremenske uvjetovanosti te od sile teže istodobno?

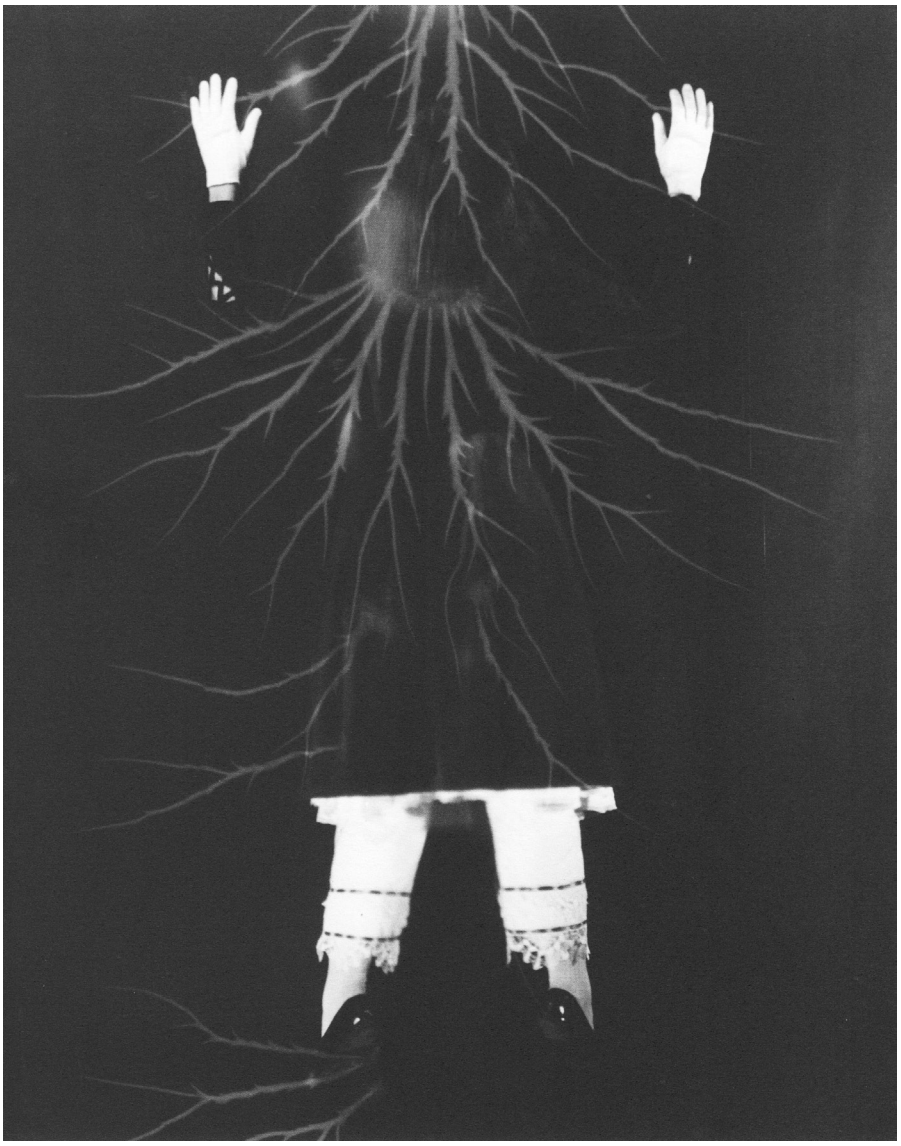

Radovan Ivšić, *Portret Mimi Parent korigiran objektivnim slučajem,* 1960., MSU, Zagreb

41 Citirala Machiedo Višnja; *Francuski nadrealizam – knjiga prva*, Konzor, Zagreb, 2002., str. 445.

42 Tunjić, Andrija; *Teret šutnje – knjiga razgovora*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 107.

„Od pjesnika", pisao je Ivšić, „treba zahtijevati samo jedno: da ne prestane biti pjesnik."[43] Za njega je poezija bila „kao vjetar, ljubav, šuma, očajanje, zrak, san."[44] Izgovoren ili prešućen, možda je pridjev *beskonačan* jedini vjeran pratitelj svih Ivšićevih sinonima za poeziju, jer nije li ona baš kao *beskonačan* vjetar, *beskonačna* ljubav, *beskonačna* šuma, *beskonačno* očajanje, *beskonačan* zrak i a sve nadrealiste osobito važan – *beskonačan san*? Kada bi šuma bila pokorena pjesnik bi se probudio, a njegov san zauvijek bi se izgubio. Jasno je da svi umjetnici čiji je pogled usmjeren prema zvijezdama smatraju da se to nikako ne smije dogoditi.

LITERATURA:

Goethe, Johann Wolfgang von; *Faust*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Gulbranssen, Trygve; *I vječno pjevaju šume*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich; *Estetika I*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1975.

Ivšić, Radovan; *Crno i crno*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.

Ivšić Radovan; *Rappelez-vous cela, rappelez-vous bien tout*, Éditions Gallimard, Pariz, 2015.

Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015.

Machiedo, Višnja; *Francuski nadrealizam – knjiga prva*, Konzor, Zagreb, 2002.

Spengler, Oswald; *Propast Zapada – Obrisi jedne morfologije svjetske povijesti, Svezak prvi – Oblik i zbiljnost*, Demetra, Zagreb, 1998.

Tunjić, Andrija; *Teret šutnje – knjiga razgovora*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

43 Citirala Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 207.

44 Ivšić, Radovan u: Le Brun, Annie; *Radovan Ivšić i nepokorena šuma*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, & Éditions Gallimard, Pariz, 2015., str. 7.

JEDAN AUTOR

Sead Begović [45]

Poezija - kruh izabranih

Razgovor

Sead Begović rođen je 1954. godine u Zagrebu, gdje je pohađao osnovnu i srednju školu, te Filozofski fakultet. Radio je kao propagandist, bibliotekar, novinar (redakcija kulture Vjesnik), urednik i voditelj Tribine Društva hrvatskih književnika. Kao književni kritičar surađivao je i surađuje s velikim brojem časopisa za književnost i s dnevnim novinama: Vjesnik, Jutarnji list i Večernji list. Pjesme je objavljivao tijekom 37 godina književnog rada u svim relevantnim (uglednim) hrvatskim časopisima. Glavni je i odgovorni urednik Časopisa za kulturu i društvena pitanja „Behar". Zastupljen je u 30-tak antologija suvremene hrvatske i bošnjačke poezije, te u isto toliko panorama i zbornika na hrvatskom i na stranim jezicima. Neke njegove pjesme i ciklusi pjesama prevedeni na tridesetak jezika. Bio je dugogodišnjim članom DHK, a sada je član Hrvatskog društva pisaca, Hrvatskog P.E.N. centra i Zajednice umjetnika Hrvatske. Živi i radi u Zagrebu.

Gospodine Begoviću za početak ovog razgovora za *Riječi* recite je li vama poezija mogućnost da se izrazite puninom bića ili posao? To vas pitam i stoga jer mnogi ozbiljni pjesnici govore da na pjesmi rade.

Za mene je poezija ponajprije i iznad svega uvijek bila – kruh izabranih. Tim stavom sebi sam pridavao neku važnosti. No, teško je u naše doba, kada se govori o smrti umjetnosti i kada masovni mediji i nove tehnologije postaju distributeri estetskih proizvoda i kada baš oni formiraju naš ukus, govoriti o prosvjetljenju poezijom. Odjednom *gospodstvo* pukih informacija želi postati realizacija trijumfa apsolutnog duha. Žalosno i izopačeno. Takozvana sredstva priopćivanja ne mogu dozvati ponovno došašće duha samom sebi. Ona nam zamračuju mozak i nisu više *prozor u svijet* nego diskont u kome se prodaje jeftini *špeceraj*. Ali, ja mislim na hegelovski apsolutni duh, a to sfere medija ne mogu proizvesti. U takvoj situaciji teško onom pjesniku kojemu je poezija zadnja šansa, nešto kao Bog, kao vrhovna vrijednost te mu postaje važnija nego je on sam sebi.

Mislite da tog duha danas nema?

U svakom slučaju poezija ne spada u dnevni saldo poslova kao što su pranje veša, prozora, peglanja ili odlazaka na plac. Ne možeš naprosto reći idem pisati poeziju, sjesti i započeti svoje *škrabanje* bez intimističnog iskustva događanja. Tako se ne otkrivaju novi svjetovi, a čitalac poezije se ne navodi na svagda nova čitanja.

45 **Objavljena djela:** „Vođenje pjesme", pjesme, Mladost, Zagreb, 1979.; „Nad pjesmama", pjesme, Logos, Split, 1984.; „Ostavljam trag", pjesme, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.; „Bad blue boys", pjesme i priče, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.; „Nova kuća", Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 1997.; „Književna otkrivanja", Stajer Graf, Zagreb, 1998.; „Između dviju udobnosti", pjesme, Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 2002.; „Prorok u našem vrtu", izbor iz poezije, Biblioteka Bosana, Zagreb, 2002.; „Sanjao sam smrt pastira", kratke priče, Naklada Breza, Zagreb, 2002.; „Pjesmozor", književne kritike, Stajer Graf, Zagreb, 2006.; „Književni meridijani", književna kritika, Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2007.; „Sve opet postoji", izabrane pjesme, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, BZK Preporod, Sarajevo, 2007.; „Osvrneš se stablu", izabrane pjesme, Stajer Graf, Zagreb, 2008.; „Uresi", pjesme, V.B.Z., Zagreb, 2008.; „Dibrilove oči", kratke priče, KDBH Preporod, Zagreb, 2008.; „Zvekirom po čelu", pjesme, HDP, Zagreb, 2012., „U potrazi za Zlatom", izabrane ljubavne pjesme, Stajer-graf, Zagreb, 2015.

Vjerujete u budućnost takvih čitanja?

,,Ono što ostaje, zasnivaju - uspostavljaju i tvore pjesnici'', ako je za vjerovati Hoelderlinu. U tom smislu možemo pisati estetski lijepo i estetski ružno. Možemo uspostaviti bitak i nihilistički ga rušiti. Pritom, stariji pjesnici misle da pišu za vječnost te snobovski odlaze u sferu unutarnjeg egzila - misleći da isporučuju nešto korisno i svrhovito, a mlađi opet ne mogu bez epizodičnih bludnji, svega što je konzumno i što se bilježi kao samoprijevarna svijest. I jedno i drugo jest posao, ali uz neki drugi posao. Na to nas tjeraju životne oskudice.

Što je onda poezija, stvaralačko umijeće duha i jezika ili zanat?

Poezija je oduvijek stvaralačko umijeće lijepe ili mrgodne misli o svijetu - umijeće jezika i stila. Ipak, nije zanat, ali se na njoj može raditi, bolje rečeno – ona se može *brusiti* i *hoblati*. U jednom dahu nastaju poskočice, doskočice, dosjetke, one vicične ili vašarske, lakoglazbene pjesme ili pjesme koje su malčice lakirane ili su pak pisane kao puka evidencija stvarnosti. Ipak, prvo se mora iskusiti iskonska riječ, a potom je ukrasiti aurama svijeta oko obične male stvari. Kada smo izjednačili formu i sadržaj, izvanjskost i unutrašnjost, ideju i njenu manifestaciju – došli smo do ozbiljenja slobode, a zapravo, napisali smo dobru pjesmu. Na kraju, stalno preispitujemo Humboldtovu sintagmu da je poezija izvorni govor ljudskog roda.

Koju ulogu u vašoj poeziji ima inspiracija ili neki izniman ekstatičan trenutak?

Ono što svi nazivaju inspiracijom je klimav pojam. Zavisi o metodi pisanja. Ako pišeš mirišući cvijeće onda si slinavi romantik s uzdahom *vergese mich nicht* ili, u boljem slučaju, urbani neoromantik koji točno zna kada treba pustiti šećernu suzu. Oni pak koji ostaju izolirani u svome fikcionalnom svijetu su kabinetski pjesnici – oni pišu čitajući druge... Postoje i oni koji po unutrašnjem nalogu ili po *zapovijedi* svijet promatraju kao svjedoci povijesti. Oni vole agitatorski zastupati strane i zauzimati stav, kao na njemačkom jezičnom području Gunter Grass i H. M. Enzesberger.

Imamo li mi takvih pjesnika?

U nas gotovo da nema takvih pjesnika jer se i u novim povijesnim uvjetima plaše zastupati stranu – postaju ziheraši. Ima apoetskih političara i loših pjesnika političara. No, danas je na cijeni poezija koja nije previše udaljena od jezgre života i za nju nije potrebna ushitna inspiracija već je dovoljna koncentracija u dodiru s poetskim materijalom. Prevelika ekstatičnost dovodi do ishitrenosti osjećaja. S druge strane, u naše doba pjesnici vole ispisati neki svoj projekt kao da ispisuju recept ili putni nalog. Nadalje, nadahnuće je lijepa riječ, ali ona je vjerski pojam koji ograničava lirski iskaz intenzivno doživljenog trenutka na molitveni čin.

A što ako je pjesnik u stalnoj inspirativnoj i koncentriranoj vrućici?

Tada je nadahnuće prava riječ. No, u to je teško povjerovati ako pogledamo suvremenog coolera koji nikad nije čitao Goethea, T. S. Eliota, Lorcu, Rilkea ili Ujevića, a po svaku cijenu želi *smrdati* tradiciju i njenu metafiziku. Današnji pjesnici kao da su uskradeni za žive i sugestivne duševne treptaje, pa i kada je na sceni njima omiljela seksualnost koja postaje mehanička aktivnost, a ne svedanost. Nema čak ni one radosti koja nastaje na izvoru smrti, kao pri snošaju kako ga je prije Drugog svjetskog rata opisivao Henry Miller: ,,Jedino sam čekao da osjetim onu nevjerojatnu jalovu eksploziju vlažnih zvijezda koje ponovno padaju na dno maternice kao mrtvi puževi''. Nema više drhtanja pred ljepotom pa makar i uz primjese žestoke percepcije istog pisca: ,,...puhao je vreli vjetar od koga čovjek postaje razdražljiv i pohotljiv...''.

Napisali ste dosta ljubavnih pjesama koje su vjerojatno inspirirane određenim trenutkom. Eto u posljednjoj zbirci izabranih pjesama *U potrazi za Zlatom* pišete o ženi, žudnji, čežnji, poziciji žene i muškarca, ironično i autoironično... Znači li to da ste počeli sumirati život i ljubav?

U potrazi za Zlatom je knjiga izabranih ljubavnih pjesama. S njom kao da sam se htio odužiti životnoj družici za njenu tridesetsedmogodišnju izdržljivost.

Odužiti za izdržljivost?

Ma nije baš tako. Ne moram nikome polagati račune za profućkano i ono stečeno. No, u ljubavi sam zaista imao sreće koju je nemoguće opjevati na konvencionalni način. U knjizi, dakle, nećete naići na tradicionalnog lirskog tetrijeba koji vabi svoju ženku zapomaganjima i uzdasima. Nećete uvijek kročiti ni rajskim obroncima i vrtovima, a koristeći i tuđa iskustva, tuđe ljubavne drame. Bitno je da u naše doba patrijarhat više ne može ograničiti sve oblike seksizma i erosa. Seksualnost se npr. imenuje neposredno. U razgovoru o tome ženska sudionica toga razgovora više ne izlazi kao slaba strana.

To ste naglasili u knjizi.

Posebno u ciklusu ,,Iz Evinog notesa'' u kojemu moj lirski subjekt progovara s pozicije žene. One nisu uvijek nevine i nevične i nisu uvijek žrtve patrijarhalne moći jer sada i muškarac i žena koriste isti ljubavni jezik, ali, treba priznati, imamo različite interese. Naprosto, nismo *jednoglasni* upravo zbog toga što obje strane imaju ono što se zove *volja za moć*.

To imaju i žene?

Što se tiče žena, imao sam dovoljno vremena da shvatim kako one imaju veliku snagu i njome mogu uzvratiti na mušku *paljbu*. Ako pišete ljubavnu pjesmu ne morate biti ujedno i persona vlastite ljubavi. Možete svjedočiti i tuđu ljubav kao vlastito iskustvo. Možete je čak i izmisliti. Uostalom, u ljubavi možete biti razočarani, odbačeni kao opušak, pa postajete zajedljivi, groteskni i ironični. Ako želite zadovoljiti samo žudnju onda ste surovi, možda čak predatori i grabežljivci.

I pjesnici su takvi?

Poneki pisci od seksualnosti i erosa prave lakrdiju, humornu predstavu ili pak žalopojku. Ljubav, pa tako i seks, u biti je smrtno ozbiljna stvar, iako je možemo karnevalizirati i oplakati, tek toliko da si olakšamo ljubavne jade. Primjećujem da je u ljubavnoj poeziji sve manje ruža, visibaba, zvončića, maćuhica, gladiola i šafrana, a sve više hortenzija i SMS poruka. Za pjesnike koji su izluđeni ljubavlju, pa tako onda i pišu. Matoš je svojedobno napisao. „To su pjesme koje su nastale kao da su ih pjesnici pisali u histeriji". Eto već tada je ljubav kao izričita kategorija srca bila, barem u Matoša, ismijana.

Tada je malo tko vjerovao Matošu.

Jedno je sigurno. I kada u ljubavi netko strada, ili je na dobitku, možemo reći da ljubav još uvijek nije precijenjena – još nije došlo do posvemašnjeg zahlađenja ili zatopljenja naših srdaca. Ipak, najljepše je veličati voljeno biće. Onaj koji voli osjeća se moćan i kao da je dorastao čitavom svijetu – kao da ga je osvojio. Međutim, ljubav nedvojbeno pripada lakomislenim čovjekovim osobinama. Onaj koji voli ne interesira se previše kako se osjeća onaj koji se voli. Dovoljno je da zna koliko mu drugi gastronomski prija te tako oba aktera u ljubavi između sebe ostaju vječita tajna.

Doista ste ušli u srž ljubavi?

Ja sam sve te primjere, pišući ljubavne pjesme, uzeo u obzir od rane mladosti do moje treće životne dobi kada ljubav za mene više nije samo niz avantura. Sada mogu pisati i o mojoj ljubavnoj prošlosti jer je usko povezana s mojom tihom sadašnjošću. Ostarjela ljubav pripada jednom sasvim novom svijetu osjećanja. Strast je sada suputnik u sjećanju, blizak i povjerljiv kao iskreni stisak ruke i prebiva u stanu naše ljubavi zajedno s nama. To je ona toplina koju nam pruža i sjećanje na djetinjstvo – nevino i neizmjerno duboko.

Je li vam život bio naklonjen ili ste se s njim borili za svoje mjesto?

Nimalo mi nije bio naklonjen, ali sam ga s vremenom prihvatio, kao i poeziju, kao svoju jedinu šansu. Ili je to samo moje vlastito osjećanje da mi je nešto oduzeto ili premalo ponuđeno, jer svi bi mi htjeli nešto više od života. Kad bolje promislim, najradije bih zaboravio neke dijelove djetinjstva i mladenaštva.

A zrelo doba?

U zreloj dobi stvari su se poboljšale, uglavnom sam radio ono što sam oduvijek volio, pa i po cijenu neimaštine. Ponekad sam lomio prste i osjećao grčeve u želucu, ali ja sam nepopravljivi optimist, *fighter*, i što je važno, nisam zlopamtilo i ne može me tek tako popapati mrak. No, u vlastitoj obitelji sam ozaren srećom, zatim, književno sam se donekle ostvario, u njoj imam svoje mjesto, a bolesti su me, kao i moju obitelj, hvala Bogu, izbjegavale, kao i mi njih. Pa što bih još htio?

Možda da vas nagrađuju?

I da mi griju stolicu na koju ću sjesti? Taman posla, tako tupav i naivan nisam. Uvijek ima onih koji vas nekritički vole i onih koji vas nekritički mrze. Kroz život sam kročio po vlastitom instinktu, kao i u poeziji, po vlastitoj inkantaciji. Jedna od mojih molitvi je: Molim te Bože za veliku snagu za ovaj maleni dan da na velikom putu k Tebi nastavim malenim koracima. I tako svaki dan.

Koliko vam na pisanje poezije utječe žudnja ili strah? Odnosno koliko se strah i žudnja nadopunjuju i međusobno utječu?

Žudnja u svakom slučaju nema veze s ljubavlju. Ona je potrošna, ali se uvijek u nama reciklira. Gadno je kad ste ugasili žeđ ili ste se nasitili, a još uvijek žudite, to jest žeđate ili bi ste još jeli iako ste se do sita najeli. Tada postajete lakomi i možete nekome uzeti zalogaj iz usta. Takvima nikada nije dovoljan jedan auto i jedan krov nad glavom. Za to je krivo i potrošačko društvo, stalno vas, na svakom koraku nutkaju da nešto jedete i kupujete. Neki kojima je žudnja spiritus movens u stvaranju književnine teško da će dokučiti istinu o svijetu.

Što je vama žudnja?

Žudnja može biti olfaktivni, seksualni ili somatosenzorni poremećaj. No, možemo je shvatiti i drugačije, kao u biografskom romanu o Vincentu van Goghu „Žudnja za životom", gdje ona znači nadljudsko pregnuće ka savršenstvu. Od žudnje izgaramo i obnevidimo, pa tako ne vidimo ni ključne riječi s kojima bismo mogli napisati dobru pjesmu. Mahnitost i pomamnost zamagljuje vlastiti jezik. Meni su važniji obični osjećaji, refleksije perceptivnog doživljaja, rad, znanje, samospoznavanje itd. U žudnji i snjom ne pišem. Pisanje osjećam kao moju biološku zadanost.

A što vam je strah?

Strah je nešto drugo, nešto opasnije. Posebno ako živimo u strahu. Još je opasnije ono što ga izaziva. Najbolje je ne izazivati strah. U strahu su velike oči. Ne kaže se uzalud: Koga su guje klale i guštera se boji. Ali, tko nema ništa, ne straši se ničega, pa se vi sad zamislite. Najbolja je ova poučna uzrečica: Tko se čega boji, to će mu na glavu doći. Ja sam puno puta osjetio strah, ali na svu sreću brzo sam ga zaboravljao, pa tako nisam nikada sa strahom pisao, kao što je pisao Osip Mandeljštam na slobodi i u komunističkom konclogoru u Sibiru, i napokon, kao što je o njemu pisala njegova žena Nadežda, u biografskom romanu *Strah i nada.* Nedaj Bože takve strahotnosti. Da groteskost bude veća, u ovo elektronsko doba kada smo svi umreženi, osjećamo privid sigurnosti jer smo zapravo prožeti strahom.

S obzirom na to je li stvarnosna poezija moguća u našem dobu u kojem je stvarnost moćnija od bilo kakve stvarnosne vokacije? Koliko ta stvarnosna poezija može biti zanimljiva s obzirom na stvarnost koja dinamikom nadmašuje sve pjesničke konstrukcije?

O tzv. stvarnosnom pisanju i stvarnosnim pjesnicima puno sam pisao. Kao kritičar suočavam se s tim nezgrapnim pojmovima gotovo u svakoj knjizi mladih i najmlađih pjesnika. Stvarnosno, o kojemu još nema, primjerice, filozofskog konsenzusa - što je to u stvari, osnovna je impostacija pjesničkih *mladomisnika*. Bez figurativnosti, primjerice metafore, koja pokazuje da postoji nešto onkraj spoznaje i vlastita iskustva, poezija je lišena elegancije i realizira se u bizarnom iskazu. Ipak, uvijek govorim, takva poezija ima svoje dojmljive i šarmantne faze, iako, ako svi mladi danas tako pišu – ubrzo dolazi do zasićenja i spoznaje da je poezija ono što zovemo lakoća stvaranja i ono nešto posve obično. Smatram da su u pravu oni koji tvrde da je poezija izvan metafizičke stvarnosti bespredmetna. „Pisati iz nemetafizičke stvarnosti o tzv. stvarnosti je puka zabavica – Walkman", govorio je Nikica Petrak, i ja mu vjerujem.

Zasigurno ste sputani kad vam je govor u vlasti realija i kada ste pod vlašću i diktaturom praktične stvarnosti. Slijedom toga u takvoj poeziji morate primijetiti i oskudnu duhovnu ponudu. Ja vjerujem u paralelne svjetove i volim pisati o obmanama stvarnosti, o onome što je iza nje. Za mene je važno što ona zapravo odražava, a ne samo goli odraz. Opet naglašavam, to ne znači da je takva poezija u poetikološkom smislu ispražnjena od svakog smisla. Obično se kaže da je stvarnost naprosto arbitrarna. Ona je subjektivni konstrukt, to jest, unutarnja projekcija vjerovanja u stvarne slike koje nas podupiru. Stoga smo općinjeni stvarnošću i ne težimo za njenim kozmičkim horizontom. Možda i zato što tehnologija sve više upravlja našim mislima. Znam neke koji bi najradije svoju maštu spojili s internetom. Grozno, a još groznije ako sam ja u tome *demode*.

Je li stil izravnog komuniciranja s običnim slikama i govorom dovoljno bogat i asocijativan da bude poezija?

Poezija zahtijeva savršena stanja, apolonska, kao i više *istine*, a ne krnju razumljivost zbilje na javi. Pjesnik bi trebao težiti lijepim prividima unutarnjeg svijeta mašte. Poezija može biti i svakodnevna makulatura s riječima s ulice, ali sve zavisi kako ih posložimo i kakvu demo glazuru pjesmi damo. Oduvijek je postojao apolonski svijet sna i dionizijski svijet opoja to jest zažarena života.

Što je bolje?

Najbolja je prividna jednostavnost izravne komunikacije iza koje se skriva višeznačna poruka. Ne kaže se uzalud da pjesnik sluti Tvorca, po meni, i kad uspijeva pomiriti uzvišeno i banalno, ozbiljno i šaljivo, frajersko između pjeva i gnjeva i akademsko te iznaći, u sublimaciji erosa i tanatosa, kult ljepote. Sve ovisi hoće li zaživjeti i opstati pjesnici koji prepisuju stvarnost, odnosno, vole doslovnost i skripturalizam. Bojim se da pjesnik ipak ne može biti samo pisar.

U tom kontekstu kako ste doživjeli vijest da je Bob Dylan postao nobelovac za poeziju? Jeste li pomislili; europsku tradiciju je istisnula američka svakodnevica?

Mi možemo imati ozbiljnih primjedbi na tu prestižnu dodjelu nagrade Bobu Dylanu, odnosno, Robertu Allenu Zimmermanu koji je kasnije prezime preuzeo od velikog američkog pjesnika Thomasa Dylana. I ja sam prvotno bio nemalo iznenađen tom objavom. Prije bih očekivao da su nagradu dodijelili Leonardu Cohenu, Nicku Caveu ili Neilu Joungu, ali to je samo stoga što njih više volim. Dylanov „slučaj" treba promotriti kroz njegov prodorni aktivitet u svjetskoj javnosti, a ne samo kroz skromne književne reference. Dakle, njegove su protestne pjesme već 60-tih godina prošloga stoljeća postale simbolom američkog antiratnog pokreta, a on si je priskrbio ugled borca za građanska i radnička prava. Njegov govoreći blues i folk-revival pratili su progresivna buđenja mladih, a sadržavale su i moralne i religijske dileme, humor, ironiju, metafore i čak zaumne jezične igre.

Ubrzo se, kao ikonoklast, i kako su neki smatrali, pjesnik visokih dometa, uključivao u razne aktivističke organizacije, a budući da su se tada mijenjali tokovi kulture uopće, i njegov je veliki doprinos bio u mijenjanju svijesti mladih diljem svijeta. U to vrijeme čitao je Cerouaka, Whitmana, Steinbacka, francuske simboliste i slušao legendarnog, lijevo orijentiranog, Woodyja Guthriea. Pritom moramo znati da „komunjara" u Americi nije bilo isto kao i „komunjara" u Istočnoj Njemačkoj, Rusiji ili Albaniji. Uglavnom, Dylan nije bio pekmezavi trubadur i obični *singersongwriter* unjkava glasa, kako je kritika govorila. I meni se nije uvijek sviđalo njegovo *meketanje,* ali sam morao uvažavati neke njegove pjesme.

Primjerice?

Na primjer „Mr Tambourin" bila je uspješnica i u tuđim izvedbenim verzijama. Dylan je i prozni pisac. Njegove „Kronike" iz 2004. nisu samo autobiografsko štivo, a napisao je i roman „Tarantula" koji je u prijevodu objavljen u Hrvatskoj pri malenom izdavaču „Šareni dućani". Potom je glumio u filmovima i pisao filmske scenarije. On je i slikarski talent s mnogo postavljenih izložbi u svijetu, a svoje je ploče više puta osobno dizajnirao. Interesantno, da se nikad nije mogao svesti samo na promiskuitetne ljubavne epizode. Pritom mislim na njegovu vezu s kraljicom folka Joan Baez. Rušio je i glazbene barijere pa su se njime bavili i etnomuzikolozi. Kad je prešao na električnu gitaru, zadržavši usnu harmoniku, surađuje s blues gitaristom Mikeom Bloomfieldom, a osamdesetih i devedesetih surađuje s gitaristom Markom Knopflerom i s njim snima ploču „Oh Mercy" . Smatra se da je vrlo važan bio i susret s Johnnyjem Cashom.

Mislite da je sve to uzeto u obzir pri dodjeli Nobela?

U svakom slučaju on nije puki zabavljač, dapače, pokušavao je sa svijetom i filozofski spekulirati te ga i kao takvog prepjevavaju. Moramo priznati da je za glazbeno okružje nesumnjivi erudit sa širokim spektrom utjecaja. Govore i pišu da je on umjetnik epske širine i renesansnog profila. Je li to dovoljno za Nobelovu nagradu za književnost – teško je reći, jer, s obzirom na tu veličajnu nagradu on je

vraćen u epicentar muzičke scene, a ne književne. Zahvaljujući Nobelu on je opet slušan, a je li čitan bez gitare i usne harmonike tek će se vidjeti. Nobelova nagrada se je s njime svakako inovirala, a koliko je on inovirao pjesništvo – u to sumnjam.

Je li u tom sučeljavanju američkog pisanja poezije izgubila europska angažirana i politička književnost?

Nema sučeljavanja. Postoji nešto što se zove komparativna književnost, odnosno, književnost se sagledava u komparacijama, a da ni jedna pritom nije uskraćena. Riječ je o paralelnim ili disparatnim književninama koje se baš zbog toga nadopunjuju ili jedna od druge uče kako treba ili ne treba pisati. U najboljim slučajevima, obično se međusobno nadopunjuju i nadograđuju. Primjerice, Walt Whitman, pjesnik velikih zahvata, ideja i novih oblika između stiha i proze. Njegova asocijativna i ritmička uporaba govornog jezika u njegovoj zbirci *Vlati trave*, usuprot uglađenim njegovateljima pjesničke forme jedne Emily Dickinson i jednog Henryja Jamesa, te nezaobilaznog i najčitanijeg američkog pisca Edgara Allana Poea, koji je poručio svijetu kako iskoristi razum i emocije i spojiti ih u jednu estetsku cjelinu, učinili su Europsku književnu scenu ovisnom i o njihovim iskustvima.

Ne vjerujem da smo od Boba Dylana naučili nešto poetikološki novo, kao što smo naučili od američke underground i beat poezije, uostalom, od koje je i on učio. Naime, naučili smo da se može pjevati i iz pozicije krajnje opuštenosti i ležernosti koja graniči s buntom, cinizmom, bezobrazlukom i posve razotkrivenom intimom. Potom, poezija je izišla na ulice, dakle, promijenila je ambijent, a o kvaliteti i afinitetima i nadalje možemo raspravljati.

Utjecaj strane poezije na hrvatsku je veliki ili mali?

Utjecaj strane poezije na hrvatsko pjesništvo je golem. Zamislite samo koliko su profitirali Ujević i Matoš boraveći u Parizu, Šimić učeći od njemačkih ekspresionista, Slamnig i Šoljan od angloameričke poezije, a polivalentni i samohodni Krleža od sviju pomalo. Spomenimo još i tzv. zamjenske igre Danijela Dragojevića i njegovu nedvojbenu simpatiju spram Borghesa, ali i Josipa Severa koji je u Hrvatskoj za mlade pjesnike postao kultnom novinom direktno učeći od ruskih futurista i formalista: Hljebnikova, Majakovskog, Mandeljštama, Kručonija i drugih. Ipak, njihove osobnosti nisu od takvih uzornih radnih primjera pretrpjele nepremostive adorantske boljke. Ti su pjesnici za sebe uzeli ono ponajbolje i stvorili vlastitu autohtonu književnost.

Nisu bili prepoznatljivi plagijatori već posve samosvojni, a to se lijepo vidi po nastavljačkim natruhama njihove pjesničke izvrsnosti u poeziji drugih pjesnika, njihovih suvremenika te kod pjesnika srednje generacije našeg doba, posebice među mladim i najmlađim pjesnicima kojima je već sve ponuđeno iz svjetske pjesničke baštine, izvorno ili u prijevodima i potom gurnuto pod nos. Ukratko možemo govoriti o stranim utjecajima od hrvatskih latinista do naših dana. No, takva dobrodošla radna *posvajanja*, a nipošto krađe, zamjetna su u svim književnostima i to je ono što dobru književnost čini dobrom.

Može li u tom srazu hrvatska poezija biti i ostati autonomna? Možda vas čudi ovo pitanje, ali nameće se jer je naša književnost sve više pomodarska i epigonska.

Ako je naša književnost jednim dijelom pomodarska i epigonska taj će njen dio ubrzo nezamjetno nestati iz naših ruku i biblioteka ili će postati nešto rudimentarno, a zamijenit će ih nešto uvijek novo što podliježe trenutku i zaboravu. Tko još danas piše postmodernistički iskolažirani roman? - koji je bio svojedobni import osamdesetih i devedesetih godina. Pomodarstvo je oduvijek postojalo, kao i frizure, kao i bikini, kao i mini suknje ili kao *rifle* traperice, špičoke, mokasine ili špagerice.

Od avangarde i pomodarstva uvijek nešto ostaje.

Da. Takozvano intermedijalno pjesništvo pokazalo je kako se može poigrati s riječima, uglavnom laborantski. Meni je osobno žao što više nema potrebe za grafičkim, vizualnim, gestualnim i foničkim pjesništvom – ono je u našu raspjevanost unosilo novu, konkretniju, svježinu, ali mi se isto tako čini da je to bio samo predah od otvorene nazočnosti umjetnikovih emocija. Svaka napisana i predočena riječ je moralni čin i onda kada su dani samo vanjski faktori jezika i kada su njegovi završetci u neposrednom čulnom iskustvu, aluzivnosti ili u skrovitom evociranju slika.

T. S. Eliot i M. Proust su stvorili dovršena i zaokružena djela, odnosno, opuse i time su obilježili kraj jedne ere i početak nove. Ezra Pound i James Joyce nisu zatvorili svoje spisateljske krugove. Njihova su djela ostala otvorena u više smjerova i smislova pa su zato prisutnija u književnosti postmodernizma. Potonje odgovara našem vremenu apsurda, fragmenata i igre stvarnosti. Vrijeme velikih sintetičara umjetnosti, moralista i retoričara kao da je, nadam se za kratko, prošlo. Ovisi o ozbiljnosti pristupa, pa sad tko što voli nek izvoli.

Recite onda što je ostalo od vaše generacije pjesnika? Tek pokoja pjesma ili možda snažniji utjecaji?

Mnogi su se ostvarili, ostavili traga i još stvaraju te im želim da ustraju. Bili su to oni koji su stalno podsjećali na sebe objavljujući u periodici i objavljujući knjige. Ma, kvaliteta se ipak ne može zanijekati. Ako su još uz sav svoj marni trud bili i dobri vlastiti logističari i propagandisti, ako su bili potpomognuti generacijskim istomišljenicima i kritičarima – bili su nagrađivani, antologizirani i usmeno hvaljeni. Registar imena je dug.

Spomenite neke.

Moji generacijski suvremenici su u jednom razdoblju takozvanog jezičarenja ili opsjednutosti jezikom bili B. Maleš, A. Žagar, M. Valent, B. Čegec, M. Rukavina, a kasnije i nešto mlađi Miroslav Mićanović, D. Rešicki i drugi. Mnogi su se na tom putu pjesničkog samouzdizanja zagubili. Naprosto, život ih je odvojio od poezije jer se u nas, na žalost, ustalilo

pamćenje samo onoga što je tu i sada. Neki nisu mogli živjeti onkraj funkcionalnih spoznaja, ideologije i dogmatike pa su se ispolitizirali. Zanimao ih je realni svijet iza poezije ili su se smatrali neshvaćenima te su odustali ili su pak toliko vjerovali u sebe da su nastavili stanovati u samoći i osobnom ludilu.

Koliko je na našu poeziju i književnost utjecao semantički konkretizam i Derridaova dekonstrukcija? Koliko je ožiljaka to ostavilo?

Semantički konkretizam je bio izum jednog čovjeka, Branka Maleša, i do danas mnogima nije jasno što to zaista jest i što znači. Nastao je u sklopu tzv. OFF generacije, tada neoknjiževnih, vrlo različitih pjesnika, različitih poetika iz 1980-tih. Sama sintagma trebala bi objediniti pabirke smisla i konkretizma, a konkretizam jest blizak lingvizmu te bi uzorna antologija konkretizma bio telefonski imenik. Stoga su neki zlobnici pojavu tog oglašavanja, a ne nipošto pokreta, nazivali semantički kretenizam. Mislim da je to bio Saša Meršinjak. Mi smo bili mladi i sretni što postojimo kao pjesnici – da nas netko označuje pa makar i kao semantičke konkretiste. Uostalom, taj je istup prestao postojati prije nego što je postigao svoj puni identitet. Ostao je procjep u instituciji suvremenog hrvatskog pjesništva.

Tu i sebe ubrajate?

Za mene je kritika oduvijek tvrdila da sam atipičan semantički konkretist, da moja lirika ima uvijek dva sloja, jedan koji osviješteno rabi rekvizitarij gramatikalnog i alogičnog pjesništva i drugi koji se trudi da u podtekstu uputi povlaštenog čitatelja tradicionalnijim značenjima i šiframa.

Tako je pisao Slobodan Prosperov Novak u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*; to da sam čudo svojih taktilnih i vizualnih deskripcija usmjerio k pravom užitku čitanja, prema neobičnoj i neočekivanoj toplini što isijava iz oporih prijelaza koji teksturu mojih pjesama pretvaraju čas u pećnicu jezika čas u ohlađeno ogledalo svijeta, sad u mračan i strašan san, sad u stanje u kojemu je sve obavijeno snom... Obrazovan i načitan, piše Novak, nije dopustio da mu intertekstualnost proguta osobnost.

Točno je napisao?

Priznajem da mi takvo pisanje beskrajno imponira. Dakle, kroz svoj primjer pokušavam objasniti spontani unutrašnji otpor pjesnika prema neodređenom govoru i napokon želji da se o nečemu magijski progovori. Konkretisti ne pišu pjesme već prave tekstove. Zato i govorimo o tekstualizmu.

Derridain etos dekonstrukcije je ipak samo teorija. Što dekonstruktivističku misao onda čini toliko zanimljivom?

Prije svega potpisujem njegovu tvrdnju da je jezik neizbrisivo označen nestalnošću i neodređenošću značenja. Ostalo je sve postmodernistička debata koju je potaknuo sam Derrida – to da je dekonstrukcijska nakana poremetiti našu konvencionalnu predodžbu o jeziku kao postojanom mediju. Ipak je to samo filozofski pravac, a pjesnici su oduvijek voljeli da sebe tumače kroz jedan filozofski rukavac.

Tko je na vas kao pjesnika najviše utjecao i ostavio traga?

Mnoge sam čitao, cijenio i volio i još ih poštujem. U kućnoj biblioteci čuvam njihove ključne knjige. Izdvojio bih Josipa Severa s kojim sam bio posebno blizak u ranoj mladosti, Janka Polića Kamova, Nikolu Šopa, Slavka Mihalića koji je famozno znao prevesti „vječne pojmove u moderna stanja duše", Danijela Dragojevića, Ivana Slamniga, Dragu Ivanišević, Luku Paljetka, Nikicu Petraka, Dubravka Horvatića...

Začudo i *naš* Niccolo Tommaseo i njegove *Iskrice* neobično su me se dojmile. Oduševio sam se Ujevićevim pjesmama u prozi, socijalnom poezijom Miroslava Krleže i naravno matematičkom isklesanošću, ali ne i usiljenošću, velikog A. G. Matoša te emotivnom harmonijom A. B. Šimića.

A od stranih pjesnika?

Od Slovenaca sam volio hipermetaforizam koji je majstorski realizirao Ivo Svetina, zatim egzistencijalizam Daneta Zajca za razliku od drugih iz moje i kasnije generacije koji su favorizirali Tomaža Šalamona. Vezao bih se uz cijele opuse, ali najčešće uz pojedinačne pjesme. I u jednom i u drugom pristupu moglo se nešto naučiti. Od Bosanaca Skender Kulenović je odista veliki pjesnik i glupo ga je prosuđivati samo kroz *Stojanku majku Knežopoljku*, a tu je i vrstan prozaik Ćamil Sijarić kojeg sam dosta kasno otkrio kao pjesnika. Tu Maka Dizdara ne mogu izostaviti. Od Makedonaca mi je bio drag Slavko Janevski, markantna pojava, kojeg sam imao čast upoznati kao mladac u Poljskoj. Od Srba svakako sam volio emotivnost Miloša Crnjanskog i sintaktičko semantički začudnog Momčila Nastasijevića rođenog krajem 19. stoljeća.

Od malo daljih stranih pjesnika vrlo rano zavolio sam Rimbauda i *Spleen Pariza C.* Baudelairea, ali i njegovog prethodnika Aloysiusa Bertranda i njegova sjajna *Gašpara noćnika,* zatim Paula Elaurda, J. R. Jimeneza, Gullaumea Apollinairea, a posebno Paula Valeryja. Volio sam čitati predrevolucionarnog Majakovskog i Velimira Hljebnikova. I tu sam bio zatečen jer me je kod Rusa fascinirala proza Jurija Oleše, Osipa Piljnjaka i Evgenija Zamjatina, koja me je poticala na pisanje poezije kao i impresionistički postupci u prozi Virginie Woolf. Eto, nisam se mogao zatvoriti samo u svoju hrvatsku čahuru i bosansku egzotiku i reći čitav svijet je moj.

S raspadom Jugoslavije pojavila se poplava zavičajne poezije, poezije zavičajnih tema i sadržaja, osobito u BiH. Čega je to razlog?

Pa, vraćanje iskonu, tlu, zemlji roditeljici, onoj koja nam udahnjuje život, koja nas hrani i koja nam obnavlja životnu energiju. Zavičajno je nakon zadnjeg rata postalo sinonim za patriju, domovinsku nostalgiju i ljubav. Čak je i boljševik, drug Tito, koji nije imao nimalo pijeteta i duše za naciju, čeznuo za svojim Zagorjem. Bil je kumek zanavek i to nije ništa loše – loše je to što je napustio zavičaj, obukao konobarsko odijelo i pokušao, nešto što nikad nije razumio ni shvatio, a to je dijalektički materijalizam, koji mu je Ba-

karić uzaludno pokušavao kao pojednostavljeni teorem utuviti u glavu, sprovesti u praksi.

Opraštam grozničavu pulsaciju srca i toplu raznježenost spram zavičaja svima onima koji to umješno prenose u književnost. Osjećaj za zavičajno je početak samobitnosti koju nastanjuje osviješten i ponosan čovjek sa svojim neovisnim prohtjevima - biti svoj na svome, a na svome smo tek kad nas pokrije vlastiti krov. Pjesnici zamišljaju zavičaj kao neki arhipelag, atol ili pčelinjak, dakle, kao neko utočište.

Zašto kao utočište?

Kad ti otmu zavičaj i ovrše njegovu imovinu onda krećemo u rat, a onda mnogi samozatajni zavičajnici počnu pucati po šavovima i dabome – počnu dobro pisati. Posve ljudski, izmjenjuju se žalobni i strahotni temati sa trijumfom oslobađanja, tojest slobode.

Vjerujete li u poeziju koja nije odraz i slika vremena i prostora? Koja pokušava biti univerzalna pod svaku cijenu?

Poezija u svakom slučaju mora biti odraz vremena i prostora, ali mora u sebi posijati klice univerzalnih atributa. Možemo se suočiti sa samoćom svoje poetske misli, ali moramo misliti čitav svijet – narogušen, provokativan i šokantan - naprosto lijep. Stoga, u sobama umrlih pjesnika, primjerice Slavka Mihalića ili Nikole Šopa, umjesto vječite vatre gori njihov vječiti duh. Pjesma s univerzalnim značenjima može, kad god joj se blagoizvoli, bilo kamo poći i ući u bilo koje uši, u bilo koji dom, u bilo koji zavičaj. Nema suda koji je u tome priječi.

Na kraju recite je li naša kritika relevantna kada prosuđuje našu poeziju?

Nije, a nije ni svatko relevantan da je prikazivački prosuđuje. Ona je često ulagivačka zbog naloga koterijskih ekipa i *frendovskih* ustupaka, promicanja vlastitih favorita i onih koji su derivati našeg kritičkog mišljenja.

Zašto je tako?

Zbog velike poetske pismenosti našeg doba, kritičar je prisiljen iz te masovne produkcije izvući ono što mu paše i što, uglavnom, drugima paše. Time se gasi otkrivalačka strast, a književnost sporo napreduje. Teško je i zahtjevno pisati o pjesnicima koje muče silne nagonske potrebe. Htjeli bi steći čast, moć, bogatstvo, slavu i ljubav žena ili muškaraca, ali su izabrali krivi posao i nikad ne postignu ta zadovoljenja. Trebali su biti glumci, rokeri ili barem svatovski tamburaši. Zato pjesnik, kao i svaki drugi nezadovoljnik, bježi još dublje od stvarnosti i prenosi sav svoj interes, pa i svoj libido, na tvorevine svojih želja u fantaziji, riječju, u poeziju. Od nje mnogi putovi lako mogu dovesti do neuroze, cuge, droge i zabrinjavajućeg ludila. Od takvih pjesnika kritičari tad zaziru. Stvara se logika – o kome pišeš takav si. Kod kritike najbolje prolaze pjesnici s kravatama, koji kritičarima plaćaju ručkove, a njihovim ženama donose cvijeće i bombonjere i koji rade u diplomatskoj službi ili velikoj izdavačkoj kući kao urednici.

Slavnom Veselku Tenžeri prigovarali su da njegova kritičarska praksa nije utemeljena na određenoj metodi. I nije. Ona je uglavnom subjektivna i impresionistička. I doista, Tenžera se nikada nije trudio da književna djela tumači terminima jednog zatvorenog pojmovnog sustava. Naprosto, nije bio sputan ograničenjima kritičkih metoda. Po srijedi je bila novinska književna kritika, podložna specifičnim zahtjevima i ograničenjima medija, to jest, potrebi brzog reagiranja na limitiranom prostoru i upućena publici čiji profil unaprijed isključuje uskostručnu ekskluzivnost. Kao i Igoru Mandiću, dešavale su mu se krive procjene. Tako se desilo da je jednom *ošinuo* Ranka Marinkovića, a Nikici Petraku je nijekao pjesničku budućnost. Toliko.

Razgovarao Andrija Tunjić

Sead Begović - Poezija

Živjeti u stisnutoj šaci

Hoće li se roditi naša majka ?

I sjene se pomiču od straha
i korijenje bježi dublje u dubinu
i bistra se voda muti
i munje se bacaju nauznak
a sunce nit› zalazi nit› izlazi
pa se kukci i crvi, gmazovi i vodozemci
izmiruju u veselju
I ribama je oduzeta, sloboda, blaženstvo
Gdje je nestao njihov kozmički ocean?
Zašto je zamukao glas Glasnika?
Gdje se izgubila njegova vjernost?
U oblake, maglu, munje i oluje
Zašto više ne pomiče planine i ne omogućava
lako disanje ljetnih večeri?
Gdje je moja najdraža Gopi?
Gdje su bokovi njenih oleandara?
Gdje se skriva naše žalovanje ?
I turobni kosci se tome smiju
Tko će spaliti naša tijela?
Hoće li se roditi naša majka?
Gdje su naši preci?
Zar samo snivaju
I gdje je njihova ostavština?
Sada kada pokoreno zlo napokon –
moj naklon – reče
Nešto tad zaboli u našim leđima
i ja znam da se to zlo, o Bože!
Napokon sagiba ka vlastitoj smrti

Krtica

Pokušavam ući u trag krtice
koja mi izjeda korijenje najljepše jabuke
i koja iz političkih razloga živi pod zemljom
Stoga je tajno prisluškujem
Ako izađe na površinu
izgubi svoju dušu
Njen krtičnjak je mali iznajmljeni stan
u mome vrtu
bez prozora i naravno bez svjetiljki
pun tišine, čuje se samo
jezik zemlje koji je zavladao
i mojim životom kao utvara
ili duh položen u lijes pa u zemlju
Može se reći da živimo zajedno
ja i ta bezimena krtica
jer govorimo istim jezikom
i grizemo istu jabuku
stoga ona ne zaboravlja mene
ja ne zaboravljam nju
Kada uzdahne zemlja
pojave se krtičnjaci i krtica
željna prijateljstva
Suosjećam s njom i dijelim njeno žalovanje
jer znam kakvo je razočaranje očekuje
u mom osunčanom vrtu u kojem će
upoznati konzervativne minerale ove zemlje
u kojoj također žive pretili i podmitljivi psi
moji stari politički neprijatelji
Upoznat će i mene skitnicu koja hoda
po vlastitim tragovima u svome vrtu
da se više nikad ne vrati istim putem
Ako ipak stignem, poslat ću joj svoju
putujuću dušu
kao uspomenu na našu zajedničku slobodu

Otužni Miserere

G. Matošu

Lijepo je putovati nebom, a potom i tvojim čelom
kao i govor kad nakratko zadrijema
probudit će ga netko violončelom
tamo gdje jurcaju jutarnji svjetlaci
a brušeno staklo tvoga lica me taklo
probudi će nas umorni zračni kovitlaci

Blijedi kao da smo rođeni u grobu
a kad smo uzašli čeznemo za samim sobom
sve dok nas ne spasi na pučini brodolom

A onda opet iz utrobe prolom
gledajući vlastitu sjenu koja se na te dere
O, dokle ćeš slušati taj otužni Miserere

Arka

S neba su banuli izbeharali stari muškarci
kao apostoli, da navijeste rođenje sina jedinca
Iz šume zalutali putnik, pravi šumski duh
pa ravno u naslonjač, da izbjegne tiraniju trave
da drijema, da nađe svoju fantaziju
S mora mornar ponijevši s broda
samo kostobolju ljetopisa
Iz glave zubobolja zbog nanesene nepravde državi
koju napokon imamo
Iz povijesti kraljevi , vojskovođe i državnici
a potom bane - banut će i Hrvatska
bez nje se ne može napustiti ovaj svijet
Iz kazališta tragedije i simfonije
Iz kućice pas u kojoj neće da prenoći jer je
sanjao svoga gospodara koji se rodio kao metafora
i kad tuče samo ga izabrani razumiju
Iz gnijezda u grudima jedne noći pobježe i tjeskoba
Iz stare sušare izletio divlji konj
i suludim kasom odjurio da izbjegne životni neuspjeh
jer ga je uzjašio slijepi putnik koji
zasopoljeno diše pa ga i zrak ovoga svijeta zamara
S kolodvora svratio i vlak
da nas sve napokon ukrca u svoju arku
ali prije da odbacimo, reče, naše zavjetne misli
koje se kovitlaju u dimu
kao i naša uzdrhtala tijela i pohotni poljupci
Poslije će s neba, u novoj zemlji, pljuštati novac
Čut će se samo odzvanjanje teških kapi:
Milostinja, porez, sergija, doprinos, zekjat, lemozina, cadaka...[46]

46 **Lemozina** - Dobrovoljni prilozi za crkvu nakon mise u katolika

Sergija - Dobrovoljni prilozi nakon molitve (namaza) muslimana u džamiji

Cedaka - Micva; u prenesenom značenju dobro djelo ili milostinja (sadaka) - Obaveza židova u pomaganju siromašnih i zajednice

Zekjat - Vjerska obveza muslimana da višak imetka daje zajednici

Mojsijeva brada

Prokletstvo! Paučina mi ne da da uđem
u vlastiti fajl, a prašina pokriva moju
jutarnju radost
zar netko želi da me pokrije crvljiva zemlja?
Baš lijepi kužni dan, blatne njuške
koji rije i pohotno pleše po meni
a vječnost vječno zri, kao pšenica
I to nije sve za danas
Anđeli su pobacali zvijezde
i sada su u vitrinama naših očiju
pa avioni slobodno nebom zuje
obasipaju nas bombonima, a jedan od njih je
bomba u našim ustima, pa sad poljubi me draga
ili pričekaj, presudit će nam mojsijevska brada
koju ne zanima povjetarac s ovoga svijeta
samo mudre školjke upletene u nju
nakon što se za nas otvorilo more

Druga zajednička večera

Napokon večeramo svi skupa
Veliki i mali
Misao Isaaca Newtona je na čelu stola jer
svi smo pali za ovaj stol istom brzinom
i debeli i mršavi
Do njega Kopernik, gle! Oko njega se sunce vrti
svi zapravo zure u njegovu sunčevu aureolu
i pitaju se tko će ponovno izgraditi svemir

Ugledavši Darwina Bog je doživio šok
Zar da ga vlastita djeca napuste
i vrate se u besmisleni svijet
koji nalikuje majmunu

Netko je izgubio Bibliju, maštu
kao bogato iskustvo reče
koje mu hitno treba da ne bude posve mrtav
i kako bi njegov genij opet funkcionirao
To je William James kojeg bi Gestapo rado
ispitao da se rodio kasnije od penicilina
U jednom mu džepu kozmičko
u drugom osobno razmišljanje o Ocu
On može, kaže James, stišati oluju
i ozdraviti teško bolesnog susjeda Grgu

Gdje je taj prostor u kojemu se možemo
nečemu nadati?
I Kant i i Einstein klimaju glavom
oni će ribu za večeru, oni se za istim stolom
pitaju: Što je čovjek i
što je tajna starca iznad njih?

Ja vjerujem u vilicu, ali ne znam da li ona
postoji pa jedem prstima, opet će Kant
kategorički naravno
Ja se zrcalim kao stvarnost
kao ovaj krumpir na stolu i u
Wittgensteinovu umu
kao ovaj kuhani jezik koji je sličan stvarnosti
Onda reci nešto stvarno, odgovoriše mu
ali nemoj o tome govoriti
ni o činjenici da je Wittgeinstein gay
no to nije nimalo mistično
i ne treba ga pratiti na paradi

Razmotrimo iznova ono što mislimo
Stvarno, lupit će muški Heidegger po stolu
pa sad migaju očima migovi i
jedu se štuke i to je stvarna glad za razaranjem
kada se melje jezikom normalno
i paranormalno iako nitko za stolom ne može
stupiti u intimni odnos s pokojnim odreskom na svome tanjuru
možda je jedino moguće njegovo uskrsnuće ali
prvo ćemo istjerati đavola iz Aleksandrije

On siđe stepenicama na zemlju
Nad čovjek isto, viša rasa isto, pa meke svile
a to su slabe žene Tereze koje kao i Platon i Sokrat
kasne na večeru za ovim stolom
jer moraju objasniti zašto baš svi teže
za spoznajom dobrote
kad su djevojčice naše kockice šećera
a dječaci pseći repići
Oni su mačevi, a one maćuhice
koje mašu kuhačom

Što me to čini muškarcem, a što ženom pita se
anonimna femina
Ako sam muško onda sam razumna
kao stari Grk koji voli prirodu
tvrdu ili meko kuhanu, na lešo
ili kao pečenu ženku

Dobar tek braćo, netko odjednom
sve vrati na početak
Prvo ćemo jesti
a onda raspraviti
kakva je ova hrana na stolu
a onda kakva je u nama

Sudar s bližnjima

Moja se žena stalno osjeća krivom
za ugroženu prirodu
koju oplakuje
za pasji i mačji život
koji hrani
za život izbjeglica
kojima ne može pomoći
za Isil-ove zločine
i za zločine svih zločinaca
koje proklinje
za naše male penzije
koje ipak prima
za moju varljivu erekciju
koju pobjeđuje
za ružno vrijeme
koje se pogoršava
i za zastoj u prometu
koji ne prolazi bez sudara
s bližnjima
I ja se osjećam krivim
i zbog toga sam sretan
jer me ta žena još uvijek čini
prisutnim na ovome svijetu

Angažirani mačak

Izađem napokon na verandu
da se nadišem ljekovita zraka
bez zavađenih stranačkih struja
Kad tamo rusvaj: prevrnuti lonci, razbijene vaze
smežurane kutije, stare krpe, nepotrebni vijci
pljesnivi dijelovi odjeće pa čaše i flaše
čiju sam unutrašnju ljepotu već davno ispio
Tko je to učinio?
Mačak, naravno, on je taj
a ne rulja koja se zapjeni kad podiže vješala
Mačak kojeg ustrajno hranim
jer je uvijek gladan novih saznanja i njihova okusa
Mijauče kao da me psuje
No, reci maco, tko je to učinio?
Zapita moja žena, a mačak me
prezrivo pogleda
Ma ženo, rekoh, mačak se napio
i napravio taj nered stariji od povijesti svijeta
ne lupetaj, trgne me njen trnovit odgovor
a ja zašutjeh jer u politiku se
zaista nikada nisam miješao

Zagreb

Na svom brdu
Na svojoj visini
Stojim i noću promatram
upaljene svijeće mog rodnog
i nadam se da ih nitko neće ugasiti
naprosto otpuhnuti
kao s rođendanske torte

Pogled na stvoreno

Ne želim svijet prožet mojom tjeskobom
Želim plavu omču mora
i hitno otploviti praćen golim nimfama
sa žeravom u glavi koju neprestano
uzbuđuje pogled na stvoreno
A ti ćeš me naći u meni i pitati:
Kako je na nebesima?
Kao u dobra stara vremena, odgovaraš
koja dolaze i odlaze, nosači ih nose, neka...
Ovdje je sužanjstvo na mrtvoj zemlji
prepuštenoj dusima i sad cvrči na suncu
i sad rađa nas na užas
Možeš leći uz svoje toplo tijelo na pločnik
koji se topi kao maslac
i udisati miris tuđih sandala
jer i prije si živio i to zaboravio
i to ti podiže ponos
Kad bi samo malo podigao pogled
i shvatio da ti život propada
da ti poslovi cvatu
i da ti je obitelj sretna družba
da žene plaču i trče za tobom
i da se tok tvoga života promijenio
isprašen od suvišnih riječi
riječi koje si istresao iz tepiha pjesme
koja te dugo dojila
poljupcima se u tebi vrpoljila i sad
slabokrvni je njen smisao i u glavi reži
kao ljepljive ženske usne na tvome
tuđem licu

Ravnoteža svijeta

Vrački su to užici
biti naljoskan u mraku
oćutjeti noćni baršun
To gori uljanica naše duše
u društvu škorpija
te me to unutrašnje svijetlo
posluša i ne ugasi se
I tad mi Bog povjeri sve šume
i livade i zvjerinje, samo ljude izostavi
u njih nije imao povjerenja
To je dakle ravnoteža svijeta
Za kojom sam čeznuo
Za vlašću koju mi neće oduzeti
ni anđeo Gabrijel
koji mi svakodnevno puni uši
o mome postanku
kao da se radi
o postanku svijeta

Na žalu novoga svijeta

Zlati

U nama se začelo vrijeme
Zadanilo se
pod noktom zacrnilo se
kao da je netko grebao mrak
Sada sam već trideset i šest godina
tvoj dječak, tvoj stvor, tvoje priviđenje
Godine su naši prijatelji
dođu pa iščeznu
ne razgovaraju s nama
lijepe godine provedene s tobom
osunčane, na žalu Novoga Svijeta
Mnoga su naša lica tamo tamnoputa

Gurni napokon ta vrata neka se
otvori nebo, neka uđe prisna riječ
i nečiji pozdravi s ulica
koje nalikuju na zapletaj crijeva
Neka se sve smiri
i strah koji godinama treperi u lišću
i puščano tane koje zaglavi u glavi

Dovoljno je da se netko nasmije
kao da topi hostiju u ustima
pa se nakloni, a s njim
i oteščale borove grane od snijega
pa se moli za nas kao i zvjezdice
one tamo usamljene jadnice
koje padaju samo za nas

Živjeti u stisnutoj šaci

Vidim svoju nenu
u kuhinji
Ona tamo vječno boravi
prolazi pokraj kipućih lonaca i hladnih ibrika
pa se sakrije iza moga djetinjstva

Vidim svoju raspjevanu majku
kako riba tuđi veš
a najrađe bi vješala taj veš
Ruke su joj nagrižene
i pojest će je u koritu
ta riba zvana veš

I babu vidim dok prilazi mi
stroj u njemu drobi se
bijes u njemu izgara
na meni, u tvornici u kojoj radi
i koja se za njim zaključava
sve do smrti
sve do pretvorbe

I sebe vidim
i knjiga me vidi
čita me, opisuje me
slovo po slovo, naslov po naslov
liječi me i truje me

I računalo me vidi
u oči me gleda
skenira me
programira me
a miš mi njegov klikčući
obrezuje nokte
notu po notu

Što nas to mrvi u šaci?
Prije smaka svijeta
koji želim spoznati
kao i vjerovanje u džennet
kao i vjerovanje u džehennem

Ugaslo ognjište

Na vratima
Nemaš kome pozvoniti
Uđeš, otvoriš napuštenu sobu, prašni ormar
Pogledaš usamljene stolce, stol
na njemu zdjelice, žlice i kristal
u zaustavljenoj svađi
Legneš u krevet, kao u hladnu peć
zaogrne te njegovo šaputanje

Osluškuješ jauke i uzdahe
bivših stanara na mrtvoj straži
Razvučeš zavjese, otvoriš prozor
pustiš strah, otjeraš tamu
Pogled ti doseže do druge kuće...

Drugi otvoren prozor
isti ormar, krevet, stol
ugaslo ognjište
zamuklo zveckanje čaša
Otišli stanari i
njihove papuče
bez pozdrava

Kakva samoća!
Sve je pred tobom i ti pred Njim
a nisi oživio
nisi zamirisao
i On se ne zanosi tobom

Ogledalo

Zagledaš se u ogledalo
ono te posjeduje, ono te prati
u njemu si daleko od bivšeg i budućeg
života
Nema pukotine da se uvučeš
da odškrineš svoju sudbinu

U njemu se vodi rat
Na bojnom polju ostale su samo
mrvice mrtvaca i svih naših lica
Marljivi radnici ih kupe
potom gmižu njihovi sprovodi

U ogledalu je komforno
u trbuhu rata je turobno
pa se ne udiše zadovoljno
bivanje

U ogledalu se velik dio svijeta vidi
crne rupe stvarnosti
U njemu se spi, u njemu se budi
ne razumiješ što ti govori
i kad vedri i kad oblači
i kad ga zmajev dah zamagli
pa se lijepo ništa, to lijepo sebstvo
ipak ne vidi
kao ni ostatak zavodljiva života

Graditelj glazbala

Tražeći svrhu na ovom svijetu
budne i na onome
ruke moga djeda
kao dvije mrtve prirode
grade glazbalo za me

U snovitoj sobi
u mojim žičanim rukama
svira sad gitara
bez prestanka i bez prstiju
svog stvarnog vlasnika

Uzašlo srce

Napokon si posve sam
Otišli su bubrezi, pluća, želudac i jetra
a onda ti ni kosti više nisu pomogle
da uspravno stojiš
Sjedio si napušten u svojoj suhoj i ispucaloj
koži, u svome svilenom negliže u
očekujući nepozvana gosta da te napokon
povede drugoj kući, u drugi naslonjač
da te posjedne

Tko bi još mogao doći?
Stari prijatelji kojih si se odrekao
djeca koju si otjerao
unuci koje nikad nisi vidio
i žene koje si napustio
a s njima i novi želudac , nova pluća, bubrezi i jetra
i novo srce bez kojeg si svo vrijeme
do zadnjeg trenutka
uzalud živio

Nebo koje sa mnom ode na počinak

Sada sam sâm
Na žalu novoga svijeta
Nježnim gležnjevima putujem
meandrima njegova tijela
koje još uvijek miriše na dojenje
poput izgubljena djeteta

Sada sam sâm
odrastao na žalu novoga svijeta
slušam mrtvu tišinu
zaražen čudnim snom:
Na istoku žive obrve sfinge
na zapadu iščezle civilizacije
vidim ih u zrcalu kao vlastito priviđenje
kao i poslušno nebo koje sa mnom
ode na počinak, umiveno i čisto
ali u vrućici jer me slijedi kao
Mefisto. Izgnat ću ga iz srca
koje je moj dom i kuca kao što puhovi
skaču u potkrovlju

Preselit ću se na orahovo stablo
tamo gdje neki Bosanac ili Hrvat obješen pati
ali ostat će živ, oslobođen ovrhe
Tamo sam se možda i rodio kao
šutljivi svjedok uz pratnju i glazbu ptica

Prođi kroz sebe i vikni Eureka
neka žive svi oženjeni sa svojim
strahom i obmanama jer
kada bi Juda izišao večeras
pao bi željezni zastor s neba
al' tada se ne nadaj ni grudici sreće

Sead Begović - Kajkavske aplikacije

Dimo dojdi vu krasoti črnih las

Slobodni pad

Uzletjeli smo
i dugo zujali svijetom
Bilo je kao u ružičnjaku
a potom smo se srušili u maleni stan
u njemu je buktio požar
između mene i tebe
a na vratima je zvonce božanske moći
ono me ujutro budi
najljepšim jezikom svijeta
Kaj pak bezežen za menom?
Jošće mi poveč
Lehko ti je takve bedake
brez lubavi
vu kaj gode vputiti

Strmoglav bijeg

Umor mora drijemati
uz more svih početaka
i čekati da mjesec ustane
iz groba
Ako to neće,
zauvijek će spavač pokopati
svoje tijelo
I tad će ljubav posljednji put
istrčavši iz njegova sna
preskakati jaruge
Potom će se tmina počinka rasprostirati
izgladnjele mašte
Zima će ukrotiti i najuporniju dušu
koja, iznenadivši nas, krikne:
Dobri Bože stisni moju ruku
(prije nego što smrt koseći prođe)
sužnju svome to učini
i lancima njegovih očiju
u kojima se zakrijesila ljubav Tvoja
Spasiti je može samo strmoglavi bijeg
u zemljicu u svemir
koji napokon
postadoše sasvim maleni
pulzuš na drugi ruki
i ja ga piplem, posluhni kak tuče
al` neje z mojem jednaki

Dimo dojdi vu krasoti črnih las

Izlaneš voće, a ono još nije izraslo
nije progovorilo šećerom u tvojim obrazima
Koga da zagrizeš? Koga da oženiš? Tebe
koja se oblačiš s nevjericom u mračnom kutku sobe
gdje nema kumova, svekrva i njihovih sjekira
bez zlokobnog punca – na njega pljuneš i oslijepiš ga
i on se već potrudio razgovarati s duhovima
uzdignuta uda i uspomenama još iz Mletaka
i anđelima koji te zagrle
prije nego što smo sklopili kapke
i zadrijemali
Na oči ti navriješe zli susjedi
i ti ih otjeraš cičom zimom
U suzama i uzama ostade mi samo vučica
i njen vrisak koji još uvijek otvara
zajedničke kovčege i ormare
A notri kak v glavi pršči
ceca zdruzgani glas
z vetrom gori, jokom megne
fertun zgusnutih žerjavki
naj bu žalen robček
naših zganjki
Dimo dojdi vu krasoti črnih las
apage satanas
z riečmi da sme tak i tak
nočujak, pogrebič i šplehnjak

Samo nek gori

Sve je to moje ako se
osvrnem na okolne gradove
koje sam leteći obišao kao svetac iako
treba li uopće reći – nisam
Čovjek sam koji piše
svojim i tuđim crnilom
kratkovid, nadasve gluhonijem
i nezahvalan jer sam se odrekao
mudrosti koju ću zadobiti
tek kad mi priđe slika onog
koji je izgovori
v Brdovcu ili na Svetoj Gori
se sejeno samo nek gori

U samici

Sućutno sunce
donijelo mi je zajutrak
kroz zirak

Jerbo sam zebao
njegova se blagost mogla usporediti
jedino s toplim mlijekom

Moje drago serdce, nemoj se žalostiti
svrhu ove moje pjesme
ni burkati
Sutra budu meni glavu sekli
polag Božjeg okončanja

Tvrđa vjera nego kamen stijena
vekša je na stoječ
rasprta, trda glava
kam treba iti kak vu svoju hižu
pa makar je vruče kak v peklu
i žufko kak pelin
Na vek buju dve glave
Zrinski – Frankopana
Ne reči im žalne reči, jer su živi
Dišiju na dobro
v gluho doba noči
i denes su dobro
a nam pak nesu deske na broju

Izbjeglica

Šetajući parkom, ponekad zastajkujem
osvrčući se
pomislim: to ja pogledom ispraćam
ostatak svojega života
iz kojeg su vjerne mi ptice
već davno prhnule u nebo
u budućnost koja ne zabrinjava
Opalne moje ogrlice
s Božjom pomoću pokrivam zadak
zamršenog života jednog mrava
i sažalim se, a to je opet isto osjećanje
kao da su mi ohlađena ramena
pokrili toplom djevojačkom rukom
Šećem, dakle, za tih bezumnih dana
izbjegavam puškomete
iako daljina kliče
VIVA LA MUERTE!!!
Al' treba dojti stiha do srca
čučati vu njemu
imati novčine kak pleve
ne jesti žgance
inače si za celi svet
naivna žugica
pegav kak purje jajce

Plač ostarjelog repera

Neka bude rečeno
voljet ću te i ako meso
ne bude pečeno
i ako kolač zagori
i ujutro kad ti je lice
natečeno
i onda kada prestaju
naši razgovori o skupoj struji
i gorivu i praznom novčaniku
i glupoj kulturi
i na kraju
zajedničkoj smrtnoj uri
I nek te vrag odnese, mila
više ne hodaš po kvartu kao gorska vila
samo ti se naušnice tužno smješe
i uhode koje s nama ostarješe
škemba ti se s asfaltom slila
a pica tvoja još je samo meni
starom steklom pesu omiljela

Sead Begović - Proza

Ružica i Smajo

Ponedjeljak je pazarni dan. Tu je naviku Smajo ponio iz rodnih Šehovaca, a ovdje u Zagrebu njegov uzdržljiv karakter pretvorio je to u pravilo i instinkt.

- Pogleč, onaj stari Muslimanec, dojdek odzgor, fort juri po špeceraj - obavezno je taj špancir s prozora prokomentirala susjeda Ružica, obraćajući se jednoj od svojih sedam mačaka.

- I kak je samo šlank, možda malo preveč, kaj ne, Belinda - jedna mačka na te riječi ravnodušno prebaci rep s tepiha na parket - bogec - nastavi Ružica – mesa je na njemu tek malo, same kosti sa žlundrama.

- Jašta da je prokomentarisala - pomisli Smajo, spuštajući se niz Dolac – od nje insan ne bi stigo, na priliku, da zaište od hodže halala. Duše mi, da nije ovog mezetluka, bila bi meni već odavno dženaza.

Kod uspinjače stari se dobro ispuše da bi zatim lagano okrenuo lice suncu koje je već dobro pripjecalo, kako zaključi, a onda pogledom obuhvati grad – prijatelja kojeg on plaho voli.

Otolen sve se lijepo vidi. Kako se ljudi i tramvaji povazdan gonjaju na Božjem putu. Merdžan vidik, to ti je. I Smajo, mrmljajući, kako to već često rade samci, ubrza koračaje hrleći svom gornjogradskom stanu.

S lakoćom otključa i otvori vrata. Sudari se s ustajalim zrakom. To ga prisili da širom raskrili prozore. U sobi se stane širiti svjež zrak. Naglo oživi i mladenački se razodjene. Onda se sjeti da je novine odložio na komodicu ispred ulaznih vrata – to uvijek čini da bi lakše okrenuo ključ u bravi. Opijen svježinom izađe na hodnik. Nabrzaka, zapovijedi sebi. Na samome pragu stade se ogledavati. Plašio se da netko od susjeda ne izleti van i zatekne ga kao kakva gola ahmaka. Šćepa novine i hitro se vrati. Ali mu propuh ispred povijena nosa zalupi vratima.

- A šta ćeš sad, Smajo, babo te nabo - sama sebe prekori gnjevni starac u gaćama na pustom hodniku.

Moglo je biti oko deset sati. Tada ponovo ustaje tek razbuđena susjeda Ružica. Za njom naježene mačke odšetaju na balkon gdje mekim njuškicama stanu prebirati po pilećim crijevima i skorenoj riži od jučer.

Raščupana glava susjede oko podne počet će sličiti dobro uređenom vrtu. Za sada je samo stari izrezbareni ormar, lijepa pozadina za njeno smrknuto čelo. Još se više smrači, a onda i prestraši kad začuje zvono s vratiju.

- Jezuš Kristuš, pa ko bi to mogel biti?!

Njoj ionako dolazi samo sestra Gizela, ali ovo sada nije njeno vrijeme. Tko bi to mogao smetati nju i njen mali svijet u kojem ona poznaje svaku mrvu, pa čak i unutrašnjost uha svake svoje mačke.

Na hodniku Smajo je cupkao na jednom mjestu. Oko mršavih bokova smotao je novine i pričvrstio ih kvačicom. Tako se jadan, zapletenih nogu, sušio ispred tuđih vrata. Šejtan ga, eto, natenta te on baš pozvoni ovoj svraki da zatraži pomoć. Kazat se, vala, ne mere kolika ga je studen i sramota uhvatila.

- Ti bokca - lupi se udova Ružica po čelu - pa kaj je tom muslimanecu puhnulo v glavu, krampus jedan, pa on je skoro gol.

Ružica pogleda još jednom istu sliku kroz malo stakalce na vratima, ali onda odmah omekša odmičući glavu, kao da shvaća, a pomalo i sažalijeva, starog susjeda. Okrene se mačkama i obješenjački se naceri.

- Khe, mogel je onda doći i bez novina, tak bi bar lepo videti mogla kakav to oblizek v njima skriva.

I naravno, otvorila je vrata. Red zbunjenih mačaka, kao red grenadira, propustio je dobroćudna starca. Smajo je mogao primijetiti da je susjeda, na neki čudan način, dobre volje, i zaključio je kako se sigurno već nasrkala dobre kahve.

Njoj se on učinio nekako malešan i još mršaviji nego inače, kad ga ujutro promatra s prozora. Primjećuje jedino divovske prozirne uši na njemu, što se sada, kao u nekoj igri, miču amo-tamo. Izgledao joj je Bože mi oprosti, uzdahne ona, kao nekim čudom od raspadanja očuvana strv, ali ako bi ga zagrebli dublje, u dušu, bila je u to sigurna, koja i poslije smrti prebiva između nas, otvorio bi se on kao stara škrinja i progovorio glasom pradavnih stvari i života već davno istrošenih i predanih zaboravu. To joj se učini poznatim i pristupačnim. Zato učini prvi korak.

- No, no, izvolite, samo izvolite, Suljo. - Smajo na to samo othuknu - Hu, hu, vidi ti nje. Kaki Suljo, bolan - protestirao je potiho u sebi.

Još je nakratko žmirkao u predsoblju, a onda ga ona povede do izdrpane draperije, ogrne muškim ogrtačem i ponudi da sjedne.

- Hu, hu - hukao je on od neugode, ali i zbunjen neočekivanom dobrodošlicom - da mi je sada vidjeti samo gram nosa, da mi je sada vidjeti samo gram vlastita nosa, da vidim je li čemu – mudrovao je. A kada mu se Ružica toplo nasmiješila, pomisli:

- Jest da je sevab to što me prima u krivi vakat i kao da me netko, ne d'o Bog, gonja, ali bolje da sam to ja ovdje naišo, jadna ti jada, nego da joj se njaki hrsuz uvalio. Jašta da je bolje.

Onda, napokon, skupi hrabrosti i uz blagi naklon, još uvijek sjedeći, zahvali se.

- E pa hvala ti Ružice.

No ipak, u očima kao da su mu sve iskre dogorjele.

- Pogleč ti njega, već smo na per tu, ti bokca! Kaj je preveč je preveč - Ružica se zaista nakostriješila, ali u sebi nije mu zamjerila, tako da ništa od toga nije bilo izgovoreno.

- Znate, to je ogrtač mog pokojnog - započela je razgovor smireno i s mnogo takta. - Moj je Štefo bil poštar. To vam je kao da se čitav život bavite ovim feferonima - starica upre prst u punu teglu zelenog povrća što je stajalo na kredencu - sve vam je u tom poslu po žnori, nema skretanja, a moj se Štefo bome toga držal, ni sim ni tam. Zato smo živeli solidno i mirno, ko da smo bili na fratarskoj kosti. Al' kaj ćete, neko istroši svoj život kak stare novine, a neko pak čuva ga i zaleva ko kakvi lepi zeleni fikus v ganjku.

Al' na kraju, dragi moj susjed, iz svega ne bu niš. Samo budu cucki divlje lajali. Na mog su se Štefeka, za njegova života, grozno pjenili. Spljučkali bi ga, bi rekli, Bože mi oprosti, kao da su napravili onu stvar na njemu. I deca su ga dražila. Jenput je Štefo jednoga lupil, znate, onak kako bi to svaki čelični Hrvat napravil, tak da su mu mam šmrklji na nos poleteli.

I Ružica nastavi priču: o sebi, o pokojnom mužu, o mačkama, o... Pričala je i pričala. Uostalom, zašto ne? U Smaji je otkrila zahvalnog slušača, a to je nije smetalo da usput, otvorenih usta, iz kojih su izlijetale friške riječi, ponudi susjeda pilećom juhom u koju je zakuhala noklece. On se sa zahvalnošću prihvati jela.

Sviđalo joj se to, ta njegova jednostavnost, a posebno to što je stari bio čist. Sav naježen širio je miris sapuna. I ta njegova kultura – kak je samo ono lepo rekel: «spokojno starimo, gospo, kao i šume». A ona, kaj mu to ona za Boga miloga pripoveda - kak je u geltašnu od pokojnog našla fotografije nekih žena i kak je pitala: ''Kaj je ovo, Štefek, ko su ove fufe, ha?'' Ili ono kak je doktor v njenom želucu nanišanil čir - to nije smjela izlajati. Ili opet ono, kak ona voli samo mačke, a to se, fala Bogu, i vidi, a ne one nakazne ribe u zmazanoj vodi, to zaista nije smjela reći. Al' kak je mogla znati da sused Smajo baš te vodene živine voli i hrani kod sebe doma.

Smajo je slušao i slušao. Ružica svakako ima dug jezik, bezbeli da ima, i u svašta ga uranja - šutke je on prosuđivao - a Boga mi, meni ove prozirne uši ne služe za potpalu.

Još je malo balavio po noklecima, a onda lagano odgurne tanjur, jer tako je svakako pristojnije. Prducne prvi puta danas i to ga razveseli, gotovo klikne: Ah, torta! Ali pritom izgubi abdest.

- Molim? - Okrene se Ružica kao da je čula taj unutarnji glas. Ali Smajo je već drijemao. U tuđoj bašči snilo mu se. Onda se očuo neki horoz iz druge avlije i on se trže. Duša mu se vrati. Ugleda nasmiješenu Ružicu čija je frizura sada zaista sličila dobro uređenom vrtu. I zaista, sve je lijepo, zaključi, sve je torta. Iznad glave luster mu se smiješi, a Ružica se približi, i potapša ga po ruci. Sjedne do njega.

- Kazuj, Ružo – promrmlja raznježeno Smajo, duša mu plaho dahnu.

- Mili, nemrem sad ni o čemu pripovedati. Budi kuš – nježno će mu ona.

I Smajo se dublje uvuče u naslonjač. A mačke, koje sada više nitko nije smirivao, započele su divlju trku po stanu, grebući uz tapete. Kao da su osjetile odsutnost dvoje opuštenih staraca. Jer, sliveni zajedno, prožeti jednom ognjicom, Ružica i Smajo tvorili su jednu zajedničku sliku toliko da mačka, ona najpametnija, Belinda, koja je načas zastala i zazurila se u njih, nije mogla raspoznati tko je od njih zapravo djed, a tko baka.

Führer

Taj priučeni konobar gmizavih pokreta, nekadašnji mornar, zaista je znao ugristi za srce nespremna čovjeka. Ali ako znate da pred vama stoji zao i nervozan tip, liječeni alkoholičar, onda se svaka njegova uvreda proguta kao ricinusovo ulje, a u sebi pomislite: Bože, čuvaj Hrvatsku od takvih sudopera koji vas poslužuju jelom i pilom. Isprva ga dečki na brodu zvaše Frenki. Simpatično. Sve dok jednog dana u kojemu je Frenki šilom izbušio obje nogavice hlača, u predjelu bedara, i na njima preciznom točkastom tehnikom oblikovao dva hakenkrojca. Nazvaše ga tada Führer. No, i prije nego što je ponio to za njega časno ime, on je običavao u pauzama za doručak, ručak i večeru, u svojim dugim nametljivim govorima, huliti, bljuvati i pljuvati po drugima. Kao da se nije znao dotaknuti onih mjesta koja u svojoj tužnoj prirodi prepoznaje i da ih onda lijepo izgovori. Uvijek je to bilo smeće koje je zdušno izbacivao iz sebe.

Führer je napokon prošao i zadnju inicijaciju u svojoj preobrazbi. Pustio je da mu izraste mali brk, obična bezazlena četkica ispod nosa, a mučenički podočnjaci zatim su se napuhali sami od sebe. Tamnu, slamnatu frizuru nije mijenjao, ali nam se učinilo da je ona odjednom počela ukoso pokrivati jedan dio čela. Sličnost s uzorom bila je zapanjujuća. Gledali smo i slušali pravog Führera koji je isprvice otvorio paljbu po Arapima, i sve ih pokosio. Ta kakve su to gnjide, kakvi su to Cigani, dakle, dotaknuo se i Cigana, i kako ih sve treba spaliti.

Kako? To je samo Führer znao. Onda, kada je spalio sve ciganske Arape, a prethodno i Srbe, polako se stade primicati bosanskim muslimanima, a bila je godina 1995. i trebalo je još neke dodatno zatući.

- Majku vam vašu balijsku - opsova ljutito.

Brod je bio stranjski, ali posada domaća. Napokon, pomiješalo se stranjsko i domaće. Odjednom, kako i priliči, uprava Lošinjske plovidbe poslala je ohrabrujući telegram: Iskreno vam želimo sretan Božić i Novu godinu! Sve što ste ikada poželjeli neka vam se ostvari! Neka svi morski sveci čuvaju vaše živote na moru i vaše ukućane na kopnu! Neka svi vaši uspjesi budu viđeni i nagrađeni, neka se sve to odmah dogodi, ali kako i priliči, jer vrijeme prebrzo leti!

Führer je, dakle, obznanio svoj program, a da bi sve to verbalno bilo donekle sponzorirano, proglasio se ljutim Hrvatom. Za svoju Veliku Hrvatsku proglasio je salon za posadu broda, koji je u tom trenutku bio vezan u jednom portu nedaleko od Baltimorea. U granicama toga prostora, najčešće pri objedu, Führer je održavao svoje govore, a kada bi pao u najveću vatru, mahao je oko sebe kuhinjskom krpom i usput, kao za primjer, ubijao njome brodske bakule koje su se razmilile salonom, ne znajući da će Führer prvo nad njima provesti gašenje ličnosti, te da će ih na kraju, kao manje vrijedne, zgaziti, uništiti i protjerati, kad ih u krajnjem slučaju ne može pretvoriti u sluge. Führer je mahao suhonjavim rukama u govorničkom žaru, ponekad čvrsto žmičući kuhinjsku krpu od jeda i muške mesožderske snage. Upravo su te njegove ruke svojom porukom privlačile našu pažnju. Naime, s unutrašnje strane podlaktice imao je velikim reklamnim slovima istetovirana imena i prezimena: JANIS JOPLIN, na jednoj ruci, i SANTANA, na drugoj. Führer je te tajne hrvatske znakove nosio od rođenja, kao što je i rekao, od 1948. godine.

Sjedili smo, dakle, u salonu za posadu i čekali da nam on to u jednom od svojih vatrenih govora obznani. To ili nešto drugo, svejedno. Čekali smo dugo, napeti i živčani. Možda zato što nam se ništa drugo nije događalo osim Führera. Primjećivali smo da je u zadnje vrijeme nekako svadljiv i zapušten i da je otišao još dalje razrezavši kratke rukave košulje, tako da su se ispod ramena mogla vidjeti dva svježe istetovirana hakenkrojca, ali tko još na brodu, koji valja mrtvo more, mari za paukove. Ipak, reagirao je mornar Šime. Zijevnuo je poput morskog psa, uzeo daha i riknuo:

- Slušaj ti, šugaman! Dokle ćeš ti o politici? Daj nam jist i pit i da te više nisam čuja!

Führer bi se odmah pokorno povukao u svoju vučju jamicu, u svoju kužinu, odakle bi počeo iznositi tanjure s hranom.

Bio je čudan, nipošto svadljiv, taj Führer. U njegovoj glavi neki je navigator brzo mijenjao kurseve, te su se osjećala loša strujanja različitih vjetrova. Kada se barba, naš bog i batina, spuštao u donje kazamate, nudio bi ga kavom i keksima, a mornarima, kojima bi se ruke tresle od dvanaestsatnog skidanja ruzine, nudio je sličice malog Isusa, vadeći ga iz svoga ormara, svoje kapelice, kako je govorio. Ali mornari, koji od željezne prašine imaju tvrdu stolicu, i mazači stroja koji se pomaljaju iz donjih kanižela, umazani mašću, te izgledaju kao divlje svinje, nisu raspoloženi za tu vrstu ljubavi. Pribili bi Führera uz rub brodske štive i pitali: «Jesi li čuja?» «Što?» Usro bi se Führer. «Kako dišu jaja, eto što, glupane!»

I tako, val za valom, Führer je gubio govorničku volju i ugled, ali je strpljivo čekao kada će svoj repertoar proširiti s Crncima. On je pak bio bijelac. To zasigurno, iako oca nije poznavao. Taj je otac, navodno, također oglodao svoje kosti na plovidbama oceanom, prebolivši pritom triper, malariju i upalu pluća. Prije zadnje plovidbe rekao je svomu tada još majušnom Führeru: «Sve što sam ima, ja sam ti kaza, i šta ću ti više reć. Kada budeš vidija Ameriku, shvatit ćeš. Nije to, daj Mare pizde, to je Amerika!»

I kada smo u Savannahu bacili pandule i vezali se, kada smo namotali lancane na vinčeve i stavili paratope, Führer nas pozva na ručak: "A dica moja, a janjci moji, ajd, ajd!" Na sidru smo, dakle, i more ima boju prljavog veša. Kogo, kuhar, tuži se da mu je netko noću pojeo kožice od špeka koje su bile tvrde kao đon starih radnih cipela. Netko je smazao i kvasac tako da mu se nije diga kruh. Potom partenca, isplovljavamo.

Führer nas u toplom meksičkom zaljevu poziva na krmu da gledamo kako odjeven u majicu s natpisom KING OF JUNGLE i pod utjecajem jedne pive izvlači na palubu morskog psa. Stvarno, izvukao ga je, te mu stade, već crknutom, lomiti nožem zube i dubiti oči palcem i kažiprstom. Četnik, majku mu jebem, vrištao je! No, gladni mornari, koji bi pojeli i sve brodske žohare, samo nezainteresirano odmahnu rukama i upišani od znoja krenu na ručak: cicvara, špinat i gulaš. Dinko, mornar, pokušao se s Führerom kladiti da može dvadeset i osam puta zaredom podrignuti, ali to klađenje Führer s prijezirom odbaci. I što sada? Opet špring, pandul, lancana, bacanje, laškanje, viranje, piketanje i pituranje, a onda krevet koji najbolje iscjeljuje tijelo.

Führer bjesni. Čisteći kabinu mladog ćifa, pronalazi hrpicu knjiga i preneražen ustukne. - A u pizdu materinu - zgrozio se

- opet imamo intelektualca na brodu! - Živnuo je tek kada je mali Zlatko, Ličanin iz Brinja, ustaški ćorak, kako ga nazvaše, proširio glas da smo se opet potukli s muslićima. Slušao je lošinjske vijesti i sad smatra da ih sve, musliće, treba počistiti, jer je to neviran narod. - E, sad, kako bi ti reka, kako bi ti kaza - javio se noštromo Baćko - ja san vam malo čudan kada si popijem, a i vlastita dica su mi onda čudna. Baćko je bio oblijepljen starom jarčevom kožom posutom jarošću i nitko se nije usudio komentirati njegove riječi, pa ni Führer koji je u čast rata, a možda i zbog nervoze, smazao tri velika pjata pašte. Pogodila ga je nenadano i vijest, pristigla s kopna, da mu je žena pobjegla s nekim dimnjačarom. Krv su mu popili zbog toga – bio je blijed i nesretan. - E, a dimnjačar nosi sriću - ubrzo se dosjetio i zbog toga bio spokojan. Njušio je more sam i napušten i prognozirao ciklonu. Ubrzo nas je uhvatila. Brod je postao igračka, ali sutradan, a uvijek postoji sutradan, gmizao je sa starih dobrih dvanaest čvorova. Struja, električar, zbog začuđujuće mirnog mora kaže da bi tako i popovi navigali, a Marin tibunjer smatra da ne treba izazivati vraga. Bog i batina, zvani barba, zadovoljan je pa je logično da je to i ćif - drugi po redu, a onda je to i unuk - secondo.

A onda dođe rujan, misec kada se muška dica prave. Führer je opet poludija. Dijeli savjete. Kako se može spasiti vid? Pastrvu treba još živu zatući i prerezati na pola. E, a tu polovicu nježno priljubiti na oči. Potom glavu divljeg zeca stucati zajedno s kostima, kožicom i mesom i onda tu smjesu zavijenu u platno prisloniti na mali mozak. Ako ti se tada vrati vid, hitno treba operirati žuč. Mornarima se još jednom zgadilo. Ali za ručak su bile fritule i bakalar, te se nema što reći. Ipak javio se poslije prvih zalogaja stari izlizani vuk Marijan. On je imao poseban prijedlog. - Ajmo uvatiti konobara i u onaj prostor di fali ladica zabiti mu glavu i svi ga redom izjebati! - Ali, ništa od toga. Führer se na vrijeme zaključao u kabinu i nije iz nje izlazio sve dok na brod nije stigla redovna smjena posade. Došli su novi dečki. Jedan je čini se dobro poznavao Frenkija. Zbog toga je Führer ispravio leđa i podigao bradu. U toj pozi bio je pravi vođa. Ali, nije znao da će mu taj entuzijazam već u sljedećem trenutku ispuhati i on će sličiti na stari bicikl probušenih guma.

Novi mornar Ive priđe Führeru koji još uvijek nije slutio rasplet ove priče. - Čuj, Frenki - reče mu. - A sićaš se ti onog našeg vijađa kada si me ti uporno nagovara da i ja, ka i ti, uđem u Savez komunista i da koga vraga još čekan?

Priča o kruhu Ludviga i Mare

Kada se Ludva prvi put pojavio na ulazu njena stana, u novim štucnama i nazubljenim gojzericama, Mara je stvarno ostala paf. Kao da se dvoumila da li od iznenađenja da ispusti balon ili pluća iz sebe. I Ludva se stidio, vidjelo se to po mladićkim brcima koji su se micali kao tek prohodalo dijete. Bilo je toplo vrijeme, za izlet. Ludva se šepurio u ganjku, čak je i salutirao. Jadnik, nikada nije bio regrutiran. Kašljucavom, nisu mu dali da radi ono što je najbolje znao, a zatim i da raznosi: figurice od tjestenine i kruščiće od kojih se korica mogla lako odvojiti i koja je zavodljivo hrskala pod zubima.

Bila je godina 1915. Teška vremena. Činilo se da se lome svjetovi. Tih je godina Mara, Marička kako su joj tepala gospoda, sluškinja i pralja kod Frau Metzger, čekala pekarskog pomoćnika Ludvu koji bi ujutro sa zemičkama donio i pun koš slatkih riječi i ženidbenih obećanja. Ubrzo je dospjela u blagoslovljeno stanje, a Ludva na ulicu, te je morao uzeti brocak i otputiti se u svojim izlizanim rajthoznama onim stazama gdje se noću skupljaju leptiri neobičnih vrsta. Bila su to zaista teška vremena. Marička je, ruku izgriženih od laguštajna, i dalje prala prokleti veš prdljivoj gospodi. Djeca su, sada već tri gladna kunića - potiho, da ne čuje mama - zobala mišji drekec. Takva su bila vremena. Gutali su crne bobice, šutljivi i ozbiljni, kao da će im to netko šćapiti za sebe. Kada bi se dobro nakljukali, a to se vidjelo po tome što su odreda počeli štucati, tražili bi vode.

Kod Frau Metzger dotle se plivalo u radosti. Čulo se to od finog pijanisima do najburnijeg fortissima iz grla prgavih oficirčića što držahu domoljubne govore.

Ludva je u to vrijeme prelazio Soču, kročio kroz Kranjsku i Tirol. Trnuo ispred talijanskih izvidnica i prigibao glavu pod austrijskim šrapnelima. Kod Gorice je vidio dva reda mrtvaca kako zijevahu s pogašenim vatrama u očima. Ti su pješadinci, vjerojatno pokušavši maskiranje požarom, izgorjeli do peta. Mrtvi su okužili zrak.

Nagnut u bijeg, osjeti tjeskobu kako mu se skuplja u slezeni. Naokolo su padale tuste ručne granate iz Škodine tvornice.

U jednom streljačkom oklopu, pokriven drvenim koritom, čučao je dva dana, kad je paljba topova časovito prekinuta.

I već kad je stigao pred okružni oporavni odio kod Rakovog potoka, nadomak Mari i djeci, uhite ga, iako je imao ratnu iskaznicu izdanu po kotarskoj oblasti koju je izdalo Kraljevsko redarstveno povjerništvo. Pronašli su mu ne baš Bog zna

što. Dva paketa kamgarna i prostog štruksa, dvije grude šećera, te tri crna, lijepo oblikovana koruška kruha.

Jedan mu je vojnik odmah prosuo zube kundakom, a drugi su, gotovo cijela jedna kumpanija austrijskog domobranstva, mlatili po njemu, gdje cokulom, gdje seljačkom rukom.

Brzo je počeo kašljucati i krvariti iza uha kad su ga doveli do zapovjednika domobranskog okružja, gospodina potpukovnika Holuba.

- Nemamo mi vremena za špekulante - rekao je gosp. potpukovnik.

Marička je pak, daleko od svog Ludve, često mislila na njega. Koliko se on zapravo može snaći u ovim vremenima? Osjećala bi, pogotovo noću, da ga može napipati u mraku pokraj sebe mekanog i poniženog, pa joj se učini kao da je ispunjen vatom. Osjećala bi susjedstvo njegova lica i ne bi izdržala: plakala je i čupala kosu čekajući ga.

I strahovala je, uvijek zabrinuta za sebe i te gladne šarenice djece što svjetlucahu prema njoj u polumraku. Veoma je strahovala jer besposleni jezici govorahu da se u predgrađe doklatila moćna razbojnička družina. Marička je uvijek dvaput provjeravala jesu li vrata zaključana prije nego što bi se svinula uz djecu.

Jednom netko zakuca. Ali ne razbojnički, već potiho, onako ritmički, noktima, kako je to samo mačak Ludva znao. Ponadala se, ali uzalud. Bio je to infanterist Janko Žunec, znanac, mesar. Došao je, kaže, vidjeti malene.

Djeca su grickala kolerabicu, u sobi se kostrušilo slabo svjetlo. Žunec je donio komad debelog ajdamera i podijelio ga djeci, a njoj predao, u smotuljak smotan, blijedi kravlji želudac. Njegova se pukovnija, reče, usput zaustavila, nedaleko, u jednom dvorištu. Pitao je za Ludviga, a ona je zamuckivala.

– Ah, tako – rekao je – taj tvoj klipsavi gladuš, ha?

Tako dakle, ratni liferent i mutikaša, ha? A nije za bojnu službu, ha? Marička se stiskala u ocufanoj bluzici od cica. I šutjela. Što je, tu je. Ipak, djeca su žvakala žuti sir, a u rajnglici na peći bjelasali su se fileki.

Kad je uspavala djecu, Žunec se raskorači i grozno iskezi ispred nje. Začas se razodjene i pokaže istetoviranu čipku kojekakvih zmija zmajeva na svome tijelu.

Čekajući što će dalje biti, ona, šutljiva i drhtava, stade uzmicati, a potom se - tek kad joj on uđe debelim prstima u punđu koja se pušila od straha - skameni.

Punđa se kao buzdovan dizala iz glave. To ga rasrdi. Zato što postoji još nešto što mu se suprotstavlja. Pokuša joj to srušiti s glave, a kad nije išlo, proba joj to iščupati s korijenom iz glave, kao glavicu kupusa.

Ona zakriči: - Ludva, oj Ludva! - i raširi noge.

A na bajeru kod Rakova potoka, zapovjednik domobranskog okružja, gospodin potpukovnik Holub, mrzlim je glasom zapovjedio:

– Objesiti!

Sanjao sam smrt pastira[47]

Gosp. Ivan Pavao, teško mičući natečene noge, izađe jednog jutra na balkon svoga ljetnikovca. I dok su vrt nečujno nastanjivale pahulje babljeg ljeta, on zagladi halju i upre svoj pogled vjernog pastira u nebo.

Sveprisutni se Bog dotle zgušnjavao u vrtu. Svaka travka, svaki grm bljesne svojom prvotnom ljepotom rođenja.

– O mili moj Bože – skrušeno zaište gosp. Ivan Pavao – podaj mi ili ugradi, ispod ove moje halje, nove prepone i žilje i neka ponovo zadobijem snažni mlaz.

Malo je počekao, a onda mu Bog, raznježen nad svojim djelom, tim lijepim vrtom i još ljepšim jutrom, unutarnjim glasom obznani:

- Nije potrebno Ivane, ti ionako stižeš. Zauzvrat, ostat ću uz tebe, tješit ću te i umirivati.

47 Papa Ivan Pavao, zvan Smiješak, preminuo je blago u Gospodinu 1978. godine.

Ali činilo se da je Bog više zauzet vrtom, nego svojim pastirom, jer sve je to raslinje kao na zapovijed uspravilo svoje stapke, a mravi su iznenada podigli glave očekujući da im netko odredi nove pute. Ono «stižeš» prođe Ivanovim slabašnim tijelom kao najljepša ugoda, a potom se stane udaljavati da bi on na kraju čuo samo daleki EHO prvotnoga STIŽEŠ, STIŽEŠ. Da li se to sam gospodin Bog udaljavao ili se to on primiče Bogu, nije mogao razlučiti.

Pogledom obuhvati vrt tražeći u njemu odgovor. Naravno, nije mogao a da ne primijeti igličasti ariš kako pruža svoju siluetu nebu i mirisne križance žutih frezija, a i onaj puteljak tamo, zastrt iksijom i ružom – pogledaš ga i znaš: iz te se ljupke slike rodio u Betlehemu Sin.

- Eh, evo sunca - prožme ga ono veliko i toplo osjećanje kao da je pohranjen sa žitom i vinom, s hižom zajedno i s graškom kao da je poboden u vrtu brojeći se: koliko me još ima?

Osjeti bol u nogama. Otrgne se s tog mjesta, okrene se i vrati u zamračenu sobu. Kao da nikada neće stići. S mukom se primicao krevetu i stoliću uza nj.

Napokon, učini mu se da je stigao svome kraju, u sobi je kružio jedan komarac oteščan krvlju, a on je vukao svoje teške noge i u njima trombozu.

Koliko ljudi u prirodi gunđa i ravnodušno gazi cvijeće, nije mogao znati, ali opravda u sebi sve te neznane ljude – i koliko njih zamišlja ovu našu napaćenu prirodu kao jedan veliki blijedi kiborg.

Gosp. Ivan Pavao uhvati čvrsto halju na prsima – ne pušta se, razmišlja.

- Još dok sam samo sjena, mili Kralju, želio bih vidjeti svoje tijelo, dolje u vrtu, uz plavi različak i toliko opjevani ljiljan, i da još jednim pogledom ispratim mirisnu grahoricu što se penje uz ogradu. Znaj, ne želim slobodno lutati dušom prije no što spoznam težinu svojih grijeha i za njih se smjerno pokajem.

Gušilo ga je, a on i dalje uporno poteže halju na prsima. Tad svrne pogled na mali stolić na kojemu je bila položena šalica čaja. Nju je redovito, svakog jutra donosila ljubazna posluga, ljubeći mu pritom nekoliko puta ruku, a onda se pognuto i u tišini povlačila.

Gosp. Ivan Pavao drhtavom rukom dohvati čaj i popije ga. Tanki curak slijevao mu se niz izbrijanu bradu. Pri dnu, u jamici brade, curak se pretvori u suze i poškropi mu bijeli ovratnik. On odahne kao što je to uvijek činio poslije djelotvorna lijeka. Zatim ga lagana vrtoglavica spusti i položi preko kreveta. Šalica tresne iz opuštene ruke o mramorni pod. Shvati da napokon stiže svome kraju, do zadnjeg časa u molitvi za svoje stado, sa željom da udovolji posluzi, pijući taj crvenkasti čaj, što mu uporno donose, a koji nikako ne podnosi, jer znao je da mu upravo on truje utrobu. No, primao ga je bez prosvjeda i ispijao nasmiješen i smiren, a potom gasan, znajući da tako mora biti i da je to naprosto Njegova volja.

Riječi koje se izlijevaju u jezik

Enes Kišević: «Riječi vraćene kući» (Izabrane pjesme, 1968.-2009.)

Pjesnički izbor koji je Kišević ponudio u razdoblju od 1967. do 2009. godine, po mnogo različitih modelativno stilskih iskustava donosi i nešto izuzetno novo. Naime, ne odričući se svojih prvotnih otkrića, a riječ je o zamašnoj raspjevanosti, on s blagom buntovnošću, (budući da ne može negirati svoju nježnu narav) u pjesme integrira također blage ideologeme koji se odnose na zadnji rat. Rat koji je nedvojbeno pomaknuo i njegova osjećanja. S velikom građanskom hrabrošću on se dotiče stradanja. Nije to samo stradanje Bošnjaka, naroda kojemu pripada, već i stradanje ''sviju nas''. Svoje humano lice, koje ne voli stratišta, ovaj pjesnik nikada nije skrivao. Dapače, svoju je istinsku energiju domoljupca, i hrvatskog i bošnjačkog, a ranije i jugoslavenskog, bez imalo političkih kalkulacija izvorno generirao.

Ako netko ustrajno emitira moralnost i ljudskost, iz pozicije kršćanstva, hrišćanstva i naravno, islama, zaslužuje da bude ''honoriran''. Paradoksalno jest to da velika većina pjesnika nije spremna na apsolutnu čistoću poetskog pisma, koje nije samo izvanjska svrha, već je razmjena komunikacije na mjestima ''gdje se ptice gnijezde'', ''gdje miris mramora i mora struji u zraku''. No, sva ta lijepa bol genealoški je razvijena. Kišević nikada nije sumoran, za njega uvijek ima rješenja – za njega uvijek «svijetli lampa u prozoru».

Dirljiva je njegova pjesma pod naslovom *Jabuka* u kojoj Kišević iz pozicije ''manjine'' pokušava razriješiti nedoumice prošlosti. Jezični performans u pjesmi *Mržnj* to će famozno ilustrirati. Naime, pred nama je u naslovu izrečen ''lipogram'' (artificijelna figura konstrukcije posredstvom koje se autor dragovoljno odriče jednoga ili više slova abecede). Posvema minuciozni rad na jeziku. Iskazivački ton u pjesmi *Mržnj* kreće se između ironije i osjećaja nacionalne ugroženosti svega onoga što je grabežno, a to je prije svega ubojstvo. Mržnja ne postoji za ovog pjesnika, naprosto zato što nas je ''rodila'' jedna te ista majka. To zaista nije ratni poklič već poklič mirotvorca, pjesnika koji s ljubavlju puca u naše srce.

S knjigom *Voda je moja mati* Kišević metaforički u stihu ''sunca crte'' i alegorezom na razini cijele pjesme još jednom dokazuje da je pjesnik izrazite slikovitosti, uz onu već dokazanu karakteristiku o misaonosti. Pred nama je posve potpun pjesnik slikovne i pojmovne recepcije. U pjesmi *Zavičaj tijela* zrači osjećaj majčinstva. Treba naglasiti da je Majka za pjesnika prvi oblik koji budući čovjek doživljava kao iskustvo duše, kao arhetip svih arhetipova. On je također i majstor vezanog stiha i takve će pjesme biti s vrlo usklađenim rimarijem.

Riječi u njega naprosto poteku, kao da se izlijevaju u jezik. On za svaku od njih nađe pribježište (konak). Njegova riječ nije nekontrolirani psihizam ili prolazni vjetrokaz riječi koje se istroše već pri njihovu izgovaranju. Kišević je kao majstor lirske vrste žanrovski nadahnut – spomenimo samo sentenciozne, aluzivno asocijativne i misaono dotjerane forme i sadržaje koje govore o vinu te čine u našoj književnosti jedan neviđen kompendij ili glosarij koji je do sada uglavnom bio raspamećen, dobrano pod utjecajem vina, no, ovo pred nama je uzvišeno i mudroslovno govorenje i pjevanje o vinu koje nadilazi i sam opojni utjecaj vina, i napokon, daje mu približnu, ako ne i točnu ocjenu, ne onu enološku, već onu civilizacijsku.

Spomenimo još i to da je poetika, ona kiševićevska, (to je prepoznato) i dalje elitarno neupitna. Oduvijek je bio sklon gustoj (osobitoj) slici) koja rasprostire kontroliranu misao. Misao je to koja ne bira granice svijeta, ona ih prelazi i udomljuje. Njegove dosjetljive, ali točno locirane kalambure o vinu, te haiku poezija, kad ih čitamo, umah nam je jasno da pjesnikova spokojna misao ne luta, ona je odraz začuđujuće refleksivnosti i trenutačne reakcije koju nije potrebno korigirati. Čitajući njegov sakralno duhovni opus također nam je posve jasno da je riječ o pjesniku iznimna nadahnuća, pa i kada transcendira sasvim obične pojave i stvari te ih trajno označava kao vječne.

Izričajna ekonomičnost u haiku pjesmama podrazumijeva postupak koji u ovu egzotičnu pjesmu uključuje samo ono što je apsolutno neophodno i ne čini se suvišnim – ono što bi odvraćalo pažnju. Na ovom mjestu vrijedi citirati Vladimira Devidea, ponajboljeg poznavaoca *haiku* poezije u nas: ''Govoriti suvišno znači biti bučan i brbljiv, vulgaran i drzak. Te su njegove pjesme odraz plemenitog idolopoklonstva božanstvu života (''čim otvoriš oči / otvorio si knjigu / zemlje i neba'', ''Svakim otkosom / kosac se pokloni / zemlji''.

Zaista je interesantno saznanje da Kišević i kada je višeznačan – razvija jasnoću, dakle, on je neposredan i kad je u najmanju ruku raspoložen za misaonu dvostrukost.

Nikad bespomoćan, nikad kao pjesnik koji nešto poriče, sumnja i bespomoćno ironizira. On prisnošću nešto afirmira, a već poznato uzdiže kao životno osjetilne pojave. On u sebi pjesniku nosi i nešto nad-osjetilno, dakle ono što uvijek nadilazio puko osjetilno, a to je već na pragu metafizičkog, jer, počesto se odnosi na ono unutarnje duševno: "Što je oblak vodi / to je duša vinu /oni i u padu dodirnu visinu". Poetska dosjetka koju svakako treba citirati također je o vinu: "Vino ili ja! – vrištala je žena / Ja stajah – k'o Isus na mukama. / Pođoh je zagrlit, no ona uzmače /i samu sebe zagrli rukama".

Između doživljenog Ja i odnosa spram objektivnog arbitra u pjesmi on uvažava pjesničke predodžbe i kao izraz, kao doživljaj i kao svijest o materijalu. Sržne misli zamjenjuje domahivanje dražesnog i ljupkog i nadasve impresivnog metafizičkog zaključka. Može se slobodno reći da se ponekad spuštao u sami centar gnoseološkog vlastitog iskustva i spoznaje – stječući ih talentom za jezične prefiguracije: tajanstvenih krajolika duše i onoga što se može pojmiti samo kao čudo i san. Dobro se sakrio u bitku i našao načina da za njega iznađe i lijepu draškavu riječ.

Kad pjeva o vinu pjesnik ga tretira kao još jedan temeljni element postanka svijeta (uz zemlju, zrak, vatru i vodu), naravno tu su još i apstraktni učinci neba, ali, isto tako u vinu vidi povijesnu snagu i strah. Nadalje, on je posve svjestan povezanosti vina s krvlju, s nečim esencijalnim, ali i s krjepošću te uz Dionizijsku besmrtnost, a ne toliko u smislu značenja i važnosti kaleža Kristove krvi u Euharistiji - zatim uz prolijevanje krvi, neke žrtve i slično. Ono što se smatra pijanstvom pjesnik zaobilazi šarmantnom duhovitošću (jer pijanstvo nije predmet njegova pjevanja i ono se uopće ne može opjevati bez negativnih i bizarnih, rekli bismo kliničkih motiva.

Dakle, zaključno, vino je za Kiševića simbol spoznaje, eliksir uzdignuća, radosti i božanske ljubavi, a ne crnilo propasti, depresije i fizičke muke. Za Kiševića neće biti nevažno ako spomenemo jedan *ajet* iz Kurana koji jasno kaže: I dat će im gospodar njihov da piju čisto piće.

Naravno neće im dati da piju "delanac" I upravo u ovakvom, mjestimice humornom ozračju, Kišević ispisuje svoje lapidarne stihove o vinu – bez lažne moralnosti, bolesne pokore, lažnog patosa i pijane himničnosti. On je ostao mudrac u vinu bez bogova vinskog podzemlja. On nam vino nudi kao božansko čudo života. Uostalom, on je takav u cijelom svom opusu.

Jezični pjenušac pjesme koja je progovorila

(Uznemiravanje jezika)

Iako se prvotno ostvario kao uspješni dramski pisac, Tahir Mujičić će svoju pjesničku valorizaciju doživjeti nešto kasnije, budući da su se u Hrvatskoj već profilirali njegovi generacijsko pjesnički suputnici i suvrsnici, zgusnuvši redove. Objavljujući svoju prvu knjigu pjesama *Kokot u vinu* godine 1994., dakle u muževnim godinama, neshvatljivo je zašutio pa je čak i javno obznanio da je to jedino njegovo pjesničko pregnuće. Ubrzo se predomislio te mu redom izlaze još četiri knjige pjesama. Kritici je bilo jasno da se njegove knjige po mnogo čemu izdvajaju iz recentnog strujanja suvremene hrvatske i bošnjačke poezije.

Moglo ga se točno odrediti spram vremena, prostora i jezika. Suvremenost nije bila upitna, a dvosmjerno i neprikriveno kretanje između domicilne Hrvatske i Bosne (s implikacijama islama), zadobilo je posve novo do tada nezamislivo ozračje. Posebno treba naglasiti njegovo poznavanje općejezičnih struktura koje nas u jednom inovativnom semiotičko lutalačkom luku privodi ka otkrivanju nekih pluralnih istina, ali uvijek na planu naoko malih i beznačajnih stvari. Nude nam se njihove međusobne razlike i nesvodljivosti s više osmišljenih razina. Kritiku je posebno fascinirao način na koji Mujičić od jezika stvara nove derivate ne bi li živnula jezična okamenjenost. Isticao je fonološke, morfološke, sintaksičke i leksičke vrline. Potom, rekonstrukcija njegovih bilingvalnih modela, kojima se služi, otkrila je svu raskoš i multi-kulti zadovoljstvo u tekstu (i tekstom) koji se šire na relaciji autor – čitatelj.

Začudo, parodiranjem i lakrdijanjem za opće dobro, ili kako je jednom rečeno: "kulturom smijeha", Mujičić postupno ostvaruje jezični ekumenizam, neku metafiziku

zajedništva, što se čini ozbiljnijim pristupom ovome pjesništvu nego jednostavno reći: pred nama je "poetski kabaret". Ipak, treba priznati da se i potonje podrazumijeva. Na rubu posve kompakatne poruke, koja još ne prelazi u golu zvučnost i grafizam, sačuvat će smisleni red rečenice (stiha) nadahnuto posežući za svojim i tuđim leksemskim blagom.

Naime, za Mujičića ništa nije tuđe. Kad on nešto posvoji u jeziku to umah zaživi novim životom i zadobije novu inačicu koja svojom nakanom obogaćuje i oplemenjuje prvotnu (rodno–komunikativnu) svrhu pojedinih riječi i njihovih gomilanja u monolitnu cjelinu. Mnoštvo namjerno izvrnutih leksema, zagonetke su koje valja odgonetnuti, a to je ujedno draž ove poezije. Autor demonstrira svoje prijevare ("Stran sam ti / ko jenkiju čočosan / al mucho te volim i / takchiero"), Logika će uvijek proturiječiti iskazanom poretku riječi, no upravo će te aporije, pri pokušaju da nas oraspoložе, odbaciti žestoka i groteskna poimanja tjelesne i ine ljubavi.

Čitalac, uhvaćen u Mujičićevu jezičnu mrežu otkriva prikrivena značenjska grananja i maštovito *frcanje* stalno prisutnog motiva «goniča ljubavi», što samo pospješuje nasladu izazvanu očaravajućim pjesničkim uresima (barem je tome tako u ljubavnim pjesmama ispisanim u petrarkističkoj maniri; autor je još jedan sonetist koji je shvatio da je sonet stvoren za ljubav).

Istrzanost izrijeka, namjerna ispuštanja i lomljenje cjeline, po uzoru na dječji i uopće na svaki nemušt govor, što podsjeća na nešto poput mladenačkih uličnih i domjeničkih tulumarenja, a što osvaja žargonskom frazom i prštećom magijom svakodnevice, već su prozvali «karnevalizacijom izraza». Vizije su to posve novog iščašenog materinjeg i tuđeg jezika. Osjećaj tog jezika je živopisno tjelesni jer pjesnik naprosto *srka*, šljuka i *surfa*. Nikako da usahne. Nikako da bude melankoličan.

Naravno, da takvo jezično sladostrašće prati izazovna grafostruktura teksta prilagođena zvučnoj snimci. Pjesnik kao da se spušta serpentinama mijenjajući idiome kao brzine, a također i svoja dramska iskustva izmijenjajući s malo farse i sočne komedije. Ova je poezija posve depatetizirana (osim kada je riječ o izrazitom lirskom sjećanju, kada pjesnik ima snažne obiteljske flash backove (pjesme pod zajedničkim imenom «otomansko carstvo» i «ode baba u pariz djedu salihu»), ali je istodobno i personalna zbog njene recitativne postave.

Pjesnikov psihizam, napokon i psihizam svake pjesme otkriva ekstrovertna predočavanja i transparentnu poruku. Rime i rimarijskog blaga svjesni smo naknadno – toliko je ritma već ponuđeno u sklopu stiha i u napetostima između riječi. Ovaj jezični pjenušac proizvod je vrckava duha, a ponekad i zanatstva s neograničenom invencijom, posebno kada se posegne za tzv. *ready – made* postupkom, to jest, kada se od jedne predmetnosti ugrađene u pjesmu, stvara novi stihotvorni predložak. Uz primjetnu dozu erosa, pa čak i seksualnosti, ove pjesme, odnosno njihov tekst, kao da znaju govoriti. Eros izražen u većini Mujičićevih pjesama jest književno sredstvo jer je direktno ugrađen u semantiku i u leksik, a to nam ujedno otkriva nepopravljivog hedonistu.

Dakle, osnovne odlike ove poezije uistinu jesu: jezična ekvilibristika (lingvostilska, a u svojoj stilskoj suštini: neobarokna i neomanirističkа); grafostrukturalna gestualnost i montažne atrakcije; tematska gomilanja i motivska višeslojnost i višeznačnost; raskoš forme (ulančani kalambur, sonet, balada, poetska dosjetka, limerick, i slobodne forme); dramski elementi (karnevalizacija smisla); neiscrpni gradbeni principi na relaciji povijest - tradicija – suvremenost.

Određene tipološke oznake ove poezije ne možemo vezati uz stroge spekulativnosti apstraktnih uzoraka, prije svega zato što je ona plod obilna života koji pjesnik primjećuje u sebi i oko nas. Za bosansku će publiku posebno biti interesantan ciklus pod naslovom: *Galipolje lipo li si* jer će ona u njemu prepoznati vlastiti jezični kolor i tonalitet, mentalitetnost i tematsko motivske preokupacije u oblandi povijesti.

No, oblikovanje pjesama, pristup građi, a posebno svoju ćud – autor neće mijenjati. Zadržat će potrebu za ludičkom afirmacijom zbilje, za upućivanjem na podtekst pučke popijevke i anegdotalnog. U drugim pak pjesmama zadržat će se provjereni rekviziti koji se ostvaruju putem ironije, paradoksa, autoironije, humora i persifliranja, dramske napetosti, ali i uvođenje konkretnih likova iz domaće i svjetske umjetničke baštine koji su glavni arbitri oko kojih će pjesnik zarotirati pojmovnu sliku: Shakespeare, Dumas, Belostenec, Kaštelan, Slamnig, van Gogh, Gaugin, Hrabar, Mak Dizdar, Renoir, Emily Bronte, Pessoa.

Tahir Mujičić je pjesnik samotnjak, barem dok osim adoranata ne stekne svoje nastavljače. Prispodoba s prošlošću je donekle razložna, a sa suvremenošću, koju su zaposjeli tzv. stvarnosni pjesnici, je besmislena. Današnji pjesnici, mahom mnogo mlađi od Tahira Mujičića, isuviše su narcisoidni, u smislu unosa osobnih eksplikacija u pjesme, bez potrebe za igrom i figurativnošću – linearno i transparentno impostiraju pjesmu. Korelacija s minulim literarnim dobom postoji i ona se izobila koristi, kolikogod to paradoksalno zvučalo zbog pjesnikovog postmodernog pristupa fakturi pjesme. Stoga je najbolje reći da on postaje predstavnikom inovacijskih strujanja, osvježivši i suvremeni hrvatski i bošnjački književno poetski prostor i to na mjestima gdje je došlo do zamora u materijalu podjednako kao i u eksplicitnim obračunima sa svijetom.

On stupa na scenu onda kada je artizam već postao sjećanje. Kada od starih riječi stvara nove, emitirajući začudnu asocijativnost, tad znamo da smo zaplivali u avanturu zvanu jezik, u njegovu dijalektalnost i idiomsku atomiziranu aromatičnost - i to na : zagrebačkoj šprehi, na kajkavski (onaj zajebantski fakinski i onaj samrtni

kerempuhovski), na dubrovačku (čiji je jezik opojnošću i bogatstvom ljubavnih avantura ovdje uočen iznad konvencije ulice, zalijevan vinom i galantnošću); frigat će nas i na milozvučnoj čakavštini, ali i na laganoj vatrici talijanštine te na čistoj dikciji i prijatnim akordima bosanskohercegovačkih muslimana.

Mujičić se mladenački razmahuje: dalmatinskim i bodulskim, zatonskim i liganjskim, čiovskim i starogrojskim, istarskim i teranskim, kmetsko gubečkim i hohagramerskim, čoporhordaškim i tokajskim, švejkovskim i plzenjskim (njegov sinkretični izum su i Čeho-Hrvati pa je čak izradio i čehatski slovar), vrazovskim i lirsko preporodnim, žabarskim i belkantovskim, šampanjskim i pretapoterskim, vagabundovskim i globroterskim te kvazibošnjačkim. Na ovaj ili onaj način okrznuo se o engleski, talijanski, francuski, portugalski, češki, slovački, slovenski, srpski, mađarski, ruski, hrvatski i bosanski. Na toj dijalekatsko idiomskoj osnovici pojedinih jezika zanimat će ga neki nepravilni oblici imenica, glagola, zamjenica i pridjeva.

Mujičić je jednom zgodom pojasnio zašto naslov *Kokot u vinu*? Riječ je o ironičnoj metafori po čijoj se slikovnoj logici i on osjeća. «To je inače fino i tečno francusko jelo pri čemu i pijetlu može biti fino i tečno s puno čulnih užitaka, iako je mrtav – ali to je jedan živahno mrtav pijetao». Autor nadalje smatra da su oficijelni jezici i njihova govornost neuvjerljivi pri prenošenju emotivnih slojeva teksta. Upravo stoga on je vezan uz dijalekte i njihov ugrađen glazbeni sustav za prijenos osjećaja.

Netko bi rekao da su to nacvrckane rabelaisovske črčkarije, iako znamo da Rabelais i Mujičić teksturu priče, odnosno pjesme shvaćaju kao ozbiljnu igru i nipošto nisu puki zabavljači. Ova uzgredna usporedba s velikim Francuzom može i ne mora biti izrečena, ali ako bi poetikološku simetriju baš tražili našli bi je u suvremenom hrvatskom rapsodu Ivanu Slamnigu.

Uzora se zaista ne treba stidjeti jer Mujičić održava istu kvalitativnu razinu, pa se čak u nečemu razlikuje, a donosi i neke njemu svojstvene inovativnosti. Ponajprije, i jedan i drugi su dosjetljivi dosjetljivičari. Rabe dijalektalnu, semantičku i foničku poetsku dosjetku. Slamnigove pjesme teže da budu upamćene (stoga se bez podrugljivosti smatra da je on pjesnik lakog stiha). Mujičićeve pjesme, bez obzira na recitativnost i izvođačku prilagođenost to ne mogu biti – ne dopušta im lingvistički ples, a i u pjesmama koje bi se mogle upamtiti povećana je igrivost s osobnim stratumom i svijetom. Time ujedno narasta i njihova modernost.

Kao i Slamnig on očovječuje i prizemljuje uzvišena mjesta gdje su prebivali žreci i poneki *poeta vates* i pritom nije ekonomičan i škrt u izrazu već neobarokan i neomanirističan. Slamnig pjeva o ljudima i svijetu ispod otvorenog neba, bez prostornog ograničenja, a Mujičić će čovjeka i svijet dovesti na pozornicu. Uostalom, on će izobila kršiti gramatička pravila samo da izbjegne monotoniju. Jezik će, nadalje, podrediti svojoj volji i on će zadobiti samostalno značenje u funkciji pjesme. No, vještina i jednog i drugog dokazuje se u «izvrtanju kanoniziranih diskurzivnih modela».

Ovaj orgijastički osjećaj slobode, uz duhovite parafraze i humorne poante, Mujičića zaista povezuje sa Slamnigom, ali i sa svim velikim pjesnicima. No, to kako on uznemiruje jezik na svim nosivim jezičnim razinama, dokazuje da je zaista rijedak *meštar* koji unutarnjim porivom umije pojednostavniti, ali i održati svu složenost arhaičnih veza u životu i jeziku, u njihovim mitizacijama, te izgraditi vlastiti idiolekt. Jezično višeglasje podastire još jednom rođeni svijet i predstava može započeti na pozornici na kojoj se ništa ne rješava, ali se zato sve razotkriva. U takav će svijet, rastrojen od sukobljenih identifikacija, pjesnik hrabro ulaziti i izlaziti.

Ponekad se čini da se njegov rukopis obara na ono što je stvorio ljudski duh (podsjetimo opet na jezik kao temu koji to demantira i autorove autoreference s obzirom na to), a uzdiže raskalašnu čulnost (prije svega misli se na prenaglašeni eros i seksualnost, ali i na gastroenergiju i enoloenergiju). Kada Mujičić zapjeva kako to motor: «brenči brektavo / zundap bee bup zundap bee bup zundap bee», tvarnosni jezični znaci odjednom ožive uz melodiku, a u nastavku pjesme, nakon ovog zvučnog intermeca, budi se konkretna semantika.

Kao što se vidi, onomatopejskoj figuri i zaumnom sklopu prethodi aliteracija, a takve pa i druge već rečene primjere možemo izvući iz gotovo svake Mujičićeve pjesme. U pjesmi *Egotrip,* on paradira na starogrojskoj čakavici uz poznati eho Ujevićeve *Svakidašnje jadikovke,* ali iznosi novi (erotski) sadržaj. Isti će postupak primijeniti na kajkavskom, u pjesmi «dublinersi». Uz početnu inkantaciju Jesenjinove pjesme *Pismo majci*.

U pjesmi *in der schulek* komunicira s istaknutim hrvatskim jezikoslovcem Bogoslavom Šulekom, Slovakom koji postaje istaknutim ilircem. Kao što je znano, Šulek je kao pristaša zagrebačke filološke škole (krajem 18. st.) došao u sukob sa zagovornicima tzv. čistog narodnog jezika (hrvatskim vukovcima) koji su kritizirali njegove postupke, a njegova leksička (nazivoslovna) rješenja porugljivo zvali šulekizmi. Eto, koliko je vremena prošlo od tada, a mi bismo mogli možda reći da Tahira Mujičića neodoljivo privlače upravo takvi šulekizmi. Ali, sa sigurnošću možemo ustvrditi da ga nitko neće ozlijediti i izopćiti zbog njegove privlačne «tahirovitosti» te se i dalje možemo diviti njegovu «divljem tahiristanu» u propnju.

Lirska figurativnost i pojmovna sugestivnost sevdalinke

(jezični bljeskovi ljubavi kao reakcije na koncentrat života)

Osim što se uvijek iznovice razmatraju stara i nova, a zapravo stalna saznanja o sevdahu i sevdalinci, bit će interesantno uprijeti znatiželju u njenu lirsku figurativnost i pojmovnu sugestivnost. Jedan od ponajboljih doživljaja poetike sevdalinke izrazio je Hamza Humo još davne 1936. godine te će njegovo poimanje ove tradicionalne gradske (bosansko-hercegovačke) ljubavne pjesme odraziti povjerenje u konvencije ove poetske vrste bez ikakve sumnje u njene društvene vrednote koje nisu samo karakteristika malodušnih. Najjednostavije bi bilo reći da je riječ o pounutarnjenoj ljubavi koja se čuva u tami vlastite intime te pati od odsutnosti i spriječenosti ljubavnog ostvaraja. No, Humo će pisati o njenoj mehkoti i ljepoti, prikrivenoj nježnosti i obzirima prema drugome: ,,ima tu još rumenog stida na obrazima i ponosa koji plane kao vatra. Ima tu još i širokog srca za dobro i oduševljenja za ljepotu prirode, ali i jedan krhko obazriv i bratski nježan ton u međusobnom ophođenju kakav se rijetko susreće na *drugim stranama*''.

Jezični inventar sevdalinke ne želi ostvariti pjevanje u jednom tonalitetu, želi obuhvatiti sve u svom izdvojenom iskustvu u kojemu čitač pronalazi sličnost sa svojim (proživljenim ili očekivanim) emotivnim iskustvom. Blaga erotska imaginacija, pritom, emitira nepresušni i neiskorjenjivi agonalni ili pak *cvatući* ljubavni siže i tada dolazi do scene tragične izmjene srdaca – zašećerene ljubavne priče s neminovno romantičarskim stihovima koji će poslužiti isto takvoj okrijepi duše i tijela. Bit će to uglavnom stihovi koji upućuju na čestitu ljubav s jezikom koji se čvrsto ukotvi u referentima upravo zbog senzualnih prizora sagriješenja, spoznanja, skrušenja, ushićenja, ispunjenja i razočarenja. Ta sevdalinkina ,,sva ljepota svijeta'' razgovara sa živim i neživim, u ljubavi sjedinjenim, a pratit će je ritamsko-melodijski postav koji će odrediti i stilsku *glazuru*: upotrebu maštovitih metafora, posebice epiteta (žareno sunce, crvenika jabuka, bijeli danak, blještavi mjesec itd.), personifikacija, hipokoristika, asonantno aliteracijskih sklopova, anadiploza, sintaksičkih paralelizama, antonima (,,crn Arap bijelu ljubu ljubi''), hipokoristika i demunitiva i na kraju ritma i pitke rime. Ukratko, s obzirom na rečeno, u upotrebi su sve vrste semantostilema, fonostilema, sintaktostilema i leksikostilema bez imalo opscenih prizora, što kolidira s njenim nastankom u 16. i 17. stoljeću u vrijeme kulturnog i civilizacijskog rasta osmanske uprave u Bosni. Takav nevičan erotski stav, dan u naslutu, najbolje ilustrira gotovo humorni stih: ,,Uđe Fata u magazu sama / za njom Mujo zamandali vrata''. Kad se počinje razdvajati muški i ženski svijet, i to prostorno (zasebne kuće, zasebne odaje), mogli bismo reći da nastaje sevdalinka kao kohezioni princip. Stoga, ,,narodnu'' sevdalinku, anonimnog autora, do naših dana nije kontaminirala nova (suvremena) sevdalinka.

Ako se na taj način, prije svega jezično stilski, pokuša impostirati prvi dio naslova ,,lirska figurativnost'' sevdalinki, razmatrat će se njihova ukrasna karakteristika i to kada je riječ o vanjštini i pojavnosti opjevanih mladića i djevojaka (njihovoj bogatoj odjeći i nakitu te o njihovom prirodnom okruženju, primjerice: bašči), zatim transparentnost same pjesme i njena laka pojmljivost u prvoj instanci čitanja ili slušanja i s obzirom na to - recitativnost koja izmiče vašarskom i vulgarnom lakoglazbenom stihu. Važno je istaći na koji se način sevdalinka približava složenijem baladnom izričaju i pisanoj lirskoj ljubavnoj pjesmi i koliko je u tom smislu sačuvala svoju estetsku izvornost, a u kolikoj se mjeri približava ,,naivnoj'' umjetnosti. Ništa manje nisu važne i njene milozvučne karakteristike zanosnog lirizma i kako se one ostvaruju kao *orfejsko* poimanje svijeta. ,,Pojmovna sugestivnost'', drugi dio naslova ovog napisa, podrazumijeva saznajnu i moralnu razinu, ali u svojoj biti govori nam o onome što nam poručuje taj privlačni jezični izliv, uglavnom emotivno nekontrolirane psihičke energije i jezične sabranosti. S obzirom na to, primijetit ćemo da sevdalinka komunicira s emocijskim sustavima određenog doba te iako pripada estetičkom purizmu, istom ne pripada i onom jezičnom, jer njeni stihovi vrve turcizmima koji koloriziraju ambijent.

Bez obzira na sve, i s obzirom na svoju popularnost, sevdalinka, začudo, u sebi čuva lirsku muzealnost i interpretativnu svježinu. U njoj su još uvijek sačuvani *visoki* i *niski* motivi. Oni visoki sadržani su u jasno izraženom moralnom stavu i njenoj posvemašnjoj dezideologizaciji, a niski možda u ishitrenom patosu jer se ponekad karikiraju vlastita iskustva, budući je riječ o visokom stupnju personalizacije (kada je riječ o ljubavnom dijalogu) i u velikom broju primjera jezičnoj samorefleksiji koja *dira* srce. No, u krajnjoj instanci ona progovora o nečem supstancionalnom u našim ljubavnim životima. Uz estetsko načelo vrednovanja sevdalinke, vrlo je važno ono recepcijsko (kako je publika prihvaća), ali, naravno i njeno jezično ustrojstvo, zatim već

rečeno etičko, koje je usklađeno s društvenim moralom, a prisutno je i niz osobnih stajališta kao što su: narodnosnost (ono nacionalno – u ovom slučaju bošnjačko-muslimansko), povijesnost (u odnosu na tradiciju), izvornost metričkog zanatstva, osjećajnost, misaonost i kolorit koji se odnosi na lokalnost.

Posve je jasno da je između sevdalinke, njenog sadržajnog materijala i horizonta iščekivanja konzumenta vrlo mala razdaljina što treba zahvaliti fenomenu njene izdržljivosti to jest opstanku. Naime, njen reprezentativni repertoar uspio se očuvati uz medijsku (glazbenu) agresivnost te na taj način sačuvati tradicionalnu autentičnost. Na jedan začudan način ona nije posve čin prostodušne zabave već manifestacija iskrene ljudske duševnosti. Slušajući i pjevajući sevdah zatječemo se u poziciji darivanja sebe svojoj okolini, ne samo zato što on često nadmašuje osobnu ljubavnu traumu uslijed neuslišane ljubavi i zalazi u sferu nadosobnog – primjerice u toponimske vrijednosti nekog mjesta (ponajčešće rodnog), domovinske osjećajnosti i tako dalje, a upravo to očekuje svaki slušatelj srodne i profinjene emotivne građe. Već je poznato da nas svaki sevdalija *nasukava* na greben nedostižnog idealiteta i da sevdalinku nudi kao jedan od „najljepših glazbenih i stihovnih turizama" zajedničke nam današnjice.

Ljubavna očitovanja, na obrascima ašikovanja, uglavnom su u sebi, kako rekosmo, pohranila benignu, mehku erotsku aluzivnost („…ja još kada šeće i plećima kreće…"; pjesma: ‹Emina›). Susrećemo se s mješavinom siline ljubavi i sjetne čeznutljivosti. Pred nama je nešto zaista lijepo (pa i kad je na krivom kolosijeku), nešto lako pojmljivo, ali dragocjeno, pri čemu je uživanje u životu zasjenjeno istodobno spoznajom o prolaznosti i vječnosti, no, katkad i spoznajom o socijalnoj nepravdi (sevdalinke: „Moj Beharu", Moj dilbere", „Pod Tuzlom se zeleni Meraja"). Pritom su od figurativnih stilskih sredstava, zbog naloga hitrine poruke, najčešće jednostavne poetske slike prepune epiteta, zatim asocijativnosti i aluzivnosti koji neće remetiti izravnost poruke pa i kada se koriste složenije figure misli - metafore i alegorije. Naprosto, u pravilnom ritmu i rasporedu takvih figura misli (djevojka je *rumen-ruža*, *golubica bijela* ili *zlatna kruna*, muškarac je žarko sunce ili *bijeli zambak*, a trepavice su *krila lastavice*, livada je *zelena serdžada*) pjesme emitiraju izraziti spontanitet, ali i svijest koja ne zapostavlja gradbene principe stiha. To, naravno pospješuje uglazbljeni tekst te tada slušamo kako stihovni redak teče, a to je ujedno i mjerilo uspjeha sevdalinke koja uz takve predikate može podastrijeti i dubinske pojmovne slojeve jer lako dohvatljivi i lako pojmljivi stihovi u sebi pohranjuju nataložena iskustva zajedničke, bolne i ushitne proživljenosti.

Svaka sevdalinka jedan je promišljeni akt koji promiče pojmovnu pitkost u vezanom stihu s usklađenim rimarijem. Izričajnom ekonomičnošću točno se lociraju sržni problemi, počesto kroz solilokvij, a označeni su kao hiperaktivni jezični bljeskovi i reakcije na koncentrat života – bez hipertrofirane figurativne kozmetike. Ljubavničkoj distanci (odvojenost mladića i djevojaka) zna se obično i domet i porijeklo, a nije joj ponekad potreban nikakav simbolični potencijal da bi se izrekla mnogoznačna poruka: „Otkada se mi gledasmo / još se nismo poljubili // ja bih tebe poljubila / kad bi majka dozvolila". Važno je reći da se u većini sevdalinki razlika između lirskog i empirijskog *Ja* ukida. Autori uvijek polaze od vlastitih ili općepoznatih doživljaja te ih kao takve hrabro iznose, a višak refleksije i napetosti proizlazi iz dramatičnosti ljubavnog čina. Unutrašnja se stanja očituju na površini bez apstraktnih spoznaja jer sve želi biti transparentno uz akceleraciju dramske napetosti. Anonimni autor, odnosno, glavni akter, ne želi biti receptivni promatrač već izravni sudionik koji vlastitu emotivnu dramu ispisuje (prividno) kao dramu za vječnost. Po svojoj pojmovnoj i stilsko jezičnoj strukturi sevdalinka svakako jest elitarna u svojoj društvenoj, ali ne uvijek i u književnoj povlaštenosti jer su sevdah i sevdalinka posluživali „utjehu, razmaženoj i bolećivoj senzualnosti bosanskih aga i begova, ali i gradskom plebsu", ističe novovjeka kritika. Dakle, ona nije označavala prostački i profani običaj niže klase do koje se begovat sa svoje visine gospodstva nije spuštao.

Interesantno je to da sevdalinke na osobit način djeluju i na suvremenog čovjeka (opuštajuće, rekli bismo), svojom izvornošću i snagom sugestivnosti, slikovnom neposrednošću i dirljivošću pa i onda kada isijavaju nepodnošljivu bol nekog gubitka. One su ogledalo životnih čeznuća, intimnog romantizma, a opet i neke podnošljive, realne tuge, jer se uz njihovo posredovanje oslobađa predmetna stvarnost kao i ona maštajuća. Budući je izvorna umjetnost, ona je ujedno i jedan od govora koji dopušta ograničen broj modaliteta teme, a kada živi izvan vremena, kao i njen tvorac, posve ovisi o unutrašnjoj senzibilnosti takvog izvornog umjetnika. Treba reći da su sevdalinke pisali i moderni pjesnici koji su bili užeženi od ljubavi: Safvet beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, Osman Đikić, Hamza Humo, Aleksa Šantić, i naravno, ponajviše su se očuvale od zaboravnosti one koje su pokušale intuitivno proniknuti upravo u lijepe, ali zamršene odnose na relaciji muškarac – žena. Spontanost je njihov ključan gradivni element, a odaju se utišanim, gotovo meditativnim tonovima. Zbog toga su autori suvremenih sevdalinki arheolozi koji kopaju po temeljima vlastita bića. Karakter forme pritom nije toliko bitan kao što je bitna nevina (ne)odrasla pozicija autorove svijesti koja progovara o iskonskim ljudskim porivima.

Riječ je dakle o izvorno prijemčivom stilu i kulturnom fenomenu koji je pomalo ravnodušan prema unificiranom načinu izražavanja pa će i nadalje opstanak sevdalinke garantirati rečena izvornost koja već posjeduje književnopovijesnu i glazbenu egzistenciju, a to će svakako pospješiti i famozno lutanje u lunarnom prostoru opijena bića ili pak u emotivnom sumraku ljubavi s korektnim osjećajem za etičke sadržaje. Ono nezaboravno i neprolazno u sevdalinci svakako jest intuiranje jedne neprolazne, i rekli bismo kronične, čovjekove duševne tajne.

Viša razina jezične kompetencije: „Pjevaju razlike tihotapke“ Anke Žagar

I put moj ide sa mnom

Objelodanivši već tucet knjiga pjesama (ponekad s grafikama i crtežima u suradnji s istaknutim ilustratorima) Anka Žagar se potvrđuje kao rijetka i apartna pjesnikinja koja uzastopce intrigira književno kritički i prosudbeni ustroj suvremene hrvatske poezije. Možda zato što nikada nije bila pjesnička *džetseterica*, slijedeći neki poetski *mainstream*, oslonjen na vladajuće medije i po njima nametnutoj kulturi otčitavanja jezika. Interesantna je ta stalna dinamika koju ona uspostavlja sa svojim čitateljima i koji će se napokon zapitati koliko je ona još uvijek nova i autentična?

Tumačenja je mnogo, pa ni autor ovog napisa više nezna što je njegovo tumačenje Ankine ingenioznosti (prepoznatljivosti). Kao da je to unaprijed impostirana kvaliteta – jer se ne može sa sigurnošću iscrtati dijagram njenog pjesnikovanja. Uvijek izmiče njena varijabla verbovokovizualne manifestacije, aromatičnost osjećaja prirode i stidljiva osjećajnost u spoznajama sebe.

Nova, dakle, svakako nije, ali je autentična i nadalje. I nadalje čitatelj osjeća višu jezičnu kompetenciju koju pjesnikinja uspostavlja i namjerno ruši u sintaksičkim i sintagmatskim lomovima, iako, u pojmovnim simetrijama, aluzijama i višeznačnostima – misaono konzistentna.

Znak - označeno –označitelj postat će njena Rubikova kocka s uvijek novim rješenjima. Jedno od njih je okrnjenost sintaksičke strukture i nemogućnost posvemašnjeg dohvaćanja svijeta koji okružuje subjekt. No, kada se udomaći u prirodi, tada je odčitava i autoreferencijalno učitava, nalazeći se istovremeno i u njoj i izvan nje te sastavlja potpunu sliku transcendirajući je:

,,...to ruža mi je

pod prozor došla reći

stara sam, svako malo ti

ružasto govorim u noć

sad mi je još samo bog ostao...“

To će biti stoga što se cjelovitost pjesme nikad ne urušava u nepojmljivi bezdan budući se u tekst upisuju uvijek nova značenja te će svako kritičko čitanje iziskivati novo čitanje. Dakle, čitatelji se pitaju što je novo u ove pjesnikinje koja se čuva društvenosti, a istom čuva vlastiti svijet? Što je novo u preispitivanju sebe nakon uzastopne simbolike šume, tišine, bjeline, rijeke, kiše, mora, trave, sunca, vjetra, dana i noći i koliko je to dostatno da se izrekne ,,sve“ – da bismo došli do novih mjesta i prirode stvari? Zapravo, nije li već sve rečeno i potrošeno u njenim ,,autopoetičnim i metajezičnim iluminacijama“ (K. Bagić) i ,,jezičnoj prajuhi“ (B. Maleš).

Kristalizaciji vlastitog ja za koji je već prije iskovala riječ ,,sebetina“ (uvećanicu povratne zamjenice *sebe* ili *se*) umiljava se tepanjem (ponekad afazijskim govorom), a od sada i tihotapkanjem. Čitalac zaista može osjetiti kako mu se to pjesništvo (pjesnikinja) približava u toplim i mucastim papučama ,,tihotapkama“. To je ujedno i jedan erotski čin, nikad zgotovljen, skriven u tajnama sintakse ili pak lingvostilskoj frazi.

Razmišljajući tako mogli bismo poći i dalje zamišljajući kako to pjesnikinja čitatelja uvodi u svoje pjesme - nježno dodirujući ga, ulazeći mu u intimu krvotoka, tako da vas oblije toplina. Pritom, neće dopustiti da se jezik vrati svojoj prvobitnoj sirovoj građi, namamit će ga hotimičnim pogreškama u govoru, u raznolikom poigravanju s morfemskom i idiolekatskom građom ili nadogradnjom smisla (,,nadopisivati brdo u vis“, ,,lišće negovorivo, ,,kiša šuškalica“, ,,samota je/išumorila je“, ili lijepa metafora: ,,ravnina, spljoštena tugina“).

Za Žagaricu riječ se ,,ne govori / naprosto bude“. Prije je to bilo ponavljanje knjige postanja (,,i bi šuma“), a sada je to vlastita ili tuđa pisalačka kreacija (,,onda ti napišeš šuma“, ,,prepisujem jelena“, ,,idu hrzaju prema tebi... te riječi tihotapke“). Kao da pjesme same govore o svome nastajanju kao što i pjesnikinja govori o ideji pjesme, naglašavajući narav pisanja i stvaranja (,,prestat ću pisat čim počinjem bivati / poezija prestaje tamo gdje počinjem ja“).

Pjesma je, dakle, učestali provodni motiv ovih tekstova, a pjesnikinju zanimaju mjesta preko ruba uvriježenih stanja stvari i pojava. Očudit će i običan prijedlog – ispod -,,odispod" ili će izreći glagol nastao prefiksacijom prijedloga i glagola: ,,nathodavaju se" (želeći nam poručiti da se pretiču te riječi tihotapke). To može biti i pobuna protiv potrošena jezika preinakom ili repliciranjem tuđeg stiha: ,,ruža je ruža je ruža je ruža, je ruža" (Gertrude Stein, kako je to primijetila K. Špiranec na stranicama web portala bookse), ali i francuski režiser Godard i njegova – ,,žena, je žena, je žena...", dodao bih.

Naime, tu eliptičnu sintagmu treba unekoliko replicirati da ruža iznovice postane crvena, a žena – žena. No, da li dolazi do iscrpljenosti njenog pjesničkog glasa upravo zbog vjernosti vlastitoj poetici (kako čitamo na istom portalu bookse) i zbog toga što ,,njezine pjesme tematiziraju uvijek ograničenost svoga medija što ih sljubljuje u jednu veliku pjesmu" (C. Milanja).

Proizlazi da će težak posao biti naučiti neke od autoričinih pjesama napamet i recitirati ih (što i nije neki vrijednosni kriterij), no i u ovoj knjizi nailazimo na antologijske uzorite uzorke kao što je pjesma ,,nalazište". Koncizni izričaj u ovoj pjesmi govori o suštinskom i to jezikom suštine: ,,idem svoj put

i put moj ide sa mnom
i put je i ja sam
tako da ga iza mene nema
i mene iza njega nema
niti išta od toga što je
išlo / ide / išlo bi

ali kad iz čista mira
mimogred
kažem trešnja

on u trešnji otvara more

i otvoreno ti je

Kao pjesnikinja reducirane semantike i motivike ona je ujedno i pjesnikinja nove semantike i nove sintakse. Što je pjesma uspjelija, naivni govor, učestala ponavljanja, zamuckivanje i gubljenje daha, zatim njen stilopis i čudopis još jednom predočavaju uvijek novu spontanost, posebno kad je riječ o ,,magijskom pretapanju jezika u arhetipske slike" (T. Benčić). Njene ,,snohvatice" i dalje hvataju rubove stvarnosti, a njene lapidarne strofe sadrže samo najbitnije trenutke njenog, u ovom slučaju, mudroslovnog doživljaja.

Branimir Bošnjak primjećuje da je Anka Žagar biografiju svog jezičnog samostvaranja suočila sa ,,stvarnicama" dodajući još i začin svih kritičara – da prednost daje označitelju pred označenim i zvuku pred smislom. Naravno da je i za nju stvarnost arbitrarna, to jest, funkcionira kao unutarnja projekcija vjerovanja u stvarne slike koje nas podupiru. Stoga će nadrealizirati stvarnost vjerujući da iza svega viđenog ima još nešto, ili se nešto slutiti može. Mogli bismo to prispodobiti s autizmom svakodnevice. Pjesnikinja se ponekad naprosto otkine od sadržaja, ali će ga istovremeno emancipirati od beznačajnosti. U tom poretku osjeća se otklon prema tradicijskom, a ne prema avangardnom, što se ogleda u konstelaciji rečene *kristalizacije* nakupina riječi. Pritom ,,logika i jezična hijerarhija ne stanuju u njenoj poeziji" (S. P. Novak), ali će zato pod svaku jezičnu činjenicu podmetnuti poneko čarobno ogledalce i njena će poezija cakliti i svjetlucati od umetnutih mnogostrukih veza u tvorbenicama riječi, eufemizmima, asonantno aliteracijskih i neologističkih veza, sve do granice viška jezične slobode, gdje se i zastaje, jer ništa neće biti spravljeno u retorti zaumnog oživljavanja jezične materije.

Stalnim izborom vječnih motiva, primjerice mora, neba itd. neki su kritičari primjećivali njenu rodno neutralnu poziciju pisanja (S. Jakopović) te je vidjeli u tradiciji ženskog autorstva, ali u otklonu prema spolnoj normi. I zaista, na relaciji tekstualnost – seksualnost – ženski subjektivitet Anke Žagar će i nadalje biti bojažljiv, pa i kada je riječ o antinomiji vremena i prostora – bit će to posve nevremenito pjesništvo u kojem su toposi prostora ipak motivski određeni, čvrsti. Sve to može ilustrirati jedna instruktivna pjesma s konstruktivistički bizarnim naslovom: ,,pjesma od otpadaka". Već početak pjesme otkriva toliko spominjanu sintaksičku izmjenu reda riječi (,,osjećaj me, se sjećaj / uvijek me se sjećaj"). Bit će to, možda, zbog ritma, no, sjetimo se, još je i Mallarme smatrao da je pjesmi potrebno dodati malo nejasnosti, a možda nam se dozira i jezična arhaičnost npr.: ,,...zasmjehnut sav / ona njega ne govori / njega ona cvate...".

Ako je netko ranije i pomislio da je potrebna transkripcija Ankine poezije, s ovom knjigom proći će ga ta zamisao. Ali, i kada bismo takvo što i napravili ne bismo mogli prevesti sve nijanse tog smisla, a poremetili bi i specifičnu strukturu. Lijepa metaforičnost (,,Venecijo, korijenje malih užasa...bijelo jedro smijeha...") nehotice bi bila oskvrnuta kao i sva draž relevantnih pjesničkih sadržaja. Uostalom, svaki vjerni čitalac poezije Anke Žagar očekuje tu jezičnu asimetriju ispod čijeg se kolebanja uvijek skrivaju kristali novoga smisla koji čekaju da budu otkriveni. Riječ je o ,,novim afektivnim mogućnostima jezika" (T. Benčić) bez normativnih stega.

I na kraju ovog apologetskog pasusa reći ću da Anka nipošto ne voli diktaturu jezika pa ni u vremenima (krajem 1970-tih) kada je ni kriva ni dužna bila proglašena najisturenijom pripadnicom semantičkog konkretizma. Kada je pjesnik mlad tada podnosi takvu diktaturu jer je u njoj povlašten, naime, on je tada sprovodi ili u njoj samo sudjeluje. Kad ostari, svaki pjesnik voli da se s njegovim stihovima vodi debata i da ga se čita s nekom logičkom orijentacijom.

Dakle, pred nam je poezija rafiniranog izvornog govora o istom, ovaj put ,,tihotapkanjem", budući se pjesnikinja ogradila vlastitim granicama svoga, za suvremenost, ipak

zapretana govora kojeg, začudo, već s lakoćom čitamo. A to što se njene knjige očekuju sa zanimanjem zoran je primjer da se može izdržati u samoizolaciji od buke svijeta.

Nažalost ima u Hrvatskoj pjesnika koji nemaju takvu čitalačko adorantsku potporu, ali ih zato hoće nagrade te imaju potporu prestižnih nagrada. I Mallarme je u svome startu imao tek desetak vjernih ,,navijača'', a danas njegov tamni smisao dešifriraju tisuće i tisuće upućenih. To ipak ne znači da u naše doba već nema dovoljno hrabrih mladih pjesnika koji bi zaobišli uhodani tijek tradicije bez prijevarnih otkrića, i koji bi bez generacijske potpore zakoračili malim koracima i zakucali na velika vrata suvremene hrvatske poezije.

Pjesnik koji komunikativno pali unutrašnju vatru svijeta

Krešimir Bagić: „Plaši li te moja boja", Meandar (Edicija „Meandar poezija", knjiga 22), Zagreb, 2013., str. 104

Kao da naslov devete knjige Krešimira Bagića već u startu impostira neke odrednice i konture knjige koji će napokon trajno razdvojiti njegovu javno intimnu i znanstvenu percepciju. Naime, ovaj vrsni sveučilišni predavač stilistike sročio je naslov sastavljen od upitnog glagola, posvojne zamjenice i imenice te sugerira, kao prvo, kretanje, prividnu melankoliju (strah: ,,Plaši li te...''), izričajnu autonomnost (moja) i jezičnu toniranost putem boja kad se literariziraju utoliko što izazivaju određene emocije bića koje se konstituira i u likovnoj strukturi.

Boja nas (njihov spektar), naime, vezuje uz određenu asocijaciju ideja u apstraktno-apsolutnim razlikovanjima likovnih simbola. I to će zadobiti koloritnu vrijednost jezika, primjerice, u metafori (ciklus: ,,Vrata jutra'') s kojom se i otvara ova knjiga. Uopće, metafora i metonimija (država kao pčelinjak) ovdje rastvaraju jedan svijet i pokazuju da postoji nešto onkraj spoznaje i ideologije. U pomoć stižu i nadrealni prizori: ,,...smiješak / vezat ću uza nj brodove i barke...'' ili ,,...misao kao potonuli brod...''

Uopće, melankoličnost lijepe i slikovite prispodobe ,,pastorče'' je pjesnikove kvorumaške generacije (u sklopu koje on ima jednu od čelnih uloga) i odjekuje modernističkim pesimizmom, parafrazirali bismo: korake nitko ne može čuti, koraci slušaju svoje korake i na tom putu u potrazi za neporecivom riječju i njenim smislom. Osjeća se žudnja za konačnim bitkom života u kojem je i svemir premalen za riječ.

Nakon oživljavanja prirode, stvari i pojmova, pjesnik pali njihovu unutrašnju vatru i time započinje dramatizacija njihove biti, njihove korisnosti onkraj svakodnevne uporabe i bez velikih i zašećerenih emocija i uzdaha. Slijedom toga, nešto što je u svojoj biti beznačajno i usputno može ,,postati klavir''.

Bagića sada manje interesira medijska manipulacija (ako nije riječ o nogometu) i ono književno eksperimentalno u smislu postmoderne realizacije, koliko njihova fenomenologija u sagledavanju prostora u kretanju kroz vrijeme. Fiksni naslov njegove pjesme gotovo uvijek traži odgovor bez prosvjetiteljstva, ali s prosvjetljenjem, dok će metafizičnost opažaja svakodnevnog završiti u začudnim jezičnim sklopovima. On, dakle, jest edukator, ali to nije u vlastitim pjesmama.

Referentna literatura nije njegova inspiracija već aktivno autoreferencijalna simbolika života. Stoga će njegove pjesme zadobiti nove, naknadne, slojeve i upravo je to mamac za čitatelja, a književna kritika napokon mora odbaciti relaciju metafizičko i egzaktno u pristupu ovom pjesniku koji s lakoćom crpi ono ponajbolje od radnih postupaka nekih pjesničko disparatnih veličina kao što su I. Slamnig, D. Dragojević, J. Sever i A. Žagar, a koje je već kao kritičar analitički predstavio te mu treba pristupiti kao pjesničkom medijatoru i meditatoru.

Sklon atomizmu, a ne šematizmu viđenog i pojmljenog, oko njega žive sudbinske figure koje on pokušava misliti po svom dobrom ukusu kao ideje života, što dobro ilustriraju njegovi maritimni motivi. Iz toga proizlazi da potraga za iskonskim ne može stvarima dodijeliti jednoobrazni lik ili neku opće shvatljivu ideju. Ako zamislimo šahovsko polje Bagićeve poetske misli ona rezultira beskrajem kombinacija i prefiguracija pa čitalac može u ok-

simoronskoj vezi „plakati od smijeha". Pjesnik poštuje to polje čistog mišljenja s malo empirije da bi osvijetlio duh stvari, a ne vjeru u stvari i osjećaj za stvari.

Pritom, izričajna otvorenost omogućava pjesniku da se približi mreži novih značenja i liniji novog smisla. On vješto izmiče misaonim zaključcima začetim u tradicijskoj metafizici govora o stvarima i pojmovima ne bi li u svom traganju (koračanju) dohvatio (upisao) i ono nedohvatno, a to s lakoćom postiže budući mu je poznat smisao govora unutar topike. Riječ je o traganju za tragom posebnih istina. Minimalizam u izričaju (uz ekonomičnu uporabu slikovitosti) sugerira supstancijalnost i višeznačnost koju napokon treba demistificirati da bi opet mogli govoriti o konstruktivnosti pjesme – njene smislenosti i motivike.

Pjesnik je nadasve pjesmotvorno svjestan, ako moduliramo jednu Nitzecheovu misao, da se poezija više ne sastoji od cjeline, ali je on ipak stvara kao sliku održive budućnosti postojanom energijom. Energija je energija makar se antimoderna služila fosilnim gorivima, a moderna koristi alternativne izvore energtije – sunce i vjetar, ali, i jedni i drugi žele, na svoj način, spriječiti eroziju poetskog tla i u sklopu toga način življenja i poetiziranja.

S jedne strane pjesnik nam približava stvarnosni konzumerizam u poeziji (i kao kritičar objašnjava) te kao što nam materijalno uvijek krade vrijeme tako nas i potrošna riječ odvlači od biti bića, ma koliko nas šarmirala. Naime, stvarnosni pjesnici se koriste istinom kao razotkrivenošću bitka – kao „pra stanje"

U nas vlada pravilo: ako se smijeni jedna pjesnička generacija i dođe druga više se nitko neće baviti opovrgnutim svjetovima, iako pridonose zajedničkoj stvari. No, Bagić uvažava sve što jest poezija usuprot epistemološkom pristupu što je na neki način aranžman s vječnošću i kao što već rekoh – tehnikom postupnog diskurziviranja (mimo očite fragmentarizacije) on pristupa svojim naslovima. Zato i imamo uvid u monolitnu cjelinu.

Naprosto, ova poezija ne „utapa se u postmodernu kašu" (C. Milanja) već se zadržava u poziciji individualnog govora gdje „ja" emitira svijet ideja. Važno je oformiti tematizaciju nekog fenomena prije njegova dospijeća u tekst, a potom, pjesnikov subjekt bježi u „poziciju proizvođača diskurzivne prakse" (C. Milanja). Dakle, generacijski postmoderni genotip ne usvaja se posve, stoga, njegove konstituente nisu više njegova realna radno poetska inicijacija.

Razlikujemo Bagićev govor iz epistremološkog objektivizma i fikcionalni govor stila te poetizaciju različitih predmetnosti i pojava – ukratko svijeta, odnosno svijeta teksta. Ako se stvarnost izgubila treba je obnoviti novim označiteljima. Očito, pjesnik lirski vješto „upakira" svoje misli o svijetu i kada mu se riječi nađu u sukobu interesa između „vitae" i „scholae".

Ako se ova poezija ponekad odaje i kao laborantski, vještački izračun te možemo govoriti o Bagićevom neomodernizmu (verbalnom liberalizmu) ona nije začeta onkraj smisla budući ga baš želi fiksirati iznad šutnje o svijetu i stvarima ili iznad eksplozije dnevnih istina, kao i vječolika istina višeg reda. Osjećamo strast imenovanja neimenljivog pa tako i „koraci u pijesku idu svojim putem". Auditivni (ritmički) prostor dosiže svoju metajezičnu funkcionalnu svrhu u čestim ponavljanjima stihova i riječi kao u pjesmama „Kiša", „Trag" („...čije su riječi koje izgovaraš / tvoje ili tvoje...).

Pjesma je, dakle, i nadalje otvorena pozornica, a misaono u njoj nikad neće skončati baš zbog razglašenog Bagićevog „majstorstva izmicanja jezika / smisla", kao što piše B. Bošnjak. U tome kao da je spreman za svaki izazov koji mogu priuštiti umrežene riječi i u njima šarene (obojene) metaforičke točke („baršun glasa") ili pak, kao u pjesmi „Teret", gdje kao da reinterpretira jednu foničku dosjetku I. Slamniga „Ubili su ga ciglama" i njen kraj: „... u zid uzi duzi...", a bagićevski „cigla po ciglu na ciglu po ciglu na ciglu..."

Bez obzira na prividnu stvarnosnu fragmentarnost, Bagić je lirski pripovjedač koji u tijelu pjesme komunicira (raspravlja) s naslovima poput: „novine", „igra", „smrt", „dvorac", „datum", „tlocrt", „oluja", „sendvič», „sok", „besmrtnost", „kupine", „ribar", „spavač" itd. Njegova praksa teksta podcrtava vlastito saznanje da je sama pjesma model zbilje i da su emocije i ljepota samo slučajni modeli zbilje pa će se ta postmoderna istrzanost i prividni poetski diskontinuitet šaljivo prozvati „alzheimer" poetika.

U pjesmi „Gazda" operativno se interpretira Heideggerova misao o „kući jezika" kao „kući poezije" u kojoj svijet iznova počinje te se apsurdizam učini logički posve blizak: „ludost ili metak učinak je isti!". Bagić govori tamo gdje drugi nemaju što reći pa i kad u pripomoć stižu već rečene nadrealne slike: „na petom katu čekaju / parobrod i klavir". Interesantno, ako pritom neće poentirati u završnici pjesme, učinit će to unutar pjesme, na kraju neke strofe, npr:: „život je zakrpa".

Ciklus „Slobodna općina" svakako je izuzetak jer su pjesme formirane u katrenima s rasporedom rima *abab* kao u pjesmi „Džaba ili onako" ili se rimom povezuje drugi i treći stih, pjevno i u prvoj instanci lako pojmljivo, slamnigovski igrivo (pjesma: „la folie de saussure") . Bagić je, dakle, sposoban odlično sinkopirati i one pjesnike o kojima piše kao kritičar. Zbilja u ovim pjesmama ima jasnije konture u raspjevanosti te se začuđujućim za Bagića čini to što se sada približava songu i šansoni.

Zatim u pjesmi „Društvo" odjednom je blizak poetskoj dosjetci što sugerira zaista dobri završni okret (twist) na kraju pjesme: „što sad, pomislio sam, samo sam htio društvo / i ja oglasila se tamnica". U pjesmi (a zapravo esejiziranoj mikro priči) pod naslovom „Galette saucisse" polazi se od intrigirajuće filozofično aforistične glose: „Perspektiva ne dopušta slijepima da vide" koja se detaljno iz vlastitog iskustva propitkuje.

Bagićev utišan lirski subjekt (S. P. Novak), zatim prenaglašena ostrašćenost, vrlo su diskretni jer su tradicionalni jezični predikati zamijenjeni magičnošću novog smisla koji je ušao u labirint pjesnikove raščlambe. To odgovara tvrdnji više njegovih kritičara da on vješto izmiče već uspostavljenom smisaonom redu. Pritom doslovno (svakodnevno i događajno) ide ruku pod ruku sa smjelom jezičnom operacionalizacijom.

Iako pripadnik kvorumaške generacije on je nadasve mnogo ozbiljniji jer u svojoj poetici sažima i pitanjašku i tekstualističku praksu pa čak i razlogovsku pojmovnost, odnosno filozofičnost. Posvema divergentna pjesnička pojava koja uspijeva uskladiti tako etiketirane slikovno jezične i misaone postulate sa zbiljom. Paradigma vrijeme i prostor uglavnom su omeđeni, ali govoriti „o sada" nije njegov trajni unutrašnji nalog osim ako pjesnik nije vezan uz toponime (Pariz, Rannes, zagrebačka Dubrava itd.), a to upućuje na zaključak da je Bagić pjesnik sa središtem.

On s ovom knjigom, više nego ikad komunicira s recipijentom za razliku od ranijih uradaka gdje je simulakrum posredovao i emocijski predočavao zbilju svijeta. Pjesnik se na taj način približava neodoljivoj egzistenciji, kao što rekosmo, na relaciji stvari-priroda-pojava i to na već fungiranom bitku svijeta i kuće poezije.

Mitizacija nogometa umjesto drugih medijskih senzacija (rocka, filma, interrneta itd.) i dalje je na sceni jer to Bagić naprosto provlači iz knjige u knjigu. Mogli bismo to uzdizanje masovne opijenosti protumačiti kao pjesnikov moralni ustupak jer pokazuje da nije tašt i gord u odabiru niskih (lakih) temata i motiva te se kroz to očitava njegov angažman pri uključivanju na društvenu mrežu. U svakom slučaju smislenost pjesme opet ne „šepa" uz nazočnost naturalističko materijalnog sadržaja (trg, dvorac, požar, novine, oluja) koji je ekonomično i asketski raspoređen u lijepim aluzijama, simetrijama, alegoričnosti i slikama.

Grdno bismo pogriješili ustvrdivši da pjesnik nudi samo fasadu, pastiš i citat. On niti vrši teror uporabom jezika, niti podastire bizarne tričarije, iako zna spiritualizirati (transcendirati) realije. Ono što se ujedno može misliti za Bagića se može načiniti poetski vidljivim bez eklekticizma. U tom smislu nije mu strana ni metoda palimpsesta – ovisno o tome kako ga se čita. Važno je istaći da podnošljiva fragmentarnost ne instalira zbunjujuću rasutost semantičke cjeline. I autor i čitalac traže (pa i nalaze) ishodišnu točku lutajućeg lirskog subjekta. Bagić je sve manje intermedijalan, a više lirski senzibiliziran pri arhiviranju dojmova o jeziku i svijetu bez manijakalne duhobolje.

I u ovoj knjizi, tretirani prostor sobe („...dignem jastuk, tama zarobi sobu...") znakovita je predstava osobnog i osobitog zatočenja unutrašnjeg jezika izvan domašaja sobe. Pjesnik, razvidno je, bježi od zatočenja u tekstualnost i slobodno će obojiti u svojoj autorefleksivnoj misiji i strategiju pisanja da bi je odmah zatim demistificirao, glasno, bez ograničavajuće jezične šutnje. On jest pjesnik dubine (kada je riječ o prostoru unutar kuće jezika), ali i pjesnik blistavih odraza komunikativne svjetlosti koji kuću i sobu čita kao unutarnju neizmjernost doživljaja, isto kao što se i vanjski prostor za njega otvara u svojoj senzacionalnoj dinamičnosti. Tako unutarnji i vanjski prostor izmjenjuju svoje vrtoglavice, rekao bi Gaston Bachelard.

Raspre i rasprave Mirka Tomasovića

Srpsko književnoznanstveno gusarstvo i novotvorbena prisezanja Mirko Tomasović: „Raspre i rasprave", Matica hrvatska (Novi niz: kolo I, knjiga 3), Zagreb 2012., str. 157

Jedan od prevažnih marulologa u nas, komparatist i romanist, akademik Mirko Tomasović, netom je objavio svoje „Raspre i rasprave". Riječ je prvotno o polemičkom i u drugom dijelu knjige o filološko znanstvenom diskursu. Auktor se u prvoj raspri prihvatio nezavidnog položaja hrvatskog jezika i književnosti, onoga što su se i ranije laćali književni povjesnici, no, Tomasović je primijetio uzaludna politička nabacivanja naših susjeda, Srba i Talijana i ispražnjena mjesta od stvarnih informacija, uzevši s akribičnom strpljivošću na pregled činjenicu po činjenicu te iznijevši na vidjelo popis svih potvrda hrvatstva, anotacija i konotacija u živom i ophodnom jeziku, pravnim spisima, molitvenicima, lekcionarima i tako dalje.

Ukratko, on informira i analizira status hrvatske književnosti u nesklonim nam vremenima, služeći se pomoćnim i glavnim strukama – onim što filološka struka može objasniti, primjerice, kada je riječ o najvećem talijanskom i europskom pjesniku Danteu i njegovoj „Božanstvenoj komediji" te o prijevodu I. pjevanja *Pakla* Grge Gamulina koje je ovaj povjesnik i kritik likovne umjetnosti sačinio u paklu Jasenovca gdje je robijao. Tomasović će u simetriji pratiti isti Kombolov prijevod, ali i one koji su ignorirali autentičnu Danteovu strofu i uopće Danteovu sudbinu u hrvatskoj književnosti.

U traduktološkoj raščlambi, zaključuje Tomasović, valja vrijednosno podjednako lučiti, jerbo imade u nas i drugdje prijevoda poezije koji su eufonični i ritmični po metru i sroku, ali nisu značenjski toliko podudarni. Primjetio je i traduktološki fenomen „arhaiziranja" koji se kod Gamulina pretvorio u zazor te je u protimbi s Kombolom i njegovim sljedbenicima, no, ipak, Gamulinov prijevod I. pjevanja Danteova „Pakla" najbolja je verzija nakon Kombolove.

Raspre u prvom dijelu knjige pisane su mnogo ležernije, zabavnije i opuštenije iako je riječ o prisezanju srpskih znanstvenika na hrvatsku literarnu baštinu. Naime, Tomasović iskazuje veliku stručnoznanstvenu preciznost (vjerojatno mu nije promakao ni jedan članak u dnevnom tisku i časopisnoj produkciji i već objavljenoj krivotvorbenoj znanstvenoj obligaciji kada je riječ o krivotvorbi hrvatskog nacionalnog imena i teritorija) ponad provjerene književnopovijesne faktografije, ali i građansku hrabrost da se prvi sveobuhvatno uhvati u koštac s problemom „gusarstva" i „velike" laži.

Hrvatski pisci (Gundulić, Držić i drugi), pa i znanstvenik Ruđer Bošković su posvojeni, ali nikada neće biti usvojeni kao dio tuđeg kulturnog tkiva upravo zbog velikih lingvostilskih i ambijentalnih razlika, osobnog hrvatskog deklariranja tih pisaca i ljubavi spram domovine Hrvatske, roda i jezika.

Tomasović nepogrešivo uočava korijene srpskog nacionalizma, primjerice, kada srpski književnoslovci, u srodstvu s talijanskim, ne priznaju hrvatsku književnost renesanse i baroka nego je „prisajedinjuju" sa srpskom. Govorili se da su od Slavena kao petrarkisti prednjačili Slovaci i Česi (koji su zanemarivo prevodili), a ne Hrvati koji su bili vrsni petrarkisti. No, bolni kuriozitet bit će lociranje i anamneza neukosti perjanika srpske filologije, odnosno tendencija, kako kaže Tomasović, posvajanja, prisvajanja, „prisajedinjavanja" dubrovačko-dalmatinske, dalmatinsko-dubrovačke i primorske književnosti u čemu prednjače akademik Miro Vuksanović, glavni urednik Matice srpske u Novom Sadu i urednik Milosavljević (Hiljda srpskih knjiga) za uvrštavanje Marina Držića i Ivana Gundulića u tu ediciju: Dakle, opet je počelo divljanje srpske filologije koje je Tomasović još 2004. u časopisu „Forum" razotkrio pod naslovom „Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine", naravno, pod patronatom Srpske akademije nauka i umetnosti. Baza im je teza Vuka Stefanovića Karadžića: „Srbi svi i svuda" gdje se govori štokavski.

Dobro je znano da je tako nastao imperijalni pansrbizam, zaključuje Tomasović i dodaje: „Gospodin Vuksanović otpovrće na prosvjed Ministarstva kulture Republike Hrvatske tvrdeći da je dubrovačka književnost „zajedničko nasljeđe starijih narodnih govora, odnosno štokavskog narječja kao osnove suvremenog srpskog jezika. No, ta je tvrdnja lako oboriva besmislica. Uostalom, kako su Srbi mogli naslijediti jezičnu baštinu Marina Držića kad su toga najvećeg hrvatskog komediografa stoljećima ignorirali.

Primjerice „Pesme" Branka Radičevića tiskane su godine 1847., a do tada, po Tomasovićevom otkriću, od 1840. do 1846. bilježimo čitav niz klasičnih djela hrvatskog romantizma: drama Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Juran i Sofija*, putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*, Demetrova tragedija *Teuta*, Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića i tako dalje. Uprkos višežanrovskoj organizaciji na štokavskom jeziku u Hrvata, Vuksanović govori o zajedničkoj štokavskoj tradiciji.

Uostalom, hrvatska se poezija četrdesetih i pedesetih godina XIX. stoljeća dobrano „gundulizira", metrički i leksički, a ta je pojava u srpskoj istodobnoj poeziji dobrano izostala. Marin Držić i Ivan Gundulić nikada nisu živjeli u Srbiji, niti su poznavali tamošnji jezik, pisali su na latinici i bili katolici.

Tomasović navodi tri važna pravna spomenika iz nacionalne povijesti, *Istarski razvod* (1257.), *Vinodolski zakonik* (1288.) i *Poljički statut* (1404.) u kojima se izričito navodi da su pisani hrvatskim jezikom. Što se tiče lekcionara Bernardina Splićanina iz 1495., a u novom izdanju iz 1586. on ima označnicu „harvatckim je jazikom stumačena". Naravno ima još mnogo takvih primjera: šibenski biskup Ivan Tonko Mrnavić prenosi znameniti Bellarminov katekizam u „jazik harvacki". Čak je i „sveslavjanin" Juraj Križanić, a po Tomasoviću „nadjezični fantast", jednu svoju pjesmu nazvao „Duma harvatska".

Hrvatsko ime potvrđuje razmjerno velik broj rječnika od kojih je jedan od prvih *Dictionarum* Fausta Vrančića iako je njegov materinski jezik nazvan „dalmatinski", no, u drugom izdanju „Dalmatia", „Dalmata", „Dalmatice" zamjenjuje „Harvatska zemlja". Georges d'Esclavonie, glagoljici daje pridjev „hrvatski", jezik je njezin „lingua croata", štoviše, kad spominje zavičaj sv. Jeronima, Istru, ističe da je ona sastavni dio Hrvatske (Istria eadem patria Chrowati), a za što srpski pisci ne haju iz jednostavnog razloga što taj podatak ne znaju.

Još je isusovac Teofil Kristek, ravnatelj jednog kolegija u Slovačkoj, izvještavao svog profesora Alfonsa Carilla, po nalogu pape Klementa VIII., da hrvatski ima prednost ponad srpskog jer se ovaj govori po krajevima pod turskom vlašću, gdje se rabila štokavica, a razlikovao je srpski i hrvatski jezik te je davno opovrgao Vukovu krilaticu „Srbi svi i svuda".

Potom iz ljetopisnog zapisa popa Martića krajem 15. stoljeća, nakon poraza na Krbavskom polju, piše Tomasović, čitamo da osvajači ,,nalegoše na jazik hrvatski", a jezik je tada imao obilježje i naroda. Marko Marulić pak, kad se Turci približavaju Zagrebu, svoj materinski jezik i pjesništvo na njemu nazivlje ,,harvackim". U Životu sv. Jeronima, iz Marulićeva vremena, stoji da je taj svetac ,,svitla kruna Harvackoga jazika". I Nikola Nalješković ,,Nale" (1510.-1585.), pjesnik i dramatik te znanstvenik poznat u Italiji, deklarira se u poslanici Hektoroviću kao ,,Hrvat".

Bez obzira na sve to s govornica SANU čuo se poklič da se nikad ni jedan Dubrovčanin nije ,,smatrao" Hrvatom, kao ni isusovac, znameniti pjesnik hrvatskog baroka, Ignjat Đurđević, te je selektiran za ediciju Deset vekova srpske književnosti. Uostalom i Zagreb i Dubrovnik nosili su tada epitet ,,hrvatske Atene" kada, tvrdi Tomasović, za duh i leksik renesansnih i baroknih hrvatskih ljuvenih pjesmarica srpski pjevidruzi uopće nisu znali te zaključuje da srpski pjesnici od IX. vijeka do naših vremena, nisu nasljedovali baš ništa od južnoslavenske ljuvene lirike, iako je ona tobože srpska. Uključivanje dubrovačkih pisaca u srpsku literaturu javlja se tekar sredinom XIX. stoljeća i neposredan je refleks Garašaninova političkog manifesta ,,Načertanije" s jasnim aspiracijama prema južnoslavenskim izvansrpskim teritorijima.

U tom smislu u udžbeniku ,,Jugoslavenska književnost" (Beograd, 1930.), koji je odobrio Ministar prosvete, piše da je Gundulić najveći predstavnik dubrovačko-dalmatinske poezije 17. veka te da mu je ime najpoznatije u srpsko-hrvatskoj književnosti na *Primorju* te se prejudicira da Hrvati imaju, o tempora, o mores (Vulpes pilum mutat, noin mores), nacionalnu literaturu tekar od početka IX. stoljeća.

Te su postavke, po Tomasoviću, u punom ,,sadejstvu" s padovanskim profesorom slavistike Arturom Cronijom, čija je *Storia della letteratura serbo-croata* (Milano 1956.) još uvijek nastavno pomagalo u Italiji. Cronia u njoj i u drugim mnogobrojnim radovima, dosljedno izbjegava, služeći se svakojakim smicalicama, označitelj *croata* za hrvatsku književnost prije preporoda, dok je njezino humanističko-renesansno-barokno razdoblje, slično kao i u srpskih ,,arhifalš" književnih povjesnika (primjerice Pavla Popovića, pisca ,,Pregleda srpske književnosti"), pod naljepnicom dalmatinsko-dubrovačka književnost. Mihovil Kombol se pritom smatra šovinistom zato što je djela dubrovačkih i južnoslavenskih pisaca iz humanizma, renesanse, baroka i klasicizma uvrstio u hrvatsku baštinu, ,,preotimljući" ih Srbima.

Kako je prof. Arturo Cronia, kroatist, iz političkih razloga izbacio nepoćudno hrvatsko ime iz kataloga s početka XVIII. stoljeća, tako je dva stoljeća poslije prof. Pavle Popović u *Jugoslavenskoj književnosti* lektorirao splitskog začinjavca Marka Marulića odpisavši mu atribute *hrvatski* za pjesme i jezik, a postupio je tako i s Hvaraninom Hanibalom Lucićem, Zadraninima Brnom Krnarutićem i Petrom Zoranićem. Uostalom Srbe su mimoišle tri književne epohe: humanizam, renesansa i barok te se neprestance ,,grebu" za tuđe vrsnike epoha.

Puno je još takvih primjera u Tomasovićevoj knjizi (primjerice manjkava i obezvrjeđujuća enciklopedija milanskog nakladnika Garzantija), ali koji, začudo, nisu izazvali nikakvu reakciju pozvanih stručnjaka s naše strane. Tomasović izdvaja časnu iznimku Mladena Machieda koji u ,,Forumu" 2010. piše polemički osvrt ,,Ima li nas? Nema li nas?" Machiedo se pita: ,,Može li hrvatska književnost enciklopedijski postojati bez Zoranića, Zlatarića, Bunića Vučića, Kašića, Križanića, Frankopana, Palmotića, Vitezovića, Vide, Šopa, Ivaniševića, Ivšića, Gotovca, Slamniga…? Machiedo navodi tek neke. Tako se eto poriče hrvatski znak sve Do IX. stoljeća zbog očitog velikosrpstva i iredentizma.

Slično se događa, otkriva nam Tomasović, i s književnom baštinom na katalonskom jeziku koja je zanemarena u Garzantijevoj *Enciklopediji* te kao da se nije konstituirala u nacionalnu literaturu. S traduktološkim i komentatorskim aspektom auktor će obraditi mjesto u Danteovu *Raju* gdje veliki Alighieri prizivlje pobožnog i ganutog hodočasnika Hrvata kad motri navodni otisak Kristova lica na Veronikinom rupcu, u Rimu, u crkvi sv. Petra. To je ujedno i jedino moguće tumačenje Danteova apostrofiranja Hrvatske.

No, Tomasović daje i negativ, šovinističku krivotvorbu Danteova apostrofiranja Hrvatske od strane Niccola Tommasea i Eugenija Camerinija koji je u drugoj polovici IX. stoljeća uživao glas vrhunskog filologa i komentatora klasičnih djela nacionalne poezije. Potonji je preuzeo Tommaseovu formulaciju, u prijevodu: ,,HRVATSKA – divlji i neuljuđeni narod na obali Jadranskog mora".

I stanoviti prevoditelj Lujo Vojnović, pišući u središnjem prilogu časopisa ,,Kritika" (Zagreb, 1921.) u svom prilogu"Dante" ovaj mu je velikan poslužio za promicanje srpskih ideja, kao što je služio, smatra Tomasović, i Bajamontijevim sljedbenicima u Splitu koji su govorili i pisali da je hrvatski jezik toliko inferioran talijanskom da je svaki napor da se na taj jezik prevede Dante uzaludan. Međutim nitko ne može opovrgnuti već postojeću hipotezu o Danteovu uvažavanju hrvatske uloge u zapadnoeuropskoj povijesti koja će se često javljati baš u interpretaciji njegova spominjanja hodočasnika ,,forse di Croazia" u *Božanstvenoj komediji*.

Nadalje, bit će interesantno poglavlje ,,Prilozi o književnosti u ,,Kraljskom Dalmatinu". Pretisak tog zbornika 2011. veliki je pothvat jer nedvojbeno ilustrira tradiciju javnih glasila u Hrvata. To je prvi tjednik na hrvatskom jeziku. Najveći urednički autoritet glasila ,,Kraljskog Dalmatina" bio je ,,generalni providur" Vincenzo Dandolo, fanatični pristaša Napoleona pod kojim u zborniku potpuno nestaje ,,slavni Arvacki jezik", poslije uz pridjev ,,hrvatski",

jer je Dandolo bio najalergičniji na hrvatsko ime i za njega je to bila druga država u odnosu na njegove podanike u Dalmaciji.

Slijede mitove i legende o jakobincima i njihovu „teroru" u Hrvatskoj glede Napoleonove vladavine u Hrvatskoj i uljepšane slike Francuskog prevrata godine 1789. Nižu se dokazi o ekscesima i zločinima jakobinaca i drugih frakcija Revolucije. Kada su se Poljičani 1807. pobunili protiv „Vrancuza", 5. lipnja 1807. 11. francuska pukovnija na juriš je zauzela Stobreč i izvršila pokolj nad tamošnjim stanovništvom. Iako je pobuna bila ugušena ti su vojnici u Podstrani u jakobinskoj histeriji nesmiljeno plijenili, skrnavili crkve i grobove i ubijali sve zatečene stanovnike. Isto se dogodilo, zaključuje Tomasović, i 1. listopada 1942. kada su četnici doslovno na isti način napali mirno selo Gata u središtu Poljičke kneževine, poharali ga i kamom poubijali sve Gaćane.

Tomasović iskazuje veliki smisao za argumentiranu polemičnost (povremeno čak i ironiju, iako ona nije nosivi dio knjige) koju prepleće s inventivnošću strukture teksta, duhovnošću i erudicijom. Utemeljujući humano poimanje svijeta, u svakom poglavlju, strastveno se suprotstavlja primitivizmu i znanstvenim skorojevićima, a mjerilo vrednovanja mu je ono ponajbolje što je Europa dala. Boreći se za dostojanstvo hrvatske književnosti i jezika odupire se falsifikatima i zadanom prokletstvu koje proizlazi iz toga. Pritom zauzima visoka estetska mjerila s vizijom budućnosti i snažnom hrvatskom sudbinskom identifikacijom.

Zamjetna je i jezična elegancija, lucidnost pisanja, intelektualna oštrina, moralnost i nekompromisna skrb za istinu te analitičko kritički subjektivni sud koji će ovim tekstovima dati trajnu vrijednost. Hrvatsku književnost promatra kao autonoman i koherentan proces kojemu zaista ne nedostaje gundulićev san o slobodi.

PROZA

Vedran Sušac[48]

Divergentna uprizorenja na manžetama stvarnosti bez kraja

Patinaste amplitude trećesjajnog noira

Dvanaest glava u jednom se trenutku, istom trenutku, okrenulo prema čelu stola, dvanaest glava različitih, a ipak tipičnih frizura, prigodno korporativnih. Razlog tom simultanom zaokretu, kojemu je prethodilo podizanje pogleda s papira više-manje uredno razmještenih ispred svake osobe što je zauzela mjesto na tako uvaženom, dugačkom stolu za sastanke, uz neizbježnu čašu vode i tri bokala od kojih je svaki opsluživao po četiri spomenute ličnosti, bijaše škriputavi zvuk trljanja opuška po dnu staklene pepeljare.

Predsjedavajući, čovjek po svim standardima debelo zagazio u period mirovinske odsluženosti, rijetke sijede kose i ogromna nosa popucalih kapilara, kojega bi u takvim prilikama zakitio naočalama tako sitnih stakalaca te su jedva prekrivala zjenicu oka, ugasio je cigaretu i njenim ostatkom dugo kružio po glatkom staklu.

Neki si zaista dopuštaju čudne privilegije, pomislio sam u tom trenu. Ne stoga što si je taj gospodin sam donosio pepeljaru, stavljajući time na znanje svima kako je on jedini slobodan upražnjavati tu naviku, već i zbog nerazumljivih prohtjeva održavanja vijećanja isključivo po noći, redovito poslije dvadeset i dva sata. Taj je drugi razlog bio i osobit, za mene osobito važan. Večeras nekako posebno, iako ne bih znao točno reći zašto. Zapravo, i kod mene se sve svodilo na naviku, isto tako nerazumljivu, koja ništa nije povećavala ni umanjivala, kao što ne bi i da se radilo o bilo kojem drugom vremenu, naviku čiji se izvor negdje usput izgubio, tako da nisam imao pravo preoštro suditi staromu gospodinu, iako su me ti noćni sastanci uglavnom sprječavali u njenom ispunjavanju.

Naime, pokušavam se baviti pisanjem, ili si barem tako utvaram – da je to pisanje, u slobodno vrijeme, a njega u mome

48 Vedran Sušac rođen 1981. godine u Vukovaru. Studirao knjižničarstvo i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Dosad objavio, ni manje ni više, dva teksta: diplomski rad u zborniku i kratku priču u Književnoj reviji. Trenutno nastanjen u Vukovaru, a povremeno i u gradovima bliže okolice. Djelatnik Gradske knjižnice Vukovar. Profesionalni knjižničar i pijanist diletant.

slučaju nikada ne bi smjelo nedostajati, jer u tom istom slučaju ono predstavlja: nešto iza ponoći. Doduše, taj bi se termin mogao labavo protumačiti, ali u stvarnosti znači deset ili petnaest minuta iza te magične granice. Što se tiče priprema, tu sam vrlo precizan – one počinju točno u trenutku kada oživljuju i sva ostala praznovjerja: kava (crna) s količinom šećera koja naginje pretjeranosti, rezervna kutija cigareta, za svaki slučaj, u ladici pisaćeg stola s desne strane, iako je i ona trenutno izrabljivana, opet pretjerano, redovno puna ili gotovo puna, ponekad malo razgibavanje prstiju i pisaći stroj što čeka. Zaustavio sam se na tom čudu tehnike, nakon papira i olovke – nekakvo bazično zadovoljstvo čistog manualnog rada zamijenio je milozvuk udaranja tipaka, što je u meni budio dimljive asocijacije novinskih redakcija iz noir filmova.

Starac je međutim sada objavio kraj, prekinuvši me u daljnjoj pripremi terena za stanje potpune iritacije, ustao i ponio svoje pomagalo. Pogledao sam na sat - jedanaest i deset. Sasvim pristojno.

Ispred ulaza me na časak (tako je on uvijek opravdavao svoje konverzacijske upade – 'stani na časak') zaustavio Stilinović, jedan od famoznih dvanaestoro, s kojim sam, sosim kolegijalnih, održavao i prijateljske odnose.

'Plan je nepogrešiv', započeo je odmah. 'Čak sam ga malo i doradio. Uvjeravam te, stvar je sigurna.'

Naravno, znao sam što hoće, isto što je svaki puta htio, otkad sam mu se povjerio.

'Nemam sad vremena', odvratio sam nemajući ni volje ulaziti u srž stvari. 'Žurim.'

'Zašto ti uporno odbijaš…'

'Zato što ti ne sagledavaš moralni aspekt situacije! Priznao sam ti svoje nedoumice jer sam morao nekome reći, a njoj nisam mogao. Kao što ti je dobro poznato, i protiv čega konstruiraš planove vrlo upitne izvedbe i samovoljno, nepozvan, rovariš u moje ime, ona nije slobodna. Štoviše, ona je pred…'

Umjesto završetka rečenice, u napadu teatralnosti, svečano sam odmahnuo rukom, skupljajući usne u grimasu.

'Ne želim imati nikakve veze s time. To je za moralnu osudu.'

Stilinovića je sve to zabavljalo, ne mogu reći bez razloga.

'Samo ti moraliziraj', nasmijao se zlurado. 'Branimir Ljatić, tragični junak koji se žrtvuje zbog drugih.

'U biti je komično, kad se malo bolje razmisli.'

'Osim što si objekt te komedije upravo ti.'

Sada sam se i ja mogao osmjehnuti.

'Sve dok ne postanem subjekt, nemam ništa protiv.'

Stilinović baš i nije bio vičan takvim nijansama pa je potegao rezervno oružje, vratio se na maloprije izgovorenu riječ.

'A kažeš nedoumice? Nema tu nikakvih nedoumica, ti si uplašen.'

'Što? Plašim se da neće uspjeti? Ne bih rekao. A i ne bi uspjelo, čak kada bih i pristao na tvoj prijedlog i pokušao.'

'Ne, ne… neee', odmahnuo je glavom Stilinović. 'Bojiš se da bi *moglo* uspjeti!'

Zastao sam na trenutak i razmislio je li takav, moram reći pronicljiv, uvid zaista i moguć. U međuvremenu je moj sugovornik počeo treptati, usmjeravajući zjenice uvis i konačno mi prišapnuo: 'Oprez, stiže Vrcković.'

Pokušao sam neprimjetno baciti pogled preko ramena. Vrcković, još jedan od vijećnika, bezličan tip uvijek odjeven u kišni ogrtač i šešir, koji je svaki puta sa široko razmaknutim osmjehom pristupao pojedinoj grupici (a da ga nisu ni primjećivali), prvo slušao i kimao glavom, onda ubacivao poneki komentar koji bi također prolazio nezapaženo, a kada bi se odvažio na začetak razgovora skupina bi se uz isprike i pozdrave trenutno razišla, nesumnjivo je prilazio, odlučivši večeras razbiti naše malo društvo.

Istini za volju, nisam bio načisto trebam li mu sada iskazati zahvalnost.

Međutim spomenuti je, sa svojom ulaznom kartom na licu, samo prošao pored nas i otputio se niz ulicu.

Stilinović je ostao toliko šokiran pa je odustao od daljnjih psiholoških eskapada. Samo je još upitao: 'Kako se on zapravo zove?'

'Tko? Vrcković?'

'Da.'

'Stanislav.'

'Stanislav', ponovio je zamišljeno. 'Stanislav Vrcković. Hm…'

Na tome je ovoga puta ostalo.

Još sam imao vremena. Možda ću malo zakasniti, ali neznatno. Lagana šetnjica do prastare trokatnice oivičene trošnim sivim zidom, cilik praskajućeg drva ulaznih vrata nakon stupanja kroz nadsvođeni prolaz, kržljava kruška s lijeve strane popločanog prilaza – stablo koje je životarilo u mraku (uvijek sam obraćao pažnju na njega pri tami) na samom spoju dvaju zidova, ne priznajući mijene godišnjih doba, s par grubih, izjedenih i krastavih listova što nisu otpadali ni dalje se razvijali, šalica čaja kod vlasnice te građevine…

Tako sam i saznao tu činjenicu – do tada sam je smatrao kućepaziteljicom. Jednom sam obavio sitniji popravak u njenom stanu, za što me nagradila šalicom čaja, sjedenjem u dubokom plišanom naslonjaču i malo razgovora.

'Koliko već dugo ovdje boravite mladiću?', upitala je pružajući mi šalicu sa sitnim plavim cvjetićima obrubljenim pozlaćenom linijom.

'Samo trenutak, šećer', prekinula me dok sam prinosio napitak ustima.

Drhtavom je rukom zasladila čaj s dvije žličice, ne pitajući me za željenu količinu i nekoliko puta zvecnula srebrom po rubu, otresajući i zadnju kap.

'Nešto više od četiri mjeseca.'

'Da, gospodin Milić nema nikakvih pritužbi na vas.'

Gospodin Milić bio je čovjek u crnom odijelu i s produžetkom ruke u obliku aktovke. Njemu sam svakog mjeseca podmirivao račune.

'Stanar za poželjeti, moglo bi se reći.'

'I gospodin Milić kao vlasnik nije daleko od takve kvalifikacije', uzvratio sam jednako ljubazno.

'Ali mladiću', otpovrnula je gospođa uz hinjeno iznenađenje, 'gospodin Milić nije vlasnik. Ja sam.'

Na moje nehinjeno iznenađeno i upitno podizanje obrva (Milić je bio tipičan lik vlasnika – sam nije živio u kući, ali se tamo uvijek zaticao kada se plaćala najamnina i u svim drugim izvanrednim prilikama pa mi je njegova nova i stvarna uloga naglo postala neodgonetljiva) odgovorila je pokroviteljskim kimanjem.

'Oprostite, bio sam pod dojmom…'

Lagano je zanjihala glavom u znak otmjene negacije.

Sada, dok sam napredovao prema kući, iz misli mi je polako hlapio Stilinovićev idiotski plan, a njegovo su mjesto zauzimali odlomci s kojima bih noćas mogao početi.

I tako je stigao listopad. Kiše su prestale, kiše su uranile, ostavljajući žarku, žutu (žutu?, da, žutu) *i suhu jesen. Ustobočeno sunce nije se micalo s mjesta, sa samog vrha neba, usidreno u bezbojnom zenitnom sjaju, a otpalo se lišće u dodiru s tlom mrvilo u kupove zlatne, kupove brončane, prostrijeljene zelenkasto prosijanim zrakama, kao kapiteli Svete Sofije* (potrebno provjeriti).

Nisam primijetio kada je započela sitna kišica tankih, izduženih kapi, ali me iz razmišljanja prenuo iznenadni uzvrtloženi nalet vjetra – ne toliko sam vjetar koliko lepetavi zvuk koji je prouzročio, lepet zapletenih skuta… kišnog ogrtača? Sjena je izronila odnekuda i prešla cestu, produžujući se u nesrazmjer pod uličnom svjetiljkom, vukući na svome kraju nešto što je nalikovalo šeširu. Na neki neuhvatljivo zagonetan način prisiljen slijediti zvuk i lelujavu prikazu tog noćnog šetača, stigao sam u park i kao po nečijem višem nalogu zastao u tmini pod krošnjom divljeg kestena, upravo na vrijeme da vidim Vrckovića kako se upija u crninu udubljenog dovratka zgrade općinskog suda.

Čekao je nešto, zajedno smo čekali, iako nisam znao što ja čekam, ni zašto sam ovdje. Neka zbunjujuća uznemirenost slegla se u meni s prestankom vjetra, iz sekunde u sekundu dah mi je zastajao u grlu, dok nisam sasvim prestao disati, otvorenih usta i nepomičnih očiju. U pročišćenom zraku rezonantno su odzvonili udari potpetica po granitnim pločama staze i iz pokrajnje uličice pojavila se ženska prilika. Nisam joj vidio lice, zaklonjeno iza bujnih smeđih pramenova, ali sam odmah pomislio da je krasna (upravo mi je taj renesansni pridjev pao na pamet), možda i zbog duge elegantne haljine što se pod svjetlošću i pri pokretu uzbibano prelijevala čas plavo čas zagasito ljubičasto, kao valovi mora na mjesečini. Ali ni u to nisam bio siguran, na djelu je mogla biti i optička varka, prenesena k mojim zapanjenim očima kroz stupnjeviti prijelaz svjetlosti u tamu.

Je li moguće da je išla u susret Vrckoviću? Na tu sam pomisao osjetio vatru na ušnim resicama, bez vidljivog razloga uznemirenost se počela komešati, začeta negdje u utrobi, zahvaćajući i pretvarajući srce u štrepeću podivljalost.

'Tko je ta žena? Kakva je to žena?', protiskivao sam predišući kao žedan pas, ne primjećujući kako je upravo doživljavala nepriliku.

Vrh joj se potpetice uglavio između dvije granitne kocke, a kako je pripadajućom nogom imala i zakoračiti, u nemogućnosti je makinalno pokušala drugom koja je već bila u produžetku, ali haljina nije dopustila takav dvostruki razmak pa je posrnula i zateturala, nastojeći održati ravnotežu široko razmahanim rukama.

Za to se vrijeme Vrcković neodlučno otisnuo sa svog mjesta, očigledno ne znajući što učiniti, prešao par koraka, vratio se jedan, okrenuo oko svoje osi, pogledao prema dami u nevolji pa prema dovratku i napokon se odlučio za potonje.

Ispostavilo se kako dama i nije trebala nikakvu pomoć – sama se izvukla, već ležerno koračajući u smjeru Vrckovićeva skrovišta, ublažujući maloprijašnju nezgodu zavodljivim protresanjem kose.

Sleđen, skamenjen, mozga skuhanog u želatinu, još samo živih očiju raskolačenih u nadirućem peckavom užasu, siline neobjašnjive koliko i neshvatljive, promatrao sam prizor u dovratku, ali recidivno, premotano, retrospektivno, nakon što su akteri već napustili scenu, nestali iza zastora svjetla i sjene: ženine ruke oko Vrckovićeva vrata, bradu oslonjenu o rame, blistavi pogled, smiješak što je napokon oslobodio neko nepoznato, zatirano, ali beziznimno neodložno odvijanje, a umilni mu šapat raskrilio vrata u ovaj svijet. Sve se ponavljalo u bjelini mojih očiju dok sam, nesvjestan čak i prvog pokreta, lebdeći, trčao prema svome boravištu, i kasnije dok sam u grozničavoj trešnji ležao u krevetu, zaboravljajući i svoje vlastite planove, započinjući nešto sasvim drugačije, prije nego se i začuo zvuk pisaćeg stroja, nešto duboko pogrešno, nešto što se, sraslo u dim, u strujećem huku spuštalo kroz nedogledno povišen strop.

***

Oduvijek, otkada pamtim, čak i prije nego je počelo izmaštavati raznorazne deminutivne izvedenice, mrzio sam svoje ime. Osobito izjutra, kada je bilo prva stvar koju bih ugledao, kao sada, dok me naopako napadalo s mutnog pjeskarenog stakla na vratima ureda. Algeron Honeyhall, zračilo je neupitnim samodopadnim prkosom, a ispod, u svakom smislu i nikad primjerenije ishlapjela titula – privatni istražitelj.

Sve se češće događalo, to spavanje u uredu, na kožnom trosjedu, ispod dvometarskog niza u zeleno uvezanih knjiga. U mojim godinama i statusu, uzaludnim se činio odlazak kući, za koju se više ne sjećam jesam li je ikada zvao domom.

Navještaj, više nisam siguran čega, nade ili katastrofe, ispoljio se pred obližnjim kioskom, gdje sam sišao po cigarete i svoj već izvjesno vrijeme jedini doručak – plosnati čokoladni krug ispunjen mljevenim kikirikijem u narančastom pakiranju.

'Prodano', obavijestila me gospođa ni ne pogledavši me, pružajući mi samo cigarete i bez pitanja i objašnjenja primajući sitniš.

Kava se pokazala gorkom, ne onako osebujno gorkom kao poslije slatkog predjela, već naprosto zagorčanom, nagovještavajući dolazak i ulogu sjene što se pomaljala kroz prigušeno svjetlo hodnika. Nije zastala, ušla je odmah, bez krzmanja, bez kucanja, samouvjereno, neopisiva kao i ovaj grad, koji sam također mrzio, toliko da nisam mogao bez njega, ni kiše što nikada nije prestajala, ni zvijezda što su, kao neonska reklama za kozmičke posjete, već gotovo na izdisaju blistale kroz kupolu toksičnih zelenih isparenja ponad rijeke i trulih krovova.

Iza miomirisa što je rastvorio zidove oko nas odmah sam nanjušio i nešto puno zlokobnije, priziv propasti, zadah neomeđenih dubina u koje sam padao, nemoćan odupriljeti se jasnom osjećaju opasnosti, sirenskom zovu slatkoće, kroz naslonjač, kroz podove, kroz zemlju… Ili samo kroz sebe, atomski umanjen i sklupčan negdje na dnu prazne ljušture svoga tijela, koja je nijemo i pokorno slušala što mi govori, što želi, što zahtjeva. Nestala je kada sam se vratio, opet bez svoje volje, u stanje nalik nasilnom buđenju, beskrvnim šakama gužvajući ostavljeni novac.

$

Podrumski hodnici zgrade policijske uprave odzvanjali su toliko poznatim, godinama nataloženim zvukom prezrele učmalosti. Godine… kako li su samo vrištale u napuklinama bezbroj puta nanijetih slojeva masne sive boje, pozivajući na predaju, brujeći o nemarnosti vremena spram svega što hoda, u činu jedva još višem od gmizanja, s nepromišljenim osjećajem svrhe i koristi.

Iza ugla, malo dalje od vrata koja sam tražio, stajala je neka žena, lica obasjana uzvišenim bijesom. Papiri koje je grčevito stezala u rukama plesali su u ritmu nezajažljive zlovolje njenog gujavog jezika s kojega je prosipala kockice leda, odašiljući ih na dva zbunjena mlađa asistenta, gramatički ispravljajući drsko izgovorenu kolokvijalnu frazu.

Dobrodošla i zabavna distrakcija, pomislio sam, pripremajući se za susret s jednom od najomraženijih osoba moje prošlosti – voditeljem ureda za čuvanje dokaza Jamesom Mannyjem.

Ušavši kroz otvorena vrata ugledao sam Mannyjevu ćelavu glavu i debelo, zadriglo lice iskrivljeno od bolova. Sjedio je za radnim stolom i prebirao po svežnju papira već natopljenom znojem što mu se cijedio s očnih kapaka. Nikada nisam vidio da je netko toliko priželjkivao vlastitu smrt kao on u trenutku kada me spazio.

'Samo si mi još ti nedostajao, *medena algo*', uspio je u svom očaju istisnuti i uvredu.

(Da, mrzio sam svoje ime.)

'Pozdrav Manny', odvratio sam sa smiješkom – Mannyjev neprocjenjiv izraz lica učinio me neosjetljivim na uvrede.

'Što želiš? Reci i nosi se odavde! I to smjesta, Honeyhall!'

Objasnio sam mu prilazeći tvrdom drvenom stolcu na suprotnom kraju stola. Dugovao mi je, čas naplate morao je kad-tad doći, Manny je toga itekako bio svjestan, ali ovaj čas, i ono što sam tražio, vratio je nešto boje u njegovo lice – nije mogao odbiti, ali si je mogao priuštiti luksuz lišavanja poniznosti. Očito je smatrao kako uludo trošim svoju prednost.

Podigao je slušalicu telefona i uperio je prema meni.

'Nakon ovoga smo čisti. Je li to jasno? Završili smo.'

Kimnuo sam.

'Izgovori to!'

'Da, nakon ovoga je stvar među nama riješena.'

Utipkao je broj i nekome na drugom kraju linije izdiktirao oznaku slučaja koji mu je bio potreban.

'Tko je ona vani?', upitao sam dok smo čekali.

Za trenutak je zastao i iz ladice izvukao plastičnu bočicu s nekakvom gustom ružičastom tekućinom. Otpio je dva gutljaju i pogladio se po trbušini.

'Boli me želudac', prokomentirao je Manny svoje postupke želeći ih, valjda, i objasniti.

Još je trenutak razmišljao.

'Ah, da. Nova poručnica.'

'Poruč*nica*?! O, moj Bože.'

'Da, vršlja posvuda već dva dana. Čini se kako opet otvaraju slučaj Graves. Nakon razgovora s nadređenima spustila se ovdje pregledati dokaze.'

'O Vinnieju!?'

'Znaš li nekoga drugoga pod tim imenom?' 'Vincent Graves je mrtav!', glupo sam ispalio ono što smo obojica, a i svi ostali, i predobro znali.

Vincent Graves… koliko li sam samo truda sve ove godine ulagao ne bih li nekako zaboravio to ime. Dok sam još aktivno djelovao kao policijski načelnik, činilo se sada u nezamislivoj prošlosti, Vinnie se pojavio među novopečenim gušterima, mlad, nadobudan, utjelovljenje svakog mogućeg klišeja, impulzivan, uvijek spreman za akciju, ne razmišljajući o posljedicama, dosljedno kršeći pravila – prokleta noćna mora. Nisam ga podnosio, ni njega ni njegovo vođenje takozvanim špurijusom, drotovskim instinktom rastrubljenim do nebuloznih krajnosti glupavim filmovima. Nikada nisam vjerovao u takve animalne atavizme, ili barem u njihovo svjesno korištenje. Više i nisam pamtio broja našim svađama, ni konkretnog razloga, kao ni prije te kobne racije. Još dok sam vikao znao sam da je uzalud, kako neću postići ništa osim njegove ćudljive i burne reakcije. Ali ništa nije rekao, taj jedini put, pogledao me nasmiješenim očima i lagano, gotovo neprimjetno kimnuo, kao da je konačno i nadasve neočekivano shvatio sve što sam mu uporno ponavljao, sve što sam mu želio prenijeti, odajući mi, tako sam uvjeravao samoga sebe, nijemo i dječačko priznanje. I istoga dana poginuo. Proklinjao sam ga, žestinom nerazumne mržnje, proklinjao te oči – samo da je nešto rekao, bilo što, makar i jednu riječ, svojoj bih savjesti poturio ispriku kako takvim ponašanjem i nije zaslužio ništa bolje, a ovako me još dugo, dugo vremena, odvaljujući beskrajne sate okrutne tuge, proganjao taj posljednji pogled.

'Ne znam što bih ti rekao. Otkrili su nepravilnosti, propuste u istrazi… Ali možeš biti sretan što se nisi zatekao ovdje i jučer.'

'Što?', Mannyjev me glas prizvao iz neželjenog prisjećanja.

'Riba je potpuno skrenula', nastavljao je Manny. 'Problemi su nastali već pri samom upoznavanju. Po svemu sudeći, imam pogrešno ime.'

'Molim?'

'Pazi sad! Kad sam se predstavio problijedjela je i progutala knedlu, a zatim me upitala imam li možda dva srednja imena i ne započinju li kojim slučajem inicijalima K i L.'

'Ne razumijem.'

'Nisam ni ja ispočetka, ali tada je promrmljala nešto o, koliko sam shvatio, abecednom katalogu.'

'O čemu ti dovraga govoriš?!?'

'Abeceda… kužiš? JKLM. Moje je srednje ime Herbert, što se nikako ne uklapa u pravilan abecedni niz.'

'Šališ se?'

Manny je šeretski piljio u moj zbunjeni izraz.

'Ne šališ se, ozbiljan si!'

'O da! Prije poručništva radila je kao knjižničarka. A kada je pregledala naš kabinet za arhiviranje, izletjela je van poput uspaljene harpije, neprestano ponavljajući: kakvi su to mozgovi, kakvi su to mozgovi, ne razumijem te ljude, misleći pritom, pretpostavljam, na moje roditelje.'

S nevjericom sam i dalje buljio u Mannyja.

'Znaš li što je najsmješnije? Ta se luđakinja zove Anna Brenda Carmichael, ali joj to nije pravo ime. Nemaš pojma koliko je bilo teško doći do podatka o njegovom izvornom obliku, a on glasi Zadie Hyams. Krije ga kao nečuvenu sramotu!'

Manny se vidno oraspoložio, velikim dijelom i zbog činjenice da se ona želja za smrću sada ocrtavala i na mome licu.

U tom je trenutku u prostoriju ušao mršavi službenik noseći smeđu zapečaćenu omotnicu i bez riječi je predao Mannyju.

'Dakle, nema baš puno toga. Obdukcijsko izvješće i zapisnik s mjesta zločina. Žrtva je muškarac, bijelac, star šezdeset i tri godine, težak sedamdeset kilograma, sto sedamdeset i sedam centimetara visok, umoren vatrenim oružjem kalibra .38, jedan čist hitac u srce. Pištolj nije pronađen, kao ni previše drugih forenzičkih dokaza.'

'Je li to sve?'

Manny je na časak nešto preračunavao u glavi.

'Manny?'

'Hm…'

'Ako ne istreseš sve što znaš, dogovor otpada.'

'U redu, postoji još nešto. Nitko to zapravo ne shvaća, nekima se čini zanimljivo, ali odbačeno je kao nevažno i za nastavak istrage nisko prioritetno.'

'O čemu se radi?'

'O ovome.'

Iz omotnice je izvukao sitno zrno metka.

'Bronca, provjerili smo, i očito ručno izrađeno.'

Brončano, ručno izrađeno zrno, upitno sam pomislio, prevrćući ga među prstima, dugo i namršteno gledajući u hladni odsjaj metala.

$

Hotel Chrysalis… magična čahura što je privlačila krhku ljepotu ovoga grada, u prividu velikog povratka, nezaustavljivi stroj sreće zacakljenih pogleda. Čak i vani, isparavajući kroz zidove, prikradao se vonj bluda, znoja i krvi, talog izmoždene noći ispovraćane na pločnike ispred rasvijetljenih kristalnih vrata, na pragove toga čistilišta opijumske nezainteresiranosti i užurbanih afera, tjelesa sabijenih u blijedu utrobastu kuglu koja bi, rasječena, razotkrivala uzdrhtalu gnjilež samorazumljive rugobe.

Recepcionar, uspravni drveni lutak pogleda besramno odaslanog u zamišljene prizore neobvezujuće intime, šutke je čekao na postavljeno pitanje.

'Nikoga među prijavljenima, ne s tim imenom.'

Zatvorio je knjigu gostiju pokretima navijene igračke.

'A s ovim licem?', pružio sam mu fotografiju pribavljenu od Mannyja.

'Bojim se da vam ne mogu pomoći', glavom je pokazao prema mnoštvu što je vrvjelo mramornim lobijem.

'Sigurni ste?', izazvao sam ga bacivši novčanicu na uglačani pult.

'Siguran sam', odvratio je nemarno, pokupivši novac, mirno kao automat koji guta ušteđevinu naivnih.

'Ali mogu vam reći nešto drugo. Niste prvi večeras koji traži čovjeka s fotografije.'

Zatreptao sam zbog tog iznenadnog traga.

'Kako je izgledao, taj drugi?'

'Uobičajeno.'

'A to bi značilo?'

'Pa…', neodređeno je mahnuo rukama, 'pretpostavljam da je imao cipele, hlače, košulju, jaknu… Znate, uobičajeno. Ali bio je spretan s rukama, iznimno spretan.'

Zagrist ću udicu, pomislih, rezignirano promatrajući tu izvještačenu mehaničku spodobu.

'Na koji način?'

'Osim lica', ponovno je svrnuo pogled na gomilu izgubljenu u međusvijetu požude i kriminala, 'malo što mi promiče.'

Prislonio je dlan na staklenu zdjelu napola ispunjenu kutijama šibica s logom hotela.

'Stajao je točno na mjestu gdje vi sada stojite, a nisam primijetio kada i kako je uzeo jednu kutiju. Znam samo da je nedostajala kada je otišao, pratim takve stvari, brojanje me opušta. Kako rekoh, iznimno spretan…'

Trag se ohladio jednakom brzinom kojom se i pojavio.

'Izvolite i vi jednu', dobacio je dok sam se okretao, utrpavši mi šibice u ruku. 'I posjetite nas opet!'

Vani, u kolopletu ulica i ljigavih barova, kišne su kapi, rasprsnute na obodu šešira, stvarale škropeću maglicu. Ušao sam u jedno od tih mjesta u trenutku kada su se rastvorila nebesa, ne želeći pokleknuti pred izborom kuće ili ureda. U malom predvorju, s desne strane unutarnjih vrata, na crnoj su ploči stajale, jedna ispod druge, tri kredom ispisane obavijesti:

PEEP & LIGHT SHOW, NOVA DVODIMENZIONALNA ZABAVA ZA ONE ODVAŽNIJEG DUHA – PRVO PIĆE BESPLATNO

ŽIVI NASTUP PERSPEKTIVNOG SASTAVA *POPSICLE WITHOUT A STICK*

ZA NAJUPORNIJE – SPECIJALNO IZNENAĐENJE I KRUNSKA TOČKA VEČERI

U prolazu pored šanka, smjerajući ka stolu u sredini slabo posjećenog lokala, naručio sam dvostruki *bourbon.* Poslije mlakog pljeska, glazbeni se sastav, nepozvan i na razočaranje prisutnih, vratio na bis. Pjevač je žalobnim glasom zacvilio svoj prenapuhani, kičem ranjeni *blues* o djevojci muškog imena:

Barry doesn't like me anymore, oooooooh

She altogether stopped returning my calls

Since then my heart became a stone

Stoning even harder on its futile nigtly prowls

Pognute glave, tražio sam svoj odraz u čaši, razliven u zlatastoj tekućini, razlomljen, zakopan u težištu destilacije i… sretan. Da, ponekad sam tamo bio sretan.

Glas je nastavljao:

Stepping into a darkly pits of tar

Churning inside my head was a dancing wraith of bliss

Madly gripping the memory›s window bars

To see a reflection of the falling tears

Dramatičan kraj izvio se u posljednjem činu očajanja:

I have to believe, no other way, I have to

Ooooooh brother, I must

She doesn't like me anymore

Nakon što su u tišini napustili improviziranu pozornicu, već ionako zgusnuta atmosfera što je izvirala ispod blijedoružičastih abažura, lelujajući kao zlokobna uspavanka, dodatno se zaoštrila, a neko nejasno osupnuće, tek slutnja nadolazećeg košmara, uzburkalo mi se u krvi. Na binu je u pomahnitalom zaletu nahrupio kralj svih šarlatana, to krunsko iznenađenje večeri, predstavljajući samoga sebe, nazivajući se istinskim *draguljem*, trećerazredni mađioničar poznat kao Melkior Čudesni.

Dok je prokušani iluzionist izvodio svoje diletantske opsjene, prišao mi je konobar s novom duplom dozom, spuštajući je na stol prekriven grubom zelenom čohom.

'Od gospodina na sceni. Moli da pričekate.'

Umorno sam podigao pogled.

'Zar nije sjajan?', propentao je poslužitelj ozarena lica. 'Doista, rođeni zabavljač! Spretan s rukama…'

Zadnja opservacija zapela je negdje na pola puta do moje svijesti, samovoljno niječući ono što sam čuo. Nesposoban održati leđa uspravnima, nosa povijenog u odjednom nagomilanoj iscrpljenosti, u nesaznanju protoka vremena, ošamaren bijelim rukavicama odbačenima na rub stola, tek malo pridignute glave, zamućenim sam očima uspio raspoznati zrnati odjek nacerenog lica Čudesnoga.

'Imaš li svoju bilježnicu?', dozivala su iz daljine brončana zvona njegovoga glasa.

'Ne…'

'Hoćeš li zapamtiti? Zapamtit ćeš.'

'Ne želim…'

'Slušaj…'

U zoru su prolazili karnevali. Pod zelenom svjetiljkom, na trijemu, iza prozora, slušali su klepet kola. I jedno dijete, u mračnome kutku, zalutalo u začaranoj mašti kristalne kugle, već tamo, već daleko, već ničije. Odbačene karte proreknute sudbine…

Riječi su me nesmiljeno šibale, surovo, kao projektili kapi ispaljeni s kišobrana u luđačkoj vrtnji, zaustavljenog u trenutku, presamićenog igrača biljara zaspalog u odlučujućem potezu, uzdižući Čudesnoga na pijedestal nadmoći.

Tko zna koliko je govorio, tko zna kako sam izašao, nameći si pitanja, sjedeći u automobilu oplakivanom potopnim pljuskom, zagledan u kišom rastopljene kolobare kamionskih farova, ljubičaste munje u procijepima neba, posežući, čvrsto prišiven za podlistak isključujućeg vremena, što je u hučnoj navali brisao i krovište i vodenu stihiju i mrak, plazeći nadolje u lokvasta dna, poslije neizrecivo prohujalih mjeseci, za notesom i knjigom na stražnjem sjedištu, neodoljivo tonući u škripave zvuke nalivpera.

Ništa nisam upamtio.

* * *

„Međutim, dok se kočijica približavala svratištu, naišao je mladić u bijelim platnenim hlačama, prilično tijesnim i kratkim, u fraku koji je težio za modom, a ispod njega mu je virio plastron proboden čeličnom iglom, s brončanom glavom u obliku pištolja. Mladić se obazre, pogleda kočijicu, pridrži rukom kapu koju umalo što mu nije odnio vjetar, i pođe dalje svojim putem."[49]

Put mladića odvede do malog drvenog mostića što je opkoračivao slabašan potočić u ljupkom ćarlijanju preko glatkih oblutaka i zanjihanih vlati, gdje zastane pored natrulog oglasnog stupa. Na požutjelom papiru kočilo se nakeženo, našminkano lice maga s cilindrom i monoklom, reklamirajući cirkusku turneju po gubernijskim gradovima.

Mladac dlanovima protrlja zažarene obraze. Zakučast zadatak što ga je imao obaviti mučio ga je već danima. Istinu govoreći, plan i nije bio njegov, odluka samo napola, u pijanstvu prihvaćeni prijedlozi kolege pisara.

Prije svega morao je posjetiti strica, koleškog asesora Pavela Viktoroviča Biljardinova, koji je upravljao zakladnom ostavšti-

49 Gogolj, Nikolaj Vasiljevič. Mrtve duše. Zagreb: Globus media, 2004., str. 7

nom svoga mlađeg brata, pokojnog oca sad već punoljetnog nećaka Andreja Stepanoviča. Nećak međutim još nije mogao raspolagati svojim nasljedstvom – odluku o preuzimanju istoga, posebnom stavkom u punomoćnim dokumentima, donosio je sam stric, po vlastitom nahođenju, u trenutku kada je to smatrao primjerenim.

'Odgojna mjera', više je puta ponovio.

Andrej Stepanovič, tresući se od nervozne uzbuđenosti, preko malog se travnjaka približi vratima već prilično trošne prizemnice. Otvori mu koleški asesor glavom i povede kroz mračan hodnik do kruto namještenog salona.

Mlađi Biljardinov priđe prozoru i kroz cicane zavjese ugleda ćelavog, visokog i osušenog starkelju, s krastavcem umjesto nosa, u prljavim kaljačama i crnom kaputu što je sezao do gležnjeva, kako korača prema ulazu.

'Primio sam tvoje pismo', reče stric odvraćajući nećakovu pozornost od prizora ispred kuće.

'I ljubazno ste me danas pozvali k sebi. Nadam se…', i nećak zamuckujući obrazloži svoj naum.

U međuvremenu, sasušeni je u hodniku skinuo kaput otkrivajući livreju i duge bijele gaće podvezane uzicom. Uđe u salon i ustukne ugledavši zelembaća kod prozora. Pavel Viktorovič predstavi uvaženog došljaka:

'Stigao nam je i veleštovani Pafnutij Ignatijevič!', usklikne obraćajući se ponovno mladom Biljardinovu. 'Ali možeš ga zvati Vjetrulja.'

Ovaj gnjevnim pogledom prostrijeli mladića koji ga se vrlo neugodno dojmio, bespogovorno mu dajući na znanje da ga ipak ne može tako zvati.

'Gdje smo ono stali?', priupita stric dodirujući kažiprstom sljepoočnicu. 'Ah, da!', sune istim prstom u zrak. 'Znači tako! Gle ti fićfirića! A nije još ni razgovarao s odabranicom… Želi novac! Kao da on duguje miraz! Izvanredan plan, nema što! Mogao si se uostalom i malo bolje odjenuti, pogledaj samo te hlače… Eh, današnja mladež.'

'Molim vas, molim vas', protisne smeteno Andrej Stepanovič i porumeni, bacajući poglede u smjeru Pafnutija Ignatijeviča. 'Molim vas… ipak… ne budite osobni.'

'Što je? Smeta ti Vjetrulja?', zaključi koleški asesor i okrene se prema sluzi.

'Marš van!', prodere se u idućem trenutku.

Protjerani gunđajući poskoči i izjuri kroz odškrinuta vrata. Ne zatvorivši ih do kraja, smjesti se tik do vanjske strane i stane prisluškivati kroz uski prorez.

'Moram te razočarati, poštovani nećače. Srce mi se slama, ali što ćemo.'

Uto se, negdje od ulaza u salon, prolomi prigušen, podsmješljiv hihot. Pavel Viktorovič krene unatraške na prstima i potplatom silovito grune u vrata. Iz hodnika se začuje urlik, a malo zatim i tresak porušenog pokućstva.

'Najprije ishodi pristanak, a zatim ćemo razgovarati', objavi stric pokunjenom nećaku.

'Ali…'

'Čemu takvo lice? Nije sve tako crno', pljesne tobože utješno stariji Biljardinov mladića po ramenu.

'Ali…'

'Čuo si moj uvjet!' završi stric i zaškilji u pozlaćeni džepni sat. 'A sada me ispričaj', izdahne i izvede Andreja Stepanoviča u hodnik.

Tamo je Vjetrulja stenjao među skršenom starudijom i prstima stezao krastavičasti nos koji se, nekim čudnim metamorfoznim djelovanjem, preobrazio u lubenicu, pokušavajući ga vratiti u prvobitno stanje.

Biljardinov se još jednom zatekne kraj oglasnog stupa. Priđe mu štrkljava baba s kiticom cvijeća u jednoj i pletenom košarom sa živežnim namirnicama u drugoj ruci.

'Cvijeće za mladog gospodina?', zafrflja krezubim ustima. 'Vidim ja, gospođica već čeka. Ili svježa jaja, za fine torte, slasne kolače…'

'Gubi se, babo!', prasne Andrej Stepanovič napustivši svaki obzir.

Malo dalje niz ulicu spopadne ga nova napast. Prosjak izbrazdane glave, zaogrnut smrdljivim prnjama, poče salijetati nesretnog mladića, cupkajući sad lijevo sad desno.

'Udijelite nešto vaše blagorođe, Bog će pomoći!'

Biljardinov požuri ignorirajući napasnika.

'Jednu kopjejku kopjejčicu, vaše visokorođe', nastavi ovaj navaljivati.

Andrej Stepanovič još više ubrza korak.

'Tek toliko za zalogaj, smilujte se, vaše visokoblagorođe!'

Naposljetku potrči i zadihano uspori tek kada je stigao do masivne bijele građevine ponešto umrljanih zidova. Primakne mu se odred konjanika na čelu sa zastavnikom. I zaista je taj u ruci vijorio trokutastu zastavicu malinove boje. Vojnik sjaši i zveckajući ostrugama odmaršira kroz dvostruke vratnice kapije.

Biljardinov ga odluči slijediti, ali konji, iz nekog nepoznatog razloga uznemireni, okružiše pratitelja, kopitima raznoseći blato po bijelim hlačama i gurkajući ga sapima.

'Propadoh!', vikne Biljardinov svoj vapaj u nebesa.

Međutim, životinje se, iz istog neznanog razloga, primiriše i zajapureni Andrej Stepanovič otetura do teških hrastovih vrata. Oprezno proviri – od posluge ni traga ni glasa. Iz prostorije nadesno od kamenog stubišta bez rukohvata čuli su se razdragani glasovi i djevojačka cika. Nesigurna koraka, opterećen vlastitom pojavom, bezglavo uleti kroz dovratak…

Pola sata kasnije Biljardinov, na čijem se licu izmjenjivala čas žarkocrvena čas bolesnički žuta boja, umorno izmili van i čučne kraj kaljavog puta, dlanova okrenutih prema gore, lagano svinutih prstiju, kao da je pokušavao obuhvatiti i usmjeriti nevidljivi luk što je hučno, u polukrugu zaokretao pri samome dnu, odbijajući se slomiti u muljavom pribježištu, svrdlajući si put povratka u sutonske visine.

Mladić se otputi cestom izvan grada, ne vidjevši više siluetu u prnjama kako kvrgavim prstima iz blata izvlači otpali brončani pištolj.

* * *

Čuo sam još samo bubnjanje kiše po vjetrobranu, ispuštajući pero na koljena, zaglušen bukom povratnih zračenja, zanesen uvis kroz obruče izmišljaja, u sfere gdje nisam postojao. I tada me dozvala, dugo već odsutna, zamotana u klupka rezona, u vijuge stvarnosti, sitna krhka stvarčica, napuštena od svih, vječito sama, ali i, jedina na ovome svijetu, sama sebi dovoljna… nada, najprije nelogično bezumna, u neočekivanoj slici, nada da je Čudesni tek marioneta, upravljana koncima nekoga boljeg od svih nas, a onda i besciljna, ogoljela, ništavna u praznini očekivanja, ali jača što je razloga bivalo manje. Okrenuo sam ključ u bravi i odvezao se na jedino mjesto gdje kiša nije padala, malo izvan grada, među kuplete ptičjeg pjeva i cvijeća, mjesto zločina, prošlog, budućeg, svih zločina, znao sam, pužući kroz bujnu travu, izgubljeni se pištolj vraćao, u rici motora, u raspršenom svjetlu na negativu noći, u koracima, u škljocaju otponca, znao sam, sve je u redu, sve je kako treba biti… Sve je kako je uvijek i trebalo biti.

* * *

'Gdje je, kvragu, Vrcković!?'

Danima sam postavljao to pitanje, sebi i svima koji su željeli slušati, svima koji nisu željeli slušati - Vrckovićev nestanak, kao ni on sam, nije izazvao nikakve reakcije – sumanuto prekopavajući po njegovu radnom stolu, tragajući za bilo kakvim znakom, ne nalazeći ništa, sve dok nisam, skrivenu u ladici s potrošenim pisaćim materijalima, pronašao brončanu medalju na plavoj vrpci.

'Možeš li vjerovati, osvojio je treće mjesto u preciznom gađanju', razjasnio je Stilinović izlazeći iz čajne kuhinje.

Nastavio je unatoč mojem unezvijerenom držanju.

'To ga je jako pogodilo, pripremao se za zlato, *očekivao* je zlato. Čuo sam neke priče, kažu da je nakon toga jednostavno potonuo, doslovno govoreći zbogom svijetu, kao da je… umro.'

Sve sam teže pratio Stilinovićevo izlaganje. Načinio je zamišljenu stanku, domišljajući poantu.

'Tko bi rekao da smrt može biti tako mala.'

Više ga nisam slušao, opet jurišajući u svoje utočište, obgrljen trubljama raspamećenih automobila, žovijalnim karikaturama pješaka, uzgonjen sukljanjem potiska, jedva održavajući protutežu, kao nebeski kočničar, pod okriljem zidova prikovan za strop pravcima hiperbole, nespojivim, vječno nedodirnutim, razoružan, u nedohvatu slova, iskoričen već, istjeran, ugasnut…

…prilazim prozoru pogled vrluda putem razbacanih krhotina razbijenog svjetla uz šum ogrtača plašta crna sjena pleše po izmrvljenim zvucima zabačenog dvorišta kutka iz kojeg izviru palucajuće struje mjeseca iskreći se blizu dna pod cipelama u raskoraku zapisat ću to jednom mahnito udarajući po stroju mahnito u odsjajima dima ne dopusti im pobjedu Čudesnome Vrckoviću koji se već povukao nestao u aferi na granicama mogućeg odnoseći ostavljajući svoju prevlast tko je ta žena gdje je u abecedi bronce pod prahom procvalih otrova u igri odmazde što te priječi čujem svoj govor misli već mirišu na rođenje potraži tu želju probudi je letom na raspelu noći preko naličja zvijezda spusti se do kaleidoskopa ulica čuješ li čujem zastave u boji konjanike ne dopusti im znam ne smijem vrati se priđi sjedi čekaju te zatomljeni gongovi buđenja napisat ću to sada sam uzaludno prisvojit ću nadu bezrazložno labavo svojstveno svima koje opišem i opet napregnuto prizivajući je natrag iz izvora zraka vrtloga lica slutnji poznanstava straha od poraza promašaja što drhte sklupčani pod jagodicama prstiju plašljivi štenci vlastitog okota učini to prestani u smiraju jutra stupi na binu obasjaj vrati je tašto ponižavajuće iskreno laskavo kad već sam ne vjeruješ nadu u očaranost nečiju…

Marko Gregur[50]

Malika

Baka je sjedila pred prozorom i gledala na ulicu, ljude koji su prolazili hodajući čitavom širinom ceste, sasvim blizu kuća. Jednako kao i Jánosova baka. Zapravo, svugdje je bilo tako. Žene u crnini sjedile su pred prozorima okrenutim na ulicu, ili su bile oslonjene na prozorske daske, i gledale van. Ali svi su prozori bili zatvoreni. I nijedna nije sjedila pred kućom. U njih se uvukao strah. Od nepoznatog, ali i od poznatog. Sve su to one već vidjele, samo su ljudi bili sličniji njima, a ovi su bili tamnoputi i govorili su čudnim jezicima. Odnosno jezikom, jer njima je sve to zvučalo isto. Sirijci, Afganistanci, Kurdi, Pakistanci i *naši* domaći Romi koji su pokušavali iskoristiti situaciju.

Pitao sam se broji li ih. Vidi li poznata lica. Prepoznaje li nečiji plač ili način na koji neko dijete grčevito stišće majčinu ruku.

Kad bih joj se približio, uglavnom bi šutjela ili rekla nešto neobično, poput:

,,Vidjela sam jednu staru, nasmijanu, krezubu ženu, u invalidskim kolicima.“

Najviše puta, ipak, rekla je: ,,Počeo je svjetski rat.“

,,Sinko, tko je ovdje bio prvi, Bog će znati“, govorila bi moja baka odmahujući rukama u kojima bi bile mahune graha ili klip kukuruza ili kuhača. Nikad ona nije bila besposlena, ali isto tako nikad nije radila u tišini. Našla bi temu i počela. Sjedio bih kraj nje, prije ili poslije škole, kimao glavom i nadao se da će se malo požuriti, da očistimo taj grah pa da se odem igrati kod Jánosa ili da poskrivećki idemo gledati tenkove.

,,Kako možemo znati, hajde reci mi, možda ti znaš, da onaj za kojeg se vjeruje da je bio prvi, zapravo nije bio drugi?“ pitala bi povišenim tonom i gledala u mene kao da sam ja kriv zbog toga, a ja bih crvenio.

,,Ne znaš?“

,,Što?“

,,Da je prvi drugi. Ili treći. Ili, tko zna, nitko...“ zaboravila bi da je postavila pitanje.

,,Bog će znati, bako“, rekao bih da joj se priklonim, a ona bi se opet zapiljila u mene kao stari Tóth u poker aparat kad ipak ne bi došla karta u koju se bio spreman zakleti.

,,Ostavi ti Boga na miru. Donesi radije baki jedan špricer pa će te baka nešto naučiti.“

Ponekad, kad bi bilo sreće, naletio bih na majku ili oca pa bih odjurio do Jancsija, kroz kapiju na ulicu, a ne preko vrta, kako bih izbjegao štagalj u kojem je svoje duge rečenice, kao predivo, rasprostrla baka.

Njegov tata bio je najbolji krivolovac u čitavom kraju i trebao mu je dobar dalekozor, jer krivolovac je uvijek na većem oprezu nego svinja. János bi mu ga maznuo i kradomice bi se popeli na crkveni toranj, odakle se sve moglo vidjeti, i dok bi naši djedovi i bake bili okolo po poljima mi bi kroz otvorene odškrinute grilje gledali preko rijeke. Bilo je kao u filmu – vojni kamioni koji vuku topove, tenkovi, haubice, vojnici koji su stalno u nekim manevrima, a onda i rakete kako probijaju krovove i kuće u plamenu. Da, baš kao u filmu – gledali smo, ali zapravo nas se nije ticalo. Kad ti je jedanaest godina sve ti je igra.

,,Ne zna se tko je bio prvi. Shvaćaš? Prvi je tko kaže da je prvi, ako ne znamo da je netko bio prije. Recimo, tko je prvi zabio zastavu ili ostavio neki trag na Sjevernom polu. Ne znamo, je li tako?“

Htio sam joj reći da to svi zapravo znamo, ali sam se bojao. Osim toga, onda bih još morao slušati i o Djedu Mrazu.

,,Možda je tamo već bila nečija zastava ili totem, ali ako si pobio te koji su bili prvi, tko ti što može. Razumiješ?“

,,A povijest?“

Mentorski se nasmiješila.

50 Marko Gregur (Koprivnica, 1982.) jedan je od najistaknutijih mladih pisaca kratke priče u Hrvatskoj. Završio je stručni studij poslovne ekonomije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, preddiplomski studij odnosa s javnošću i medija na Visokoj školi Kairos i studij međunarodnih odnosa na Visokoj školi Dag Hammarskjold. Piše poeziju i prozu. Dobitnik je nagrade 'Ivan vitez Trnski', za najbolji neobjavljeni rukopis autora do 35 godina starosti iz Podravine i Prigorja i nagrade 'Prozak' za najbolji prozni rukopis autora do 35 godina starosti u RH. Nagrađivan je na brojnim natječajima za kratku priču: 'Dr. Esad Sadiković' (BiH), 'Marko Martinović Car' (BiH), 'Mate Raos' i 'Ulaznica' (Srbija). Objavljivao je u časopisima i novinama kao što su: Poezija, Republika, Kolo, Vijenac, Zarez, Večernji list, Odjek (Sarajevo), Kaj i drugi. Priče i poeziju također je objavljivao u časopisima u SAD-u, Austriji, Rusiji, Bugarskoj, Sloveniji i drugima. Dosad je objavio zbirku poezije Lirska grafomanija (Naklada Ceres, 2011.) i zbirke priča Peglica u prosincu (DHK, 2012.) i Divan dan za Drinkopoly (Algoritam, 2013.). Uvršten je u antologiju mladih hrvatskih prozaika 'Bez vrata, bez kucanja' (Sandorf, 2012.).

„Da, ti si još dovoljno malen da vjeruješ u povijest.“

Ponekad sam je znao mrziti, i tek kad sam odrastao shvatio sam da je u njoj vulkan i da je ta lava mogla izlaziti samo pred djetetom, koje neće postavljati suvišna pitanja.

„Razumiješ?“ uvijek bi pitala.

Ja uglavnom ništa nisam razumio jer me ona svemu željela podučiti puno prije nego što je za to bilo vrijeme. Kimnuo bih glavom, a ona bi otpila gutljaj iz limenog lončića i nasmiješila se.

Želio sam pročitati sve one knjige koje je držala u sobi kako bih znao odgovore na njena pitanja. Jednom sam joj to i rekao, kroz plač. Mama i tata bili su u svatovima u Nagykanizsi, a ona me nekamo nije pustila nego mi je naširoko pričala o II. svjetskom ratu.

„Sve ću pročitati i onda više nećeš biti glavna!“

„Znam da hoćeš, zato ti i govorim. Za razliku od mene koja imam četiri razreda, ti ćeš završiti škole i to će ti biti dovoljno da stvoriš mišljenje. Barem se nadam.“

Teške sjene prekrile su joj lice i to me zbunilo. Gledao sam kako erupcija staje, kako se vulkan gasi i lava okamenjuje. Pogled joj je bio zaboden daleko unatrag.

„Idi sad“, rekla je.

Kako sam odrastao, shvaćao sam da je baka na krivom mjestu. Znao sam joj reći da je umjesto na tronošcu pod kravom ili pred pletenom košarom u štaglju, trebala sjediti u uredu tajno-obavještajne agencije i analizirati.

„Što ti je to?“

„Sun Tzu. Umijeće ratovanja. Jednom ćeš pročitati.“

„Henry Kissinger. Govno. Ali moraš pročitati. Ni jedan dobitnik Nobela za mir nije bacio više bombi.“ (Obama je došao kasnije).

„Uzroci II. svjetskog rata. Zanimljiva stvar. Mislila sam, ti si još kao dijete išao na onaj crkveni toranj makar te tata više puta dobro naprašio, što znači da te već onda zanimala politika.“

„Bako, tenkovi su me zanimali. Koje dijete to ne zanima?“

„Znam, ali ipak mi se čini da bi morao upisati politologiju.“

Upisao sam socijalni rad i to ju je rastužilo. Ona je smatrala da bi prije dobar sustav mogao popraviti loše ljude, nego dobri ljudi loš sustav.

„A kakvi bi onda ljudi trebali ići u sustav da bi bio dobar?“

„Ne banaliziraj“, rekla je. „Važno je da si sretan.“

Zahvalio sam.

„Ima vas puno dečkiju na godini?“

„Ne znam bako, bio sam samo na upisu.“

Rođena za obavještajca. Lagano ispijaš čaj i polako, odmjereno, dereš svoju kozu.

„Dajte da proslavimo“, rekao je tata ulazeći s bocom pjenušavog vina, a zapravo gaziranog. „Sreća da je bilo što upisao.“

„Imaš pravo. I to je lijep posao. Pomagat će ljudima“, rekla je baka.

Baka je prva saznala da Jancsi i ja idemo na toranj. Nisam je pitao kako, a ona na moje iznenađenje niti je vikala niti mi dala za uho.

„Što si vidio?“ pitala me ozbiljno.

Po prvi put osjetio sam da smo ravnopravni. Ona je trebala mene. Ja sam nešto znao, a ona nije.

„Zapamti što gledaš. Što si vidio. I najmanju pojedinost. Poslije se više neće znati. Već večeras gledat ćemo snimke i neke će ti se stvari činiti drugačijima. Počet ćeš se pitati što je istina.“

Gledao sam i pamtio i od toga sam imao noćne more. Sanjao sam strahovita razaranja i kako svi gledamo vijesti u našoj kući, ne samo obitelj nego čitavo selo, jer sam im rekao što sam vidio, a na snimkama selo je bilo čitavo. Ljudi su plesali i slavili.

Nas dvojica često smo govorili kako ćemo otići prijeko, s lovačkim nožem njegovog oca, lukovima i strijelama, prišuljati im se i sve gledati iz blizine, ali nikad to nismo učinili. Ne bismo ni uspjeli, jer i naša je vojska stajala na rijeci.

Svaki put kad bismo se približavali tornju strepili bismo da će još netko biti gore, ali to se nikad nije dogodilo. Ljude kao da nije zanimalo to što se događa s druge strane rijeke. Dakako, mogao si u trgovini čuti kako ljudi razgovaraju o ratu i raspadu Jugoslavije dok je stari Miklós rezao čajnu ili uzimao ono što bi mušterija tražila i svi su se slagali da je to užas i strahota zbog kojeg se i mi osjećamo nesigurno, jer smo tako blizu, i da svijet to mora zaustaviti.

„Zar mi nismo svijet?“ pitao je jednom tata.

„Zar jesmo?“ protupitanjem je razgovor završila baka.

Tata je samo uzdahnuo i zapalio još jednu cigaretu.

Prvih dana svi smo suosjećali s onima preko granice, baka je rekla da smo uvijek mislili kako je Hrvatska prošla puno bolje od Mađarske, a gle sad, i ljudi su skupljali pomoć, a onda se sve nekako ispuhalo. Malo im je taj rat počeo ići na živce. Po čitave dane čule su se detonacije koje su zajedno s tenkovima i avionima stvarale nesnosnu buku. Sad, kad je konačno pao Berlinski zid, kad se otvorila željezna zavjesa, umjesto neke lijepe predstave igrao je rat, rekao je u trgovini moj nastavnik mađarskoga Sándor Csányi. Nije to bio baš *naš* rat, ali ipak nam je stvarao nelagodu. Kao kamenčić u cipeli. Osim toga postojao je strah da bi koja raketa mogla zalutati i u naše selo.

„I zato da te više nikad nisam vidio na onom tornju!“ rekao je tata i još me jednom povukao za onu kratku kosu kod uha, zbog čega sam se dizao na prste.

„Nije stvar u sustavima, nego u ljudima. Njih treba mijenjati. Pa će se promijeniti sustav“, žestila se baka dok smo trijebili kukuruz. „Naše činjenje, odnosno nečinjenje, stvara i održava sustave.“

Opet je bila na ljudima i sustavima i više nitko nije znao što na što više utječe.

„Donesi baki jedan špricer“, rekla je mama.

„Dosta je pila“, uključio se tata.

„Ma do ničega mi nije“, potužila se baka.

„Hajde, idi i donesi malo vina i vode za sve. I piva.“

Gledao sam čas mamu, čas tatu.

„Poslušaj mamu“, presjekao je tata.

Zapamtio sam to kasno jesensko popodne jer sam tad prvi put čuo tu riječ: Auschwitz.

Dolazio sam oprezno, s punom tacnom, pazeći da mi nešto ne padne i čuo sam baku kako govori ispod glasa.

„Auschwitz! Zamisli samo koji je to... to...“

„Mama, mama“, počeo je tata kad sam otvorio vrata. „Ne sad, rekli smo.“

„Te sablasti koje...“

„Mama! Kvragu, rekli smo ne pred malim!“

Meni je bilo jasno da je ništa neće zaustaviti. Znao sam taj njen pogled, zasvrdlan u mene, kad mi otkriva stvari za koje je mislila da će me oblikovati.

„Koja ironija već u samom tom nazivu – tamo gdje su tisuće spaljene, gdje su peći huktale u nebo vrišteću toplinu – logor je u svome nazivu imao riječ schwitz. Znojiti se, zamisli samo! Kao da smo u nekoj sauni. A još gore, nevjerojatno, ona prva dva slova: au“, baka ih je sporo povaljala preko jezika, kao da ih hoće okusiti i uvjeriti se da su prava.

Sjedili smo u tišini. Otac i mama zabrinuto su gledali u pod i u mene je ušao strah.

„Kad ćete u školi učiti periodni sustav elemenata, onda ćeš vidjeti jedan za koji je oznaka au. Zlato. Au-schwitz. Zlato se znoji. Shvaćaš?“ gledala je u hrpu kukuruza u sredini, ali ja sam svejedno kimnuo glavom.

„Idi unutra i napiši zadaću“, rekao je tata.

Neki su govorili da nam prijeti još jedna opasnost, nešto što bi naše selo i državu moglo koštati više od zalutalih bombi – ljudi.

„Doći će, naravno da hoće“, rekla je baka kad sam je pitao misli li da će izbjeglice i prognanici iz Hrvatske početi dolaziti k nama.

U narednim danima to je bila glavna tema. Treba li ih ili ne treba primiti i koliko ih se može očekivati. Zato su ljudi ostali malo iznenađeni kad se, prije nego se rasprava u medijima i drugdje rasplamsala dovoljno da zauzmu stav, u selu pojavila Ersébet Kovačić, zajedno sa svoje dvoje djece. Odjednom, preko noći, bili su u kući Némethovih na kraju naše ulice. Već rano ujutro, Ersébet Kovačić rođena Németh bila je u pekari i govorila susjedima koje nije vidjela tek nekoliko mjeseci, kakav je pakao proživjela.

Kasnije popodne s djecom se pojavila pred školom. Govorili su mađarski pa su bez problema mogli ići na nastavu. Kad su se pojavili, svi su se pogledi zalijepili na njih. Stala je čak i teniska loptica kojom se između klupa igrao nogomet. S jedne joj je strane koračao sin, a s druge kći. Arpád i Malika. Iste smo se sekunde zaljubili u njih. Ona je imala dugu kestenjastosmeđu kosu koja se slobodno mogla staviti na drvo umjesto lišća, a da se priroda ne buni. Imala je duge, prekrasne noge, a ispod majice već su joj se nazirale grudi. Jedini joj je minus bio što je bila viša od mene. Nekako sam se nadao da će me pogledati kad će prolaziti kraj mene, ali nije. Zato se dogodilo da me pogledao Arpád i ja sam smjesta oborio pogled. To me je razljutilo. Jer bila je to moja škola i moje selo i on je bio taj koji je trebao spustiti pogled, a ne se šepuriti. Bio sam ga spreman odmah zamrziti, da nije bilo Malike. Da stvar bude gora, on je morao doći baš u moj razred i čitave sam sate morao podnositi to njegovo izigravanje junaka, nekoga tko je gledao smrti u oči dok sam ja visio na crkvenom tornju, a na njega su se lijepili pogledi djevojaka. Da stvar bude još gora, Malika je bila sedmašica. Dobro je bilo samo to što je značilo da ću dostići njezinu visinu i to što smo bili u istoj smjeni.

Arpád je odmah postao glavna zvijezda ne samo u razredu nego i u čitavoj školi. Onakav zgodan i s tom svojom tužnom pričom uvaljao se u srca svih djevojčica. Bili smo zadovoljni samo zato jer on nije mogao biti s onom s kojom smo se svi mi dečki htjeli oženiti. Tako da smo bili u nekoj čudnoj situaciji da ga nismo podnosili, a opet smo mu htjeli biti najbolji prijatelji. Često sam zamišljao da je moja kuća granatirana, da su meni bombe raznijele sve što imam i da je moj tata negdje u ratu, možda mrtav, a ja herojski moram obitelj i djevojku (Maliku) pod snajperskom vatrom izvesti iz okruženja. Odvesti je negdje daleko gdje će se sve djevojke zaljubiti u mene, ali ja ću biti samo njen. Mrzili smo ga, da, s tim njegovim facama i frizurom koju je slagao sa šećerom, ali samo tako mogli smo biti bliže njegovoj sestri.

János i ja postali smo mu najbolji prijatelji. Dijelom zato što ga je učiteljica posjela u klupu ispred naše, a dijelom zato jer smo mu rekli da ga možemo odvesti na mjesto odakle može vidjeti oca. Tako smo na toranj išli trojica, ali samo kratko. Prvo je on odustao, a mi smo znali da je to zato jer mu je bilo teško, a onda je selo *palo i više se ništa nije događalo.*

Nakon toga k nama je došlo puno ljudi iz njegovog sela. Organizirali su im nastavu na hrvatskom i Arpád je otišao iz našeg razreda. Nastavili smo se družiti, ali to više nije bilo to. Sad je imao svoje, s kojima je mogao prepričavati zgode iz podruma, kako ova ili ona bomba nije eksplodirala u dvorištu ili podrumu i kako su samo zato živi i stalno su se hvalisali takvim stvarima. Ali su se strašno užasnuli kad je János ispričao kako je stavio petardu koki u guzicu. Posljednji svijetli trenutak i najbliže što sam se približio Maliki bio je njegov rođendan. Uvjeravao sam se da neću ići, ali je želja da budem blizu nje bila jača. Bilo nas je valjda 50. Sjedio sam na podu u kutu sobe, skupa s Jancsijom, a Arpád nas je sve *zabavljao*. Bolje reći *ih*, jer je uglavnom govorio na hrvatskom. Cure su ponavljale *mađarski, mađarski* pa je prevodio. Ja ne bih pitao. Ali jednu je rečenicu rekao odmah na mađarskom: „Uskoro odlazimo u Ameriku."

E to je bilo previše. Pomisao da će se njemu i dalje događati svakakve stvari, dok ću ja ovdje trunuti. Cure su potonule, a ja sam poludio. Nakon svega, sad je još išao u Ameriku. I nikad više neću vidjeti Maliku! Ustao sam i krenuo van. Nitko nije ni primijetio da sam otišao. Već sam bio na ulici kad sam čuo zvono od bicikla. Okrenuo sam se i nasmiješio. Iz garaže je s biciklom izlazila Malika.

„Kamo ćeš?"

„Kući."

„Zar ti je dosadno?"

Odmahnuo sam glavom. Izašli smo na ulicu. Hodao sam, a ona je hodala uz mene, gurajući bicikl.

„Zna biti baš naporan, zar ne?"

Napravio sam grimasu i ona se nasmijala.

„Da te povezem?" pitala je i ja sam se zacrvenio. „Hajde, sjedaj", rekla je i pokazala na paket treger. „Slobodno se primiš za mene. Ne grizem."

Obgrlio sam je oko pojasa. Osjećao sam kako joj se kod svakog okretaja pedale napinju trbušni mišići. Vozili smo se kroz selo i bio sam glavna faca u svemiru.

Kad smo stali pred mojom kućom samo sam mislio što joj reći, kako je što duže zadržati za sebe.

„Vidimo se", rekla je i krenula.

Dvaput je zacilinčalo zvono.

„Vidimo", promucao sam.

Mislim da me nije čula kad sam joj doviknuo hvala i da sam joj dužan sok.

Uskoro su otišli u Ameriku i bio sam slomljen. Selo je opet bilo samo selo.

U narednim mjesecima skoro svi su otišli. Neki u Ameriku, neki u Kanadu, a najviše njih u Njemačku i Švedsku. Mislio bi da će selu laknuti, ali nije. Kao i među nama djecom, osjećala se neka ljubomora kad su izbjeglice govorile o tim zemljama koje ih čekaju.

„Obično hvalisanje", konsenzusom je izglasano za Miklósovim pultom.

Baš kao što se i meni činilo kad sam slušao Arpáda.

„Svi će se oni brzo vratiti. Ako ne prije onda pod izlikom da je rat završio pa su se vratili kući."

Čekao sam da se Malika vrati, ali rat je potrajao. Bilo mi je 15 kad je završio, ali oni se i dalje nisu vraćali. Znao sam da neće. Čak sam jednom otišao u njihovo selo da vidim nisu li se možda vratili, ali nitko ih nije vidio nakon rata. Još sam dugo mislio na Maliku i nadao se da će se možda vratiti u selo.

Baka je srećom oglušila, a ne oslijepila, tako da je mogla čitati. Nama se činilo da solidno i čuje za svoju dob, ali ona je stalno rogoborila protiv slušnog aparatića koji je dobila preko socijalnog i govorila kako ćemo je odvesti u Pečuh da kupi pravi.

„Taj je pravi. I ti čuješ", govorio je tata.

„En global, čujem, da, ali..."

„Čuješ."

„Što ako odem u kazalište? Ja bih još ponekad otišla na predstavu. Sigurno ništa neću čuti."

„Hoćeš."

„Pa valjda ja bolje znam čujem li ili ne. Evo neki dan. Dok je Gyulin mali imao zabavu, čula sam samo basove. Htjela sam poludjeti. To je tuklo čitavu noć."

Činjenica je da je sve više šutjela. Uglavnom sam je morao nagovarati i na najmanje rasprave. I tih prvih dana, kad su izbjeglice bile više-manje apstraktni pojam i kad nismo mogli uistinu zamisliti čovjeka kako ide preko Turske, Makedonije i Srbije prema nama, jednako kao i 90-ih ljudi s druge strane rijeke, i opet sa željom da odu dalje od nas, prema Njemačkoj i Švedskoj, samo bismo sjedili uz televizor od čijeg su se zvuka tresli heklani pejzaži na zidovima, gledali i šutjeli.

U vijestima i političkim emisijama izmjenjivale su se izjave političara i intelektualaca. Uglavnom mi se činilo da nemaju pojma što govore i da im je sve jednako apstraktno kao i meni. Sjećam se kako je jedna političarka rekla da se procjenjuje da će stići 20 000 ljudi. Kad ih je stiglo 200 000 netko se sjetio zime i rekao da će tada prestati dolaziti. Najvažnije u svemu bilo je biti na televiziji i ispadati pametan. Grozničavo pretraživati internet i pokupiti neku novu tezu u ozbiljnim, stranim novinama i plasirati je kao svoju.

Na prvi čamac s izbjeglicama i prve snimke uplašenih ljudi koji bježe prema Europi svi su ih žalili. Kako se broj povećavao i mišljenja su se počela razilaziti.

Onda se, u kasnim vijestima, pojavila slika Imrea Kertésza. Baš me zanimalo što on ima za reći. Jedan od onih koji neće samo blebetati. Krišom sam pogledao baku. Usne su joj se pomicale, ali glas nije izlazio. Uzela je daljinski i ugasila televizor. Ni tata ni ja nismo ništa rekli.

,,Onaj koji je prvi stavio ogradu, taj je kriv za sve. Kao da išta osim sebe, pa ni sebe, možemo stvarno posjedovati'', rekla je baka nekoliko tjedana kasnije kad je 200 000 postalo 500 000. ,,Živim u istoj zemlji 85 godina i jedino što je stalno jest ludost. Jedna zamjenjuje drugu. Mislili smo da više nikad neće biti žice, a dobili smo je nakon samo 25 godina. Čitav svoj život, gotovo čitav, provela sam iza žice'', baka je gledala u televizor, kao da razgovara s Kertészom. ,,Jedina je razlika što je sad nije netko drugi postavio, nego mi sami. Nema ni Nijemaca ni Rusa. Nitko nam ne prijeti oružjem, ispitivanjem ili batinanjem, a mi samo gledamo. I tako stalno, sa strahom urezanim u gene'', baka je govorila, a ja sam mislio na Kertésza.

Stalno sam, opet i opet, čitao njegove knjige. Želio sam se približiti baki, njihovu zajedničkom iskustvu, ali ona nije željela razgovarati o njemu. Prestala je govoriti i o Auschwitzu. Možda baš zbog Kertészovih knjiga u kojima piše o turistima i džeparima i pitanju jednog čovjeka: smijem li ovdje zapaliti?, u tom logoru u kojemu se *topilo zlato*. Možda je shvatila da živimo u vremenu u kojemu ništa nije važno, osim rugati se onima drugačijima od sebe. Na ulici, televiziji ili parlamentu, svejedno. Uvijek gotovo ista razina.

Slušam baku i mislim na njegove rečenice:

,,Mi koji smo tu, svi smo zeznuli svoj život. To je ovdašnja specijalnost, genius loci. Onaj tko ovdje nije zeznuo svoj život bio je naprosto samo nenadaren.''

Baka je samo gledala kroz prozor. Sjedila je na stolici i gledala ljude kako polako prolaze. Televizor je bio pojačan kao i uvijek i vrtio kadrove vojnika koji postavljaju žilet žicu. Stao sam kraj nje, već obučen za izlazak i poljubio je u čelo. Malo se nasmiješila i potapšala me po leđima, ali bila je odsutna. Više od toga – bila je utučena.

,,Idem ja.''

Kimnula je. Pošao sam prema vratima, a onda sam se vratio i čučnuo kraj nje.

,,Jesi ti dobro?''

Samo je gledala van. Mislio sam da neće odgovoriti.

,,Samo želim umrijeti'', rekla je tiho i suze su joj krenule iz uvijek suhih očiju.

Primio sam je za ruku.

,,To je apsurdno. U logoru su ljudi bili najgori i najbolji prema ljudima. Najgori, jer su činili sve da ostanu živi, ali i najbolji, jer su znali da će umrijeti. Znaš kako se o pokojnima uvijek govori dobro? Jer sve što su bili i što je bilo postaje nevažno. Sva različita mišljenja i neslaganja. Takvi bi stalno trebali biti jedni prema drugima – gledati ih i ponašati se kao da će sutra umrijeti.''

Na televiziji se po stoti put ponavlja vijest o bombi koja je eksplodirala u Münchenu.

,,Što misliš o tome?''

,,Sad će se povesti rasprava u kojoj će jedni tražiti da se sve pošalje kući, a drugi bolesno braniti i opravdavati bombaše.''

,,Puno puta pomislim da sam možda baš ja tome čovjeku dodao bocu vode dok je prolazio prema Njemačkoj.''

,,Moguće'', kaže baka.

Očekivao sam drugačiji odgovor.

,,A možda si pružio bocu s vodom nekom djetetu koje će izmisliti nešto na korist čovječanstvu, a koje bi, da nije pobjeglo, mrtvo ležalo pod ruševinama. Pomagati se mora, sve drugo je patetika i kič.''

Spremao sam se otići, ali bilo mi je žao ostaviti je.

,,U masi je teško biti čovjek. Iza žice je teško biti čovjek'', pokaže rukom prem van. ,,Među tim ljudima ima dobrih i loših. Kao i svugdje. Ne treba ih idealizirati, ali ni sotonizirati. Loši će raditi probleme, a dobri će zbog toga patiti. A države će uvijek gledati vlastite interese.''

Šutimo jedno vrijeme i znam da je opet u Auschwitzu. Znam da u toj koloni vidi poznata lica. Ljude koje više nikad neće vidjeti.

Zagrlim je još jednom, poljubim i izađem na ulicu. Hodam ususret ljudima, prema mjestu gdje je podignut šator, kako bih mogao dijeliti deke, sendviče i vodu. Da, gledam ljude kako razgovaraju na mobitele koji su puno bolji od mog i pitam se koliko to može koštati, ali gledam i ljude koji skreću pogled, prestrašene i slomljene, djecu izvučenu iz domova i mislim na Maliku, koja je jednog dana isto tako došla u moje selo i vozila me na biciklu. Mislim kako sam se čvrsto držao za nju.

,,Vidimo se, Lajos'', rekla je.

Bio sam najsretniji čovjek koji se ikad vozio na paket tregeru.

Možda se jednom vrati kući. Onda ću je odvesti na sok.

Ilija Aščić[51]

Mučnina

„Prljava, mračna noć nadvila se nad njegovu sobu, a otrovni pipci golemog crnog pauka uvlačili su kroz prozore, kao da će mu tim pipcima iščupati dušu…"

Prestao je pisati i podbočio glavu rukama, buljeći u ekran ispred sebe, u sitne crne retke teksta na bijeloj podlozi, dok mu se pogled mutio.

Kakve su ovo gluposti? Koji mu je vrag? Zar stvarno ne može smisliti ništa bolje? Opet ne zna što radi. Opet izmišlja puke fantazije. Laže i sebi i čitateljima. Radi ono što se kleo da nikad neće raditi. Već mjesecima je tapkao u mjestu. Osjećao je mješavinu ojađenosti i bijesa svaki put kad bi mu do svijesti došla misao da više ne može pisati. Nije ni čudno što ne zna pisati, kad ni ne živi doista. Ah, to je najveća bolest pisaca! Samo pišu! Samo misle o tome što da pišu i onda pišu to što misle! Nitko ne živi to o čemu piše. Ti ljudi uglavnom ne znaju ni tko su oni sami, a kamoli što je svijet. Ni on nije bio ništa bolji od tog čopora samodopadnih prevaranata! A nekad su riječi same tekle, nije morao siliti sebe da piše. Ali nekad je i živio! Ako je pisao o ženama, to je bilo kad je bio s nekom ženom. Ako je pisao o šugavom poslu, to je zato što je radio šugav posao. Ako je pisao o tučnjavi, to je bilo zato što je tukao i bivao tučen. Znao je istinu i govorio je što misli! Gdje je sve to nestalo? Divne noćne fantazije mladosti, neostvareni snovi o uspjehu, sve izgubljeno u mračnim labirintima htijenja!

Nije više mogao ni gledati u tekst. Kakav jadni spisateljski kliše! Po cijele dane i noći je samo mislio o pričama, ali koje god teme bi se dohvatio i počeo pisati, sve je bilo jalovo, lišeno invencije, sve je zvučalo jadnije od onog prethodnog ili je već bilo napisano od nekog drugog pisca i to znatno bolje. I što je manje snage imao, to je osjećao snažniju potrebu da piše, kao da će sutra umrijeti i da nema više vremena za gubljenje. A nekad ga je tratio nemilice, znali su proći mjeseci u blaženom dangubljenju, u sretnim noćima bez sna, kad je samo gledao filmove i bario djevojke po partyjima i festivalima. Ali to je bilo kad je imao 25 i nije ga zanimalo što će biti sutra. Sad je nekako osjećao da više ne smije gubiti ni trena. Svaki trenutak nepisanja donosio je novo, sve jače nezadovoljstvo. Svjedočio je kako totalni bezveznjaci preko noći postaju zvijezde samo zato što su iza leđa imali nekoga tko ih je gurao na sceni. Njegov je um uvijek bio kao otvoreno oko na vrhu piramide koje istovremeno promatra sve četiri strane i sve je vidio. Ali što je više silio pisanje, to je rezultat bio slabiji.

- Sve to kao da sam već pročitao - odgovorio mu je urednik jednog časopisa, kad mu je prije tjedan dana poslao zadnju seriju od 5 priča. Te surove riječi su ga ujele za srce, i to zato što su bile istinite. Bile su to osrednje priče. A nema gore od osrednje priče. Ali ako više ne može pisati, što može? Ako ne može pisati, zašto osjeća toliko snažan poriv da piše? Zašto samo u tome leži smisao bivanja čovjekom? Nikoga neće privesti k pameti niti će njegovo pisanje dati ikakav odgovor na besmisao postojanja.

Glas pisca je pseći prdež u vjetru.

Sat je kucao na zidu. Osjećao je protok vremena, kao što je osjećao kucanje vlastitog srca. A vrijeme ništa nije donosilo, samo je odnosilo. Stezalo je svoje nemilosrdne prste oko njegovog vrata i gušilo ga. Praznina, zastrašujuća praznina! Veliki pusti krajolik njegove usamljene duše, opustošene čekanjem i jadnim neuspjesima! Vidio je previše toga i nije više želio gledati. Naslonio je glavu na stol i zatvorio oči. Pred zatvorenim kapcima počela su se pojavljivati neobična bića, razne čovjekolike gnusobe i čudne okate životinje koje nikad nije vidio. Duh je plutao između svijesti i podsvijesti, tonuo dolje u duboke mračne močvare i opet se vraćao gore. Nije mu dopuštao da potpuno potone, jer ako potone, tko zna kakve će nemani naći dolje u skrivenim zakutcima svoje primordijalne džungle! Znao je da se dolje skrivaju opasne divlje zvijeri koje samo čekaju trenutak njegovog neopreza. Uplašio se da možda postaje lud, pa je brzo otvorio oči, da pobjegne od mračnih dubina uma.

Možda bi trebao izići van u neku birtiju i pošteno se potući s kakvim propalicama, čisto da mu krv opet proradi, da se

51 Ilija Aščić (1980.),diplomirani je novinar i fotograf. Kratke priče objavljivao u Večernjem listu, Zarezu, 24 Expressu, časopisima ARS, Književnost uživo, Script, portalima Strane, Kritična masa itd. Finalist je natječaja Prozak za 2015. godinu, dobitnik prve nagrade na natječaju za kratku priču „Iskopane priče" Gradske knjižnice Poreč i UVSČP-a 2016. te treće nagrade na natječaju za kratku priču Gradske knjižnice Samobor 2016. Zastupljen u zbornicima „Vrane dolaze" te „Crna ovca" iz 2016. Njegov neobjavljeni roman „Gubitak" čeka izdavača. Živi u Zagrebu.

očisti od otrova koji se nagomilao u njemu. Ili bi trebao otputovati negdje. Trebao bi naprosto uzeti ruksak i otići negdje u nepoznato na mjesec dana, negdje gdje ima puno sunca i prostora i lijepih, bezbrižnih djevojaka. Prije 10 godina bi to i napravio, kad bi osjetio zamor svojim životom, instinktivno bi uzeo ruksak i otišao, bez obzira što nije imao para, a sad je samo buljio u zid, pitajući se što da dovraga učini. Ni pomisao na putovanje nije ga razveselila. Osjećao je da više nema optimizma u njemu kao što je nekad bilo. Nekad ga je samo jedan pogled na divno žensko lice na ulici mogao oraspoložiti, učiniti da vjeruje da je sve moguće. Sve je to isparilo iz njega. Odjednom je postao svjestan promjene koja se dogodila u 10 godina. Više nije isti čovjek koji je bio. Nije bio siguran što da misli o tom novom ja koji se ukazao pred njim, ali žalio je za onim nekadašnjim koji je netragom nestao.

Ranije te večeri kod njega je bila guzata plavuša Andrea s drugog kata. Svratila je k njemu uz izliku da joj treba malo šećera za čaj. Kakav kliše! Imala je stvarno ogromnu guzicu i nije bila baš najzgodnija ženska koju je upoznao, a ni najpametnija, pa valjda zato nije ni imala frajera. Imala je oko 40 godina i šljakala je u nekom uredu, a lice joj je bilo baš nekako neprivlačno. Jednom ju je na nekom tulumu pipao po sisama i žvalio se s njom, ali tada je bio mortus pijan. Ali to je bilo prije Anje, kad je pristajao na bilo što s vaginom. Andrea je sjedila sat vremena na njegovom kauču i pričala o tome kako je usamljena i kako nigdje nema normalnog muškarca, suknje zadignute iznad koljena i s dekolteom iz kojeg su mu njezine goleme sisetine iskakale u lice, a on je samo gledao u nju i tupo klimao glavom, glumeći da je razumije, da bi u jednom trenutku rekao: ,,Čekam pravu ženu da me opet učini čovjekom". Napokon je Andrea ustala i otišla. Kakva budala! Bilo je očito da je došla da je pojebe, a on je ispao tupavi šonjo. Istina, nije bila bogzna što, ali ni on nije bio bogzna što. Nema on više 25, pa da može birati na koju će se žensku popeti. Te utegnute 20-godišnje pičke, koje objavljuju svoje polugole slike na Instagramu i Facebooku s ciljem da uspale sve hetero mužjake, sad jebu mladi bezbrižni dripci, a ne proćelavi 36-godišnjaci koji su zapeli u limbu između svojih želja i mogućnosti. Nema gore stvari od starca koji sam ne shvaća da je ostario, pa još misli da može izigravati mladog bezbrižnog dečka.

Vjerojatno je ženska mislila da je idiot i da nije nizašto. Ali svaki put kad bi zamislio da njegove ruke dodiruju tu mlohavu kožu i da njegov kurac ulazi u njenu usahlu staru vaginu, osjetio bi neko neodređeno gađenje. Pitanje je bi li uspio postići erekciju s ženom poput nje. Uvijek je o sebi mislio kao o mladiću od 25, pa i sad kad više nije bio mlad, i te olinjale ženske od 40, čiji je pogled odavao beskrajni očaj i koje bi pristale na bilo koga, činile su mu se beskrajno stare. Dok je Andrea pričala o muškarcima i o tome kako su je surovo povrijedili, on je mislio o Anji. Što je više gledao Andrejine ofucane sisetine ispred sebe, to je osjećao snažniju žudnju za Anjom. U glavi je izgovarao njeno ime. Anja! Anja, ljepoto moga sna! Kako mi nedostaješ! Pomislio je da je nazove. Ali što bi joj rekao? Palo mu je na pamet da je nazove s prikrivenog broja, samo da joj čuje glas. Kakva bijedna ideja – očajničko zivkanje bivše sa skrivenog broja kasno iza ponoći!

Prošla su skoro tri mjeseca otkad je izišla kroz vrata njegovog stana, ali nije bilo nimalo lakše nego prvog dana. Gdje je Anja sada? Ah, gdje bi bila takva žena! Vjerojatno leži golih sisa u krevetu onog foliranta Romana, s kojim je bila prije njega. Bio je imućniji od njega, duhovitiji od njega, pametniji od njega, manje sjeban od njega. Taj je samodopadni kuronja objavljivao knjigu za knjigom, kao da je na drogama. ,,Ja gledam tebe dok ti gledaš mene dok moj mačak gleda sve nas, ha!" bio je naslov njegove zadnje zbirke priča. Bila je to puka dokoličarska masturbacija, priče o ničemu, larpurlartizam koji je Vladimira uvijek ispunjavao samo gađenjem, ali bila je uspješna: promocije, čitanja, kritike, festivali, intervjui, nagrade, stipendije. Roman! Kakvo pedersko ime! Kao da je predodređen za uspjeh. Kad bi Vladimir čuo to ime, obuzela bi ga želja da ga zgazi kao crva. Smrdljiva buržujska pizda! Ali Roman je bio uspješan i logično da mu se Anja vratila. Ona je, unatoč svemu, ipak padala na takve tipove, kao i sve druge žene. To je jedna od onih životnih činjenica koje nisu fer, ali su činjenice. Ali i da nije otišla, što bi on s njom? Već mjesecima nije imao ni poštenu erekciju. Nije čak ni drkao. Pisac koji nije u stanju pisati, nije u stanju ni zadovoljiti ženu. Ovako duhovno uškopljen nije bio ni za što.

- Ne možeš napisati ni običnu ljubavnu priču - rekla mu je kad je odlazila. - Žene u tvojim pričama su sve redom drolje i neke podle koristoljubive kuje. E pa žene nisu takve, samo da znaš!

Možda i nisu bile takve, ali on je uglavnom upoznavao takve, pa je i pisao o njima, možda zato što je dane mladosti proživio u prigradskom polusvijetu, okružen ženama koje su se palile samo na lovu i nabildane tupane s nabrijanim automobilima i motorima, a on nije imao ni jedno ni drugo. Zato je počeo pisati, postao je opsjenar riječima, širio je oko sebe gustu maglu slatkorječivosti kako bi postao zavodnik. Ali te primitivne seljančure nisu padale na njegove fore. Padale su neke druge, gradske kvazi intelektualke i cure koje su za sebe voljele misliti da su drugačije. Ali rijetko je opsjena trajala dugo. Svaka bi žena prije ili kasnije shvatila da iza te dimne zavjese nema ničega, a i one su sve redom htjele isto. Tako je i Anja u početku pala na njegov sirovi šarm i na to što je uvijek govorio ono što je mislio, to ju je na neki način fasciniralo, jer se ostala lažljiva ekipa na sceni samo prenemagala. Ona je uvijek prva čitala sve njegove priče. Znala je prepoznati dobru priču, ali i lošu, i uvijek bi mu iskreno rekla što misli o njima. Upoznao ju je na jednom čitanju proze, na kojem je čitao svoje priče, napio se i vrijeđao publiku i druge autore. Prezirao je druge pisce i njihova snobovska druženja. Uvijek je smatrao da treba pisati samo o bitnim životnim pitanjima i grozio se brbljarija većine pisaca na sceni. Smatrao je da većina pisaca piše o beznačajnim stvarima ili o pukim izmaštanim dramama i da su njihove prazne priče ogledalo njihove prazne duše. Osim toga, sva ta samodopadna ljevičarska papazjanija ga je ispunjavala gnušanjem.

Bilo je grozno nakon deset sati šljake u nekom skladištu među primitivcima i siledžijama doći na književni festival gdje su pisci ispijali vino u dvorištima cafea i punih trbušina pametovali o socijalnoj nepravdi i pravednički lamentirali o revoluciji. Usrani dokoličarski pozeraj! Jednom je nekog ljevičarskog pisca koji je pisao pjesme upućene radničkoj klasi upitao je li ikad zapravo šljakao neki pravi posao među radničkom klasom, a ovaj se uvrijedio i prema njemu ekspresno ispalio salvu uobičajenih optužbi iz ljevičarskog arsenala – desničar, konzervativac, fašist. Najviše se gnušao činjenice da su svi ti ljudi bili puki kliše – svi su živjeli istim životima, pisali su na isti način o istim stvarima, samo su se grebali za neke državne stipendije i lovu iz fondacija, a nitko od njih u životu nije pošteno zasukao rukave, dok se on morao pošteno pomučiti da zaradi za život na najgorim poslovima, radeći s najvećim ološem. Zato je koristio svaku priliku da javno izvrijeđa druge pisce, i poimence i kao grupu. ,,Stvari treba nazivati pravim imenom'', govorio je ,,bez obzira na cijenu''. Cijena je bila ta da ga na kraju više nitko nije zvao na čitanja niti mu je itko želio objaviti priču, osim glupih erotskih magazina. Njegove su priče balansirale između surovog, vulgarnog realizma, snovitih fantazija i oštrih filozofskih pamfleta i malo kome su se sviđale, jer su na svakom koraku razotkrivale prevare i licemjerje. Pisao je o gramzivim poslodavcima, primitivcima i nasilnicima svih vrsta, kurvama pod krinkom običnih žena, poremećenim šefovima i svemu ostalom što je godinama bilo dio njegove svakodnevice. Njegove su riječi bile kao katane u rukama samuraja.

Anji je njegova pozicija autsajdera u početku imponirala. Mislila je da je zbog toga drugačiji, da se u toj nekonvencionalnosti skriva dubina i neka rijetka hrabrost. Bila je to eksplozivna veza, ispunjena strašću i ludom energijom. Osim što je bila iznimno zgodna i pametna, bila je i prava pravcata karulja. Htjela je da je jebe na najčudnijim mjestima, odvukla bi ga pijanog i napušenog u smrdljivi WC u birtiji i tu bi se naguzila, naslonjena na prljavi zid, a on bi joj ga utjerao zguza, jaučući kao uspaljena ulična džukela, znajući da svi u birtiji čuju njegovo orgazmičko stenjanje, a kad bi svršili, izišli bi zajedno iz WC-a, praćeni prezirnim podsmjesima gostiju. Nije se mogla zasititi seksa. Hodao je gradom s bolnom erekcijom, misleći samo o njoj. Njena je vagina poput zlatnog sunca obasjavala njegovu prljavu dušu, punila ju je energijom i snagom, a ta se snaga onda artikulirala u bujici silovitih priča.

- Jednom kad odeš - rekao joj je poslije jedne brutalne jebačine - mogu si slobodno odrezati jaja. Jer poslije ovog nema ničega.

- Ne budi melodramatičan, idiote! Ne mislim nikamo otići.

Ali otišla je. Povod njenog odlaska nije bilo njegovo loše pisanje, već njegovo ljubakanje s jednom njenom prijateljicom. Zašto nije mogao držati kurac u gaćama, zašto mu nije bila dovoljna žena poput nje, koja se jebala kreativno i neobuzdano i koja je ispunjavala sve njegove seksualne fantazije? Nitko ne zna odgovor na to pitanje. To je drevno muško prokletstvo, ta nezasitna glad za neograničenim brojem uspaljenih ženki s kojima treba općiti, nešto što ne bi razumjela nijedna žena. Ni Anja to nije razumjela, unatoč svojoj velikodušnoj toleranciji svih njegovih ekscesa. Ali kad je odlazila, sasula mu je sve u lice, i o njemu i o njegovom pisanju, i bila je u pravu. Mogao je u mislima dočarati scenu njenog odlaska. Njena stražnjica u uskim plavim trapericama. Ona se okreće, pogleda ga svojim inteligentnim crnim očima, kao da očekuje da on nešto kaže, ali on je samo gledao u nju, paraliziran, a zatim bez riječi izlazi i zatvara vrata.

Poslije njenog odlaska raspao se na tisuće komadića i više nije bio u stanju napisati ništa suvislo, a ne samo ljubavnu priču. Samo gluposti o ispijanju pive, o glupim birtijama i glupim pijancima i glupim šljakama u skladištima i tučnjavama sa šljakerima na parkiralištima tvornica. Sve su te priče bile istinite, sve je on to doživio i sudjelovao u tome, ali istina ne vrijedi puno. Nikakve posebne drame nije bilo u tome, nikakve poante, samo orgija mizantropije. ,,Alex je ušao u birc i sjeo za šank. Okrenuo se prema plavuši koja je sjedila kraj njega, a ona ga je pogledala kao da je govno...'' Đizus! Kad bi mu barem netko šapnuo kakav suvisao početak za dobru priču. Gospode bože, samo prvu rečenicu! Ona je uvijek najteža, ona određuje daljnji tijek stvari, jer ako kreneš krivo, ako počneš izvoditi jeftine intelektualne mudrolije i lagati od početka, dalje sve ide krivo, cijela priča biva sazdana od laži i obmana i to čitatelj odmah kuži. Možda bi, kad bi se više družio s ljudima, mogao napisati priču. Možda bi trebao izići na ulicu, zaustaviti prvog čovjeka kojeg sretne i napisati priču o njemu. Ljudi na kraju ipak žive neki život. Možda taj život i nije nešto posebno duboko i značajno, ali je bolje od buljenja u monitor i prekapanja vlastitog uma u potrazi za bilo čim. Nekad je bio uvjeren da je njegova duša nepresušno vrelo riječi. Ali vrelo je presušilo. Kako vratiti čaroliju? Svi prije ili kasnije posegnu za pićem i drogama da bi olabavili tipke. Hemingway se nije trijeznio, a Kerouac je stalno bio na drogama. Ali oni su pisali, makar pijani i drogirani. A Vladimir Kozlovski samo leži i gleda u strop. Za 50 godina nitko neće znati ni da je postojao. Život je sam po sebi pojava bez smisla, a on mu ne uspijeva dati značenje, ne uspijeva naći protuotrov protiv besmisla. Njegove riječi su doista samo buka i bijes idiota.

Na trenutak osjeti kako se nešto u njemu miče, kao da je u njemu još jedna osoba koja pokušava izići van. U panici je skočio s kreveta i unezvijereno hodao po sobi od zida do zida, tresući glavom. Udario je šakom u vrata kupaonice, kriknuvši poput divljeg prašumskog primata, i sam iznenađen tim instinktivnim činom, a zatim je brzinski raspalio još dvadesetak puta objema rukama, kao da puca iz automatske puške, sve dok se vrata nisu treskom otvorila. Nije osjećao nikakvu bol u rukama, iako je udarao iz sve snage. Isuse, pomisli, zbilja postajem lud! Koji mi je vrag?

Začu kucanje na vratima stana. Pomislio je da ga jednostavno ignorira, ali bio je svjestan da posjetitelj zna da je on unutra, jer je mogao čuti njegov hod i lupanje. Kad je otvorio vrata, na vratima je stajao njegov susjed Mario. Mario je bio nadstojnik zgrade, imao preko 60 godina i živio je sam. Nije imao ženu. Vladimir je bio siguran da je gej. Jednom ga je kasno navečer susreo na ulici, obučenog u neki utegnuti crveni kostimčić, nešto nalik na Spidermana. Pretvarao se da ne vidi tu jadnu sramotu. Mario bi tu i tamo navratio, uz neku izliku, ali kad bi jednom zasjeo, ne bi znao izići iz stana. Davio bi svojim sumornim staračkim pričama koje nikoga nisu zanimale, o tome kako je nekad bio mlad i kako više nije. Otišao bi tek kad bi mu popio svu cugu. K vragu, pomisli Vladimir kad ga je ugledao, samo mi trebaju on i njegove glupave spike.

- Je li sve u redu? – upita Mario.

- Da, zašto ne bi bilo? – reče Vladimir mrzovoljno.

- Čuo sam neku buku odavde, pa sam mislio…

- Kakvu buku? Nikakve buke nije bilo.

Mario je sumnjičavo pogledao ispod oka, pa je otišao dalje hodnikom. Možda je stari prdež samo želio da ga pozive unutra na cugu, pa je dojurio čim je čuo lupanje. Neka se jebe!

Treba mu nešto žestoko i poticajno. Mora po novu bocu rakije, jer u stanu više nema ničeg. Bila je skoro ponoć, ali dućan iza ugla je radio 0-24. Hvala bogu na takvim malim kvartovskim trgovinama u kojima uvijek možeš kupiti alkohol. Inače bi davno poludio. Tko može podnijeti to vrijeme od ponoći do svitanja, ako trijezan sjedi u svojoj sobi, gleda kroz prozor i samo razmišlja o svemu? Navukao je hlače i majicu, nataknuo ljetne natikače i izišao van na ulicu. Brojao je korake, jedan po jedan. To mu je bila opsesija, brojanje koraka dok hoda, psihotična usredotočenost na to da svaki put kad stane nogom na cestu ni slučajno ne stane na rub ulične ploče, već unutar nje. Ako bi ploče bile nesimetrično složene, osjećao je neku ozlojeđenost, kao da nešto stvarno nije u redu.

Ušao je u dućančić, pozdravio prodavača i zatražio bocu rakije. Prodavač donese bocu i stavi na pult.

- A nešto za dušu? – namignu. Bio je to neki kurčeviti 20-godišnji dripac. Vladimir ga je sretao svaki put kad bi tako kasno noću došao po cugu.

- Misliš da imaš nešto što može pomoći mojoj duši?

- Siguran sam u to! – naceri se dripac.

- Okej, omađijaj me svojom magijom.

Dripac je posegnuo u džep i izvadio vrećicu s tableticama. Vladimir klimnu glavom, a dripac mu namignu i ubaci tabletice u džep. Vladimir je ubacio rakiju u vrećicu. Pljunuo je lovu, izišao van i hodao nazad do svog stana.

Kad je stigao u stan, natočio je rakiju u čašu i cugao, ležeći na kauču. Ubacio je u usta i par tabletica za dušu, pola od onog što mu je dripac u dućanu uvalio. Upalio je TV i buljio u ekran, jer nije znao što bi sa sobom. Na TV-u je bio King Kong, stari film iz 1933. Kakva retardirana ideja, pomisli Vladimir. Film o glupom gorili! Kome to uopće može pasti na pamet? Gluplje čak i od Supermana. Možda jesam propali pisac koji više nikad neće napisati priču, ali siguran sam da nikad ne bih napisao nešto ovako glupo! Pa ipak je buljio u ekran i cugao. Praznio je čašu za čašom. Osjećao je kako napetost popušta, kako se um polako smiruje. Uskoro više nije bio oprezni, budni stražar na bedemima utvrde. Bilo je tako olakšavajuće! Eh, kvragu, da je barem sad ona guzata Andrea tu, da se popne na nju i utjera kurčinu među njene goleme guzove!

Uto začu kucanje na vratima. Nije valjda opet onaj tupan Mario! Možda bi trebao odalamiti šakom tog dosadnog starog pedera, da ga se riješi jednom zauvijek. Ali možda je opet Andrea. Ova soba je prometnija od njegove studentske sobe prije 15 godina. Samo što su mu tada uglavnom na vrata kucali glupi narkomani i propalice, a sad stari pederi i ofucane uspaljenuše s kojima nitko drugi nije htio u krevet. Ako je Andrea, zgrabit će je odmah na vratima, uvući u stan i pojebati tu na kauču. Sad kad je malo popio, neće mu smetati što je ofucana.

Ali kad je otvorio vrata, na njima nije stajala Andrea, već gorostasni krakati crni gorila. Imao je ogromnu glavu, dlakave ručetine i male divlje očice koje su piljile u njega iz mračnih dubina crne životinjske duše.

- Zvao si me – reče gorila.

- Nisam ja nikoga zvao! – odgovori Vladimir, ljutit što je umjesto plavuše na vratima gorila.

- Ne pravi se lud – odbrusi gorila i samovoljno uđe u sobu.

Bio je golem, ali nije bilo tromosti u njegovim pokretima. Hodao je odlučno i lako. Vladimir je mogao samo gledati kako zaposjeda njegovu sobu, poput kakve nezaustavljive napasti. Osjeti kako ga obuzima ozlojeđenost, ali nije ga ni pokušao zaustaviti. Kakva bezobraština, kakva drskost, pomisli. Što sad hoće ta odvratna dlakava životinja? Zašto mu ne da mira? Kako da čovjek piše na ovom mjestu?

Gorila je otišao pravo prema pisaćem stolu na kojem je još uvijek bilo upaljeno računalo.

- Zar me nećeš ponuditi cugom? – reče gorila. – Grlo mi je suho, daj da popijem nešto.

Vladimir je donio čašu i natočio mu rakiju. Nije želio da gorila pije iz boce. Unatoč svemu, držao je do čistoće i higijene. Gorila je dohvatio čašu dugačkim, spretnim prstima, kresnuo rakiju iz čaše i izvalio se u fotelju, širom raskrečenih nogu. Između nogu su se klatila njegova golema jaja i još veća kita. Kita je čak i tako opuštena bila dulja od 20 centimetara. Vladimir nije imao pojma da su im kite tako goleme. Isuse, kolika li je tek u erekciji! Buljio je opčinjeno u tu golemu kitu i u ta dlakava crna jaja. Odvratno je izgledalo! Ali nije mogao da ne gleda! Gorila primijeti da ga Vladimir gleda. Nije ni pokušao skupiti noge, već se samo nacerio i rukom pogladio jaja. Slina mu je curila iz razjapljenih usta. Vladimir je skrenuo pogled na stranu. Ali ipak – kakva veličanstvena jaja!

- 35 – reče gorila.

- 35 čega?

- U erekciji ima 35 centimetara – objasnio je gorila. – Jutros sam ga mjerio.

- Đizus!

- Hoćeš da ti pokažem?

- Ne, zaboga!

- Tvoj je sigurno manji od 15 – iskesi se gorila.

- Gle, ne želim pričati u svom penisu! To je intimna stvar. Barem kod ljudi.

- Penisu? Pa ti si baš neki čistunac, kad čak i svoj kurac zoveš penisom.

Vladimir je zakolutao očima.

- Okej, koji je onda tvoj problem? – upita gorila, sad već ozbiljno.

Ah, kakvo pitanje, pomisli Vladimir.

- Koji je moj problem? Vjerujem da je moj problem ono što je problem svih nas. Kako pronaći sebe u labirintu mogućnosti i želja? Kako ostati svoj unatoč svim datostima i prisilama. Jer što čovjek uopće može, ako mu nije pružena šansa, ako živi u okovima nužnosti? Vidim ljude koji gube sebe cijelo vrijeme, postaju nešto drugo, duše su im prazne, a ja osjećam isto, imam osjećaj da sam izgubio sebe, živim pogrešnim životom, a ne znam što da radim, ne znam što da mislim, ne znam kako da napišem jednu suvislu rečenicu, ne znam kako da dalje živim u svijetu kojem nije stalo – zavapio je, i sam nekako začuđen tom iskrenošću. Sjetio se rečenice iz nekog filma: „Najbolji razgovor koji ćeš ikad imati je sa strancem". Bilo je doista divno pustiti da to iziđe iz njega, da se tako jasno artikulira. - Teško je ponovno naći sebe, spoznati sebe! Teško je promisliti nešto i učiniti nešto! Ne znam više što je ispravno, a što nije.

- Eh, pa to ti je život. Što si mislio, da će biti lako? Ležanje na pješčanoj plaži ispod palme, tri sisate plavuše i provod, a knjige će se same pisati?

- Nemam pojma što sam mislio. Ali nisam mislio da će sve biti ovako teško.

- Gotov si – reče gorila. – Priče su ti sranje.

- Nisam! Imam ja još puno priča! – odbrusi on, ali znao je da je to jalova prijetnja.

Da je imao išta, pisao bi. Znao je da je gorila u pravu. Nije imao ništa. Bio je gotov.

- Ne laži mi. Laži svojim ženama. Došao sam ti pomoći. Sjedi za računalo i piši.

Vladimir poslušno sjede za računalo i otvori novi dokument.

- Piši sljedeće – naredi gorila odrješito. - „Ja, Vladimir Kozlovski, svojom dušom, a ne svojom maskom, stojim pred svima i svijetu govorim istinu..."

- Ne misliš li da je to malo previše pompozno za početak? – reče Vladimir zajedljivo. – Taj uzvišeni stil... Pa tko još tako piše? Nije ovo 18. stoljeće, pa da pišemo memoare za nekog usranog grofa. Danas imamo sasvim druge dileme, druge ciljeve i metode. Barem u civilizaciji – doda sarkastično.

Gorila ga ljutito pogleda, režeći. Vladimir je bio siguran da će ga odalamiti šakom. Bilo je očito da je odlučan da provede svoju volju i da neće trpjeti nikakve prigovore i cinizam.

- Misliš da su tvoje postmoderne bljuvotine bolje?

- Postmoderne bljuvotine? Zamijenio si me s nekim.

- Moraš pisati iz jaja, ako ih imaš – nastavio je gorila, primivši dlakavom ručetinom svoja velika crna jaja. - Moraš se vratiti svom instinktu. Sve to glupo nadmudrivanje između pisaca, ta stilska sranja, teorije, prazni intelektualizam... koga briga! Gdje je tu priča? Uslijed silnog mudrovanja, zaboravili ste na pripovijedanje. Ne pišete ni o čemu bitnom. Samo serete. O čemu je uopće bila tvoja zadnja priča? Ne znaš ni sam!

Vladimir se doista nije mogao sjetiti o čemu je pisao u zadnjoj priči. Vjerojatno ni o čemu, kao i u onoj prije nje.

- Sunce ti jebem... – reče Vladimir glasno, a zatim doda u sebi: - Do čega je došlo, da mi glupa gorila diktira priču...

Gorila se cinično podsmjehnu i nastavi diktirati tekst. Vladimir je pisao dalje po njegovom diktatu. Nije više prigovarao, pisao je točno što je ovaj govorio. Gorila je cugao rakiju i diktirao rečenicu za rečenicom. Tu i tamo bi zastao i izmijenio poneku riječ, ali sve u svemu priča je tekla. Povremeno bi natočio rakiju i njemu. Vladimir je palio cigaretu za cigaretom i pisao to što mu je gorila diktirao. Prsti su brzo i žestoko udarali po tipkama, ali jedva je uspijevao pratiti tempo koji je gorila postavio.

Napokon je, nakon dva sata, priča bila napisana.

- Eto – reče gorila. – To je to. Vidiš kako je lako ako znaš što želiš!

- To je to? A naslov?

- Nazovimo je: ,,Kako sam pronašao svoja izgubljena jaja''. Mislim da ti je jasno u kojem smjeru trebaš ići. Ali ako ti opet zatreba pomoć, tu sam!

Dokrajčio je svoju čašu rakije, ustao i krenuo. Vladimir ga je ispratio do vrata, konvencionalno se rukovao s njim i zatim zatvorio vrata. Vratio se za stol. Bio je nekako ljut što je morao dopustiti da mu ta primitivna životinja diktira priču, ali očito nije bilo druge. Te su riječi bile skrivene u neprohodnim tropskim šumama, a on sam iz nekog razloga nije mogao doći do njih. Zašto sam nije mogao otići u džunglu? Ali sve to sad nije važno. Priča je napisana. Osam stranica gusto napisanog teksta u samo dva sata! To je učinkovitost! On se oko svake priče mučio tjednima, pažljivo promišljajući svaku riječ, a ovaj je sve to istresao u jednom dahu! Gorila je stvarno u pravu. Treba prestati s mudrovanjem i pisati iz instinkta. Zatvorio je računalo, a zatim legao u krevet.

Spavao je skoro do podne. Dobro je spavao, a kad se probudio nije osjećao nikakav umor. Inače se uglavnom budio mamuran i zlovoljan. Kad je ustao, skuhao je kavu, prešetavao se malo po stanu i ispušio jednu cigaretu. Boca rakije na stolu je bila prazna. Kad je popio kavu, sjeo je za računalo. Priča je bila snimljena na desktopu. Otvorio je dokument i počeo čitati. ,,Kako sam pronašao svoja izgubljena jaja''. Ah, kakav ludički pristup naslovu! Nastavio je čitati. Bila je to priča o muškarcu i ženi, ljubavna priča, drama nabijena erotikom i prožeta iskonskom muškom snagom. Bila je to priča o ženi koja podlim trikovima pokušava namamiti muškarca u svoju mrežu obmana, a zatim ga mrcvariti i napokon uništiti, ali on ipak na vrijeme uspijeva shvatiti trik i umaknuti zamci. Priča je tekla prirodno, rečenica za rečenicom. Imao je stila. Bila je to silovita priča. Nije to bila umotvorina umornog, izmrcvarenog uma, koji izmišlja fiktivne zaplete i drame. Prštalo je od energije, kao da ju je Hamsun napisao, ali još silovitije. Tu je bilo sve. Drama, sjajne poante, surova duhovitost. Riječi su ubadale točno tamo gdje je trebalo ubosti. Odakle je sve to došlo? Zašto prije nije pisao takve priče? Bio je zadovoljan. Osjećao se da mu se vraća samopouzdanje. Opet je bio i igri!

Uredio je gramatiku i pravopis, ispravio neke sitnice, pa zadovoljno sjeo u fotelju kraj prozora. Razmišljao je o tome kome da pošalje priču. Možda onim prepotentnim pederima u Art Forum, koji mu nikad ništa nisu htjeli objaviti? Ne, neka se jebu oni i njihove hermetične spike i njihova visoka umjetnost! Neće im poslati ništa. Poslat će priču u mali underground časopis Mrav koji mu je prvi objavio priču, kad je imao 20 godina i bio potpuno nepoznat. Potamanit će svu tu bezvrijednu gamad na sceni. Sakrijte se žohari i lažovi! Stižem s punim pištoljem, da se obračunam s vama!

Onda mu je nešto palo na pamet. Poslat će priču i Anji. Tek toliko da vidi kako opet piše i da je napisao ljubavnu priču. Dat će joj da do znanja da nije gotov, da ga njen odlazak nije slomio i da najbolje od njega tek slijedi. Sad ćeš vidjeti tko ne zna napisati priču! Sjeo je i počeo pisati e-mail. Počeo je poruku s ,,draga Anja'', pa je malo okolišao, rastegnuo je uvod, a iz njega je tekla rijeka šarma, prštalo je od zavodljivih i dubokih rečenica. Zadivio je samog sebe. Posvetio je priču *njoj*. To je bilo to! *Za A., s ljubavlju.* Kad je bio gotov, prikačio je privitak, poslao e-mail i to je bilo to. Možda, pomislio je, dok je slao mail, možda…

Obukao se, obuo cipele i iskočio na ulicu, sretan kao proljetna ptičica. Bila je subota, lijep proljetni dan. Sunce je pržilo, a on se osjećao zadovoljno, kao da mu je 18, a ne 36, kao da tek počinje i kao da je svijet lijepo i sretno mjesto koje samo njega čeka. Ulice su bile divne. Bile su pune mladih djevojaka, pogled na sve te divne nožice i sisice krijepio je dušu. Osjećao je seksualnu energiju kako se budi u njemu. Popio je cugu u Merlinu, koji je godinama bio njegov najdraži bar,

izmjenjivao je duhovite replike s mladim konobaricama, a onda se laganim korakom vratio kući. Osjećao je da mu se duša napokon odledila i da je izvor opet potekao.

Na povratku je pred zgradom sreo Andreju. Vraćala se iz dućana s namirnicama za ručak. Htio ne htio, susretao ju je skoro svakodnevno. Nasmiješila mu se i napomenula da svrati na kavu. Ima i cuge, rekla je. Obećao je da će svratiti, iako je znao da neće i već je počeo smišljati maštovite izlike zašto nije svratio koje će joj prodati kad je idući put sretne. Opet je bio u svojoj sobi. Kad je sjeo za računalo, našao je nepročitanu poruku. Bila je to poruka od Anje. S nestrpljenjem ju je otvorio.

„Dragi Vladimire, hvala ti na priči koju si mi posvetio. Drago mi je da opet pišeš. Znam koliko ti to znači. Ali ova priča samo potvrđuje ono što sam ti već rekla. Ovakvo idiotsko šovinističko sranje ti i priliči! Priča je odvratna! Ovo je gore od svega što si ikad napisao. Ovakvu priču može napisati samo neki primitivni majmun. Ti i tvoje jebanje i tvoja velika jaja i tvoja isprazna samodopadna samouvjerenost! Samo o tome pišeš. Nemaš nikakav stil, teme su ti potrošene i već viđene. Kraj toliko drama koje postoje u životu svakog čovjeka ti stalno vrtiš istu priču. Pa jel ti jasno da takve priče nikog ne zanimaju? I to tvoje glupo prostačenje! Zar moraš psovati baš u svakoj rečenici? Tebi je mjesto na baušteli, a ne za pisaćim stolom. Ali kao što si mi jednom rekao: svaka budala ima svoju zabavu. Pa tako i ti. Zbogom!“

Buljio je u poruku, ne shvaćajući. Uzeo je priču i još jednom je pročitao od početka do kraja. Priča je doista bila potpuno besmislena, a stil je bio stvarno užasan. Sve one rečenice koje su mu se činile kristalno jasne i brutalno dobre, sad su zvučale glupo, pretenciozno i nemaštovito. Osjećao je kako mu trnci prolaze leđima i kako neka nevidljiva ruka počinje rovati po njegovoj utrobi. Zatvorio je računalo i samo prazno buljio u zid. Gotov je! Što sad?

Ustao je i izišao iz stana. Spustio se stepenicama dolje na drugi kat i otišao dugačkim mračnim hodnikom do Andrejinih vrata. Tijelo mi je bilo nekako teško i osjećao je da nema pojma što radi, dok je pritiskao zvono kraj vrata.

Maja Uršić Staraj[52]

Doba

Stajala je pored francuskog prozora u gluho doba noći i pušila. Razmišljala je kako je noć u gradu proturječna: treperava svijetlost rasvjete podsjećala je na puls koji svjedoči o kontinuitetu života, a povremeni zvukovi auta i mačaka bili su jedini dokaz protoka vremena.

Upravo joj je to i trebalo, neki dokaz da ne ludi jer joj se ionako činilo da njezino postojanje gubi oštre rubove i da joj se um prelijeva u tamu noći. Prođe joj kroz glavu da bi trebala ići spavati, ali odmah odbaci tu misao znajući da bi pokušaj spavanja donio još veći nemir. U krevetu bi se misli samo množile, dok joj je tupo buljenje u mirnu gradsku ulicu pomagalo da ih zadrži na mjestu. Još uvijek joj je sve bilo previše bolno, a sumnja je upravljala ovom noći.

Ugasila je cigaretu i sjela na tabure pored prozora skoro pa nesvjesno razmišljajući je li nešto mogla napraviti drugačije. Je li presudilo to što je rekla ili način na koji je to napravila? Ili se sasvim krivo postavila? Možda je trebala sve zanemariti i praviti se da ne postoji? Pitala se kako to drugima uspijeva. Gdje spremaju svoja bolna saznanja? Ovo nije bilo nešto što se moglo izbrisati kao da se nikada nije dogodilo, pa da se možeš vratiti korak unazad i samo krenuti u drugom smjeru. Ili su drugi jednostavno toliko koncentrirani na ono što imaju trenutno pred sobom, da mogu *stvarno* ignorirati postojanje neugodnih činjenica.

Odjednom je obuze umor. Znala je da može unedogled razmišljati o drugima i da ju to ni ovaj put neće nigdje dovesti. Ali morala je znati bi li ishod bio isti i da je nešto napravila drugačije? Je li uopće mogla nešto napraviti drugačije? Od trenutka kad je Luku vidjela sa zgodnom brinetom, znala je o čemu se radi. Tek poslije je, analizirajući svaki detalj, pokušala shvatiti ono što je njezina nutrina znala odmah i oglasila se poput alarma.

Bilo je isto doba noći, ali ta noć nije imala ništa zajedničko s ovom. Vikend tople, rane jeseni i uzbuđenje povratka u grad nakon uzavrelog ljeta svima je davao neku vrstu dječjeg, razigranoga elana. Noć življa nego obično. Zrak je bio vlažan, kiša je upravo prestala padati i vlaga je još uvijek isparavala iz asfalta stvarajući karakteristični gradski miris. Prigušena rasvjeta terase *bistroa* djelomično zaklonjena ukrasnim zelenilom stvorila je savršenu kulisu za igru sjena i odsjaja u kišnici. Vidjevši ih na izlazu, svjesne samo jedno drugoga, trenutno je znala u što gleda. Ukopala se na mjestu, prvo od šoka, a onda jer jednostavno nije znala što napraviti. Ni tad ni poslije. Treba li doći do njih, dati im do znanja da ih je vidjela? Ili se sakriti, okrenuti, pričekati? Prolazi vječnost, a ona i dalje nepomično stoji. Što sad?! Mogla je samo nijemo stajati i gledati kako joj on pridržava baloner dok ona prebacuje torbicu iz jedne ruke u drugu.

Brineta je imala stila. Sve na njoj bilo je na mjeru: elegancija i ženstvenost išle su ruku pod ruku. Vidjelo se da joj odjeća nije jeftina, ali nije niti preskupa, snobovska. Kosa sjajna, osmijeh na pola puta između sramežljivosti i flerta. On se sav uzvrpoljio oko nje, u svijetloplavoj košulji i svježe obrijan, u toj kombinaciji koja se na njemu češće može vidjeti kad ide na posao nego subotom navečer. Dobro je znala u što gleda. I dijametralno suprotno, uopće nije znala što da radi. Oni su u međuvremenu prešli cestu, nesvjesni unutarnje drame koja se odvijala iza njihovih leđa.

Trgla se tek kada je pored nje prošla bučna grupica studenata. Naposljetku se okrenula i otišla. Nije htjela riskirati da ih još jednom sretne. Na povratku je sjela u kafić pored kojeg redovito prolazi. Naručila je čaj i dok je čekala da se ohladi vrtjela je mobitel po ruci. Nedoumica. Da zove odmah? Ili da čeka pa joj spomene kasnije u razgovoru? Iako su bile najbolje prijateljice, svakodnevnica je uvijek nalazila načine kako se ugurati između njih dvije. Kontakti izvan njihovih uobičajenih rituala bili su vrlo rijetki. Zamišljala je Silviju kako posprema po kući dok su klinci hipnotizirani zadnjim hitom animirane kinematografije.

- Hej, draga, pitala sam se tko zove u ovo doba. Nisam očekivala da si to ti. Jesi nešto trebala?, javi se njezina prijateljica na mobitel veselo i pomalo iznenađeno.

52 Maja Uršić Staraj (Rijeka, 1981.) završila je studij sociologije u Urbinu i specijalistički studij iz metodologije istraživanja u Firenci. Tijekom studija piše za *newsletter* Odsjeka za komunikacije. Istaknula se kao zapažena polaznica tečaja kreativnog pisanja pod vodstvom književnika Roberta Roklicera 2016. godine u Opatiji. Piše prozu.

Ona odmah pomisli kako je sve trebala bolje izvesti. Nije zapravo ni sama znala što bi joj sad rekla.

- Ma – odgovori oklijevajući – pitala sam se hoćeš li imati malo vremena sutra da se nađemo?

Silvija je na trenutak zastala. Predobro ju je znala, da ne bi odmah nanjušila nekakvu pozadinu u svemu tome. Sa sebi svojstvenim strpljenjem, ne postavljajući suvišna pitanja, krenula je vrtjeti raspored u glavi:

- Hmmm, čekaj, moram vidjeti… Sutra idemo s klincima kod mame na ručak, pa bih poslije mogla zgibati na kratko. 'Ti odgovara brzinska kava? Recimo u tri na istom mjestu?

- Dogovoreno!

- Super! Veselim se!

- I ja – odgovori s mješavinom tuge i grižnje savjesti.

Kad su se napokon našle, pričale su o svemu pomalo, sve dok nije skupila snage i počela iznositi ono što je vidjela. Nakon toga se sve odvilo brzo. Šok i nevjerica na njezinom licu, inzistiranje na detaljima. To nije bio on.

- Na kraju krajeva, sigurno postoji dobro objašnjenje – defenzivno će Silvija.

- Samo sam ti htjela reći što sam vidjela, bilo mi je glupo ništa ne reći.

- A što si vidjela? Samo da je bio u društvu neke žene. Imamo dobar brak, dvoje prekrasne djece i sad ti insinuiraš nešto, na temelju nekog tvojeg dojma. Mislim da nam, svjesno ili ne, zavidiš. Ili jednostavno vidiš samo loše u muškima. Možda zato i jesi sama sve ovo vrijeme. Moram ići sad. Čut ćemo se – kaže odlazeći.

Šok je i dalje prisutan na njezinom licu dok sjedi na taburetu i puši drugu cigaretu uzastopce. Ne sjeća se da ju je uopće zapalila. Uvjerava se kako je trebala sve to predvidjeti. Situacija je zapravo bila stereotipna. A opet, nikako ne može osmisliti alternativni scenarij. Ovaj je još uvijek bolno urezan pod kožu i peče, kao svaki duboki rez. Ne zna hoće li uspjeti premostiti jaz koji je nastao, ali duboko u sebi zna da, i u najboljoj varijanti, stvari između njih nikada neće biti kao prije.

Tišina je zaglušujuća u ovo doba noći, a ona između dvije osobe postala je zastrašujuća.

96 ■ riječi ■ prozaprozaprozapr

Iva Šakić Ristić[53]

Udobne cipele

Žuljale su me cipele, već je to bio loš znak. Odjenuli su mi cipele koje uopće nisu odgovarale mojim stopalima. Osjećala sam se kao porculanska lutka, posve izvan svog mjesta. Čeznula sam pronaći svoje mjesto i vrijeme, neko gdje ću moći nositi udobne cipele. Možda i uspijem u tome, samo ako se izvučem iz ove povorke neprimijećena i neizabrana. Do mene je stajao Jen i mogla sam osjetiti njegovu strepnju da će naša skupina biti odabrana za veliku čast kako je moja obitelj priželjkivala. Unatoč mom manje nego gracioznom obrazu znala sam da imamo šanse zbog mojih korijena i ljupke Seneke do moje lijeve strane. Ona je sva blistala od ljepote i senzualnosti danas. Stvarno je davala sve od sebe da bude primijećena, a ne previše nametljiva. Bilo mi je nelagodno zbog nje, činilo mi se da zasjenjuje sve ostale žene koje su čekale u ovom redu okružene svojom svitom, a to nije bilo dobro. Njezina duga, ravna kosa boje ebanovine se sjajila intenzivnim sjajem. Koža joj je upravo blještala od besprijekornosti. Ali možda su oči bile najgore. Uprte u pod u stavu lažne skromnosti upravo su dražile i izazivale želju da se zadobije njezin pogled.

Žene najbliže nama su je pogledavale nervozno. Pokraj nje sam bila gotovo nevidljiva, a to je umanjivalo efekt mog izgleda koji me dosad nije iznevjerio u odbijanju ljudi. Nema na meni nekog očitog nedostatka poput krnjih zubiju, ili nedostajućeg oka, ali crte mog lica su jednostavno tvorile nesklad koji je odbijao. Možda sam to dodatno isticala u prilikama poput ove kad nisam htjela biti izabrana.

Istina još nikad nisam bila u točno ovakvoj situaciji, niti je ženik bio toliko blještavo ugledan. Budući car je tražio svoju prvu ženu, onu koja će nositi naslov carice i čija će djeca biti legalni nasljednici cara. To je najbliže moći što jedna žena ikada može doći, da njezino dijete vlada ljudima. Zna se da se žene pobrinu da zavladaju djecom, moja majka je svakako pokušavala i većinom uspijevala vladati nama. Jedino sam ja kao najmlađa kćerka uspijevala provoditi neku svoju volju jer sam posjedovala neprimjetnost i neuglednost te sam ih znala iskoristiti za svoju korist bez da itko primijeti da to radim. Dosad su me svi žalili kako nisam uspijevala dobiti nijednog udvarača ni prosca unatoč mom dobrom položaju i odgoju. S lakoćom sam postizala da oni mene odbace. Nitko nije ni znao za taj moj potajni bunt, a i da je sigurno ga ne bi shvatio. U kući svog oca sam imala određenu slobodu i male obveze. Mogla sam se baviti čitanjem, proučavanjem mudraca, pisanjem i slikanjem. To su sve blagoslovi kojih bi se morala odreći u braku da se podredim svom suprugu i njegovim željama u životu. Vidjela sam kako se to događa mojim sestrama i ženama moje braće. Čim su se vrata ložnice zatvarala za njih je počinjao novi život puno sumorniji i s manje otvorenih prostora nego sam ja to navikla.

Strepila sam od trenutka kad će se vrata otvoriti i budući sunčani car će proći kroz njih u inspekciju ljepote i podrijetla što su ga podastrli preda nj kao veliku gozbu iz koje će odabrati svoju družicu. Užasavala sam se jer ovo nije bio trenutak koji sam kontrolirala, jer ovaj put neću moći svojim pažljivim riječima odbiti udvarače ili ga ohladiti svojim neskladnim manirama. ovdje mogu samo stajati i šutjeti gledajući u pod dok pokraj mene blješti Seneka poput baklje u noći prizivajući pažnju. Ona bi mogla biti moja propast jer je moja kuća nudila nju kao konkubinu caru ako mene izabere za prvu ženu. Mogu ja izgledati koliko hoću loše, moje podrijetlo je dobro i donosi dobre saveze sa sobom, a i car me mora posjetiti u ložnici samo jednom i ostatak noći posvetiti njoj.

Sad sam gotovo žalila zbog svih onih otjeranih ženika, sigurno je barem jedan od njih vrijedio nešto. Sigurno bi se s njime uspjela izboriti za nekakav prostor, nekakav život za sebe. Sudbina carske supruge je puno gora od sudbine obične supruge, barem za mene. Kad se osvrnem oko sebe vidim bar tucet žena koje bi odgrizle glave i gazile leševe za čast da budu u carevu krevetu, da njihova djeca sjednu na prijestolje. Nisam ih mogla shvatiti u potpunosti. Život carske supruge je uređen i upravljan do najsitnijeg detalja. Njezin izgled i geste se odražavaju na cara i ako ona učini nešto ponižavajuće mora si oduzeti život da iskupi sramotu. Možda i najmanja nepogodnost takvog života to što kad se jednom za tobom zatvore vrata carskog harema više ne postoji vanjski svijet za tebe, dok ne postaneš carica majka, a i tad samo ako si sa sinom u dobrim odnosima.

53 Iva Šakić Ristić (Zagreb, 1982.) objavljuje od 2005. novele, kratke priče i pjesme u godišnjim SFerinim zbirkama, na internetu, u *Ubiqu*, *Književnoj republici*, *Zarezu* i *Riječima.*

Temeljito sam razmislila o toj sudbini dok su moji ukućani mahnito spremali moju opremu i svitu te birali konkubinu, kao da je mogla biti neka druga izabrana. Tih par dana su bili mahnito sretni što imaju neudanu kćer u kući, a ne zlovoljni kao inače. Pokušavali su mi utuviti u glavu kako je ovo važno i kako nema više prilika za mene ako me car odbije, postajem prestara, a ne samo preružna.

To je još povećalo moju zdvojnost i pritisak bespomoćnosti jer je značilo da me samo još jedan korak dijeli od prestanka prijetnje brakom. Samo jedan korak i bit ću slobodna, biti na teret svojoj obitelji, netko sporedan i nevažan tko može voditi svoj život. S vremenom bi postala i dovoljno stara da odem u samostan i služim svijetu, budem slobodna od majke. Ta mi je sudbina nadohvat ruke, a ja ne mogu učiniti ništa da usmjerim ovaj trenutak. Ne mogu se budućim carem pričati izazivajući njegov ponos, za to se ne samo pogubljuju ljudi već se i cijele njegove obitelji zatiru.

Zato sam spustila pogled prema mozaiku od sitnih pločica kad su se velika vrata rastvorila. Osjećala sam Senekin sjaja pored sebe, bilo je to poput treperenja. Ona se nadala da će nas izabrati, štoviše ona je uprla sve svoje molitve i nada u to. To je bilo opasno, mogla sam osjetiti kako se snaga njezine težnje suprotstavlja mojoj. Proučavala sam put do sada i vježbala korake, ali nisam znala da li je njezina misao na svemirskoj vazi teža od moje.

Jen s moje desne strane je zadrhtao kad je princ zastao do naše skupine. To mi je odvratilo pažnju sa princa. Nije ličilo na Jena da reagira tako na ikoga, nisam navikla da se on ičega boji. On je bio upravo bezobzirno neosjetljiv na tuđi rang i moć. To mi se dopadalo kod njega i zato je on postao moj osobni pjevač i zaštitnik. Oko toga sam se morala i otvoreno sukobiti s majkom. Ona nije smatrala da je prikladno da netko tko nije eunuh prati mladu djevojku, ali njegovo niski status ga je činio kastriranim u društvenom smislu, jedino ga je njegov talent i snaga spašavao težačkog života, ili prosjačke sudbine pošto nije imao obitelj na koju bi se oslonio.

S vremenom se majka toliko navikla na njega da je i zaboravila činjenicu da on nije eunuh. To je bilo olakšano činjenicom da on ni na koji način nije padao na zavođenja i podbadanja sluškinja i starijih gospođa. Nije se upuštao čak ni u koketiranje, općenito nije ispuštao nikakve znakove muške zainteresiranosti za ikoga. Meni se čini kao da je on počeo oponašati pravog eunuha iza straha da bi ga njegova muškost stajala posla i sigurnosti koju mu je donio. Kastrirao je sam sebe zbog života koji je dobio uz mene kao moj čuvar. Katkad sam osjećala laganu krivnju zbog toga jer nisam znala kakvu bi si on sudbinu stvorio da ga nisam tako tvrdoglavo privezala uz sebe. Naposljetku njegov niski status ga je činio izopćenim u jednom smislu, ali na drugi način je bio slobodan izabrati svoju sudbinu, ono što sam ja uvijek htjela. Zasad se činilo da je izabrao sudbinu uz mene i to je činilo krivnju kratkotrajnom i rijetkom pojavom.

Zbog majčinog zaborava njegovog pravog stanja se on sad našao u prostoriji punoj žena i eunuha te stajao pored budućeg care. On sam nije istaknuo neprikladnost toga majci, a ja svakako nisam. Dovoljno mi je bila nepodnošljiva zamisao da provedem život uz cara i bez da to zamišljam bez Jenove podrške društva i nasmijavanja.

Sumnjala sam da bi on stvarno i prošao carevu inspekciju, ali postojala je sitna nada da bi ga odobrili. Uostalom i buduća carica može imati barem nekakve pogodnosti, tražiti nešto za sebe. Samo je pitanje da li bi oni od njega tražili da plati ulazak u harem nečim što bi smatrala prevelikom cijenom. Voljela sam njegovu cjelovitost i premda ništa nije pokazivao bio je on potpuno drukčiji od onih muškaraca koji su se odrekli svoje iskonske iskre, ili kojima su je uzeli. Nije bio tako drven i neosjetljiv premda se takvim predstavljao.

Princ je nešto rekao, u svom stanju smetenosti Jenovom reakcijom nisam ga čula. Meštar ceremonije mi je morao ponoviti da krenem u drugu prostoriju, izabrani smo u drugi krug, slijedi pobliže razgledavanje. Ovo nije bilo dobro, nimalo dobro. Počela sam razmišljati o prekrivanju Senekine blještave žute svile nečim zagasitim i bez sjaja, ali to bi bilo previše očita promjena, još više bi svrnula pažnju na nas. morat ću smisliti nešto suptilnije, što neće poslije svaliti krivnju na mene. To je ključno za moj uspjeh, sve mora izgledati spontano, kao da je to odluka smog budućeg cara. Majčin i carev ponos moraju biti očuvani, jer ako sumnja padne na mene, makar tanka kao bambusov list, bit ću kažnjena i moja sloboda će ostati samo dalek san.

Prešli smo u drugi vrt i čekali. Na moje olakšanje još nas je pet skupina pratilo. Uz dvije prije nas car je izabrao uzvišenih osam za biranje. Osjećala sam se utješenom što smo ušli u sredini, a ne uočljivo privi, ili zadnji. Prva skupina je već pokazivala znakove razmetanja i razbuktale nade, a posljednja onu krajnju skrušenost i nevjericu da su upali kad se već sve činilo izgubljenim. Bila bi bijesna da smo ušli prvi i očajna da smo zahvaćeni zadnjom odlukom. Ovako sam mogla ostati smirena i staložena sredinom, a Seneka nije imala ništa što bi podgrijalo njezine ionako vruće nade. Dobili smo uputu da se raspršimo i uživamo u vrtovima. Slijedi odmor i zabava prije audijencije kod prijestolonasljednika.

Vrtovi su bili umjetnička djela kakvih se ne bi posramila. Među oblikovanim grmljem i počešljanim pijeskom su bile postavljene klupe, sjenice i razna glazbala. Uz neprimjetnu poslugu, jelo i piće skupine su se uskoro opustile i moga se čuti smijeh i razgovor, čak i poneka skladbe. Iza jednog grma sam uočila odsjaj carskog žutila i to je potvrdilo moju sumnju da je audijencija već započela. Carski nasljednik je promatrao ono što su svi mislili da ne vidi. Na kratko me je zaintrigirao taj budući car. Zašto ga zanima ono što se krije iza forme i rituala kad mu je život toliko uređen da sa budućom suprugom neće dijeliti ništa osim par sati u krevetu i još par pred ljudima. Jen je u rukama prevrtao citru. Odmah sam požalila što nisam

našla neki trenutak kad nitko ne sluša da mu povjerim kako u ovoj utrci ne želim pobijediti. To mi se činilo preopasnim jer bi on sebe mogao izložiti i pobrati kaznu, a i nisam mislila da će on imati priliku utjecati na ishod ovog događaja. Sad se sve preokrenulo i on bi mogao zapjevati, a to ne bi bilo dobro, previše je dobar u tome. Na moje olakšanje odložio je instrument i ukočio se kao kip pored klupe oponašajući druge eunuhe. Gdje li je nestala Seneka?

Našla sam je kako sjedi uz jezerce okružena lopočima, udvostručena odraza prebire prstima po površini vode i izgleda kao utjelovljenje ljupkosti. Gotova sam otišla do nje i odvukla je odatle. Umjesto toga sam stala iznad nje bacivši sjenu preko nje. To joj je malo umanjilo sjaj, a i izraz ljutnje joj nije pomogao. Moram je nekako prigušiti.

Jen kao da je čuo moje misli je došao do nas i sjeo uz Seneku kao da joj je par. Položio je vrhove svojih prstiju na oblutke i tiho zapjevao samo za nju. Odmaknula sam se da ne umanjim efikasnost njegovog napora. Uspješno ju je neutralizirao. Sjela sam s druge strane tog malog jezera i promatrala ih. Pored njega je Senekina ljepota nestala. Kao da je jin susreo jang i poništio se. Mogla sam ih vidjeti kao savršen krug koji se nadopunjuje. Bilo je u njima određene izvrsnosti koja se usklađivala. Pustila sam neprimjetnom smiješku da dotakne moje usne. Jenove oči su me dotakle i brzo poniknule kao da u njima nije bilo razumijevanja. Odahnula sam, nije mu trebalo reći da bi znao, a i nisam se morala bojati da bi se nepotrebno izložio.

Njegova pozicija uz Seneku nije bila nametljiva na način koji bi doveo u sumnju prirodu njihovog odnosa i odvojenosti, ali je i unosio dozu posjedništva nad njezinom ljepotom. Seneka se s druge strane pušila od bijesa koji je nagrđivao njezine karakteristike. Najljepše od svega je bilo što nije smjela pobjeći dok je pjesma trajala. Toliko sam bila sretna da isprva nisam ni primijetila da je netko sjeo do mene. Osvrnula sam se na pokret ruke. Skoro sam pala na leđa kad sam shvatila da do mene sjedi princ osobno.

- Smirite se – rekao je meko – moja buduća supruga smije sjediti do mene. Nije da kažem da ste to vi, ali prije izbora je ovo dopušteno. Recite mu da pjeva glasnije.

Moje srce je potonulo, ali nije bilo izlaza iz ovoga. Uzvratila sam Jenov pogled i signalizirala mu da pjeva glasno. Zastao je na trenutak pa započeo moju omiljenu pjesmu. Baladu o slomljenim ljubavnicima. Ta je trebala biti poučna, trebala je odvratiti mlade ljude od krivih odluka, ali mene je uvijek dirnula ljepotom. Nije da sam očekivala išta slično za sebe. Moja pojava jednostavno nije budila te emocije. Kad je završio nastala je tišina, princ ja još uvijek sjedio do mene.

- Šteta – progovorio je – a nadao sam se da ću imati pametnu suprugu. Takva može od običnog cara napraviti onog koji nadživi vjekove, ali samo ako surađuje. Vrlo je opasno imati pametnu suprugu koja ti je neprijatelj.

- Neprijatelj visosti? – nisam se mogla suzdržati, previše me je iznenadio. – Ali zašto?

- Jer bih morao smaknuti vašeg muškog suputnika koji nije eunuh. Kastriranje ne bi bilo dovoljno, previše je odan svojoj dami, uvijek bi smetao.

- Uvjeravam vas da Seneka nije njegova dama – gotovo sam lupila sama sebe što sam progovorila.

Pogledao me je svojim blagim očima koje su znale da imaju potpunu vlast nad našim sudbinama.

- Nije ona njegova dama – nastavio je blago – da je to ne bi bio problem. To što osjeća konkubina stvarno nije važno, on nema moći.

- A supruga ima? – nisam mogla sakriti porugu u svom glasu.

- Ima – nije se uznemirio – onakvu kakve žene stoljećima imaju i kakvu bi vi znali koristiti za napredak, ali nažalost tu je pitanje pjevača. Biste li ga se odrekli za tu moć.

Stisnula sam usne da opet ne izbrbljam nešto.

- Nisam ni mislio, kad se naviknemo na lijepe stvari teško možemo bez njih. Vaša Seneka izgleda kao nešto na što bi se mogao priviknuti, ali kad vidim lakoću s kojom biste se odrekli sumnjam da ima neke skrivene nevolje s njom.

- Nema skrivene nevolje s njom – progovorila sam protiv svoje volje, ali na carska pitanja se mora odgovoriti – Ljupka je i bila bi vam predana. Moja jedina nevolja s njom je što želi nešto što prkosi mojim željama.

Princ se nasmiješio.

- Želi mene, a vi ne.

Poniknula sam glavom.

- Hoćemo li izgubiti živote zbog toga?

Razmišljao je u tišini dok je voda žuborila, a onda je Jen ponovno zapjevao bez da ga je itko tražio. Ovaj put tiše, ali riječi su se jano čule. Pjevao je posve novu pjesmu, očito ju je sad stvarao. Znam kad to radi, riječi teku drukčijim tempom nego one zapamćene. Pjevao je o vrtu, samoći, slikama i zvijezdama. Oslikao je tu usred obilja moju tajnu žudnju koju nikome nisam povjerila, čak ni njemu.

- Znači to želite – rekao je princ kad je opet nastupila tišina.

Nisam proturječila.

- Vi ste gospodar naših sudbina - odvratila sam formalno.

- Katkad jesam – odvratio je sa sitnim smiješkom – ali većinu vremena ovisim o vjeri onih oko mene. Tuđe ruke okreću kotače, vrte kuhače i donose hranu. Ne mogu si priuštiti neprijatelja unutar zidova, ne ovako rano, a pjesma mi je rekla da ćete me mrziti čak i ako pustim pjevača da živi.

- Nisam ja njegova dama – nisam se mogla suzdržati.

- Naravno da jeste – zabavljeno je otpuhnuo – tko bi drugi bio. Muškarce poput njega može vezati jedino istinska odanost, a odanost ne dolazi iz običnog uma poput Senekinog, već neobičnog poput vašeg.

- Kako vi znate što je u mom umu.

- Carevi dobivaju odgovore koje ih zanimaju – ustao je pa smo i mi skočili na noge.

- Ako mi poklonite Seneku – progovorio je distancirano – možda ću smatrati da su vaše želje i odanosti zanimljiva razbibriga, ništa važno.

Pljesnula sam rukama. Seneka je dotrčala svojim sitnim koracima do nas.

- Preuzvišenosti prihvatite ovaj dar kao izraz našeg poštovanja.

Princ se nasmiješio znalački i mahnuo rukom da odvedu Seneku. Ona se nije osvrnula. Uspravila se porastavši još više, cijelo njezino držanje je odisalo pobjedom i ponosom. Izgledala je uzvišeno.

- Jednom ste se potezom riješili i prosidbe i suparnice. Bilo bi zadovoljstvo igrati šah s vama.

S tim riječima je podigao svoje dostojanstvo i otišao dalje. Jen i ja smo ostali tako stajati ukočeni svaki sa svoje strane jezerca. Jesmo li stvarno pomilovani? Ostali smo tako do večeri kad su nas pozvali nazad u sobu za audijencije. Tamo sam primijetila desetkovanje u ostalim skupinama. Očito je princ i od ostalih uzeo danak. Da li je i njima pokazao svoju pronicljivost i ucjenom uzeo što želi od njih? Onda je car objavio ime zaručnice i zadrhtala sam.

Bolje bi bilo da moje osamljeno mjesto bude dalje od prijestolnice. Car koji želi da ga povijest pamti i carica žedna osvete i krvi. Izabrati ženu koja je izgubila pola obitelji u krvnoj osveti stvarno znači imati saveznika, ali i ciljeve koji nemaju veze sa dobom mira koje je stari car donio.

Nakon objave su se zaručnik i zaručnica spustili da prime čestitke.

- Možda ćete jednom požaliti svoj izbor – rekao je princ meni ono što sam ja njemu htjela reći da mi je bilo dopušteno. – Samoća i izolacija znaju biti jako dosadna mjesta.

- Možda mi je dosada milija od ratnog polja pokrivenog krvlju – odgovorila sam.

Ponudio mi je škrt osmijeh.

- Zato žene ne vladaju – odgovorio mi je i otpustio pokretom ruke.

Moja sreća zbog pobjede i slobode je potrajala dok nismo došli kući. Tamo me je dočekala bijesna majka na vratima.

- Nadam se da si bila sretna kad si dala Seneku u bescjenje, ako je htio nju sigurno si i sebe mogla ugurati unutra. Osobito ako carević misli da si tako pametna.

Ramena su mi se objesila. Princ je tiho pričao, zar nas je Seneka čula?

- Seneka vam se javila – rekla sam tiho.

- Kakva Seneka? Otkud bi služavka znala pisati. Ona sad više nema vezu sa vanjskim svijetom, zaštićena je. Prestigao vas je carski ukaz.

- Carski ukaz – sledila sam se zamišljajući naše glave na vrhu kolca majčinu, očevu, moju i Jenovu, sve braće i supruga.

- Da, naredio je da te smjestimo u carski samostan gdje ćeš savjetima biti na raspolaganju, a ovog tvog neotesanca je odredio u carsku palaču kao službenog pjevača. Kako si se usudio pjevati na takvom mjestu – vikala je na njega. – Imaš sreće da te nisu izbičevali. Da ne odlaziš odmah sama bih te izbičevala. U jednom danu smo ostali bez kćeri, pjevača i vrlo važne podanice, mogli smo zlata dobiti za njih, a ovako ništa nismo dobili, za nikog od vas. Svi ste se darovali u bescjenje.

Okrenula se na peti i odmarširala. Zurila sam za njom ne vjerujući kako se moj san preokrenuo i pretvorio u moru o ropstvu. Nakon nekog vremena sam se okrenula i pogledala u Jena. Njegove oči su odražavale moje, bile su beskrajno tužne.

- Izdao sam vas – prošaptao je – nisam smio pjevati nepozvan.

- Nisi – podignula sam svoj osmijeh za njega – ovo je bolje nego carska supruga. Samostan je ionako bio moj cilj, a ovaj je najljepši što postoji.

Kimnuo je glavom neuvjeren.

- Osim toga ti si napredovao. To je veća čast nego si joj se ikad nadao. Pjevanje na carskom dvoru, ne može biti bolje od toga.

Na trenutak mu je lice izgledalo očajno, ali brzo je zatvorio lice i uspravio se.

- Izvršit ću svoju dužnost – rekao je ravnim glasom.

Na to su mi potekle suze. Pomaknuo se i nakon kratkog oklijevanja mi dotaknuo obraz i presreo suzu. Nakon toga se okrenuo i otišao.

Spremanje i put do samostana su prošli u magli. Kad sam se smjestila otkrila sam da mi pisanje, šetnje i vrtovi više ne donose zadovoljstvo kakvo su ih prije donosili. Čak su mi i knjige mudrosti zvučale šuplje. Nakon nekog vremena sam shvatila da mi nedostaje društvo, neprimjetna pratnja s kojom sam dijelila sve te stvari. Nedostajao mi je Jen. U svim mojim planovima je uvijek bio u pozadini, tih i neprimjetan. Nikad nisam mislila o tome, jednostavno sam pretpostavljala da ću ga prošvercati kao eunuha.

Pitam se je li morao platiti cijenu ulaska u palaču. Sigurno se navikao, a njegov talent i osobnost su tako izvrsni da

je dosad morao biti prihvaćen. Vjerojatno je našao dobra sugovornika.

S tim na umu sam prionula uz dnevne rituale s većim žarom. Moram se prilagoditi, život bi mogao ispasti prilično dug unutar kamenih zidova. Napustila sam djelatnosti koje su me najviše podsjećale na Jena. Bilo je to slikanje prvnestvneno, jer dok bi vukla precizne poteze po rižinom papiru jednostavno bi očekivala da će on biti tamo, iza mene kad završim. Čitanje mudraca je bilo drugo jer kad bi stala s čitanjem zastala bi da sačekam njegov kratki komentar.

Vratila sam se pisanju. Kaligrafija je bila nešto što njemu nije bilo dopušteno naučiti a sam u tome uvijek uživala sama, čak i kad sam mu dopuštala da gleda oboje smo je pravili da nije tamo.

Isto sam se tako posvetila radu u vrtu, to mi kod kuće nije bilo dopušteno pa me nije na ništa podsjećalo. Cvijeće je bilo izvor smirenog zadovoljstva.

Tako su prošle tri izmjene doba i uskoro sam se osjetila zadovoljna svojim novim životom. Nije bio divan kako sam očekivala, ali bio je bolji od bilokakvog bračnog zatvora. Nisam morala paziti na izraze svog lica ni biti svjesna hirova svoje okoline. Drevne molitve su ispunile moje srce i zamijenile mudraca kojeg sam prije slijedila. Preci mi nisu donosili toliko mira kao mudrac, ali bili su tu i pazili. To je značilo da je sve kako treba biti.

Onda je umro stari car i ja sam dobila svoju prvu carsku audijenciju. Novi car, koji više nije bio princ i koji je imao novu carsku suprugu, je došao meni u posjet. Spustio se sa nosiljke i otpravio pratnju. Poveo me je do klupe i sjeli smo pored jezerca koje sam održavala.

Posjet me je ispunio strepnjom ali i prkosom. Njegov dekret je uništio moje pažljivo planiranje i strategije davši mi samo pola onog što sam si željela.

- Uživate li u pjesmi koju ste si zamislili? – pitao je i mogla sam čuti natruhu poruge u njegovom glasu.

- Koji bi odgovor zadovoljio vaše veličanstvo – odvratila sam kruto.

- Znači požalili ste samoću i dosadu – nasmijao se.

- Mislila sam da ne želite stvarati neprijatelje – nisam se mogla kontrolirati. Vrijeme u tišini i kontemplaciji je oslabilo moju sposobnost da prešutim važne stvari.

To ga je stvarno nasmijalo.

- Rekao sam da si u tom trenutku ne mogu priuštiti neprijatelje unutar palače, neprijatelje s moći. neprijatelj izvan plače i bez moći je čista zabava. Poput vaše Seneke, ispala je i bolja nego ste mi rekli. Supruga je silno kivna na nju. Možda i više nego vi nekoć.

Šutjela sam, nije me dirala Senekina sudbina.

- Vidim da i dalje ne marite za nju, ali vidite vi ste moj savjetnik, ne neprijatelj.

- Zar savjetnik nije netko kome vjerujete? Netko tko vam je odan.

- Ali ja imam vašu potpunu odanost – nasmijao se.

- Zašto bi vama bila odana? Zato što ste me nazvali pametnom pa se poigrali sa mojoj sudbinom?

Nasmiješio mi se.

- Ne meni, nego onome koga posjedujem. Za njega ćete učiniti bilo što, zar ne?

Zastao je i promatrao mi lice. Stisnula sam usta da se suzdržim.

- Moram reći da uživam u njegovim pjesmama. Tako su divno tužne, sve su tužne, nikako ne uspijeva otpjevati veselu pjesmu, mislim da ga to uzrujava, ali stvarno volim kad pjeva onu pjesmu koju je prvo otpjevao, o slomljenim ljubavnicima.

Disala sam plitko i isprekidano. Htjela sam skočiti na njega i zadaviti ga. Samo vjera da ne bih uspjela me je spriječila.

- Eto, mislim da smo se dogovorili. Zar ne mislite da posjedujem vašu odanost, ne bi htjeli da se ona ošteti.

- Što treba vašem veličanstvu? – rekla sam spustivši pogled do svojih stopala u udobnim cipelama.

- Vidite, nije to tako teško. Smišljam vojne strategije i trebam mišljenje na koju stranu je najbolje poslati vojsku da se zadivi povijest.

- Zašto ja? – nisam se mogla predati. – Imate toliko stratega, savjetnika, povjesničara, zapisničara, što ću vam ja. Otkud misao da vam ja mogu pomoći.

- Vaše rasprave o mudracima su došle do mene prije dosta godina. Zadivile su me i poslao sam dvoranina da vas procjeni i ispita vaše domete. Poučavao vas je povijest i ostao zadivljen vašom vještinom raspravljanja, a ponajviše neobičnim načinima zaključivanja, uvijek ste imali alternativne izbore i njihove posljedice.

Odmahivala sam glavom prisjetivši se Chena. Uvijek mi se činilo da je previše oštar i učen da bi si ga roditelji mogli priuštiti.

- Tad ste bili vi tako mladi, ali vaše ideje su obećavale pa sam vam poslao učitelja kaligrafije. Divno ste napredovali. Napredovali ste naočigled u svemu osim u društvenosti. Zato smo vam poslali Seneku. Bila je dovoljno mlada da neiskusno oko ne uoči njezinu buduću ljepotu, ali odbili ste njezino društvo kao nevrijedno.

- Jen – dahnula sam.

- Tako je – kimnuo je zadovoljno – brzo shvaćaš, kao i obično. On je uspio gdje drugi nisu, otvorio te je društvu, bio je dovoljno neobičan, ali kako to biva s izvanrednim ljudima oni često zabrljaju izvanredno. Prestao je slati izvješća gotovo odmah opravdavši se da ne može izdavati svoju novu kuću, to sam razumio, a drugi izvještaji su govorili da obavlja svoju dužnost i da ti razvijaš društvenost

uključujući druge u svoje razgovore. Nažalost završetak odrastanja je pokazao da nećeš postati nimalo gracilnija. To nije bio takav problem, nisam se ja trebao oženiti tobom. Bilo bi dovoljno da se udaš za nekog od ljudi koji pripadaju meni, ali i tome si se oduprla vrlo vješto. Prosci su se vraćali zbunjeni, ali uvjereni da te ne žele.

- Moj cijeli život je bio laž – gorko sam se nasmijala uspomenama.

- Ti nisi bila laž, očuvali smo te cijelu i možda nikad ne bi saznala za opseg truda koji je uložen u tebe. Davala bi mi savjete ne sluteći dok bi pričala sa svakim u koga ne sumnjaš, redovnicom, učiteljem, suprugom, ili slugom, ali Jen je sve to upropastio. Tolike godine truda.

- Što je on učinio? – prošaptala sam. – Ništa nije učinio, baš ništa.

Nasmiješio se još jednom.

- Ništa, a opet ćeš me savjetovati samo zato jer on pjeva tužne pjesme.

- Zašto bi vam vjerovala? Zašto bi vjerovala da ste godine uložili u mene i ako jeste zašto bi vjerovala da je Jen stvaran, da nije sve bila puka laž? Uostalom zašto niste jednostavno pitali da vas savjetujem.

- Jer je prvo što ste rekli učitelju povijesti bilo to da prezirete povijest, careve i ratove, da ljudi ginu i pate nizašto jer se ionako nikad ništa ne mijenja, ne ratom, da znanje donosi budućnost, ne borba.

- To je istina, to je dobar savjet, uložite u znanost.

Odmahnuo je glavom.

- Znanost pamti učenjake, ne careve, ratovi pamte careve. Na pitanje povjerenja, nisam ni očekivao da ćete mi jednostavno pomoći poslije par riječi, pođite sa mnom.

Poveo me je u nosiljku i ponijeli su nas prema palači.

- Znate da ste imalo ljepši bili biste bar treća supruga da minimaliziram vašu moć i povećam potrebu za zaštitom, ovako mi nije problem posjedovati samo vaš um. Nikako ne mogu shvatiti što se dogodilo Jenu.

Nisam mu ništa odgovorila na to. Samo sam gledala obzor koji se ritmično pojavljivao između zlatnih zavjesa koje su se ljuljale u ritmu hoda nosača. Stigli smo do palače i izašli pred pokrajnjim ulazom.

- Očekujem da će prva supruga postati ljubomorna na vas – zastao je s druge strane vrata dok su nam se oči privikavala ne mrak – zar to nije divno, imat ćete vlastitog neprijatelja. Njoj će to dobro doći, previše se uzdigla zbog svog položaja.

- Da ste me pitali rekla bih vam da je ona loš izbor – odgovorila sam trpko više ne mareći za njegovo mišljenje, život i smrt.

- Vidite da vi to znate, govoriti istinu. Sigurno se silno mučite kad si uskratite to zadovoljstvo. Dođite do zaslona i tiho.

Približili smo se izrezbarenom drvenom zidu sa mnoštvom rupica kroz koje je dolazilo svijetlo. Pošto je druga soba bila osvijetljena, a ova mračna, bilo je to savršeno prizorište. Prislonila sam lice uz rupe i promotrila one okupljene u susjednoj sobi. U krugu su sjedili muškarci, jednog po jednog sam prepoznavala, svoje učitelje, prosce, čak i ponekog slugu kako drži pladanj u pozadini. Naposljetku sam ugledala Jena kako stoji tamo stopljen sa zidom. Bio je blijed kao da je sav život isisan iz njega. Ono što sam nekad smatrala njegovom bezizražajnim licem sad mi se činilo kao ekspresivno lice puno emocija.

U prostoriju su unijeli staru kraljicu majku. Njezino naborano lice je bilo razvučeno u trijumfalan osmijeh, a držanje uspravno unatoč nepokretnim nogama. Do nje je ušla prva supruga uspravna, usnica stisnutih u konstantnom procjenjivanju i neodobravanju. Dostojanstveno su se smjestile oko praznog mjesta gdje je nedostajao sam car. Čekali su. Očito su audijencije kod novog cara bile nepredvidljive i nasumične prirode jer su svi u prostoriji bili ukočeni poput kipova, pogleda uprtih u pod i nepokretnih lica.

Car mi se nasmiješio u nastaloj tišini i pokazao da ostanem neprimjetna. Okružio je prostoriju iza drvenih zidova i naposljetku ušao na službena vrata iza carice. Znaju li oni za ovo tajno prizorište, ili je to njegova privatna moć?

Car je dao znak meštru ceremonije i ovaj je najavio pozdravnu pjesmu. Jen je istupio i počeo pjevati. Srce mi je potonulo. Jen je uložio napor da sakrije svoje srce, ali u pjesmi se nije mogao sakriti. Sve je otpjevao točno i prelijepo, ali zrak se napunio tugom kakva je slamala srca. Dvorani, prije puni moći, su poniknuli opterećeni tugom. Jedino je car bio visoko uzdignute glave i smiješio se duboko zadovoljan. Osim njega ni nova carska supruga nije imala sukladan izraz lica. Njezino lice, premda su joj oči gledale u pod, je izražavalo određenu glad. Ona je pila Jenovu pjesmu. Mogla sam shvatiti vrstu ganuća koju je njegov glas izazivao, ali pažnja carice može biti pogubnija od bilo čega drugog. Osobito za cjelovitog muškarca.

Trgnula sam se kad me je po ramenu potapšala velika ruka. Veliki i visok eunuh mi je signalizirao da ga slijedim. Po opuštenosti njegovih obrva sam znala da je bio od onih kojim nisu uzeli smo muškost već i sposobnost govora. Careva osobna zaštita.

Eunuh je naglo otvorio vrata sobe za audijenciju pomaknuo se i ostavio me samu u vratima. Na tren sam bila tako mala, ali onda se moj prirođeni prkos probudio i odlučno sam ušla unutra.

- Ah – razveselio se car naoko iznenađen – napokon i naš zadnji carski ratni savjetnik. Kako dramatičan ulazak, kao da ste carica, ne redovnica.

Bez riječi sam se prostrla po podu i ustala.

- Ostale poznajete poštovana –rekao je nehajno i okružila sam pogledom po prostoriji. Iznenadili su me smiješci koji su se pojavili na tim licima, ponosni, zamišljeni, prora-

čunati. Svi su oni mislili da će moj uspjeh biti i njihov. Jedino se Jen naoko stopio sa zidom i pognuo glavu. Ramena su mu bila obješena, izgledao je poraženo.

- Znači okupio sam vas sve – započeo je car i dignuo ruku, učas je u njoj bio svitak – jer su došle vijesti iz sjevernih plemena. Izbili su neredi između sjevera i zapada. Stigli su nam molbe za pomoć s obje strane, treba razmotriti sukob i odlučiti kojim putem ćemo krenuti.

Carici iza carevih leđa su se upravo krijesile oči od sreće dok je zurila u svitak. Car je odmotao poruku pored karte područja. Nisam je morala ni pogledati da znam cijelu sliku, vjerojatno bolje i od cara. Proučavala sam ne samo prošle sukobe, već i običaje, kulturu plemena koja su graničila s našim mirnim carstvom. Saznala sam sve što sam mogla o trenutnim odnosima vlasti i vrsti ljudi koji su vodili divlja plemena. Ovaj sukob je bio predvidljiv kao kretanje sunca po nebu.

Ostali savjetnici su se nagurali nad karte i poruku i vijećali. Šutjela sam uspravna gledajući ravno u cara koji se smiješio promatrajući savjetnike, mene, čak i Jena pritisnutog uz zid. Jena nisam gledala. Carica je pohlepno čekala odluku, bilo joj je svejedno kakva je, ona je već pobijedila.

Na kraju su se usuglasili i rekli caru da napadne sjever, trebalo je podržati civilizirane zapadnjake da ukrote divlja sjeverna plemena koja su znala smo za pljačku i jahanje.

- Zanimljivo – hladno ih je motrio car i svi su se ukočili pod njegovim pogledom preispitujući u glavi još jednom svoje argumente – što vi kažete prečasna – okrenuo se k meni. Gotovo sam se prezirno nasmijala na cijelu tu šaradu. Sve ih je tu smjestio samo da mene izvuče na čistinu. To mu nije pametan potez.

Položila sam prst na kartu i pokazala na naš protektorijat na južnom dijelu kraljevstva.

- Molim? – namrštio se car – ali oni nisu na stolu kao mogućnost, oni nisu ponuđeni, niti upleteni u spor – car je završio i utihnuo.

Nisam skidala pogled sa carice i zato mi nije promaknuo bijesan izraz na njezinom licu. Tijelo joj se ukočilo i više nije izgledala pobjedonosno.

- Svi van – uzviknuo je car – moram pričati s redovnicom nasamo.

Polako uz ritualne naklone prostorija se ispraznila, čak su se i eunusi povukli.

- Opravdaj se, ili ćete i ti i tvoj dragi umrijeti vrlo bolnom smrću – zarežao je car – upravo si ugrozila moj odnos sa suprugom, zar ne znaš da je to njezina kuća.

- Naravno da znam – nasmiješila sam se – sve znam o njezinoj kući, smrti njezine obitelji i krvne zakletve na osvetu.

- Zakletva nije protiv mene – namrštio se car.

- Ali je protiv sjevernih plemena.

- Oh – obrve su mu poskočile – a vi mislite da su oni iza svega.

- Razmislite malo o zapadu, trgovcima sklonim umjetnosti, otkud im oružje, plaćenici i volja da se bore. Netko ih je kupio, kupili su njihovu vladu da se bore umjesto nekoga.

- Da, svakako – zavalio se car u sjedao – i sam sam to vidio, ali možemo se praviti da to nije tako.

- Mislite li vi da je povijest glupa? – nasmijala sam se prezirno. – Mislite da neće shvatiti, naći prepiske, trag novca. Tražili ste me da vas povijest upamti, ako napadnete sjever pamtit će vas kao ženinu marionetu.

- Ne, to ne – razbjesnio se – a ako napadnemo zapad?

- Gubite vrijeme na ljude bez uvjerenja, naći ćete se između čekića i nakovnja, bolje je uzeti čekić iz ruke za sebe.

- A ako ne učinim ništa zapad će pojesti sjever i imat ćemo veliku miroljubivu trgovačku zajednicu koju ćemo kasnije lako asimilirati u naše carstvo.

- A koja će biti odana južnom protektorijatu jer dijele zajedničku tajnu, a i novac se razmjenjuje.

Car je trljao bradu i razmišljao, napokon se zavalio u naslon zadovoljan.

- Imao sam pravo. Posjeduješ nevjerojatan pregled i razumijevanje. Bit ćeš korisna u budućnosti, ovo je tek početak, malen rat. Skupa ćemo napraviti golemo carstvo.

- A Jen? – nisam bila zadivljena tom budućnošću.

- Što s njim? – namrštio se.

- Hoće li sad biti pušten da ode negdje drugdje?

- Ne, ostat će ovdje da te motivira, uostalom ne mogu pustiti takvu figuru sa svoje ploče, njime bi te svatko mogao upravljati. Bolje da to budem ja.

Gotovo sam se prezirno nasmijala, ali zauzdala sam svoje lice da bude bezizražajno. On stvarno misli da je to dovoljna plaća, da ću raditi za njega samo da bi održala Jena živoga. Da je to dovoljno. Pustiti ga da pjeva tako tužne pjesme dok je okružen vukovima je puno gore od bilo kakve smrti. Zato nisam rekla ništa više. Rekla sam dovoljno da osiguram caru vječnu slavu, samo ne onakvu kakvoj se on nada.

- Supruga će biti razočarana, ali to će biti samo jedan upozoravajući pohod. Dovoljno ih je poginulo od sjeveraca. Bit će dovoljna mala demonstracija sile da ih podsjetimo gdje im je mjesto.

- Ako je to sve – naklonila sam se.

- Tebi etiketa ne znači baš ništa – nasmijao se – imaš sreće da si korisna. Što, trebaš potražiti svog potrčka?

- Zamolila bit prijevoz nazad za samostan – odgovorila sam gledajući u pod. Nitko drugi ne treba saznati da mi

on nešto znači i unutar palače može postati meta ako se to sazna.

- Dobro, zvat ću te kad nam budeš trebala. Dotad moli za uspjeh našeg pohoda.

Naklonila sam se i na izlasku se pobrinula da me svi vide kako odlazim. Potjerala sam eunuha da hoda ispred mene, tako sam uspjela ostaviti sva vrata otvorena tako da oni vani mogu vidjeti cara kako sjedi zamišljen usred sobe.

Dok se nosiljka njihala razmišljala sam i uvijek iznova potvrđivala ka nije bilo drugog načina. Da, bila je to veleizdaja najgoreg karaktera, ali nije bilo drugog puta van. Uostalom da je poživio svi naši životi bi bili pretvoreni u ratne pohode, pustošenja i razaranja. Za njega ništa ne bi bilo dovoljno.

Vijest o carevoj smrti je stigla predvečer. Prostrla sam se u molitvi da sakrijem olakšanje na licu.

Supruga je ubila cara u krevetu. Uputila sam ispriku mudracima, ali znala sam da mi je pred njima srce čisto. Učinila sam što se moralo i ispunila carevu posljednju želju. Povijest neće zaboraviti cara ubijenog u krevetu.

Vrijeme žalovanja je prošlo. Okrunjen je novi car, carski brat. Supruga je smaknuta. Nikakva vojna nije poduzeta. Carev mlađi brat je bio misao čovjek sklon raspravama i učenju. On će nastaviti politiku svog oca. Car nije poslao po mene, sve je bilo mirno.

Kockala sam se sa svemirom i čini se da sam izašla neozlijeđena. Moj mi se novi dom počeo činiti kao utočište o kakvom sam uvijek sanjala, ali tad sam začula tihu melodiju od prozorom pred jutro. Skočila sam na noge i pohitala u vrt. Jen je stajao tamo spreman za put. Izgledao je bolje, nije bio tako blijed, a i oči su mu bile manje tužne.

- Što nisi rekla caru? – pitao me je i znala sam da zna sve. Ipak me je on poznavao bolje od ikoga.

- Nisam mu rekla da se supruga udala za njega samo da pokori sjeverna plemena, da nije imala drugu ambiciju i da bez toga mu neće biti nimalo vjerna. Naprotiv bez toga on postaje njezin krvni neprijatelj koji ju je iskoristio.

Nastala je tišina.

- Čudni su ljudski umori – rekao je napokon tiho – i čudesno je bilo gledati kako ih ti razumiješ.

Pognula sam glavu prihvaćajući oproštaj i osudu. Okrenuo se da ode, ali onda je ipak zastao.

- Car je bio budalo što je mislio da tebe može zauzdati. Ti si mogla njima upravljati kao marionetama. Zašto si prerezala konce tako brzo, zar nisi mogla naći neki drugi put?

- Njegove su ambicije bile u neskladu sa mojima – rekla sam škrto.

- Naravno – nasmiješio se – naravno da me nećeš opteretiti prije puta. Pjevat ću o tebi, ali ne istinu, samo laži.

Nestao je u noći. Pitala sam se kakve će to laži biti. Sigurno će biti lijepe, a ne kao ja ružne. Vratila sam se u sobu znajući da mi ovo mjesto još neko vrijeme neće biti utočište.

Prošlo je dosta vremena prije nego je do mene došla pjesma u kojoj sam prepoznala sebe. Tražila sam od pjevača da je ponavlja nebrojeno puta pokušavajući naći Jenov glas u svemu.

Opisao me je kao heroinu uz bok cara. Izmislio je druge putove kojima sam mogla poći. Bili su veličanstveni i sretni, ali kolikogod sam uživala u njima i dalje sam znala da nije bilo drugog puta jer uz sve te sjajne scene i velika dijela u pozadini je bio tužan pjesnik čija priča nije bila ispričana. Jen naslonjen na zid pojedenih riječi izgubljen u stidu i kajanju. Na ovom putu Jen je putovao slobodan, a njegove pjesme su kružile prostranstvom. U njima sam putovala ja koja nije izdala cara i postala ubojica. To je bilo dovoljno iskupljenje, bar za mene.

Zlatko Majsec[54]

Sedam priča

Turopoljski Dosjei X

Jedne kišne noći u mjesecu studenom, godine gospodnje 2013., vozač Zetovog autobusa, na liniji Kravarsko - Velika Gorica, svjedočio je vrlo neobičnom događaju. Proživljeno iskustvo bilo je toliko traumatično da je bio prisiljen potražiti stručnu pomoć. U mjesecima što su slijedili jelovnik mu se većinski svodio na šarene tabletice, prepisane od nekog tipa u bijelim klompama…

…Na šumskom dijelu svoje uobičajene vozne rute, u retrovizoru je ugledao nešto što (si) nije mogao racionalno objasniti. Trudio se ostati fokusiran na cestu ispred sebe, no čudovišni je prizor imao neodoljivu privlačnost. Prilika koja se doimala poput divovskog željeznog čovjeka u stopu je pratila autobus koji se kretao brzinom od oko 80 km/h. Oči sablasnog pratioca isijavale su prodornim crvenim svjetlom koje je u tami šume djelovalo prilično dijabolički. Jato gavrana sinkronizirano je zaklepetalo crnim krilima i vinulo se u ledenu visinu. Njihovo zlokobno graktanje čulo se unatoč glasnom brujanju motora. U tamnim je šumskim krošnjama srebrna gnijezda svijao puni mjesec.

Vozačeve ruke tako su se snažno tresle da je volan jedva držao pod kontrolom. Pokušavao je samog sebe uvjeriti da halucinira od neispavanosti, no svaki bi ga ponovni pogled u retrovizor od toga razuvjerio. Nepoznata prilika usporavala je i ubrzavala trk, proporcionalno brzini autobusa. Tri djevojke, još nesvjesne zagonetnog pratioca, ustale su i ne baš ljubaznim rječnikom popratile vozačevo nezaustavljanje na jednoj od stanica. ,,Ne mogu ih tu ostaviti na milost i nemilost željeznom stvoru. Bolje da se na mene ljute nego da im se nešto mnogo strašnije dogodi ovdje usred mračne šume", mislio je u sebi vozač. Biće iz Turopoljskih Dosjea X naglo je ubrzalo i u par sekundi već se kretalo paralelno uz autobus. Kad su ga ugledale, djevojke su zanijemjele od šoka. Jedna od njih pala je u nesvijest od užasa.

,,Va – va – va ni je nešto.", najpribranija među njima mucajući se obratila vozaču.

,,Znam dušo, znam, zato vam i nisam htio stati na onoj stanici", odgovorio joj je vozač, trudeći se mirnim tonom glasa prikriti pred putnicom da se i sam panično boji.

,,Š – š - što ćemo sad?", sva prestravljena priupitala je djevojka.

,,Ne znam, mislim da je najbolje da nastavim voziti. Najgore bi bilo da sad stanemo. Tko zna kakve namjere ima taj prokletnik." Odjek izgovorenih riječi činio je podnošljivijim horor kojem su upravo bili izloženi. Odjednom, začuju snažne udarce o jedno prozorsko staklo. Bum! Bum! Bum! Pa opet Bum! Bum! Bum! – dvaput po tri udarca u pravilnim vremenskim intervalima.

,,Pa on, on kuca!?", zgroženo će djevojka.

,,Je i kaj sad, da mu otvorim i pozovem ga na kavu?!", dreknu vozač - i sam zatečen svojom neumjesnom reakcijom. Nije se nimalo želio sprdati sa situacijom i istresati se na putnici, ali je baš tako ispalo. Djevojka je briznula u histerični plač.

,,Možda ´oće vatre", pridiže se sa zadnjeg sjedišta neki pijanac kojem je ovo već bio tko zna koji krug vožnje. ,,Pogleč mu oči, taj je već dobrano napušen. Sigurno je upaljača zgubil negdje u šumi."

,,Tlšina!", zdere se vozač. ,,Umuknite svi i pustite me da vozim!"

Za vrijeme njihove žučne prepirke željezni je stvor pretekao autobus i, kao da mu je dojadio prijašnji stil, stao trčati unatraške, tik ispred vozačeve šoferšajbe. Kad je pogled s pijanca vratio nazad na cestu, vozač je u sekundi bio u predinfarktnom stanju. Ledena kuglica znoja polako mu je klizila niz kičmu. ,,To je to Mirkec. Kaj si doživil, doživil si. Ni bilo loše, ni bilo

54 Zlatko Majsec je mladi velikogorički pisac i glazbenik, objavljuje neobične zapise na portalu Kronike Velike Gorice. Perspektiva iz koje piše je ono što te zapise čini začudnim: pripovjedač preuzima ulogu promatrača i komentatora grada u kojem živi. (*Darija Žilić*)

ni dobro, al dalje ne bu išlo!" Neljudsko lice bez ikakve je emocije zurilo u njega s nepuna dva metra udaljenosti. Kao da se predatorski poigravalo svojim plijenom prije no što ga zgrabi i proždere. U nemoći da napravi išta drugo Mirkec je dvaput mahnuo zglobom desne ruke vičući: „Iš! Iš!" Valjda iziritiran što ga se tretira poput kakve mačkice, crvenooki monstrum oglasio se robotiziranom verzijom lavljeg urlika.

Pijanac je na to žustro reagirao: „Pregazi ga Mirkec! Pokaži đubretu kaj moremo mi Zemljani, vrag mu mater vanzemaljsku! Daj mi da preuzmem komande!" Čim je ustao sa svojeg sjedišta naglo ga je zanijelo u desno, u skladu s njegovim političkim uvjerenjima. Bez ikakve kontrole nad svojim tijelom obrušio se prema stražnjim vratima autobusa. Tresnuo je u njih nosom prošaranim popucalim kapilarama i brzinski otklizao glavom prema dolje, ostavši zaglavljen u podnožju stepenica. U bespomoćnom pokušaju da ustane iz zamke u koju je upao, tankim nožicama lamatao je po zraku poput zgaženog žohara.

„Kak to skrećef kletenu!", dubokim je glasom profrfljao dok mu je u sljepoočnicama tutnjalo od krvi koja se munjevito slijevala u tintaru.

„Šta kak skrećem glupane!? Pa na ravnom smo!", branio se vozač.

„Je, a zakej mi je onda glava tam di drugi noge mećeju?", nije se dala pijandura.

Zato kaj si skroz ubijen, idiote pijani!, vozač je već opasno ludio.

A jel? Gdo? Gdo je atentata na mene vršil? Dofedi mi ga da ga pfebijem!, pleteći jezikom dobacivao je cuger iz svog pomalo bestežinskog stanja.

„Pih! Taj ne može preuzeti komandu ni nad svojom ravnotežom, a kamoli nad autobusom kojeg juri trkački nadarena spodoba iz dalekog svemira", motalo se vozaču kroz glavu dok je smišljao kako da spasi sebe i malobrojne noćne putnike.

Možda i pomalo iz ljubomore što pijanduru povezujem sa bestežinskim stanjem, stvorenje je odjednom odskočilo tako jako da je i gravitacija digla ruke od njega. Negdje na 3000 metara visine udarilo je u kljun jednog Mađarskog aviona i šutke odletjelo za Singapur. Za njegovu daljnju sudbinu iz nepouzdanog izvora neslužbeno doznajem kako ga je na sletnoj stazi Singapurske zračne luke, jurećim Tamićem pregazila skupina neustrašivih mladih Roma, koji su, njušeći priliku za dobru zaradu, raskomadanog vanzemaljca potom prodali u staro željezo. Znam da vam ovo zvuči malo nategnuto i politički nekorektno, ali morao sam nekako spasiti svoje junake koji su mi, moram priznati, za vrijeme pisanja ovog izvještaja pomalo prirasli srcu. Ne mislite valjda da bi se pijandura i Mirkec nečemu boljem domislili? Ipak je ovo priča o istinitom događaju koji se nikada nije dogodio.

Hm, no je li baš tome tako?...

Piromanova pobjeda

…„Časni sude, mom klijentu nije dobro dok promatra šumu koja ne gori", obraća se sucu odvjetnik piromana optuženog za podmetanje požara na jednom hrvatskom otoku.

„Hm, hm, kako to mislite - nije mu dobro?", nervozno priupita sudac.

„Steže ga u prsima kad ugleda šumu nezahvaćenu vatrom. On zapravo nema želju paliti visoko raslinje, samo ga ne može podnijeti nezapaljenog. Obuzme ga tahikardija i jako preznojavanje, katkad čak i od same pomisli na drveće koje ne guta plamen. Toliko se znoji da bi mogao gasiti manje požare."

Optuženi piroman nato se prvi put oglasi: „E da sam to znao, ni kap znoja ne bi prolio dok sam potpaljivao."

„Šuti budalo, sudac će misliti da se sprdaš s njim", diskretnim šaptom na njega zareži odvjetnik.

„Pa ti si prvi počeo sa forom o znoju, kretenu odvjetnički!", uzvrati mu piroman, ne mareći previše za volumen svog glasa.

„Ma to je drugo." pomirljivo će odvjetnik. „Poznajem dobro ovog suca. Pred mirovinom je. Puna mu je kapa ovog posla i sklon je izricanju blažih kazni kad ga se tijekom suđenja malko nasmijava".

„Molim uvaženi sud za dopuštenje da se branim sam.", obrati se piroman mjerodavnom arbitru.

„S kojim to razlogom zahtijevate?", rutinirano priupita sudac.

„Nisam zadovoljan svojim odvjetnikom. Uvjeren je u svoju stručnu superiornost, ali svojim istupima samo još više

kompromitira moj već ionako nezavidan položaj".

U poroti se sa svojeg mjesta demonstrativno podiže plećati Dalmatinac uz povik prema okrivljenom: ,,Ajde Neron ne seri! Sidi dole i mući!"

U poroti počne komešanje. Iznenadni muževni istup kolege ostavlja snažan dojam na jednu porotnicu. Prigušenim kašljem pokušava izbaciti netom nastalu grudicu sline u grlu, rukom prolazi kroz kosu i ravna nabore na suknji.

,,Vaša zadnja rečenica ide i vas, uvaženi porotniče.", mirno dometnu sudac muževnom kolegi, ne dopuštajući daljnje rasplamsavanje već započetog žamora. Macho porotnik se, uz mrštenje, prekriženih ruku zavali nazad u stolac. Bijesno se nagne prema dlakavom uhu jednog kolege i u njega šapne kako mu se pravni sustav ove države gadi.

,,Što se tiče zahtjeva optuženog da se brani sam, uvažava se", nadometne sudac.

Lice odvjetnika poprimilo je boju zida koji se nalazio iza njega. Stao se tresti i uz golemu muku svladavati potrebu da suca pošalje u tri... ma šta u tri... najmanje u četiri. Ipak, šutke je skupio svoje papire sa stola, pospremio ih u crnu aktovku, prezirnim pogledom ošinuo svog klijenta i spuštene glave napustio poprište sudske bitke.

Sudac se, skidajući naočale, obrati optuženiku: ,,Nemojte si umišljati da ste ovim potezom profitirali."

Ohrabren ovim sučevim komentarom muževni porotnik opet se nije mogao suzdržati: ,,Sljedeće što ćeš u životu zapaliti bijedniče, biti će srce nabildanog ćelavca s kojim ćeš dijeliti zatvorsku ćeliju."

,,Gledaš previše filmova, seronjo!", kontrira mu piroman.

,,Prokletniče!, dere se porotnik. ,,Ugrozija si ljudske živote, životinje pretvorio u beskućnike, sjeba tisuće hektara šume i zauvik nam iz kraja otjerao turiste! Osobno ću se pobrinut da te u ćeliju smjeste s nekim ko će ti ga rado smjestit!"

,,Mir u sudnici! Porotniče imate opomenu pred isključenje!, zaurla i sudac.

,,Je.ate ovo je ka u školi" ,,Šta će mi i stari morat doć na roditeljski kod vas, a? mangupski priupita porotnik.

Dok sudac zaštitarima daje nalog da muževnom lajavcu upriliče nemuževni ispraćaj iz sudnice, očarana porotnica svom kolegi- junaku u znojni dlan gura papirić sa svojim brojem mobitela. Koji trenutak kasnije sjetila se da je udana. To još više zapečati njeno uzbuđenje čitavom situacijom.

… *prije izricanja konačne presude optuženik je u svoju obranu ponudio svoj završni iskaz:*

,,Poštovani sude, proglasite me nevinim i pred svima se svojom krvlju zaklinjem da ću umjesto šuma odsada spaljivati isključivo samo strane banke u Hrvatskoj. Dajte mi priliku da na koristan način vratim svoj dug društvu. Potpale ću vršiti isključivo noću kako bi se izbjegle ljudske žrtve. (tu zausti da nastavi s izlaganjem, ali službena procedura je nalagala prekid završnog iskaza optuženog ukoliko se u njemu kriminalne radnje spominju u pozitivnom kontekstu)

Po izlasku iz sudnice, sudac se svojim sivim pasatom uobičajeno odvezao do obližnje pivnice. Odložio je sako i sjeo za svoj najdraži stol. Pripalivši cigaretu sjetio se svojeg kredita u švicarskim francima. Bacio je pogled prvo lijevo, pa desno, ne bi li se uvjerio da ga nitko ne može čuti. Ne mareći previše za volumen svoga glasa ispalio je: ,,Jebote, pa nije ovaj ni tak lud!"

Ribičke priče

Večer je bila ljubičasta, baš kao i podljev ispod lijevog Perinog oka, zarađen u sinoćnjoj tučnjavi u lokalnom Irish pubu. Sjedio je za šankom do svojeg prijatelja Ivana. ,,Jučer sam ti opet sreo bivšu s onim novim likom, mesarom", izletilo je Ivanu. Perin bijes je proključao. ,,Kak mi to možeš govorit, pičko?!!!", zaurlao je i nasrnuo na prijatelja poput razjarenog bika. Nakon što ih je stasiti gazda razdvojio iz bojnog klinča, više od oka i prstiju kojima je nespretno ošinuo Ivanovu jagodičnu kost, Peru su pekle slike nepoznatog mesara koji ljubaka njegovu friško bivšu curu. Dok je gazdi obećavao da će mu platiti za polomljeni visoki stolac, Ivan mu je sleđa sasuo u zatiljak: ,,Ti fakat nisi normalan! Neću više s tobom pričat, idiote!" Potom je demonstrativno izašao iz puba i snažno zalupio vratima. Putem kući flešnulo ga je da se s Perom, prije no što su se potukli, dogovorio sutra otići u ribičiju. Potrebu da ga i dalje mrzi polako je nadjačavala želja da sutra zajednički provjere jesu li ribe pri apetitu. Nazvao je Peru kroz pola sata i rekao mu da se više ne ljuti na njega, da ga razumije: ,,Sve ok stari, kužim kak se osjećaš i da nije bilo niš osobno, treba to izbacit iz sebe…"

….,,Znaš da ne mogu podnijet pomisao da je itko dira, pa makar to bio i ginekolog kod kojeg je otišla obaviti papa test", Pero je prigušenim tonom saopćio Ivanu. Bili su se taman utaborili na jednom prilično zabačenom mjestu uz rijeku. Izgledalo je poput mjesta na koje ljudska noga još nije kročila, barem ne u novijoj ljudskoj povijesti. Namjeravali su čitavu noć provesti u ribičiji.

Ali vi niste u vezi već dva mjeseca, nemaš više pravo biti lud zbog toga", Ivan mu je odmjerenim tonom objašnjavao.

,,Znam, al' to ništa ne mijenja na stvari. I dalje me to užasno smeta. By the way, kad si mi rekao ono u pubu, djelovalo je kao da se hraniš mojim bolom, kao da se naslađuješ", rekao je Pero i umetnuo bolu na udicu. Ivan ga je bez riječi slušao, zabijajući stalke za ribičke štapove u vlažnu zemlju.

,,Znaš kaj je najgore?", Pero je nastavio. Uopće me toliko ne smeta to što je zaljubljena u nekog drugog. Ne smeta mi toliko ni to što se uopće više ne viđamo".

,,Pa kaj te onda muči?", upita ga Ivan.

,,Ne mogu podnijet pomisao na tuđi pimpek u njoj". Kuiš, proganja me slika kak se ševi s tim tipom i to me iznutra tolko razdire…. ma ko sto sotonskih noževa! Gušim se i zavijam ko ranjeni vuk".

,,Gušiš se i zavijaš? U isto vrijeme? Kaj ne bi bilo bolje da štediš dah ak se već gušiš?", potkuri ga malo Ivan. Pero bi mu inače kontrirao, ali je bio u prevelikom deliriju da bi se osvrtao na Ivanovu provokaciju. Možda ju čak nije ni čuo od grmljavine koja mu je odzvanjala između ušiju.

,,Imam osjećaj da ću poludjeti. Ne mogu to više podnijeti. Volio bi ih vidjeti zajedno negdje vani i da mi taj njen frajer nešto krivo kaže pa da imam pravednički razlog da ga nabijem. Maštam kak ubijam boga u njemu i to pred njom. Pa da ona vidi k`o je od nas dvojice alfa mužjak i da misli na mene kad poslije legne s njim i s njegovom mesarskom kobasicom.

,,Možda se uopće ne ševe", odgovori mu Ivan.

,,Je ziher, navečer igraju Monopoly, daj me nemoj jebat!", Pero mu nervozno odvrati. Uostalom lik je mesar, sigurno vješto barata s njenim mesom, papak!"

,,Daj se ne deri, preplašit ćeš ribe", šaptom ga upozori Ivan.

,,Ma briga me za ribu, doš'o sam tu odmorit živce i ne razmišljat o njoj", Pero mu kontrira, ali ipak malo stišanim tonom.

,,I super ti ide", ironično će Ivan i dodaje: ,,Kaj se tiče onog da uživam dok patiš, to uopće nije istina. Samo mislim da ne možeš ostatak života provesti zavaravajući samog sebe da ona nema nekog novog. Moraš to početi prihvaćati. Što prije to bolje. Još su i stari Grci znali da se samo suočavanjem s vlastitom mukom postiže katarza".

,,Ka'e to katarza?", pitanjem ga prekida Pero.

,,Pročišćenje, oslobođenje od tereta koji tišti dušu. Grci su to činili putem umjetnosti, ali može se to i ovako, otvaranjem pred osobom od povjerenja", važno će Ivan.

,,Da, al kaj ak' je ona bila ta – baš za mene stvorena, ako sam sve upropastio onda kad sam je prevario? Već mjesecima izlazim skoro svaki dan i samo pijem ko smuk. Zdebljo sam se ko svinja, a ne osjećam se ništa bolje. Emotivno me uništila za sve druge žene. Za ostatak ženskog svijeta ne osjećam ni tisućinku onog što još uvijek osjećam prema njoj", rekao je Pero dok mu se jedna izdajnička suza kotrljala niz lice.

,,Pa nema u tome ništa loše, odmori malo od ljubavi. Ljubav je lijepa, ali i troši čovjeka. Uostalom, kaj je s onom malom plavom s kojom si izašao iz Dobrog Dana prekjučer?", Ivan pokušava oživjeti prijatelja.

,,Ma niš, kaj bi bilo. Ko u nekom trash filmu, izmaknula se u stranu kad sam je na ulici pokušao poljubiti. Zatvorenih očiju skoro sam zažvalio stup na koji je bila naslonjena. Iznad je bio znak STOP".

,,Vrlo znakovito – s obzirom na njenu reakciju, prekine ga Ivan i omakne mu se kratki, hrapavi podsmijeh koji je svim silama pokušao zadržati u sebi. Pero ga je pogledao: ,,Fakat. Hahahaha!", zaorilo se čitavom riječnom dolinom.

,,Drugi je put moraš pokušati poljubiti kad bude naslonjena na semafor na kojem gori zeleno svjetlo", jedva je izgovorio Ivan kroz riječi isprekidane smijehom. Mjesečina je utiskivala srebrne brazde po leđima crne vode. Krošnje drveća ogledavale su se u vodenom zrcalu. Perin duh naplavljen ljubavnom patnjom otpuštao je balast. Razmišljao je u sebi: *„Moram proći ovo što sada prolazim. Koliko god htio biti blaženo ravnodušan, ne ide to preko noći"*. Kao da se sva silina bola od maločas transformirala u neku neobičnu zadovoljštinu, u osjećaj da je sve baš onako kako i treba biti. Da sve što mu se događa, koliko god se loše činilo, skriva u sebi neko buduće dobro, dobro koje u ovom trenutku on još ne može naslutiti. Dok su im udice tonule u hladnu mračnu vodu, dva prijatelja su uranjala u tišinu prostranstva. Svježina noćnog zraka punila je Perine nosnice obećavajućim mirisom budućnosti. Sve je tiša bila noć, sve je tiše bilo i u njemu…

Štefekova kći želi glumit u porniću

,,Ubil bum se! Ja bum se ubil, majke mi mile! Dost mi je svega!'', jednog je ranog jutra sa strujnog stupa glasno zapomagao Štefek - mjesni električar iz Cugovca Treznog – sela kojem čak ni ime nema puno veze s pameću. ,,Pun mi je kurac ovog mog glupog života! Ništa tu ne valja! Kćer mi je premlada i prenapaljena – najgora kombinacija! Ljudi su zli i idioti -najgora kombinacija! Žena bi mi svaki dan štela, a meni se ne da – najgora kombinacija. Loto je 7 od 39 - najgora kombinacija.''

,,A kaj se dereš Štefek, familiju mi budiš i petlu posel kradeš!'', javlja se s obližnjeg prozora Joža, mesar specijaliziran za pernate vragove - kako u selu vole zvati sve domaće živine prekrivene perjem.

,,Nabijem i tebe i familiju, stoko jedna prevarantska!'', ne da se smesti poludjeli električar. ,,Gledal sam sad film na televeziji. Pa jel ti znaš da na ovom svetu dragih i dobrih ljudi ima, toplih i čednih - kaj ti ne budu prvom prilikom noža u leđa zabili?''

,,Je Štefek, to ti je film.'', promuklo će mesar Joža.

,,Je, znam da je film, al zakaj tak u životu ne bi iste mogle biti?'', zamišljeno odvrati Štefek.

,,Je kajaznam. To ti je tak. Život je težak. Čovek se bori dok more i onda umre. Kaj moreš? Svima nam je tak'', rezignirano će Joža, u nadi da će pretjeranom patetikom malo primiriti Štefeka.

,,Još sam ja život i podnosil dok je bil težak, al sad je pak nemogući postal! Jel me čuješ, ne-mo-gu-ći! Nemrem to više podnositi, đavoli me prljavi iznutra svakog dana koljeju. Prascima je za kolinje lepše neg meni. Tak su mi na pluća demoni prokleti seli da ni disati nemrem!'', reče nesretni električar kojem unutrašnji demoni izazivaju astmu''.

,,Je, a kaje bile Štefek?'', priupita ga Joža.

,,Lomim se, čitav se život lomim od posela, kroz mene je već tolko struje prešlo da sam celoga Nevjorka mogel posvetliti za noć! I kaj dobijam nazaj? Kćer mi oće proste filmove snimati u Mađarskoj! Ubil bum se, kad ti velim da bum se ubil, ne bi li se ubil! Joj da mi je pištolja kakvog iskamčiti da si muke prikratim!'', po šavovima lagano puca ubogi Štefek.

,,Ma kaj to veliš Štefek, kakve proste filmove?'' , znatiželjan je Joža.

,,Porniće, znaš kaj su pornići?! Smo ih gledali kod tebe kad ti je Božena s decom kumi otišla, ne? Mala veli da tu nema perspektive za nju, da oće malo sveta videti, kupiti si koju krpicu. Al' ja to ne bum tolereral – ubil bum i sebe i nju, – sam' moram paziti da onda prvo nju. Ne bu mi je tam neki stranci ´skorištavali. Vrag te pitaj kaje to, još bu u belom roblju siroče svršila.''

,,Svršila bu, to je sigurno'', neoprezno izleti Joži. ,,Čuj Štefek, ak je mala vešta u tim stvarima, a zakaj ne bi probala?''

,,Kaj?! Kaj si to rekel?! Moja mala vešta? Jel ti to mene provoceraš?! Sad bum sa stupa sišel i tu te pridavil kak piceka nad kojim genocida vršiš!'' Štefeku slina kroz usta ko fontana štrca.

,,Naj, naj, kaj se odma srdiš'', Joža će pomirljivo dok napušta kućni prag i kreće prema stupu. Nastavlja: ,,Pa deca su ti danas napredna. Sve im je dostupne prek te vražje mreže. Vide te stvari puno prej neg kaj ih počnu delati. Ak se ona tomu veseli, ha čuj – ja te pitam, a zakaj ne? Morti ak napravi ime vu tem biznisu bu si nekej zaradila pak bu i tateku lakše.'', važno zaključuje.

,,Samo prek mene mrtva! Da mi neki tam Mađari navlačiju malu. Infarkt bu me, infarkt bu me! I još pazi, đubrad već ima i scenarija, imaju i ime za film– neko komedijaško ime.''

,,Koje?'', priupita Joža.

,,Hello Kitty'', kroz jecaj odgovori Štefek.

,,I joj, pa kaj nije to ona marka za dečju robu, sad pak niš ne razmem – kaje to? Pedofilski pornić?'', u nevjerici će Joža.

,,Ma ne, konju! Ova druga riječ kad se izgovori na naškom znači neš druge, ne?'', koluta očima Štefek.

,,Pa kak to Mađari uopće znaju?, vrag im jezika neandertalskoga dal!'', čudi se Joža.

,,Zna đubrad zna, za hrvatsko crno tržište bi ga distribuerali – neki dip net ti to zovu. Al' sve je to dip šit koji ja ne bum dozvolil! Ne bu se moja mala kurvala za pare, a ne!'', odlučan je Štefek.

,,Je, al kaj bu, frizerki u gradu ima kolko oćeš, tu kod nas posela nema, kaj bu jadna? - Si je krivu struku priskrbila. Očajno je dete već, velki je to stres'', Joža će sažalno, gledajući u pod.

,,Ne mora zato prodavati svoje telo kak da je salama'', bez razmišljanja mu odbrusi Štefek.

,,Je, a mlada je i zgodna. Kad bu ak ne bu sad zaradila malo za život. Ima sve potrebne adute – meke stvari brzo pretvara u

krute"…, „Ups jebate, kaj mi je to stvarno naglas prek usne prešlo??", u panici pomisli Joža kojeg su vlastite riječi iznenadile.

Štefeka su Jožine riječi stresle jače od svake struje koja ga je dohvatila u životu. Noga mu se skliznula sa željezne prečke i u tren oka uputio se skamenjenom Joži ravno na glavu.

(Nije im se, nasreću, ništa strašno dogodilo. Štefek je malo naravnao leđne diskove, a Joža je nekih sat vremena gledao zvijezde premda je friško bila svanula zora)

Došavši kući Štefek je imao što za čuti. Kroz poluodškrinuta vrata kćerine sobe čuli su se glasni isprekidani uzdasi. Nije mogao vjerovati. Već je počelo. Ti besramnici već treniraju za film. I to u njegovoj obiteljskoj kući! Tiho baš, na prstima, otišao je do ladice s beštekom i izvukao najveći kuhinjski nož. Odlučio ih je sve povesti na preuranjeni posjet svevišnjem. Potpuno sluđen, s podignutim nožem u ruci sjurio se prema kćerinoj sobi, spreman da potamani sve što se kreće. Uz Tarzanov poklič proletio je kroz vrata: „Aaa-aaa-aaaa!!!"…

… Ni u snu nije mogao zamisliti prizor koji ga je tamo dočekao. Nasuprot kćeri, s nekom perverznom maskom na licu, sjedila je njena prijateljica i lemilicom joj palila kurje oko na palcu lijeve noge.

„Tata, kaj delaš tu!?", sva zabezeknuta vrisnula je kćer.

Štefek (zamuckujući): „ J -ja sssem mmmislil da ti sni-snimaš…"

Prijateljica (jedina hladnije glave) skida masku s lica i obraća se Štefeku: „Kaj da snima? Nastavak Psiha? Mislim, Vi mi s tim nožem zgledate kak iz te legendarne scene pod tušem."

„Psiho, da, baš psiho"… puknutim, poluplačnim tonom procijedi Štefek, okrene se i pognutih ramena izađe na svježi seoski zrak. Nije mu se nikako sviđalo što se počeo miriti sa situacijom…

Sljedeća postaja je – groblje

„Sljedeća postaja je - groblje" – putnike je „optimistično" obavijestio ženski glas iz ZET-ovog aparata na liniji 268. Sva je sreća što je zimska služba besprijekorno obavila svoj posao na tom dijelu vozne rute. Uzmimo, onako hipotetski, da je kojim slučajem na cesti vladala gadna poledica. Nakon što bi čuli tu rečenicu, umjesto dremuckanja u jutarnjem polusnu, putnici bi sa strepnjom čekali vidjeti hoće li se groblja uopće domoći živi. Vozač bi se, onak iz fore, psihopatski okrenuo prema njima i nakon par brzih podizanja obrva zapjevao „I'm on a highway to hell!" Ekipa iz obližnjeg privatnog pogrebnog poduzeća kroz zamagljene bi prozore promatrala kako spora linija poput poludjele zmije uvija po cesti i nakon izvedenog trostrukog aksla odlazi u ledeni pakao. U njima bi se miješali zaprepaštenost jezivim prizorom - jer su ipak samo ljudi i zadovoljstvo zbog izgledne poslovne prilike - jer su ipak samo profesionalci. Još je i Laki iz legendarne srpske komedije „Maratonci trče počasni krug" zaključio kako je „samo smrt siguran posao". Neki su i umrli od smijeha prilikom gledanja tog filma, potvrdivši tim činom spomenutu tvrdnju.

Vjerojatno ste u nekom svojem intimnom trenutku zamišljali vlastiti sprovod i bojažljivo se pitali bi li na njega došli svi oni za koje se potajno nadate da bi. Zamišljate ih tužne i shrvane zbog nenadoknadivog gubitka nastalog vašim odlaskom na drugi svijet. Svima im je na duši izbušena rupa koju ništa više ne može pokrpati. Većinom smo takvi, ne možemo podnijeti pomisao da je nama bitnim ljudima baš nekako ravno postojimo li mi ili ne. Negdje duboko u sebi, nosimo tajnu želju da svijet nakon našeg odlaska stane, da Zemlja prestane s vrtnjom i Sunce odustane od nje. Naprosto teško prihvaćamo mogućnost da svijet može dalje nastaviti i bez nas. Sebično, ali iskreno. Posebno dok smo još mladi i puni života – smrt se doima poput neke bolesti protiv koje smo cijepljeni, na koju smo vječno imuni i koja se događa nekom drugom. Zrelijem dobu prihvaćanje vlastite prolaznosti nešto lakše pada.

Na neki način smo u pravu kad mislimo da će naš svijet stati kad umremo. Vanjski, koji postoji i sam po sebi - dakako neće, ali cijeli taj naš privatni svijet u svoj svojoj složenosti i bogatstvu zapravo i ne postoji bez nas samih. Smrću svakog čovjeka nestaje jedan čitavi svemir, sasvim unikatan i neponovljiv. Koliko ljudi, toliko i različitih doživljaja iste situacije kojoj su izloženi. Evo npr. uzmimo tu vražju rečenicu „Slijedeća postaja je groblje", koju dotični aparat repetitivno izgovara na uvijek istom djeliću puta. Neki je putnici uopće nisu doživjeli. Neki sasvim čudan i sumnjiv građanin (pardon - građevina) upravo ju koristi kao materijal za svoj novi tekst. Nekoga živcira što je prisiljen svakodnevno slušati tu nepodnošljivu banalnost. Nekome tko se vraćao iz noćne smjene i napola spavao poslužila je kao budilica i podsjetnik da na slijedećoj stanici mora izaći van i u neonski plavu zoru odšetati kući.

Nekom starijem gospodinu koji se iz blagdanske posjete svojim dalekim rođacima vraćao u selo pokraj Čitluka, ova je rečenica zazvučala popriilično zlokobno. Djedica se još nikada nije vozio u autobusu koji govori i oblio ga je hladan znoj jer je bio uvjeren da mu se na izravnoj liniji obratila gospođa smrt. Čovjek je teški srčani bolesnik i ta je rečenica iz aparata ispala skoro pa proročanska. Nakon što je, obliven hladnim znojem, na jedvite jade živ prošao tu prokletu postaju groblje, do glavnog se kolodvora svim svecima zahvaljivao što je sve bio samo lažni alarm. Vidite kako su stvari relativne. Nekim bolesnicima, da ne dođu u životnu opasnost, treba na vrijeme isključiti aparate. Aj živjeli…

Avantura svakodnevnice

Sjeo sam u kvartovski kafić i naručio kavu s toplim mlijekom. Mjesto je bilo dupkom puno. Žamor ljudi miješao se s muzikom sa radija. Nisam se uopće trudio razumjeti o čemu se za stolovima priča. Samo sam slušao kako glasovi razigrano titraju u smirujućoj harmoniji. Nakon tri napreskokce pročitane kolumne naših poznatih pisaca, odložio sam novine. Bilo mi je dosta buljenja i konzumiranja bilo kakvog sadržaja, novinskog, internetskog ili bilo kojeg drugog koji postoji zahvaljujući tehnologiji. Podigao sam glavu i bacio pogled kroz bistra stakla kafića. Kao da me nagrađuju za taj potez, dvije breze su senzualno zaplesale u divljem ritmu vjetra. Lijevo-desno hipnotički su uvijale svoja vitka razgranana tijela. U sekundi me preplavio osjećaj stapanja s vanjskim svijetom koji kao da mi je želio poručiti da se, doživljen na ovaj način, nikad i nije nalazio izvan mene. Začudnom brzinom resetirao sam svoj maloprijašnji sustav i nekim drukčijim očima pogledao grad. Novom antenom primao sam stare signale.

Sa znatiželjom sam promatrao prolaznike. Plavokoso djetešce pokušavalo se iza omanjeg grma sakriti od svoje majke. Prihvativši igru majka se pravila da ga ne vidi. Kroz par sekundi dijete je svoj položaj odalo nezadrživim smijanjem. Par metara iza, držeći se za ruke, jedan je sredovječni bračni par polako krstario pločnikom. Toplo su se međusobno pogledavali.

Još do maloprije svi ti previše puta viđeni ljudski pokreti i geste činili su me ravnodušnim, a poneki me čak i zamarali. Na tortu svakodnevnice odjednom je nanijeta zvučna glazura od fanfara koje su u mojoj glavi tako silno tutnjale da sam bio gotovo siguran da ih svi prisutni čuju. Novootkrivenim čarobnim štapićem prolaznike sam pretvarao u bića koja samim svojim postojanjem pravdaju i svetkuju vrijeme i prostor koji su im dani. Njihova je pojava iz sumorno repetitivne prešla u svečanu, uzvišenu, vrijednu cjeloživotnog slavlja. Svijest o prolaznosti ustostručila je ljepotu uobičajenih prizora koje redovno uzimam zdravo za gotovo. Iznenadnom promjenom perspektive kao da sam vraćao dug svim tim dijelovima života koje inače ne zamjećujem dovoljno ili, još gore, ne smatram dostojnima pažnje.

Iz ugodnog sanjarenja prenula me jedna poznanica, protrčavši tim majušnim odsječkom grada u kojeg sam, sav u zanosu, zurio. U zadnje me vrijeme ona iritira svojim umišljenim držanjem. Čak me više i ne pozdravlja kad se sretnemo na ulici. Uvijek namjerno zurim u nju hvatajući joj pogled, ali ona samo prođe pored mene kao da sam zrak. Lišen potrebe da je zbog toga opet osuđujem pokušao sam sebe zamisliti u njenim životnim okolnostima. U trenu sam došao do gorke spoznaje da bih na njenom mjestu vjerojatno postao znatno gori od nje. Previše je ponosna da bi priznala kakvo joj je teško breme sudbina namijenila pa je, u pokušaju da prikrije stvarno stanje stvari, postala tašta preko svake mjere. Očito joj je puno draže u prvi plan staviti svoju bahatost nego činjenicu da je nezaposlena samohrana majka primorana prodavati svoje tijelo da prehrani dvoje male djece. Sve u vezi nje što dosad nisam organski mogao smisliti najednom me izuzetno dirnulo. Njeno možda i posljednje dostojanstvo leži u vještom sakrivanju vlastite nesreće. Ljudi tome katkad pribjegavaju, žudeći za bilo kakvim utočištem. Sve dok ne osjete da su spremni zarezati ranu i istisnuti nataloženi gnoj.

Ono neizgovoreno znatno je važnije i zanimljivije od onog izgovorenog. Treba zaviriti ispod riječi da bi se pronašlo njihovo pravo značenje. Treba osluškivati ton. On je često znatno rječitiji od samog sadržaja koji se iznosi. Konobar u kafiću je moj susjed. Jedan od onih likova čiji je optimizam zarazan. Entuzijastično mi saopćava kako je od frenda na poklon dobio auto. „Nemoj srat, besplatno si dobio auto?!“, pitao sam ga u radosnoj nevjerici.

„Da, buraz! Njemu više ne treba i odlučio mi ga je dat. Parkiran je pred zgradom. Ljubičasti ford escort. Čuj, smjena mi završava za ćuku vremena, kaj veliš da se odemo malo provozat, a?!“, izvalio je u jednom dahu. Umjesto kukanja da nema love kupiti si novi auto on se raduje darovanoj krntiji, oduševljeno sam pomislio u sebi. Već se dugo nisam s nekim sjeo u auto i krenuo u vožnju koja je sama sebi cilj i svrha. Pristao sam. Pa kamo nas put nanese.

Neke stvari nisu slučajno besplatne. Auto nije imao auspuh i proizvodio je toliku buku da smo se mogli samo histerično smijati nad činjenicom da bi sto posto oglušili da sad odlučimo otići na more. „Znaš kaj je osnovni dio full opreme za ovaj auto?“, pitao sam ga u namjeri da provalim dobru foru. „Kaj?“,susjed je smiješeći se uzvratio protupitanjem. „Čepići za uši buraz“, rekao sam u nadi da ću ga nasmijati i dodao da mu je frend uz auto poklonio i izglednu šansu za tinitus.

Dok smo, praćeni pogledima začuđenih mještana, kroz Kurilovec jurili 40 km/h, auto je zvučao poput Ferrarija koji upravo probija zvučni zid. Uši bi nam odahnule svaki put kad bi susjed na par sekundi maknuo nogu s papučice gasa. Nekako smo dobučali do omanjeg restorana. „Stani ako boga znaš!", viknuo sam, spreman preobratiti se u uzornog kršćanina, samo da ova zvučna tiranija stane.

Izašli smo iz auta i ušli u slatki restorančić. Uz pivo i pureće šnicle slušali smo kako dva krupna pripita lika zašprehavaju mladu sisatu konobaricu. Bilo je nečeg privlačnog u prisluškivanju njihovih pokušaja da se dopadnu ženi koja im se silno dopada. Sa strane je pomalo smiješno gledati kako ljudi svoje tjelesne nagone pretvaraju u riječi. Riječi koje su u vidnom raskoraku s govorom tijela. Tijela koja zorno prikazuju i riječi koje prikrivaju, kao da se srame biti dio mehanizma od kojeg su i stvorene. Riječi su ono čime ubijamo vrijeme dok priroda ne obavi svoje.

Bilo nam je zabavno sve do trenutka kad smo se sjetili da ćemo opet morati sjesti u auto. Malo je nedostajalo da se napravimo ludi i pođemo kući pješke.

Blamaža iz Vintaža

Već po tko zna koji puta pokazao sam se iznimno lošim i neuvjerljivim interpretatorom vlastitih stihova. Ne bi to bilo ništa strašno da se u to nije uvjerilo i osamdesetak ljudi koji su me te noći, nažalost, čuli. Radilo se o humanitarnom koncertu za pomoć Sirijskim izbjeglicama, u organizaciji kantautora Denisa Kataneca - Felona. Nehotice, svojim nastupom sam prisutne natjerao da prigodno prožive svoje prvo izbjegličko iskustvo…

…Još prije desetak i više godina, na nagovor prijatelja, kojem je teatralnost te vrste u krvi, počeo sam nastupati na večerima slam poezije. Najčešće traljav, rijetko solidan, baš nikada briljantan. Izgleda da sam teški mazohist. Kako inače objasniti stalnu potrebu za nastupima na kojima gotovo redovito podbacim? Bilo je tako i prije par tjedana u Vintage Industrial Bar-u. Nastupio sam poslije odlične Sare Renar i u prvih par stihova doslovce rastjerao sve okupljene.

Kao da sam prema ljudima rafalno ispaljivao metke, a ne pjesničke slike. Stampedo fanova obično uzbuđeno kreće prema omiljenom izvođaču. U ovom slučaju ljudi su se također dosta uzbuđeno kretali, ali u obrnutom smjeru. Iz medija već znate za one američke psihopate koji periodički na nekom provincijalnom koledžu ko iz šuba automatskom puškom posmiču dvadesetak studenata. Kao u nekoj igrici, mahnito pucaju u svakog tko im se nađe na putu. Pritom su, vjerojatno, u tolikom transu da se pomalo čude što iz njihovih žrtvi šiklja krv, a ne bodovi. Oči su im pritom zastrašujuće hladne i bezizražajne. E, tako sam i ja izgledao dok sam svojim rimama luđački pucao po svemu što se miče.

Bang! Bang! Bang! Kakav Django, ja sam ovdje jedini real thing revolveraš, lišen skrivanja iza metafore. Vidi ovog lijevo kako sporo trči. Bang! Bang! Dvije oštre rime ravno kroz nespretnjakovićevo srce. Pada ko pokošen i ruši još dvojicu pred sobom. Domino (d)efekt. Uzimam bazuku sonetnog vijenca i ispaljujem ga prema grupi djevojaka koje su brzale prema izlaznim vratima. Do mene je doletio par, još toplih, ženskih ruku koje su se ovile oko mene u čudnom pokušaju zagrljaja. Eto, cure očito vole dosta grubo.

Dok su preda mnom svi u panici bježali, rutinirano sam, kao da se ništa posebno ne događa, nastavio s rešetanjem. Pa tko živ, tko mrtav. Jednim slobodnim stihom oborio sam trojicu tipova s nogu i zario im hladnu bajunetu aliteracije kroz crijeva. Ako se ikada više odvaže da seru po meni, činit će to samo uz pomoć katetera. Sada me već ionako, kao i spomenute američke ubojice, čeka doživotna robija/sramota, pa čemu da se onda zaustavljam. Iživljavat ću se do kraja u tom sadomazohističkom pothvatu.

Tako mi je valjda bilo lakše nego odmah priznati poraz, pognute glave sići sa stage-a i sasuti si čitav spremnik strofa u sljepoočnicu. Ipak je dovoljno što sam se ovako belosvetski izblamirao. Pa neću im valjda još pružiti i satisfakciju da suzama otkrijem koliko me sve to iznutra ubija. Pravit ću se da sam dorastao situaciji, da me ne boli previše. Možda netko pomisli kako upravo prisustvuje eksperimentalnom performance-u, u kojem se ispituju granice izvođačkog poniženja. Bogme, ispitao sam ih te večeri.

Palo mi je na pamet da bih svoj talent mogao unovčiti ponudivši se policiji za rastjerivanje nemilih prosvjednika. Kakvi pendreci, suzavac i vodeni topovi iz kojih tuširaju buntovne građane protiv njihove volje. Samo neka mene postave za govornicu

i stvar je riješena. Koliko god nezadovoljnici imali jak i opravdan razlog za prosvjed, bježat će glavom bez obzira pred mojim recitiranjem. Provjereno učinkovito.

Kao što se more otvorilo Mojsiju, tako se i meni otvorio bezdan ispred stage-a – neslavna slika koja sasvim sigurno neće završiti u nekom od nadolazećih reizdanja Biblije. Šačica preostalih slušača nakon prve se pjesme pretvorila u šačičicu. Nakon druge sam držao intimni monolog pred toncem koji je nezainteresirano zijevao poput nilskog konja. Da stvar bude još gora, jedna mlada djevojka je, manirom najgoreg back vokala u povijesti, uporno vikala: ,,Daj se makni! Makni Se-e! Makni Se-e! Nadglasavši i sam razglas zdušno je navijala protiv mene. Grleno čeljade, nema šta. K tome i otporno na metke.

Još se i danas usred noći probudim s teretom tog gorkog sjećanja na grudima. Obeshrabren, gonjen očajem beznađa, otvaram tada knjigu Echarta Tollea: ,,Moć sadašnjeg trenutka'', u nadi da će mi njegova istočnjački orijentirana duhovnost pomoći da podignem to teško sidro sa srca. Na trenutak počinjem lakše disati, demoni prošlosti slabe i iščezavaju u svojoj nebitnosti. Instant reprogramiranog duha odlučujem vratiti knjigu na neradni stol. Nakon te plastične operacije napaćene psihe, osjećam kako nešto iznutra podlački iskušava snagu svježih šavova. Isprva nejasno, pa sve glasnije, neka parodirana verzija Ive Robića pjeva mi znakovite stihove: ,,Vraćam se košmare tebi, tebi na obale Strave.''

Malobrojnima koji me poznaju, a koji su bili u Vintage-u te noći, vjerojatno je i samima bilo neugodno zbog moje blamaže(tine). Ha što su mi mogli reći:''Ma bilo je super, onih 80 prebjega su idioti.'' Yea right. Shvaćam ih, ni sam se ne bih došao tješiti. Netko bi iz prikrajka mogao vidjeti da samog sebe poznam i pred svima na glas reći: ,,Vidi ovog/ovu, priča s onim kretenom, sigurno je i sam/a prokleto netalentirana i dosadna budaletina.''

Boris Bosančić

Putovanje na relaciji Vinkovci – Osijek

Otkako sam negdje pročitao da pisac ne sudjeluje u izboru teme svoga djela, i što je još važnije, napokon to i osjetio u svom životu, pomirio sam se s tim da ću u budućnosti u mnogim slučajevima izlagati nešto što sam oduvijek želio skriti, od čega sam uzaludno bježao i pred sobom negirao, a što je zapravo bio moj stvarni život. Provincije u 2000-tim, ravni bezdušni krajolici koji se „nikad ne spajaju s nebom" te još bezduhovniji gradovi s nezanimljivim i prosječnim ljudima koji isključivo brinu svoju brigu, a koje sam morao trpjeti zbog svog kukavičluka – to su, eto, sada bile moje teme koje mi je nepisano pravilo nalagalo da trebam izložiti. Nikada nisam smogao hrabrosti otići odavde te sam u njima i s njima u 2000-tim polako trunuo pretvarajući se u, za njih, potpunog stranca. A sad je to još trebalo staviti na papir.

Tih dana događalo mi se da po lokalnim novinama nabasam na tekstove mladih pisaca u kojima se moglo zamijetiti da još nisu spoznali tu strašnu istinu – da ne odlučuju o izboru teme svoga djela – a koji su zbog toga često pisali o nepostojećim mjestima i ljudima naprosto izmišljajući ih iz glave bez nekog smisla i reda. Zrelost pisca će se, ponovimo to, uvijek prepoznavati u konačnom popuštanju temama iz vlastita života.

Jedna od tih mojih nevoljenih tema, dogodilo se, postalo je, jedno vrijeme, vrlo često putovanje na relaciji Vinkovci – Osijek po magistralnoj cesti, preko sela mađarskih naziva – Gaboša, Laslova i Ernestinova.

Ne samo da sa selima mađarskih naziva nemam neke veze, nego i čitava ta velika poljana Slavonija nikad nije pobuđivala moje zanimanje u bilo kojem smislu, a najmanje literarnom. Znalo bi se dogoditi da za vrijeme vožnje u svojem automobilu, čitavih 45 minuta budem posvećen slušanju glazbe preko svog MP3 playera, a da upravljanje volanom u potpunosti prepustim automatizmu svoga bića. Naravno da bi mi pogled znao odlutati na uzorana polja koja su se pružala uokolo, ali bih ubrzo kao nekom čudnom silom bio odvraćen od njihova promatranja. Pored svega, mučilo me i to što sam zadobio jedan nelagodan tjeskobni osjećaj, osjećaj pritiska u glavi kao da se nalazim u nekom nevidljivom oklopu, a koji sam poistovjetio s čitavim nebeskim svodom nad tom velikom poljanom Slavonijom. Taj osjećaj činio mi se kao da je od samog početka tu, otkako je te poljane Slavonije ili otkako je moje uzburkane nutrine, svejedno, i da me možda nikad neće napustiti.

A nekad opet mislim da je za sve kriv rat. Prostori koji su bili izloženi svakodnevnom granatiranju, rici topova i fijucima granata, možda su patili od istog posttraumatskog sindroma kao i ljudi. Možda stvaraju, na nama nepoznat način, onu dozu napetosti u zraku koji udišemo zbog koje se čovjek u njima, i godinama nakon rata, osjeća nevoljko. Kao da je buka rata naštetila po prirodi mirnoj i pitomoj zemlji, kao da joj je oduzela onaj spokoj i mir kakav znaju zadobiti provincije u mirnodopska vremena i u kojima vrijeme, na onaj svakom dobro znani i lijepi način - jednostavno stane. Kad bi slavonska polja mogla govoriti, možda bi nam ispričala i jednu ovakvu priču.

I tako sam i dalje smišljao što bih mogao reći o toj i takvoj Slavoniji – za mene, u to vrijeme, zemlji Mordora. Da mi je otac bio Slavonac koji je zarana otišao za poslom u Bosnu, da imam nekoliko, „iz ljubavi prema roditeljima", snimljenih fotografija iz svoje rane mladosti koje me prikazuju u slavonskoj narodnoj nošnji kao pravog bećara, i to je sve?

Našao sam se u neprilici jer se tema mog pripovijedanja dijelom ticala i uzroka svih mojih anksioznosti posljednjih godina. Moja je žena dobro primijetila vozeći se jednom na posao ravnicom koja je tonula pod težinom sivog kišnog neba, kako sada može razumjeti slavonske pisce koji su pisali o Slavoniji kao o „crnoj zemlji". Tu je, naravno, mislila na Kozarca prije svih. Kroz prozor automobila zemlja joj se u tom trenutku činila crnom, da ne može biti crnjom. I tada sam se dosjetio! Otići ću u knjižnicu, podići neku Kozarčevu knjigu i povaditi sve ključne riječi za opis te i takve Slavonije. Ponadah se da ću se na taj način riješiti ove muke. Ne moram ja opisivati zemlju i krajolik koji mi ne leže, neka to učini netko drugi – Kozarac mi se učinio najboljom osobom za takvu zadaću.

„Jedva je dočekao da umine posljednja kuća, nizbrdica i uzak dolac i da se nađe na otvorenom polju što se katranski crni, kao i na zraku koji, vlažan i oštar, tako ugodno šiba lica i zujika u ušima.“ Kozarac, prvi put.

Možda bi se prethodno citirana rečenica mogla bez problema odnositi na moj slučaj. Samo što bih ja jedva dočekao da minu ta zaista ista „otvorena polja što se katranski crne“ kako bih se što brže dovezao u bijelo osvijetljene vrleti grada. Ali, već ovdje, postavlja se pitanje: jesu li slavonska polja, šume i sela, koja opisuje Kozarac, i dalje ista? Kada malo bolje porazmislim, prisjećajući se svega što znam o načinu života u slavonskim selima, seljaci više ne odlaze u šume žirovati svinje, sve je manje stoke na putu i po livadama, čak je sve manje i onih toliko tipičnih svinjokolja po seoskim dvorištima. Slika sela koju sam davno stvorio u glavi izmijenila se. Njegova ljepota o kojoj piše Kozarac povukla se, možda i zauvijek nestala. Možda se ta ljepota još može pronaći u oku nekog djedice ili bakice, koji onako besciljno znaju sjediti pred kućama. Možda, kad bi se u nj zagledali, možda bi zaista u njima ugledali jednu lijepu sliku poput one u kojoj konjska zaprega ponosno kaska sred seoskog puta i u kojoj i konjska balega, koja ostaje za njom izgleda kao lijep ures. Međutim, što to danas vrijedi, kad meni, jadnom i kukavnom, u automobilu koji juri 80 na sat – to više ništa ne znači.

***

Nedavno je moju ženu i mene put naveo u Zadar – novom autocestom. Pa i pored očekivane monotonije koju nosi sa sobom takva vrsta putovanja, bez uzbudljivih pretjecanja i drugih vratolomija na cesti kojima je sklona određena grupa vozača s namjerom da je se pokušaju riješiti, s konstantnim pritiskom na papučicu gasa i pri brzini od 140 na sat, pogled na krajolik je neodoljiv. Naprosto, vuče vas da s ravne crte autoceste skrenete pogled na nepomične, u oku zaleđene planine, upravo procvalu faunu Like i u daljini pokušate nazrijeti onog svima dobro znanog planinskog diva koji se brine za ovdašnje vremenske prilike – Velebit. Drugi program Hrvatskoga radija stalno je tu, a za vrijeme vijesti vaša ruka je na gumbiću za pojačavanje glasnoće, jer ne možete propustiti, među vozačima kamiona, znamenito - „izvješće sa cesta“.

Nikad ne znate kakvo vas vrijeme očekuje u ovakvim zabitima. Primjerice, dok se vozite od strane sunčane morske obale ka unutrašnjosti, moguće je da, kad prođete veliku grdosiju kroz tunel Sv. Rok, s druge strane nabasate na sasvim neočekivane vremenske prilike koje vas nemalo mogu iznenaditi. Možete, primjerice, upasti u gustu maglu ili će vas zahvatiti pljusak snijega ili kiše, što god. Naprotiv, takvih uzbuđenja vrlo rijetko ćete imati u Slavoniji, u kojoj su prema redovnom izvješću s cesta iz državnog autokluba, kolnici tek „mokri i skliski“, a „promet rijedak ili srednji“.

***

„Za pol sata prispije na stan na kojemu ga četiri godine nije bilo. Pođe po njemu, pregleda sve sa svih strana.“

Četrdeset pet minuta treba mom *Peugeotu* od Vinkovaca do Osijeka, četrdeset pet minuta u kojima trebam opisati ono što vidim tijekom vožnje, a što će se onda pomiješati s patnjom u mojoj duši koja mi se čini mnogo duljom od četiri godine Đukinog tamnovanja. U „kaznionici duša“ čini mi se da sam još od rata naovamo...

„Vidje prosiku, dugu, jako dugu staru prosiku Hajke, šume - jednaka je. Eno tamo i one trske i onog sabljastog šaša u bari pred prosikom! Jednak i on.“

Kakva prosika! Prebrzo vozim da bih detaljizirao! U Gabošu, gledano iz perspektive vozača na cesti, nikad ništa nova: pregažena mačka na cesti, već spomenuti djedica i bakica što besciljno snatre pred kućom i vječno renoviranje seoske crkve; i dakako, nezaobilazni natpis uz put „Prasci – rakija“. Nekad će pisati bravci, vrlo rijetko svinje. Zapravo, natpis „Prasci-rakija“ najbolje pristaje biti sela, kako bi se izrazili filozofi. Ostavlja dojam i na (kvazi)literata poput mene koji na sve gleda kroz estetske naočale, ali i na ozbiljnu mušteriju koja će stati i raspitati se za cijenu.

„Vidje i njih: šljive, nasađene u dvoredu uokolo podvodna i šašovita livadišta, i među njima, pri samom kraju, uz samu baru, staru kućicu, prekrivenu crepovljem i baršunastom mahovinom.“

A ja cijela sela ne vidim! Eto, recimo, Laslovo ne vidim. Smješteno je kod velike okuke na kojoj moram stati. U tijeku je postupak razminiravanja okolnog područja. Između Laslova i Ernestinova, za vrijeme rata, putovalo se vjerojatno danima, okolnim putovima, jer je ovdje bila ratna granica. Otvorio sam vrata svog *Peugeota* i započeo osluškivati. Pored zvuka stroja za razminiranje, povremeno čujem i tišinu velike poljane Slavonije u smjeru Ernestinova i po prvi put se osjećam čudnovato pomiren s činjenicom da svoj život provodim u provinciji.

„Eno i bunara. Kvrgasti hrast koji među rašljama podržaje đeram - isti je.“

Napokon, nešto zanimljivo! U Ernestinovu na svakih 50 metara ceste nailazite, u prosjeku, na jedan kip nekog povijesnog ili inog lika. Pretpostavljate ono u što još ne vjerujete – da ovdje stanuje nekakva kiparska kolonija. U to vas konačno uvjerava veliki natpis na zidu u centru sela. Cesta je ravna i široka, imate dovoljno vremena promotriti svaki kip koji se smjestio na potezu između određene kuće i ceste. U budućnosti će možda svaka kuća, pored stabla koje je pred njom posađeno od strane toga i toga pradjeda, imati i svoj kip izrezbaren od toga i toga praunuka. Neki su od drveta, neki od nekog drugog materijala, možda terakote, izgledaju sablasno i obično u isti mah; kip koji po svemu sliči starozavjetnom spasitelju Židova – Mojsiju - onako smješten uz ćupriju nad odvodnim kanalom, kao da se ovdje u selu prihvatio mnogo prozaičnijeg posla – uz put prodavati prasce i rakiju.

„Eno i stajice za konje. Prekrivena je pretrulom slamom i svežnjima kukuruzovine... Vidi i tamo sve isto, jednako.“ Ali zapravo, ništa više nije isto, jednako. Ni krajolik, ni autor, ni način pisanja, kako polako otkriva ova priča.

Između Ernestinova i Antunovca konačna potvrda da smo na prijelazu stoljeća – dvadesetog i dvadeset i prvog. Nasred polja, poput čeličnih divova raširenih ruku stoje u pravilnom razmaku metalne konstrukcije dalekovodnih električnih stupova. Između njih kao pletivo pružaju se sajle pod naponom koje oni s takvom pomnošću pridržavaju kao da zaista negdje daleko i nevidljivo neki div plete metalni džemper za nezamislivu namjenu. Iznad ceste mreža vodova poput paukove dok dajem žmigavac za pretjecanje.

I ne samo što su elektrificirana - ta preorana polja više nisu ni „crna zemlja ljudskih muka“ već poligon za stalno unaprjeđivan pogon poljoprivredne mehanizacije. Traktori, motokultivatori, kombajni koji imaju jedini izravni kontakt s ovom zemljom i čovjek koji sjedi za njihovim upravljačem davno je prestao misliti o zemlji kao o „crnoj“ i sudbinskoj. Sve je progutalo tzv. globalno selo. Ali ne bih želio zvučati poput kakvog antiglobalista. Selo se prilagodilo. Seljak s Nikeovom kapom na glavi izlazi iz kladionice u centru sela, penje se u kombajn te odlazi put njiva.

Nakon gotovo dvije godine svakodnevne vožnje kroz ova sela prvi put moram priznati, eto, da više nisam isti, da sam se promijenio. Moguće da je i Kozarac na kraju svemu kumovao, ali konačno sam shvatio koliko je važno naučiti gledati, promatrati sve oko sebe, što god to bilo. U međuvremenu raščistio sam i sâm sa sobom – postat ću pisac. Uronit ću u svijet, zabiti glavu u njega poput noja, potpuno zaboravljajući na sebe, kako bih mogao pisati. Proces je uzajaman: kako uzimam od svijeta, njegovo svjetlo, boje, krajolike, ljude i detalje tako mu i dajem – sebe – neka na mene utječe kako mu drago. Kao posljedica svega, proizlaze ove riječi. Iza toga i jedna prozaična tema poput putovanja na relaciji Vinkovci-Osijek može u jednom životu postati živa, od krvi i mesa, priča.

Pred samim Osijekom, na izlazu iz Antunovca, svaki put pogled zadržim na jednoj sasvim sablasnoj građevini. Za umjetnički pogled – ona je ljepota *paar excellance*. Usred obrađenih polja, nekih 200-tinjak metara od ceste, ugledate zapuštenu ruševnu kuću s onim okruglim tavanskim otvorom u obliku slova „O“, vjerojatno nastradalu u ratu, a danas obraslu svakojakim raslinjem. Međutim, njen izgled s ove udaljenosti neminovno će u vama probuditi umjetnički osjećaj; pod popodnevnim suncem, u mitskom ozračju, kuća izgleda stravično napušteno i osamljeno. Metafora rata prva vam pada na pamet, metafora pod koju biste sveli sva stradanja, napuštenosti i osamljenosti doživljene u ratu, pa onda metafora vas samih u čudu svijeta u kojem se, isto tako, puno puta osjećate stradalo, napušteno i osamljeno. Konačno, sjetio sam se i sebe na početku ovih putovanja kad sam prvi put ugledao dotičnu ruševinu. Možda sam u njoj nalazio identičnu vanjsku sliku, unutarnjeg stanja vlastite duše koja se opirala krajoliku u kojem se nalazila. Nedavno su raslinje oko nje uredili, vjerojatno i razminirali, a zapravo je priredili za rušenje. Sve prolazi; na kraju shvaćate da ne morate svaki put putovati kako biste doživjeli promjenu. Dokaz za to vam je ova kuća koje uskoro ovdje više neće biti kao što ni vi više ne osjećate tjeskobu unutar sebe kao nekad.

Na kraju još samo nešto; ono što na mene uvijek ostavlja poseban dojam kad se dogodi, a možda je i jedna od najupečatljivijih slika koju ova vrsta putovanja kroz slavonska sela može ponuditi, jest nagli izlazak na asfaltiran put blatnjavog traktora s ogromnim kotačima koji sve automobile na cesti prisili da uspore i da ga zaobiđu sa strahopoštovanjem i u najvećem oprezu.

Denis Vidović[55]

Ako ste se probudili, dan je dobro počeo

Prozne crtice i aforizmi

Ja nemam svoje *ja*. Ne posjedujem ga. Moje je Ja nesputano i slobodno.

Zovem se Denis i samohrani sam otac. Nigdje ne radim. Ništa ne radim. Nemam djece niti sam ih ikada imao. Zapravo, ja i nisam otac, samo se hranim.

„Opišite se u tri riječi." „To. Nije. Dovoljno."

Ako me barem jednom tjedno nitko ne obriše sa svog Facebook profila, uvijek imam osjećaj da sam negdje pogriješio.

Možda ćete isprva pomisliti da sam čudan, ali čim me malo bolje upoznate, shvatit ćete da ste potpuno u pravu.

Ako ikada počnem mukati u istom ritmu kao i ostatak stada, nadam se da će me netko odvesti Cvancigeru.

Svojeglav sam dok mi se ne predoče neoborivi dokazi. Tada postajem sumnjičav.

Bolje kafa nego Kafka.

Kada bih došao kući iz škole, nikada ne bih prvo jeo pa otišao pisati zadaću, nego bih prvo jeo pa otišao čitati.

Na svijetu postoje dvije vrste književnosti: „Sačuvaj me Bože Kafke" i ostale.

Za pisanje vam nije potreban višak vremena, nego višak misli.

Ako od malena usvojite dobre radne navike, učit ćete iz knjiga. Ako ostanete lijeni, pisat ćete ih.

Ne rugajte se govoru drugih jer, najvjerojatnije, to pogrešno izgovarate.

Engleski izrazi ne pokazuju poznavanje stranog jezika, nego nepoznavanje vlastitog.

Fraze, nesumnjivo, nešto znače i jednom će to netko zasigurno otkriti.

Upao pisac u živo blato. I dok je on tako nedužno potonuo do brade, dotrči slučajni prolaznik i vikne: „Drž`te se! Sad ću vam dobaciti štap!" „Pa, čovječe, dajte mi kemijsku! Zar ne vidite da je hitno?!", ljutito će pisac ispljunuvši blato.

55 Denis Vidović (Sisak, 1988.), novi je u nizu nadarenih i perspektivnih sisačkih autora, koji su se zadnjih godina pojavili na književnoj sceni. Piše haiku, aforizme i prozu.

Psiholozi koji u humoru ne vide inteligenciju, ili nisu duhoviti ili nisu inteligentni. Naravno, dopuštam da mogu biti i oboje.

Ako ste se probudili, dan je dobro počeo.

Život je najbolje proživjeti prije smrti.

Ako nemate vremena razmišljati za života, imat ćete još manje vremena nakon smrti.

Nadam se da mi na sprovod neće doći previše ljudi. Gužve me ubijaju.

Samoubojstvo je uvijek najbolje odgoditi za sutra.

Ne razmišljam zato što imam vremena, već zato što znam da mi je vrijeme ograničeno.

Mašta mi omogućuje stvari koje ne mogu ni zamisliti.

Ako svoju sreću tražite u drugima, riskirate da Vam tamo i ostane.

Povjerenje se ne pokazuje primanjem onoga što nam netko govori, već prihvaćanjem onoga što taj isti želi zadržati za sebe.

Ako ti se čini kako ništa nema smisla, potpuno si u pravu – čini ti se.

Većina ne treba svoje mišljenje. S vremenom se uvijek odluče za mišljenje pojedinca.

Važno je čim prije pasti na dno, kako Vas brige ne bi stigle sustići.

Napišite stoput isto i isti će biti zadovoljni. Napišite dvaput drukčije i pitat će Vas zašto se ponavljate.

Sve je to u Vašoj glavi. Osim pluća, naravno.

Učinjeno dobro djelo je kao loše raspoloženje. Nitko Vam neće zamjeriti ako to zadržite za sebe.

Život nikada nije toliko brz da mu se ne biste stigli izbeljiti.

Sumnjam da moja srodna duša ima dušu.

Kada su žene u pitanju, prilično sam izbirljiv. Pristao bih na vezu isključivo s onom koja prva pristane.

Prije spoja, petnaest kuna uvijek dam što više usitniti kako bih djevojku impresionirao količinom.

Nikada neću zaboraviti svoju prvu ljubav. Samo me, molim Vas, nemojte pitati kako joj je bilo ime.

Naravno da me nije sram prići djevojci. Sram me progovoriti nakon što joj priđem.

Toliko sam usavršio zavođenje, da uvijek koristim različitu tehniku mucanja.

Nije mi teško napraviti prvi korak. Problem mi je urazumiti djevojku da ona ne napravi deset koraka unatrag.

Nedavno sam prijavio jednu djevojku zbog uznemiravanja. Odbila je moj poziv na kavu. Još uvijek sam uznemiren.

Nemam običaj mudro šutjeti pred djevojkom koja mi se sviđa. Najčešće šutim tupavo i ukočeno.

„I, kakve Vam se žene sviđaju?“ „Pa, udane.“ „Kako mislite udane?“ „U vjerskoj ustanovi ili kod matičara. Nisam sitničav.“

Prilikom vođenja ljubavi, najvažnije je na vrijeme se zaštititi – od njezinog supruga.

Dok jedni sklapaju sretno životno partnerstvo, drugi nisu te sreće i obično zaglave u braku.

Izgled mi je uistinu nevažan. Kada se tijekom razgovora koncentriram na grudi, potpuno mi je svejedno je li djevojka našminkana.

,,Ono moje đubre mi se ne javlja! Već dva tjedna!'' ,,Dečko?'' ,,Da, svinja muška!'' ,,Slažem se! A zašto se ne javlja?'' ,,Ja sam rekla govedu da me pusti!'' ,,A on?'' ,,Pustio me! Smrad!'' ,,Ma kopile muško! Svi su isti! Uopće ne slušaju ono što im govorimo!''

,,Ima jedna stvar koju ti nikada nisam rekao.'' ,,Koja?'' ,,Nikada ti je nisam rekao.''

Ratovi nisu promijenili ljude, nego tehnologiju.

Pa eto, da i ja kažem jednu rečenicu o ovogodišnjim parlamentarnim izborima u Hrvatskoj.

,,Evo i Uskrsa. Sad ću opet morat` dignut sto kredita! Prokleti bili i banka i država i zakoni koji me prisiljavaju da ih poslije vraćam!'' ,,Ma, ne brini. Samo troši iznad svojih mogućnosti. Kasnije uvijek možeš pozvati aktiviste Živog zida da ti legnu u dvorište.''

Da Hrvati zaista rade toliko koliko nemaju vremena misliti, Kina već odavno ne bi bila prva svjetska gospodarska sila.

SFINGA: Onda, bijedniče smrtni, znaš li točan odgovor?
EDIP: Znam. Moj odgovor je – čovjek!
SFINGA: Dobro, točno, čestitam! A sad mi reci, o junače, gdje si ti bio ´91.?
EDIP: Molim te, zadavi me i pojedi odmah.

Prebrojavanje izbjeglica omogućilo je Hrvatima zasluženi predah od prebrojavanja vlastitih krvnih zrnaca.

Žao mi je što nikada nisam saznao kako je dobro bilo u Titovo vrijeme. A tko zna koliko bih tek prijatelja stekao po zatvorima.

Zbog *zatucanog* i *zlog* Tuđmana, ja danas smijem izgovoriti stvari zbog kojih bih za vrijeme *slobodoumnog* i *veličanstvenog* Tita završio na robiji.

... Ma naravno, naš vrtić je apsolutno tolerantan i bez predrasuda. Mi ne pravimo nikakvu razliku između djece i malih Romića...

,,Mamaaa! Mamaaa!'' ,,Što je, zlato mamino?'' ,,Želim vojsku!'' ,,Ali, sine, jučer smo ti kupili. Još uvijek nisi pospremio figurice. Vidiš da je sve po podu.'' ,,To je plastična vojska!'' ,,Pa je, nego kakvu bi ti?'' ,,Stranačku vojsku! ´Oću stranačku vojskuuu! Svi je imaju, mamaaa! Uauuu!'' ,,Dobro, dobro, ljubavi, smiri se. Sutra će mama otić na tržnicu i kupit ću ti. Samo nemoj plakati, srećo najslađa.''

,,Tata, tata! Ja bi iš`o u Višegrad u maškare!'' ,,A u šta bi se maskir`o? Šta bi htio bit, sine?'' ,,Četnik, tata!'' ,,Ali, sine, to si bio i prošle godine.'' ,,Nisam, to si ti bio, tata! Ja tad nisam iš`o!'' ,,Joj da, sećam se. Ali, sine, ja i ove godine idem, treba mi odelo. Znaš da se bira najlepša maska. Najbolje da ti uzmeš dedinu uniformu.'' ,,Ali deda je već o`šo! Reko je da žuri izglancat kokardu!'' ,,Vi`š ti starog čede, lopine! K`o da je ne glanca svaki dan. O`šo je lokat, znam ga ja! Nego, znaš šta ćemo mi, sine. Imam ja dvije šubarice, pa ti možeš dobiti odelo, a ja ću ove godine samo šubaru i nožić zbog detalja. Je l` može?'' ,,Bravo, tata! Najbolji si!'' ,,Ma ljubi te ćaća!''

Blago Srbiji. Ako je Kosovo srce Srbije, Srbija više nikada neće morati strahovati od srčanih oboljenja.

,,Kosovo je Srbija!'' ,,Ma nije.'' ,,Jeste! I uvek će da bude!'' ,,Ma daj, nisi u pravu, dokazat ću ti.'' ,,Ajde, prosvetli me!'' ,,Evo, reci mi, koji je glavni grad Kosova?'' ,,Pa Priština, bre!'' ,,Eto. Da je Kosovo Srbija, glavni grad Kosova bio bi Beograd.'',,Bogami, imaš ti pravo. Gde mi je pamet bila?''

„Ja obožavam Hrvatsku!“ „Zašto?“ „Zato... zato što ne postoje dvije Hrvatske!“ „Ali ne postoje ni dvije Mađarske.“ „Onda... onda obožavam Hrvatsku i Mađarsku!“ „To je lijepo. Nego, jesi li ti čuo za Češku...?“

„Brzo, evakuacija! Voda nemilice prodire! Najprije žene i djeca!“ „A Bog i Hrvati?!“ „Žao nam je, broj čamaca za spašavanje je ograničen. Možda tek poneki Hrvat.“

Ne vjerujem u Boga, ali on je prvi počeo.

Hrvati su za svoju zaštitnicu odabrali Isusovu mamu, jer ona, za razliku od svog Sina, nije propovijedala i govorila kako bi se trebalo ponašati.

Nisam vjernik, ja ne biram dane kada ću se prejesti.

Da biste bili istinski kršćanin, nije dovoljno samo ići u crkvu i kititi bor. Potrebno je još i petkom jesti ribu.
Lakše je stoljećima tražiti skriveno značenje Isusovih riječi, nego ih se jedan dan pridržavati.

Lako je Njemu bilo odmarati sedmog dana, kada je On šest dana stvarao travnjak, a meni je ostavio samo dva sata da ga pokosim.

Sedmog dana Bog se počne odmarati. Vidje da je dobro, pa nastavi.

„O, Bože, ima li Te?!“ „O, Denise, ima li tebe?!“ „Ima Te!!!“ „I sam sam se jednako razveselio!“

Siniša Matasović

Komarci – zavjera i strategija proširivanja vrste

komarci – zavjera i strategija proširivanja vrste

u zadnje vrijeme komarci su se naučili skrivati
ispod kreveta.
to me ne bi uznemirilo da su se istodobno počeli
uplitati u paukove mreže.
ali nisu.
koliko god ja štedio paukove i poticao ih na razmnožavanje
po kutovima moje spavaće sobe,
učinak je izostao.
iz nekog razloga,
komarci ih nastavljaju izbjegavati

otisak

4 cm dugačka lajna na zidu – crvena.
komarica.
razmazala se kada sam je raspalio lopaticom za
ubijanje muha.
stojim kao paraliziran pred tim prizorom i
govorim sam sebi:
budalo, pa što ti je trebalo da dograbiš lopaticu za muhe?,
znao si da će ostaviti otisak.
budalo, budalo, budalo...
nastavljam si govoriti,
a onda začujem novo zujanje negdje iza leđa.
gdje ste, stoko, gdje ste?! – uzvikujem i
već sam spreman za novi napad

15

jutros sam ostao do 2 sata u krevetu iz čista mira,
tj.,...
preformulirat ću početak ove pjesme.
danas sam ostao do 14 sati u krevetu iz čista mira.
onda sam ustao, otišao do wc-a,
oprao ruke, pojeo žličicu meda i ugledao komarca,
koji je tokom noći uletio kroz prozor.
a sada bih mogao ubiti komarca –
pomislio sam i na tome je ostalo.
radije sam se vratio natrag u krevet i nastavio se izležavati do 15 sati.
iz čista mira

kako lovim komarce (noću)

raspustim svoju dugačku kosu po jastuku i
čekam da se prvi zaplete.
kada se zaplete,
mlatnem se po glavi
(nema veze ako si pritom opalim šamar).
mlatnutog komarca ostavim tako da trune do jutra
kako bi ostali komarci znali što će im se dogoditi
ako me samo pokušaju napasti.
ova metoda dosad nije dala rezultate,
ali to me nije obeshrabrilo

dok nas smrt ne rastavi

jedna komarica, tigrasta, afrička,
napila se noćas moje krvi,
ali ujutro i dalje uporno zuji.
e nećeš me više!,
rekoh i
odgrnem s drage plahtu do pupka

začarani put ljubavi

komarac upikao komaricu,
potom ona mene.
napunjen samopouzdanjem,
verem se preko balkona i
upadam susjedi kroz prozor

komarica

komarac.
kruži ti oko glave.
osmi mjesec, srijeda navečer, spuštene rolete.
plješćeš dlanovima i napokon ga pogodiš.
krv.
sam si u stanu,
nemaš drugih članova obitelji,
čak ni mačku.
krv. tvoja krv.
svjestan si, to je komarica.
naučio si iz biologije u osnovnoj školi,
komarice su te koje piju krv

komarica.
možda je dobar komad.
valjalo bi ju naguziti i kasnije joj svršiti po sisama,
da si komarac.
ali nisi.
ovako je ona samo komarica koja ti se napila krvi.
mrtva komarica

dvaput je dvaput

noćas sam postao žrtva udruženog zločinačkog poduhvata.
jedna komarica zujala mi je s lijeve strane lica,
druga s desne.
pa što je ovo, ljudi moji?, pomislio sam,
sada su počele napadati u paru,
još ću na kraju biti prisiljen pripaliti spiralu ili
umetnuti ono smeće u utičnicu na zidu,
razmišljao sam tako i
nikako se nisam mogao odlučiti koju da najprije tresnem,
ljevičarku ili desničarku.
možda su odijenule uniforme i zakačile jedna zvijezdu,
druga U na kapu.
s tim se nije šaliti.
shvatio sam da je vrag odnio šalu i
zagnjurio glavu duboko pod plahtu.
usnuo sam pravednim snom i
sve bi bilo u redu da se ujutro nisam pogledao
u ogledalo

mogućnosti

nakon što sam iscrpio sve ostale mogućnosti
u borbi protiv komaraca,
zatvorio sam vrata spavaće sobe.
također sam spustio rolete i zatvorio prozore.
ubrzo mi je postalo neizdržljivo vruće i
nisam imao drugog izbora nego svući majicu i gaće,
ali ni to nije urodilo plodom.
počeo sam halucinirati i razgovarati sam sa sobom.
u takvom sam stanju došao do zaključka
da sam iznaprosječno inteligentan i
kako nikada nije kasno da se upišem na Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu.
srećom,
stigla je jesen i vani je zahladnjelo

zašto sam počeo pisati o komarcima

Oblučar je napisao *Mačje pismo*.
to je jedna od rijetkih knjiga poezije te vrste koju
sam pročitao sa zadovoljavajućom količinom koncentracije.
inače mi se od takve poezije diže jetra na usta.
onda sam rekao sam sebi:
čovječe, pa mogao bi i ti napisati ciklus pjesama
o nekoj drugoj životinjskoj vrsti.
i upravo te noći,
prvi put protekloga ljeta,
pretrpio sam napad komarca

Maja Gregl[56]

Danas želim sve

Danas želim sve

Tuđe muževe
Hotelsku sobu
I hladan tuš
Poslao si je k meni
Ne razumijem to zavođenje
Ispitivanje savjesti
Srce od čelika
Obloženo tajnom
Kao silikonskim ljepilom
Zgodna ti je žena
Plava i nervozna s tamnom mrljom posred tjemena
Gladna pažnje
Okrenuta sebi
Stalno gleda u mobitel
Pišeš li joj poruke dok je sa mnom?
Znaš da neću ništa reći
Šutnja je zlato
Ali ako te poželim nazvati baš sada u njezinoj blizini
Hoćeš li se javiti?
Gleda me pogledom ranjene srne
Koja sluti kraj
Tko će prvi od nas reći – dosta!

Čvrsta bedra

Volim odlučne korake u žena
Mekih stopala nečujnih što klize kroz moje noge
Telefonski stupovi
Možda i kukuruz u polju
Što njiše se u prolazu
Bokovi sočni i bijeli
Volim čvrsta bedra
Dobre obline žene
Koje muškarac
Ako je muškarac
ne zaboravlja
dok juri autom prašnjavim cestama besciljno
i uvijek iznova doziva u sjećanje
izgubljeni doživljaj u nepovrat

56 **Maja Gregl** obrazovanje je stekla na Akademiji dramskih umjetnosti (1982.) i na Filozofskom fakultetu (1983.) Od 1982. piše radiodrame i dramatizacije romana. Član je HDP (Hrvatskog društva pisaca), HDDU (Hrvatskog društva dramskih umjetnika) i HDFR (Hrvatskog društva filmskih redatelja). Potpisuje brojne nagrađivane kazališne i radio drame. Uredila je niz filmova redatelja nagrađivanih u zemlji i inozemstvu, te kazališnih adaptacija i prijenosa, televizijskih drama, dramskih serija i telenovela.

Dočekaj me na stepenicama

Ne bacaj me
Ako me baciš
Pazi da ne puknu kosti
Trebat će ti
Svaki djelić mojeg tijela
Kojeg se nećeš moći nasititi
Gladan si godinama
Jer tražiš predugo
Dočekaj me na stepenicama
I pazi da ostanem
Čitava
U jednom komadu
S podignutim nogama
I koljenima iza glave
Vježbam jogu
Gipka sam
Ne možeš me slomiti
I ako me baciš

Takva sam kakva jesam

Takva sam kakva jesam
Potpirujem stare rane
Stare ožiljke
Okrenuta sebi
Zaokrenuta
Preokrenuta
Više puta
U odrazu rijeke
U nekom davnom sjećanju
Kako to može biti katalizator promjene?
Na koži
Na licu
Na kosi
Nema promjena
Ostajem mlada i pitam se zašto

Čitajući Laurence Plazenet

Upoznao je lice iz sna
Mladu djevojku u bijeloj podsuknji i svilenim cipelama
Danas bi je sanjao u poderanim trapericama
Toliko uskim i pripijenim uz bedra, da bi ih s mukom svukao.
Upoznao je lice svoje ljubavi i rekao joj da se oslobodi odjeće.
Teška je haljina kliznula niz njezine noge.
Otkopčao joj je korzet, pao je na pod zajedno sa žicom koja je pridržavala haljinu.
Sobom se širio miris ruža i svile.
Ostala je stajati, nijema, nepomična.
Nije znao što bi započeo s njom.
Danas bi znao.
Strgnuo bi s nje te uske poderane krpe
Duša i bol
Srce i krik tada bi se širili sobom bez mirisa
Gdje se ljubav sakrila u zidove
Vrisak upijen vlagom
Užitak i grizodušje

Maja Klarić[57]

Uklanjanje slojeva

Uklanjanje slojeva

Otkazujem sve
Sve dogovore
Sva obećanja
Sve susrete
Bez isprike
Otkazujem telefone, adrese i ostale registracije
Sva svoja lica i svoje uloge
Otkazujem sve značajne datume
Sve proslave rođenja, veza ili brakova
Čak i sprovode otkazujem
Sve ono što se može i ne može odgoditi
Sve što se ne bi smjelo odgađati
Bez suosjećanja to radim
Bez planova B ili C
Bez zamjenskih rješenja
Bez rezervi
Otkazujem i ono što će doći nakon otkazivanja
Zapravo otkazujem i to 'poslije'
To sutra, za tri mjeseca, dogodine
Izlažem se u potpunosti
Kritici, tračanju, zamjeranju
I svim ostalim primjedbama
Usmenim i pismenim
Bez srama
Otkazujem mogućnost ulaganja žalbe
Tuđe ili vlastite

I što ostaje kad sve to otkažem?
Kad se udaljim od svega, tko ostaje?
Tko je taj koji je sve to otkazao?
Tko je osoba ispod svih tih slojeva sebe i drugih,
Ispod sve te nagomilane kože života?

57 Maja Klarić (Šibenik, 1985.) diplomirala je Engleski jezik i književnost i Komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radi kao književna prevoditeljica za razne nakladničke kuće, a prevodila je i za časopise *Riječi*, *Poezija* i *Libra Libera,* novine *Zarez*, *Treći program* Hrvatskog radija. Organizira manifestaciju Šumski pjesnici pored Grožnjana. Objavila je tekstove u raznim novinama i časopisima: *Zarez, Quorum, Knjigomat, Poezija, Tema*... Zastupljena je u antologijama *Erato 2004*., *Rukopisi 32*, *Ja sam priča*, *Sea of Words*, *Castello di Duino*, *Ulaznica*. Dobitnica je stipendija za rezidencijalni boravak u Brazilu i Estoniji. Objavila je tri zbirke putopisne poezije - Život u ruksaku, Quinta Pitanga i *Nedovršeno stvaranje*, kao i prozni putopis *Vrijeme badema* nakon što je propješačila 880 kilometara dug put Camino de Santiago u Španjolskoj.

Lakšeg puta nema

U tebi je raskrižje
I ti si sad na njemu

Prestani se uvjeravati
Zašto bi bilo bolje
Krenuti putem
Po kojem ima manje trnja
Manje prepreka
Spoticat ćeš se
Ali ćeš i ustajati
Gubit ćeš se i očajavati
Posrtat ćeš
I raskrvariti koljena
Putem ćeš izgubiti sve
Ali do tebe
Lakšeg puta nema

Jedini put koji će te nečemu naučiti
Jest onaj na kojem ćeš stalno padati

Izgubiti se, ako tako mora biti

bog te napušta
nestaje iz tebe
kako bi ponovno razmislila o svemu
najprije što je vjerovanje
a onda i u što vjerovati
odabrati
između stotina ponuđenih varijanti
stvaranja i spasenja
polazaka i ciljeva
odakle krenuti i zašto
napuštaš i ti njega
ne iz razočaranja
koliko iz ravnodušnosti
ne pitajući se više ništa
ne želeći ništa
ne znajući
kako se to uopće radi
kako se odlazi od boga
kako se odlazi od sebe
od svega
i gdje se uopće može izgubiti
kako se gubi
kako se pobrinuti
da se ponovno ne pronađeš
da ne nabasaš na sebe samu
i samu sebe ne nagovoriš
da se vratiš istim koracima unatrag
kako se uvjeriti
da odlaska zapravo nema
jer je sve krug
i gdje god da kreneš
uvijek ćeš se vratiti
da je svaki odlazak
već od početka i povratak
i da je izgubiti se
nemoguće

Trenutak ili dva

Imaš trenutak ili dva
otrgnute od vječnosti
i možeš s njima učiniti što želiš.
Neki su okviri zadani,
ali i njih možeš prekoračiti,
pogledati preko, prijeći ih,
ako ti se prohtije.
Redovito dobijaš smjernice,
ali sam biraš hoćeš li ih pratiti.
Sam ucrtavaš smjer kretanja
i izgled zemljovida,
usponi su tvoja kreacija,
kao i padovi.
Kad pomisliš da se gubiš slučajno,
sjeti se da sami biramo
put na kojem ćemo se izgubiti.
Nema nikoga, ne postoje oni
za koje vjeruješ da su pored tebe.
I oni su tvoja kreacija,
služe onome što od njih trebaš.
Obveze si nameće sam,
kao i trenutke odmora.
Odaberi neko lijepo mjesto
odakle ćeš krenuti.
Neku visoku strminu s koje se ne može sići
nego samo vinuti. Baciti se,
ako treba i naglavačke.
Imaš samo trenutak ili dva,
za poletjeti.

Napetost

Bilo je dana koji su se ponavljali
S njima je bilo najlakše
Mogli smo se sasvim opustiti
U već naučenim radnjama
Rutina nije iziskivala trud
Samo prepuštanje, plutanje
Ali to nas je plutanje s vremenom počelo mučiti
Počeli smo se pitati
Svašta
Počeli smo željeti
Nešto drugo
Bilo što
Ali općenite želje su neostvarive
Treba znati kako i kad nešto poželjeti
Treba definirati želju
Dati joj glavu, tijelo i rep
Da možemo barem nešto odgristi
Ako se cijela ne ostvari
Umorni od dana, istog onog koji je bio jučer
Istog onog za koji strahujemo da će trajati vječno
Pokusavamo zaželjeti nešto

Bilo što

Utrka s vremenom

Obveze su se umnožile
a ti si i dalje samo jedan
Vrijeme i prostor su se proželi
I više ne znaš gdje jedan počinje
A drugi završava
Godine su prohujale
Rođendani i obljetnice
Sve što si radio i htio raditi
Sad je samo zapis u nekom starom dnevniku

Ali hej, osvijestio si se
Barem sad
Nadomak cilju
Što god on bio
Koliko god se mijenjao s godinama
I sad kad ti se čini
da je vremena premalo
Umjesto da ubrzaš
Uspori
Napravi još jedan krug
Ako ni za što drugo
Onda za navijače
Za sve one koji su te bodrili putem
Još više za one
Koji nisu vjerovali
Da ćeš uopće stići

Uleti u cilj kao pobjednik
Iako si možda i zadnji
Jednu vrpcu netko će već rastegnuti
Samo za tebe

Odabiri

Odabireš biti
Predivan cvijet u stakleniku
Uvijek privlačan
Njegovan i pažen
Svakodnevno zalijevan
Primaš posjete i divljenja
Slušaš pohvale, tebe se miluje
Maze te
Ti si važan, tvoj razvoj se prati
Ti si razlog postojanja tog staklenika
Ljubljen si i skupo plaćen
Ti znaš svoju cijenu
Nosiš je ponosno oko vrata
Kao kakav orden na ramenu
Ti nikad nisi sam

Ali isto tako
Ti nikad nisi vidio Sunce
Nisi se zatvarao pred mjesečinom
Nikad nisi žudio za kišom
I žedno je upijao kad bi konačno stigla
Nisu te škakljali mravi dok bi se penjali po tebi
Nisu na tvoje listove slijetali kukci
Ptice te nisu promatrale
Nitko te nije otkrio slučajno
U šetnji
Nitko ti nije prijetio
Nikakav zalutali korak
Nikakva želja za buketom
Nikakva velika ljubav koja ubire
Da bi imala

Biraš postati
Kad opet padne tvoje sjeme
Divlji cvijet
Čak i uz mogućnost
Da procvjetaš i uveneš
A da te nikad nitko ne vidi

Žarko Jovanovski[58]

Pola od nule i dalje je nula

POLA OD NULE I DALJE JE NULA

mirno su tekli naši umlaćeni životi
nama se više ništa nije moglo desiti
nastupio je naš privatni kraj povijesti
za tebe ujutro med s putrom
za mene hrenovke s kuhanim jajima
sunca bi ponekad bilo
ponekad bi bilo oblačno
ležali bi u slomljenim krvetima i buljili bez mozga u jutarnji program
to ionako nije imalo značaja
nama se više ništa nije moglo desiti
ti bi onda otišla na posao
naprosto bi te progutao tramavaj broj 11
ja bih kod kuće bolovao krvotok
dnevno
već kako se mijenja vrijeme
moje poslove pingvini bi veselo raznosili po stropovima
zaspao bih usred dana
javljao se budalama na svježe telemarketing ponude
„ne hvala, ne zanima nas..."
ni politika nas više uopće nije zanimala
oblaci bi prolazili bez prestanka
nama se naprosto više ništa nije moglo desiti
dnevno bi na portalima čitali o masovnim ubojicama
kako se raznose po dalekim vlakovima
gaze kamionima ili pucaju u glavu slučajnim prolaznicima
mi više nismo putovali
nama se to više nije moglo desiti
modem bi svijetlio u uglu zelenim diodama kao svjetionik
jedina veza sa svijetom
ura bi otkucavala kilovate bez prigovora
umovi nam sada rade na istrošenim baterijama
u 16 nula nula pitala bi me telefonom što donijeti iz dućana
kruh, mlijeko, jogurt, neki narezak
(samo da je jeftino)
sve isto kao i jučer
sve skroz isto već mjesecima
sam vrag zna što pokreće svijet!
nama se više ništa nije moglo desiti
popodne ti bi pričala kako jednoga dana idemo u beč
ili negdje još dalje

58 Žarko Jovanovski (Zagreb, 1966.) diplomirao je devedesetih na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Otac je, suprug i punker kakvog bi svaka klapa poželjela za člana. Frontmen više punk i punk-rock bendova, što bivših, što aktualnih: Electric Žare, AbnorMalan... Do sada je objavio pet zbirki pjesama: Hrvatska, Jebo mu pas mater i životu, Besparica, Volš li ti mene uopće? i Viškovi. Istaknuti je sudionik hrvatske slam poetske scene. U pripremi mu je prva zbirka kratke proze.

u zelinu, u črnomerec...
(a i ja sam imao još nešto želja
sve sam svoje želje pozaboravljao)
uostalom vrlo je malo volje da putujemo
pred večer bi legli na zelenu plahtu
i jedno uz drugo gledali šutke oblake
kako prolaze bez prestanka
nama se ionako
više ništa nije moglo desiti

PETI DEVETI

Više apsolutno ničemu
ne mogu dati poantu
Događaji oko mene nižu se u potpunom neredu
(čak i kada im drugi ljudi daju
privremeni smisao)
Samo posmatram
Samo jebeno pasivno posmatram

ZAVRŠETAK TURISTIČKE SEZONE

odlaze nijemci, odlaze mađari, a odlaze i česi
odlaze slovaci, pigmeji i kinezi
odlaze austro-ugari i bugari
odlaze rusi i njihovi kućni ljubimci
pakiraju kofere talijani, šveđani i brđani
navrat nanos bježe avari, obri i kartažani
odlaze velike ajkule, morski ježevi i paprati
odlaze praljudi, nadljudi i pijanice
(svi odreda crnci
svi odreda poluludi)
odlaze skakavci, kukci i seldžuci
odlaze fašisti i ultra-ljevičari
odlaze (na groblja) penzioneri
odlaze sezonski konobarski robovi
samo spaljena pusta zemlja osta
(svima je ovakvog odmora dosta)
odlaze i metalci i punkeri i kompjuterski tehničari
odlaze raveri, tajkuni i babuni
odlaze funte, dolari i euri
niz ceste se kotrljaju suze prema granici
i mamurni englezi
otišli su i srbi i slovenci
(oni su već davno, davno otišli)
marsijanci u panici napuštaju plaže
i svi hrvati bi najradije otišli
da mogu
(da ih gospođa merkel u njemačku sve grupno pusti)
kraj je sezone odmora
kraj je ljetne farse pored mora
više se apsolutno ništa ne mora
konačno je kraj još jedne turističke sezone
i počinje sezona uništavanja ozona
počinju jesenje, teške, političke, prljave kiše
počinje sezona suočavanja s četiri zida
sve je drugo otišlo

u pizdu materinu
svemu je kraj
samo ja sam ostao
razjapljenih usta i neki kurac čekam

POPITI MORE

Umjesto mora
popio sam kriglu pive
a tko bi popio svo to more?
ljudi oko mene
turisti
umirali su od dosade
električni psi na baterije
kojima svijetle nosevi
crveno i plavo
nešto fritula na plaži
trgovina u kojoj je klima uređaj stvorio sige na stropu
more je inače vrlo lijepo
kada ga ne zamuti gomila tjelesa
čeha, mađara i hrvata
otac je sinu rekao
na jednoj od tih plaža
da ide u tri pičke materine
i da više ne pita za sladoled
nikada u životu
nikada više!
ljeto je uvenulo u mališanovim očima...
za to vrijeme dance muzika iz birtije
s izrazito lijepim zalaskom sunca
razarala je uši
pa još jedna piva iz krigle
mišići su obamrli
život na čekanju
a i tko bi popio
svo to jebeno more?

VJETAR I JABUKA

Vani vjetar puše košulje se su-
-stavno treba rješavati naše pro-
-našao sam idilčno mjesto za odm-
-ahivanje rukom često je na teške političke te-
-stamentom je odredio da sve ostavlja svojoj ma-
-škare su bučno prolazile gra-
-nata je pogodila i jedan tram-
-ontana na moru dok bro-
-jevi točno označuju svaku ku-
-da idu divlje svi-
-la položena na drvenom sto-
-tinama godina priča se o borbi za slo-
-mljena ruka zavijena u gi-
-zdav cvijet zataknut za rev-
-olucija je započela najprije u armijskim kas-
-no popodne sunce je sjalo vrlo ja-
-buka se treba prije jela opr-
-ost kazne kriminalcu izazvao u medijima kri-
-stalni luster pao pa je staklo pu-
-n mi je kur-
-irom je poslana pismena po-
-treba da se glasno i jasno kaž-
-iprstom opomene ljude koji prelaze cestu na cr-
-knuta ptica leži u par-
-tizani su pjevali vrlo gla-
-vno da vani vjetar puše.

SUMA

danas
sumiram svoju sumornost
čisto sranje
sigurno
šumi u ušima
sutra sve ispočetka
sumiranje
sranje
bojanje
kajanje
lajanje
kuhanje
s krajem kraja spajanje
dokle?
dosnoviđenja!

LJUDI I TRAMVAJI

Jedino tramvaji
I ljudi
Imaju neko značenje
I tanjuri
I psi
I zamotani ostaci čokolade
Poneki prodavač u trgovini
Sve ostalo je naprosto
Jednako važno

Lana Sučec[59]

Dunav – posrednik

Dunav – posrednik

Kazaljke okreću riječi u mojoj glavi
bode me istina
boli kao i laž ubodena s leđa.

Blokiram krvavim rukama
put za pristanište.
Na obali Dunava
šćućurena
obgrlila sam noge
utisnula molitvu.
Nikad tako snažno premećući
zaglađene slojeve pijeska.

Crven trag u riječi Vukovar.

Drhtala sam.
Divlji val Dunava
zapljusnu me u strahu obalom
gubio je koordinaciju,
prljava voda prsnula je po licu
„ne želim s tobom umrijeti
ni živjeti bez tebe"
uzeo je molitvu.
Jer moj Dunav
uvijek je nosio želje
ravno do Boga.

59 Lana Sučec (Sisak, 1998.) učenica je završnog razreda petrinjske gimnazije. Poeziju je počela pisati u 4. razredu osnovne škole. Višestruko je nagrađivana na Lidranu i na Goranovom proljeću za učeničke uzraste. Njezina prva "pobjednička" pjesma na Lidranu bila je "Suza jesenskog oblaka". Kasnije "Poštar jeseni" (6.r.), "Snježni dijamanti"(7.r.), "Vatra za večer" (8.r.). U 7. razredu osnovne škole prvi put je poslala svoje pjesme na "Goranovo proljeće" i osvojila 2. nagradu. U 2. razredu srednje škole ponovno se prijavila i osvojila 2. nagradu "Goranovog proljeća". Ljeti obožava veslati i razmišljati o novim stihovima.

Džep unutar kaputa

Prostorije su ormari
puni mekih vesta,
zimske kutije su ljudi za koje se sjetiš
da si ih ostavio lani.

Vremenom zahladi,
prihvaćaš zadnje mjere i ulaziš u ormar.

Otkud snijeg u džepovima
unutar kaputa?

Pothlađenu pisaljku
izlažeš riziku,
u snijegu je toplije,
izlaziš iz unutarnjeg džepa
ležiš u položaju mrtva pjesnika
snažno nadahnut statičnosti zime
lebdiš s česticama svog tijela
prekasno tražeći pisaljku prozirnu od leda,
ostavio si bilo daleko od srca
u džepu unutar kaputa.

Jane

Boriš se protiv noći
i što ti kaplje s krova
pokušavaš se osvijestiti
i što ti je teže, ti znaš,
Jane
budi jača od prošlih vremena,
ti živjeti moraš,
svojim starim malim papučama
pokupi rosu
s prve stepenice ulaza,
svom toplom domu
udahni paučinu
koja krije četiri plava oka,
ti vrati se,
Jane
dok sve ovo ne sanjaš
pomiluj svoja lica,
sjeti se četiri plava oka,
malih papuča pored
kamina,
ne daj Jane
da se ugasi vatra.

O tijelu što ostaje

Tražimo vatru u drvetu
piromani se poigravaju nama
ugarak, eksploziv, eksploziva
novinski naslovi prijete hrabrosti.

Tko je zabavu siguran ubosti
čepovi su na grlu boce,
eterično ulje omamljuje
i opušta, nježno stapa se s tijelom.

Razdvajam litosferne ploče
bukti val prijezira, peče lavina
iskre savjesti pune prizor pred očima.
Živimo bacajući požare nesmotreno
preživljavajući.

Poetski dah

Taj život
ponekad postane
odraz monotonije.

Vidjelo me ogledalo,
iako smo se sakrili
kao gluhonjemi
grlimo se.

Zemlja je stala
i dalje čekaš
slučajno plavu dugu
da obojiš poljupce.
Posklizuo si poetski dah
na mojoj usni,
nešto nevažno
sjetilo me
na ljubav.

Matijas Matko Baković[60]

Zastave su opet na pola koplja

***

Zastave su opet na pola koplja
Ali ne za ubijene dječje snove širom planeta
Ne budite djeca i ne budalite ne budite sanjari u ovom velikom svijetu
Nema mjesta za trice i kučine
Zastave su opet na pola koplja
Ali ne za radost življenja u mikrokozmosu sebeljublja
Svijet je počeo sa sebičnim praskom i svršit će tek njegovom smrću
Nema mjesta za pouke
A onda jednom
Zastave će i opet biti podignute
U pobjedi u ratu u porazu u miru
Na javnoj zgradi na osobnom lijesu

Niz njih će se cijediti probodena srca ljudi kojima je stalo

***

Stotine su razloga za odlazak i nijedan racionalan
Za životarenje ovdje osim što je jednostavnije
Nastaviti i ovako nego započinjati iznova
U ovim godinama čovjek i ako jest sam
Nije samac vjetar mu pjeva žalopojku
Utjeha samoći biti među svojima
A svejedno biti stranac

***

Stalno moram dokazivati da sam nešto što nisam
Da sam veći Hrvat nego što jesam podozrivo motreći druge
Na primjer ili da sam snošljiv i neisključiv
S druge strane ako sam Hrvat čak
Totalno politički korektan i da me jednostavno nije briga
Jer toliko sam a ponajviše sam sebi kul
Ali pravo da vam kažem već mi je toga dosta
Toga da me magarči tko gdje stigne
Toga da sam netko užasno bitan
Praviti se važan a biti nitko(v)

60 Matijas Matko Baković (Tomislavgrad, 1979.) u rodnom gradu završio je osnovnu i srednju školu, fakultet u Zagrebu. Trenutno živi u Zagrebu s tendencijom povratka. Poeziju je objavljivao u više književnih časopisa u Hrvatskoj i regiji, a 2013. godine objavio je vlastitu zbirku poezije *Odlazim iz vlastite pjesme*.

***

Ovako stavljeni na papir moji porazi izgledaju još tragičniji
Besmislenost života još punija u svom iskliznuću
Nabrajam ih jednu po jednu po djevojačkom prezimenu
Sve odoše s prvim koji iskaza natruhe stabilnosti
Nitko nikoga nikada ne čeka poriv za opstojnošću nadilazi sve
Ljubavi pijem opet sam i ne znam šta je zapravo jadnije
Piti ili piti sam samozavaravajući se u nedogled

Ovako stavljeni na papir moji odjeci ne dotiču se ni jedne
S kojom sam provodio uzaludne pijane noći grleći se ljubeći
Utvare koje bi s prvim zrakama sunca nestajale iz svijesti
Pravo mi budi zaslužio sam sve pa i gore zaslužio više
Samoće u zagrljajima utješnih misli ne sanjam ne žudim
Pobude su mi vazda jednake pobjeći pobjeći pobjeći
Stvarnost je samo privid kojim se obmanjujem između pojedine flaše

PREKASNO

Treba se maknuti prije kiše otići negdje
Neimenovano daleko ovdje će nastupiti potop
Rezigniranosti kad shvatiš da se stalno vrtiš
U krug koji se sve više suzuje dok se ne suzi
Jednom u potpunosti u tvom oku ne ostavljajući traga
Mogućnosti za uzmak tupo ćeš gledati
U što se sve izrodilo ne ćeš moći vjerovati
To smo ipak mi oni nekadašnji puni poleta
U kaljuži vlastite svijesti zašto se nismo
Makli dok je bilo vremena dok je bilo
Sunce na obali miluje lice ne govori
Miluje lice sve je jasno ništa ne govori

***

Danas se osjećam žuto lišće opominje bliži se jesen
Obukao sam vestu boje svojih osjećaja zagrlio djevojku
Dok mi je govorila zbogom i ostao ko pas na cesti
Nisam sretna odzvanjalo mi je u podsvijesti Nisam sretna
Tražio sam definiciju sreće nije li ona individualna pita li se tko
Jesam li ja sretan u ovom trenutku i ovdje je li kog briga
Kanarinci ginu prvi u rudnicima kanarinci su žuti
Danas se osjećam kao kanarinac ali nisam siguran dal zbog uzaludnosti pjeva
Ili boje

***

opet bez posla
skoro i bez stana jer
šta će poštenu čovjeku
poso ili stan šta će mu
bilo što nalik na ljudsko
nalik na tjelesno
da ga sputava u stremljenjima
k nebeskom šta će mu
kad posjeduje blago njemu
čitav svijet ne samo
kuda pogled seže blago njemu
ma blago siromasima ićem i pićem
krovom nad glavom blago
siromasima žuljavih ruku
jer što bismo da smo svi
debelovrati vikendaši
s malom maturom kamo bismo
bacali smeće kad su kontejneri
i kante već zauzeti
ekološki osviještenim penzionerima
koji bez potrebe ali
znanstvena zajednica kaže
iz gušta
ne prestaju da rade
jer rad oslobađa
ljudi moji
nije sve tako crno
rad oslobađa agresivnosti
razmišljanja i dobro da je tako
mjesto kritične prikupljamo
iskoristive plastične mase
ali oni sasvim nelogično
ne prestaju ni da jedu
jer je navika paklena stvar
a svi su oni materijalisti
protivno crkvi i svim postulatima
obrazovanje je opet i ponovno
očito je zakazalo i netko
treba odgovarati što se svako malo
provuče mimo sustava i kroza nj
neki pravo probisvijet koji ne mari
za ustaše partizane četnike
uopće drugi svjetski rat
ni bjelosvjetske uzurpatore
koji priječe naš gospodarski uzlet
ili gdje si bio devedesetprve
njih nije briga o bože
moramo vapiti za tvojim imenom
oni su tako prizemni i stalno
misle na prizemne stvari
posao stan žena djeca
ne nužno tim redoslijedom
al princip je jasan
netko ih plaća netko sa strane
i zamisli
više ne žele ni da ćute

***

Prejeo sam se sinoć
Lošeg vina zato sam jutros malo teže kopčao
Hlače na peglu prastarog misnog odijela
I potom cijelo vrijeme pokunjeno okajavao grijehe
Dok mi se propovijed ciljano usijecala u mali mozak
Al moram vam reći držao sam se hrabro
Glumio staloženost sve dok se nisam prepoznao
U trenutku kad je došao red na pretvaranje
Vode u vino želudac se okrenuo probio me znoj
Uz optužujuće poglede mogao bih se zakleti da sam vidio
Kako i Gospod osobno diže ruke
Od mene i noćašnjeg bućkuriša koji se izdajnički
Ukazao pred svima

***

Neku sam večer opet sanjao zadimljenu birtiju na rubu grada
i zakrvavljene oči opečene izmaglicom cigareta koja nas je obavijala
dok smo trusili svoja ohrabrujuća pića koja će navodno izmamiti istinu
na površinu po kojoj smo se i trijezni toliko puta poskliznuli

Teško smo održavali ravnotežu razgovora posežući svatko na svoju stranu
bez ikakvih argumenata samo snagom volje i golom željom
Tvojom da se sve vrati onako kako je nekada bilo
Mojom da nikad više pa makar se i ne vidjeli nikada više

I opet me kao i tada pratila opsjena nekoga trećega
i opet sam izgleda prešutio i opet si se izgleda pravila da ništa ne razumiješ
Onda je stigao poziv koji me je razbudio svega natjerao da shvatim
Budale ostaju budale bilo u snu bilo na javi

***

Nekad se osjećam kao Ivo
Andrić u Zagrebu hiljadu devet stotina
I četrnaeste
Ni nacionalist ni evropejac
Atentator
Sto godina prije osuđen
Na zaborav historije
A mladići su pjevajući odlazili
Put posut cvijećem put pod cvijećem

Nekad se osjećam kao Tin
Ujević u Zagrebu hiljadu devet stotina
Četrdeset i pete
Ni čovjek ni živina
Kolaborator
Sedamdeset godina prije osuđen
Na zaborav šutnje
A mladići su se pjevajući vraćali
Put posut cvijećem put pod cvijećem

Nekad sam jednostavno i samo Matko
Baković u Zagrebu sto godina
Prekasno za bilo što suvislo
Ni ljubavnik ni poeta
Bez muze masturbator dvije hiljade
I četrnaeste osuđen
Na obični zaborav
A mladići pjevajući iščekuju neko novo klanje
I put posut cvijećem put pod cvijećem

***

Moj otac je bio u ratu
Gospodo nije bitno u čijoj vojsci
Je li među pobjednicima ili pobijeđenima
Poražen je samom činjenicom da su takvi
Kao vi isplivali na površinu

Moj otac je bio u ratu
Gospodo ne znam jeste li svjesni ali ljudi su ginuli
Dok ste vi držali stražu po stranačkim odborima
I orkestrirali kako treba koji grad izgledati
Na dogovorenim večerama u leptir mašnama
S maramom u jednom i figom u drugom džepu

Moj otac je bio u ratu
Gospodo zamijenio je uređenu tvornicu i siguran posao
Blatom u rovovima i neizvjesnom budućnosti
Dok ste si vi dijelili spomenice i činove za zasluge
On je kad se vratio dobio radnu knjižicu

Moj otac je bio u ratu
Gospodo majka je moja probdjela noći i noći
Plačući sama u postelji da mi djeca ne primijetimo
Ali smo znali takve se stvari uvijek znaju vaše su žene
U međuvremenu provodile večeri na svečanim balovima kao dame diplomata

Moj otac je bio u ratu
Gospodo da bi se njegova djeca mogla školovati i živjeti u miru
Radili su i on i majka često ponižavajuće poslove
I mi smo studirajući radili i konačno uspjeli
Samo da bismo uvidjeli kako je vaša zlatna mladež
Već zauzela unaprijed im pripremljene položaje
S koljena na koljeno krug se lijepo zatvara

Moj otac je bio u ratu
Gospodo on se uspio vratiti ali na tisuće drugih
Očeva sinova mladića u najboljim godinama nikad nije
Vidjevši u što se sve izrodilo znao je često govoriti
Kamo sreće da se ni on nije vratio
Da je zauvijek ostao tamo negdje u nekom rovu sa svojim prijateljima
Svi smo u takvim trenucima zajedno kao obitelj plakali

Moj otac je bio u ratu
Gospodo nikada nije rekao nijednu ružnu riječ
O svojim protivnicima s druge strane u istom kalu
Znao je nisu mu oni pravi neprijatelji jer rat će se i dalje voditi
Dok god ima vas u zaleđu

Moj otac je bio u ratu
Za razliku od vas on je jedan jako fin i pristojan gospodin
Ja vidite to nisam jebem vam mater svima
Moj otac je bio u ratu
On je jedno ja sam nešto posve drugo i ne ću
Sudjelovati u nekom novom koji tako zdušno spremate
S vašim istomišljenicima s druge strane razuma
I njima bih također rado jebao mater ali mislim
Naivan kakav jesam da je takvo što ipak dužnost njihova naroda

Jasmina Bosančić

Zlatna šutnja

1.

Sinoć sam te sanjala mada te ne poznajem.
Doplovio si na brodu koji, napušten od vječnosti,
posljednji put prevozi opori teret snova. Slanoća mora
grizla mi je obraze i oči, bridjele su riječi ispuštene
iz grimiznih napuklih krčaga. Iz moje kose potekle su zlatne iskre,
niz ruke sručila se zviježđa, niza struk skliznuo led ledeni.
Od buke gorostasnih valova nestajale su riječi,
blijedio je kamen, pogled ostajao zamućen.
Gorjela je zemlja,pucao kamen, a u tebi i u meni
lomila se riječ s prkosom, htijenje s običajem.
Polako je nestajao i horizont, a s njim više nije bilo ni tebe.

2.

Morala sam odbaciti sram da bih dosegnula riječ
kojom je opisan onaj koji ljubi slađe od meda,
a gorče od nesanice.

3.

Odrekla sam se zlatne šutnje
i postala neodoljiva,
zavodljiva.

4.

Kolale su priče da si onomad stigao do pola moga srca.
Šaptalo se da nisi mjesečar, nego lutak iz izloga koji
obnoć, oživljen svjetlošću mjesečine, luta.
Ali nitko od njih nije znao tvoj pravi lik,
sve dok kiša nije isprala masku.

5.

Sakrij me među oblake kad naiđu teška pitanja.
Pretvori me u lisnatu skulpturu kad nahrupe
mirisi prošlosti. Ali, kada u proljeće presvučem
svoju košuljicu, ne pitaj me tko sam i otkud dolazim,
samo me zakloni od sunca. Dopusti da postanem tvoja navika.

6.

Prišuljala sam se istini u trenutku kad se
činilo da san postaje stvaran, a nebo sve bliže…
Poput slavuja ili šojke, bila sam hrabra, iako to nitko ne očekuje
od mene. Ostajala sam svoja, distancirana od nujnosti.

Ipak, bila sam razotkrivena: nebo je pod
mojim koracima rumenjelo, usijecalo se u guste praznine,
razvodnjavalo se u strmim stijenama i šištećem vrutku…
Na kraju me osudiše snjegovi i kiše na izgon iz
istine. A nebo je pošlo za mnom.

Igor Petrić

Reciklažno dvorište

Svijet se raspada,
polako nestaje, a ti kao i obično,
pasivno promatraš
malo daješ i ne izlažeš se previše.

Ništa te ne zanima.

Čuo si negdje da s tobom nestati će sve,
cijeli jedan svijet, sve na njemu umrijet će
kad zagase se svjetla i sruše oblaci sivi
od težine.

Zašto? Na kraju ipak pitaš se.
Predano si ga stvarao godinama i sad,
sad kad si na vrhuncu sve trebaš prepustiti zaboravu.
Ma nemoj!
Kažeš sam sebi i pitaš se: Zašto?
Uvijek si se držao uputa i hodao ispravno,
nikad pogled skretao sa strane.
Ni lijevo, ni desno, uvijek ravno, uvijek ispravno.
Ništa ti jasno nije i zato još jednom pitaš se:
Zašto?

Čuješ li ih. Dolje na ulici,
neki bolesnici prizivaju kraj pod krinkom revolucije,
a nisu ni svjesni
da ih već neko vrijeme drže na nišanu.

Čuješ li, njihova djeca vrište, jer nitko ih ne vidi,
nitko ih ne sluša i gladna su već danima.

Zašto?
Uvijek isto pitanje,
malo lijevo, malo desno, roditelji na barikadama i to je to.
U svemu tome sasvim malo zadovoljštine.
Na ulici pornografija i tijela zgažen mecima. O njima nitko ne piše
jer upravo su ugašene posljednje novine.

Pogreška ili namjera?
Stani ispred raskršća.
Svijet spava.
Čuješ grad kako diše kroz začepljene nosnice suhih ulica.
Svijet se raspada samo u mislima. Probudi se.
Spavaš već danima.

Reciklažno dvorište II.

Svijet se raspada,
polako nestaje, a ti kao i obično,
pasivno promatraš
malo daješ i ne izlažeš se previše.

Ništa te ne zanima.

Čula si negdje da s tobom nestati će sve,
cijeli jedan svijet, sve na njemu umrijet će
kad zagase se svjetla i sruše oblaci sivi
od težine.

Zašto? Na kraju ipak pitaš se.
Predano si ga stvarala godinama i sada,
sada kad si na vrhuncu sve trebaš prepustiti zaboravu.
Ma nemoj!
Kažeš sama sebi i pitaš se:
Zašto?
Uvijek si se držala uputa i hodala ispravno,
nikad pogled skretala sa strane.
Ni lijevo, ni desno, uvijek ravno, uvijek ispravno.
Ništa ti jasno nije i zato još jednom pitaš se:
Zašto?
Zašto je potrebno reciklirati snove kad sve je bez veze i
noć još uvijek traje.

Reciklažno dvorište III.

Čuješ li?
Dolje na ulici
neki bolesnici prizivaju kraj pod krinkom revolucije,
a nisu ni svjesni
da ih već neko vrijeme drže na nišanu.

Čuješ li djecu kako vrište.
To njihova djeca vrište od dosade.
Nitko ih ne vidi,
nitko ih ne sluša i gladna su već danima.

Zašto?
Uvijek isto pitanje,
malo lijevo, malo desno, roditelji na barikadama i to je to.
U svemu tome sasvim malo zadovoljštine.
Na ulici pornografija i tijela zgažen mecima.
O njima nitko ne piše.
Dopisništvo je zatvoreno već danima.

Pogreška ili namjera?
Stani ispred raskršća. Što vidiš?
Svijet spava.
Čuješ grad kako diše kroz začepljene nosnice suhih ulica.
Svijet se raspada samo u mislima.
Probudi se!
Spavaš već danima.

Opet si otišla

Sva ta stanja
u koja povremeno upadneš,
koja te iznenade kad nadaš se najmanje
ne znače ništa.
Pusti neka prođu.
Vrijeme liječi i najopakije bolesti.
Ovdje si samo gost
i to ne možeš promijeniti.
Jednosmjerna karta i dalje je kod tebe.
Ma koliko se trudila
ne možeš ju sakriti, baciti od sebe daleko,
spaliti na lomači vječne vatre religije,
običajnih priča i maštovitih snova.
Za sad ne možeš ništa osim živjeti.

Opet si otišla II

Sva ta stanja
u koja povremeno upadneš,
koja te iznenade kad dobro je sve
jednostavno zaboravi i uživaj dok ide.
Ne pametuj previše.
Uživaj u svakom trenutku,
jer već sutra putovanje može završiti.
Nitko ne zna
niti može precizno izračunati koliko će trajati.
Smiri se,
opušteno prepusti trenutku
i uživaj u svakom novom jutru
novom danu,
večeri.

Opet si otišla III

Sva ta stanja
u koja povremeno upadneš,
koja te iznenade kad ne misliš previše
jednostavno
prekini,
reci dosta je.

Marijana Petrović Mikulić[61]

Lutanja

Lutanja

Nemam sidro za brod,
nisam drvo što samo od sebe stoji,
moje su misli daleke i bliske
neuhvatljive i brze.
One su ponekad Njegove, ponekad tvoje,
ponekad moje, ponekad svačije.
Šutim samo tišine
u kojima se mnogobrojni svjetovi isprepliću
jednog Rilkea ili Schielea;
Jeremije i Izaije,
riječi koje udaraju okrutnošću postojanja
i slike patnika na platnima
umišljeni zbog postojanja neosjetljivi prema onima
koji nestaju.
Uzimam škare i presijecam ta razmišljanja
ne preostaje mi nego nalijepiti
one izrezane papiriće na kojima je jedan blesićavi smile
i papirić na kome piše nekim dječjim rukopisom JOY.
Ponovno uzimam škare režem i to...moglo bi se produžiti
jer kažu da nisam baš svoja nakon toga.
Odlazi se svuda...mislima...samo tijelo mi je teško...
tko bi ga prispodobio.
Trackam, s bojama u radosti se valjam
kao prašče u blatu i nije važno kad nastaje
nešto novo i nije važno kad počinje interakcija
upisana sudbinski u onaj dan.

Jesam li Ti, Bože, dosadila?
Lutam i tražim, ja učim...tako sam kratko na ovome svijetu...
Tko zna dokad si mi izbrojao dane...
Možda još danas...
Imam oči radoznale i srce željno učenja...
Pouči me...
Uzimam škare i režem...

61 Marijana Petrović Mikulić (Sisak) redovita je i istaknuta sudionica Stihovnice Siska. Piše suvremenu stvarnosnu poeziju, duhovnu poeziju i kratku prozu. Pored pisanja bavi se i slikarstvom. Svoje radove više puta je izlagala na samostalnim i zajedničkim izložbama.

U sobi nadahnuća

Sve je izloženo u ovoj sobi nadahnuća
znanstvene čežnje za dokučivost života.
Discipliniran život rada i muke
kroz znoj i suze.
Papirnate vrijednosti kojima se kupuju
monumentalne građevine
i krhka prijateljstva.
Ptica kojoj ispada orah
i mačka koja grabi pticu.
Svaki dodir iznjedri skladišta mašte
pečaćenjem dodira neba.

Troslojnost tijela shvaća kako
ništa nisam donijela na svijet
i iz njega ništa iznijeti neću.
(1.Tim 6:7)

Prolazi vrijeme koje se računa
i vječnost koja lebdi nad svima.

Dolina sjena i dolina napasti

Dolina sjena i dolina napasti
kroz zemlju se nadopunjavaju
u sanjivu sliku života.
Pješčanik pokazuje još
dva-tri zrna pijeska
koja trebaju isteći.
Sekunda u vremenu
za ljubav je mnogo.
Sekunda za smrt
dovoljno.
Nekad se anđeli izobličuju
u nakaze žedne grešne krvi.

Dolina sjena, dolina napasti
i nebo vječnosti
koje čeka na nas

U džepu mog kaputa

U džepu mog kaputa na crvenom papiru riječi:
„Ne proniče li on sve moje putove,
ne prebraja li on sve moje korake“ Job 31:4

Sad dok se život vuče kao nit šećerne vune
i sve postaje važno kao biserje
u satima molitve i satima pomaganja.
Sve postaje važno!
Svaka izgovorena i neizgovorena riječ
poput energetskih napitaka
djelovala je ili nije.
Čuvaš li Ti doista sve izgovorene riječi
tamo gore u škrinjici i čekaš li
onaj dan kad će sve biti otkriveno?
Bez zabluda gledam Tvoje visine
s očekivanjem tražeći u njima i svoj put.
Vatromet je počeo i držeći papir
s olovkom u ruci pišem molitvu:
Budi Gospodar mojih svakodnevnih misli.
Budi Gospodar mojih usta i svega što ulazi i izlazi iz njih.
Budi Gospodar mojih očiju i svega što gledam.
Budi Gospodar mojih ušiju i svega što slušam.
Budi Gospodar svega moga jer je nemoguće
boriti se bez Tebe.

Boje su se razlile po nebu i nastao je mrak
s malim svjetlom na mom papiru

Brojke

Brojke. Koji je smisao?
Slova bez reda u neredu stoje.
Prolaznost je pojela kalendare
velikom žlicom,
a sate i datume usrknula slamkom.
Život nam se smije
i ostavlja sanjare da kroz snove
odsanjaju život.
U staklenoj čaši crvenog vina
nije se dogodila tranusupstancijacija.
Vino je samo vino
i možda kiselo.

Tebe, Bože tražimo
gledajući mjesec i zvijezde
stvorene trećeg dana
Tebe tražimo da probudiš našu
dušu i udahneš nam svoj Duh.

Samo reci riječ i ozdravit će zemlja naša

Kukanja...mrmljanja...jad..
kao da nam život prolazi bez svrhe.
Mrljamo kao Mojsijev narod u pustinji,
kao Jona u naviještanju uništenja Ninivljanima
i pozivu na post i obraćenje od grijeha.

I bi li čudo odricanja bilo prihvaćeno?
Bi li molitva kazana srcem bila uslišana?

Kao narod:
- slijepi ne tražimo Tvoju svjetlost
- gluhi ne osluškujemo Tvoj glas
- tvrdog srca ne vapimo za mekim srcem.
Od mrmljanja i grijeha naših
napunila se zemlja.

Možda bi mogli ljušturu svoju od grijeha
Prljavih punih laži i preljubništva skinuti?
Možda bi mogli kleknuti i zavapiti?

Možda bi nam povjerovao kao narodu?
Možda kad bi jednom netko slušao?

Ti samo reci riječ i ozdravit će zemlja naša.

ESEJ

Biserka Goleš Glasnović

U Janjevu, o njemu i oko njega

(Spomen na nemirnu povijest Hrvata na Kosovu)

Najstarija hrvatska dijaspora

Janjevo privlači svojom jedinstvenom poviješću i potrebom da se prozrače mnoge predrasude o podrijetlu, načinu života Hrvata Janjevaca, ali i drugih naseobina katolika na Balkanu. Zaintrigirana zanimljivom poviješću, proučavam neobjavljeni rukopis *Janjevo – hrvatska naseobina na Kosovom polju* Nikole Čolaka (1942.), napisan pisaćim strojem s autorovim napomenama na marginama ispisanim olovkom i crnim nalivperom, koji se čuva u našoj obiteljskoj biblioteci.

Čolak se ne pokazuje samo odličnim i revnim povjesničarom, svestranim filologom i etimologom, već njegovo štivo ima i literarnu okretnost pa tako njegov rukopis započinje dojmljivom putositnicom: *Svaki stranac, koji bar jednom proputuje Kosovo, zapazit će na istočnom rubu Kosova polja malo katoličko mjestance Janjevo, koje se napose ističe čistim katolicizmom, posebnim slavenskim narječjem, posebnom vanjskom i nutarnjom fizionomijom, zasebnim zanimanjima, običajima i nošnjom. Već na prvi pogled, opaža svaki, da je to strani element u zemlji, koji ne pripada nijednoj od dviju velikih skupina - ni srpskoj ni albanskoj. Okolni ih svijet smatra tuđincima i naziva Latinima, a i Janjevci se smatraju strancima, nešto različito od Aranuta i Kavura.*

Nikola Čolak (Janjevo, 1914. – Padova, 1996.), hrvatski filozof, jezikoslovac i povjesničar, kome bismo s poštovanjem mogli dodati atribut Janjevac, veliki je dio svoga rada posvetio povijesti Janjeva, razgranatom gospodarskom i kulturnom djelovanju Dubrovčana na Balkanu i njihovim kolonijama te djelovanju Katoličke Crkve na tome prostoru. Provodio je istraživanja u Janjevačkom župnom dvoru, u Dubrovačkom arhivu te u Vatikanskom arhivu pregledavši na tisuće dokumenata. Polazeći od njegovih novijih istraživanja i rukopisa iz 1942. godine te svojih istraživanja i povijesnih izvora, povjesničar Ive Mažuran završio je posao objavivši knjigu Čolak – Mažuran: Janjevo – Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu u izdanju Udruge Janjevo (Zagreb, 2000.).

Za nemiran i zatajan, za dramatičan i dosljedan život Hrvata na jugu Balkanskoga poluotoka, posebice u Janjevu na Kosovom polju, za Latine, kako su ih nazivali domaćini, za njihove male zapadne kultivirane svjetove navikle na nenasilno rješavanje napetosti i mogućih sukoba, zaista je vrijedila latinska poslovica *Dobro se prelijeva i na druge* - podrazumijevajući da se to dobro višestruko vraća. No sadašnjost je nažalost upravo onakva kakvu ju je predvidio polihistorik Nikola Čolak - mjesto će preživjeti, ali Latini, *gosti* koji su, sačuvavši svoj identitet, postali drukčiji starosjedioci - napuštaju ga.

Uzbudljivost i zagonetnost, zaoštreni kontrast između oskudne sadašnjosti i raskošne prošlosti bilježi i Čolak: *Janjevci nam govore o staroj slavi i bogatstvu nekadašnjeg Janjeva, o tome, kako je ono prije bilo glasovito po svoj Srbiji, Bosni, Hercegovini, Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj i Vlaškoj. Mi im ne vjerujemo, nego ih osuđujemo kao laudatores temporis acti (obožavatelje minulih vremena), Ali ako zavirimo u stare isprave i spise, vidjet ćemo, da smo se ovaj put prevarili.*

Ili kako zapisuje pjesnik Tadeus Różewicz:…*suvremeni čovjek / pada u svim pravcima / istodobno / dolje gore na bokove / poput ruže vjetrova /…ranije se padalo / i ustajalo / uspravno / sada se / pada / vodoravno.* Janjevo je upravo takav davni čovjek-grad koji je u svome dugom vijeku preživljavao padajući do dna, gotovo nestavši, da bi

ponovno uskrsnuvši, svjedočio o uzbudljivosti i (ne)mirnoj ljepoti života pojedinca i naroda na bilo kojem prostoru i u bilo kojem vremenu!

Riječ je o upravo neočekivanome, da je jedna od naših, zapravo najstarija hrvatska dijaspora, započela život u drugoj državi zbog svoga znanja, gotovo plemenitaške trgovine s drugim narodima (a da je trgovina u Dubrovniku imala poseban status u tadašnjoj Europi, svjedoče pragmatični plemići-trgovci i njihova rasprostranjenost i izvan Europe). Također i podatak da je nakon zabrane trgovine vunom s Dubrovčanima jedna od engleskih pokrajina bila prepuštena gladovanju. Također i najnovija zgoda koju mi je ispričao moj prijatelj književnik, na štandovima Janjevaca u turističkim središtima - gdje su se danas prilagodili sveprisutnome konzumerizmu – *Imao sam dojam da se ja kao kupac trebam osjećati počašćenim što kupujem kod njih!*

Čolakove teze o hrvatskom podrijetlu Janjeva temelje se na trima dokazima: povijesnim, etnografskim i jezičnim. Malobrojne povijesne izvore navodi vrlo temeljito te eksplicira da je Janjevo najstarija hrvatska dijaspora (prvi put se spominje 1303.) i implicira da je jedina koja nije nastala kao posljedica izbjeglištva.

Na temelju toponomastike mnogih sela Čolak pronalazi tragove Hrvata ne samo na Kosovu, već i južnoj Srbiji i Makedoniji pa tako navodi Orvaćane u kotaru skopskom, Rvate u bitoljskoj okolici i okolici Valjeva, Rvate u srezu studeničkome, selo Rvatsku u deževskom srezu, Rvaške u cetinjskome.

Rimska stela - spolija u crkvenom zidu

Campus Dardanicus (Kosovo polje) privlačilo je, ne samo svojim prirodnim bogatstvima, već i prometnim položajem. Grčki pisac Kritovul u knjizi o Mehmedu osvajaču Srbije (1459) pretjerujući zapisuje da se u toj zemlji nalazi srebra i zlata kao vode u izvorima. Prometni položaji pak tuda su vodili iz Singidunuma (starog Beograda), iz Dalmacije preko Duklje te iz Scodre (Skadra). Kosovo polje bilo je vrlo živo, naseljeno i kultivirano u rimsko vrijeme, u srednjem vijeku i početkom novog vijeka. Na brdu Veletinu mogli su se naći rimski novčići, a nekad su bile vidljive temeljne zidine rimske tvrđave. U zidu janjevačke pučke škole ugrađena je spolija: lijepa rimska stela s vrha Veletina, podijeljena u dva dijela (u gornjem zaobljenom dijelu nalazi se velika rozeta, odijeljena od natpisa lozom i bršljanom. Pokojnici su mladić Severianus i djevojka Valeriana.

Povijest Janjeva

Janjevo je vjerojatno nastalo u drugoj polovini 13. stoljeća za vrijeme prvih otvaranja rudnika kada dolaze Dubrovčani i Sasi. Najstariji spomen Janjeva potječe iz 1303. zabilježen u pismu pape Benedikta XI. barskom nadbiskupu Marinu. Novo Brdo (petnaestak kilometara udaljeno od Janjeva), najveće i najznatnije dubrovačko mjesto u srednjovjekovnoj Srbiji, tada je skromno trgovište kojemu Dubrovčani daju snažan polet. Složivši se u interesima, rudari Sasi i dubrovački trgovci osnivaju i mnoge druge kolonije potvrđene od srpskih vladara: Trepču, Kratovo i Rudnik. U vrijeme Nemanje Dubrovčani su, uz Kotorane, Barane, Splićane i Korčulane, najuspješniji trgovci u Srbiji, a narod ih naziva *kupci, tržnici, trgovci i gosti*..

Prema predaji prvo je postojalo Staro Janjevo, a nastalo je u vrijeme kad se gradio manastir Gračanica što donekle odgovara povijesnim zapisima. Donedavna su se iznad Janjeva mogli vidjeti ostatci rudarskih okana, a okolica je bila posuta troskom, zgurom ili šljakom - malim, nepravilnim grumenima koji su odbačeni pri preradi dragocjene rude.

U etimološkoj interpretaciji naziva Janjevo jezikoslovci daju prednost praslavenskoj riječi *janj* (topola, jasen, jablan) pokazujući koliko je sačuvana u nazivima imena, prezimena i mjesta u hrvatskim krajevima. Na Pelješcu je, također, Janjina vrlo lijepo mjesto u kotlinici, okruženo brdima. Zanimljivo je da su Dubrovčani 1333. upravo u vrijeme nastajanja Janjeva otkupili od cara Dušana poluotok Pelješac. Pišući o Janjevu, prisjećam se i svojih putovanja Pelješcem, kad sam istezala vrat da bih zavirila u Janjinu, no ona se naizgled skromna skrivala u svojoj ljupkosti.

Čolak vrlo nenametljivo, pišući o caru Dušanu, srpskoj nacionalnoj ikoni, koji je zabranio ispovijedanje katoličke vjere, osim stanovnicima dubrovačkih kolonija, ukazuje i na mogući utjecaj Dubrovčana u stvaranju njegovoga čuvenoga Zakonika. Također navodi i pomalo hagiografsku priču usmene predaje da su u kobiličkoj općini na Metohiji živjeli potomci starih Turopoljaca, tjelesne straže cara Dušana nazivajući se pravoslavnim Hrvatima.

Kad su počeli propadati rudnici za vrijeme turske vladavine, Sasi odlaze ili se asimiliraju, no njihovi tragovi sačuvani su u janjevačkim riječima za rudarsko okno *cee* jd. i *ceovi* mn. (die Zeche) i *cige* (die Ziege) za kozu i u mnogim

nazivima mjesta u kojima danas žive Albanci te u nazivu sela Šašari iznad Letnice gdje se govori letničkim hrvatskim narječjem.

Putopisac Bertrandon de la Broquier iz 14. stoljeća opisuje bogatstvo rudnika Novo brdo te navodi kako je rudnik spasio despota Đurđa Brankovića od bankrota. To zlatno doba hrvatskih kolonija na Kosovu, Metohiji, južnoj Srbiji i Makedoniji bogatilo je i Dubrovačku Republiku te se zlatarsko umijeće razvija u svoj svojoj raskoši. Dubrovčani imaju svoje konzulate u Novom Brdu, Rudniku, Trepči, Janjevu i ostalim katoličkim mjestima. Neki od konzula iz uglednih su dubrovačkih rodova: Sorkočevići, Gučetići, Bunići i Gundulići. Tijekom 35 godina u Janjevu je bilo svega 47 sudskih sporova, dok je u istome razdoblju u Novom Brdu, Trepči i Rudniku bilo stotinjak. Navedene činjenice, djelimice objašnjavaju suvremeni fenomen Janjeva kao jedinog ostatka razgranatih dubrovačkih kolonija na Kosovu: živjeli su mirno baveći se rudarskim poduzetništvom i trgovinom, budno prateći političke (ne) prilike na Balkanu i širenje osmanske vlasti pripremajući nenasilne diplomatske aktivnosti.

Nakon pada srpske despotovine pod osmanlijsku vlast (1459.) i nakon što je osvojeno i opljačkano Novo Brdo, skrovito Janjevo preživjelo je i postalo sklonište izbjeglih iz Novog Brda. Duhovno i kulturno ozračje toga grada privuklo je, prema legendi, i Janoša Hunjadija koji je pobjedivši 1443. sultana Murada na Kosovom polju, nazočio misi u crkvi sv. Nikole u Janjevu zahvaljujući Bogu na pobjedi.

Republici je zajednička stvar bila iznad interesa pojedinca i kulta osobnosti. Kompozitor Luka Sorkočević i veliki znanstvenik Josip Ruđer Bošković bili su i poklisari i diplomati na austrijskom i engleskom dvoru, a Marin Getaldić, otkvačeni matematičar, koji je korespondirao s čuvenim Galileom Galileijem, odužio se Republici i kao poklisar na turskome dvoru i kao nadglednik gradnje stonskih zidina. Odjek toga jedinstvenoga političkoga svjetonazora sačuvao se i u Janjevu - ostatku ostataka razgranatih dubrovačkih naseobina na Kosovu, južnoj Srbiji i Makedoniji - na krhkoj granici zapadne i istočne civilizacije.

Osmanlijska vlast nije posve ukinula autonomiju dubrovačkih sudova u njihovim kolonijama, ali je istodobno odobrila da se parnice mogu voditi i pred kadijom. Vrlo je vrijedna korespodencija koju su Janjevci, Novobrđani, Letničani i Trepčani razmijenili s dubrovačkim vikarom i papom Grgurom XIII. pišući o nedostatku svećenika i moleći (ne odustajući nakon prve odbijenice) da se imenuje za barskog nadbiskupa Dubrovčanin fra Marin Brajanović. Pri tome ne štede tadašnjeg barskog nadbiskupa, a o stonskome biskupu zapisuju da je *prilivoda i ne stoi vazda u pameti svoioi i svakome dava uho.* Nisu izostali, po dobrom starom običaju, ni poklisari koji su poslani u Rim.

Opat ninski i prelat crkve svetog Jeronima u Rimu Aleksandar Komulović (1584.) naziva Janjevo zemljom bogatom rudnicima zlata i srebra. Istodobno javljaju dva srpska monaha Damjan i Pavao papi Klementu VII. o (ne) prilikama u Srbiji te ga mole za pomoć protiv Turaka obećavajući sjedinjenje s Rimom. Zlatni vijek janjevačkog rudnika prelazi i na početak 17. stoljeća, kako saznajemo iz izvještaja barskog nadbiskupa Marina Bizzija koji je vizitirao Srbiju i Albaniju te zapisao da se Janjevo nalazi između brežuljaka već posve izbušenim rudnicima srebra koje se tu u obilju vadi. Vrlo je malo podataka o izgledu rudnika i o načinu prerade te o rudarskome alatu. Jedini je dokument o starom rudarstvu u Janjevu iz 1548. u kojem se spominje Plakanička mahala, vjerojatno ispiraonica rude, danas Pranje gdje su žene nekad prale rublje.

Upravo je nevjerojatno da Janjevo i početkom 17. stoljeća nastavlja svoj zlatni vijek zaštićeno brdima u svojoj kotlini. Kosovska tragedija kao da se nije dogodila u njegovoj neposrednoj blizini jer okretni Dubrovčani i pod turskom vlašću, uz potporu Republike, nastavljaju rad u rudnicima i sklapaju ugovore s Turcima.

Razorni potres u Dubrovniku (1667.) zasigurno je odjeknuo i u Janjevu, no njegovi su se pragmatični stanovnici, poput svojih sunarodnjaka, uskoro vratili svome uobičajenome životu prilagodivši se novim mijenama, umiranju i novome stvaranju: odlascima i dolascima ljudi različitih zanimanja i narodnosti. Unatoč novim nevoljama: kugi, velikim turskim nametima, prestankom aktivnosti Novoga Brda i gubitkom službenih veza s Dubrovnikom, Janjevo nastavlja živjeti, no ni izdaleka kao nekad.

Matej Mazarek (1758. – 1812.) nadbiskup Skopske nadbiskupije, rođeni Janjevac izvješćuje Rim o siromaštvu i nesigurnosti katolika u svojoj nadbiskupiji. Stoluje u Janjevu, živi u rodnoj kući bez rezidencije i posjeda. No, redovito obilazi svoje župe unatoč opasnosti pa u jednom pismu zapisuje: *Bolje biti sluga u nekom kapucinskom samostanu u Italiji, no skopski nadbiskup.* U vrijeme nadbiskupa Mazareka živio je i naš predak Desiderij, nadimkom Deša (*Dess*) koga su mnoge obitelji Glasnovića sačuvale usmenom predajom u svome sjećanju, a čiji je unuk Miha, Mijo kao jedan od janjevačkih uglednika prisustvovao otkrivanju starih gotičkih crkvenih zvona. Vrijeme biskupa Mazareka jedno je od najdramatičnijih u povijesti Janjeva. Učestalo pišući Kongregaciji, Mazarek se žali na tragične prilike u zemlji: siromaštvo, razbojništvo, rat, otimanje i nedostatak svećenika. Iako dobiva oskudnu pomoć, uspijeva održati vjerski život i obraniti Janjevo od lokalnih turskih moćnika pridobivši njihovo povjerenje. Čak i svojevrsno poštivanje: bolesni Numan-paša traži da ga pohodi te da mu čita molitve i napiše zapis, a na poziv Bahtijar-bega odlazi ponovno u Gnjilane da bi molio za njegova sinčića koji je bolovao od padavice. Zanimljivo je da su upravo njih dvojica uoči Božića te godine upali u Janjevo s tri stotine ljudi, stotinjak slugu i lovačkim psima. Ostali su četiri dana gosteći se neumjereno u jelu i pilu, a dobar čovjek, ne samo nadbiskup, osobno ih je posluživao.

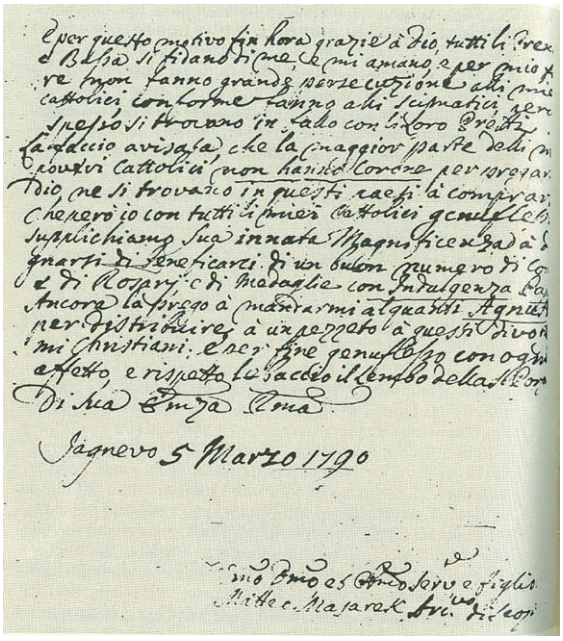

Završni dio pisma skopskog nadbiskupa Matije Mazareka Kongregaciji iz 1790.

Kad su sve katoličke naseobine u Srbiji klonule, Janjevo ne odustaje u očuvanju katolicizma, a Čolak dodaje da je tu i nešto dalmatinske ambicije protkane uspomenom na staru domovinu. Upravo onako kako zapisuje Bizzi opisujući janjevačku crkvu svetoga Nikole: *Crkva nije velika, ali je dobro građena i očuvana. Ima teški posrebreni kalež i patenu (…) Nad glavnim je ulazom zvonik, s kojeg su skinuli četiri zvona i sakrili ih da ih Turci ne bi odnijeli.*

Dubrovački poslanik Matej Gundulić izvještava 1674. Dubrovačku republiku o Janjevu, o zemlji vrlo napučenoj gdje među pravoslavnima koji su većina ima još katolika. Novo smanjenje katoličkog stanovništva vjerojatno je prouzročila kuga i upadi poturčenih Albanaca koji su uništavajući crkveni inventar oskvrnuli i reljef Majke Božje. A kada je carska vojska poražena u Kačaniku i prisiljena na povlačenje, Turci su Srbiju pretvorili u ruševine, rudnici su uništeni, a trgovina ugašena. Dio katolika povlači se s austrijskom vojskom, a Srbi napuštaju dom pod vodstvom patrijarha Crnojevića. No Janjevo je preživjelo. Taj je tragičan događaj sačuvan u legendi o jedinima preživjelima Janji Nedokoljki iz roda Palića i momku iz roda Glasnovića (likovima iz stare legende, vjerojatno, su u 19 st. dodana prezimena najbrojnijih i vrlo uglednih janjevačkih rodova).

Biskup Ivan Topić podnio je 1842. Kongregaciji izvješće iz kojega saznajemo da je u Janjevu 100 kuća i 700 duša koje su mostom odijeljene od turskih kuća. Topić također bilježi da se u župi govori hrvatski. Nakon samo četiri godine, kako je zapisao biskup Urban Bogdanović u Janjevu su 132 kuće i 792 duše. Vjerski život uskoro će biti obnovljen dobivanjem sultanovog odobrenja za gradnju crkve. Netom što je započela gradnja nove crkve sv. Nikole, putopisac Johann Hahn zabilježio je kako je prije toga izgledao janjevački božji hram: poput staje sa skromnom sobom za svećenika iz koje se iz skrivenog podnog otvora silazilo u podrum gdje se govorila misa. Potomci bogatih Dubrovčana u to su vrijeme slavili Boga poput mudraca i drevnih kršćana.

Unatoč sultanovu *fermanu* janjevački župnik Pavao Beriša znao je da to neće biti lak posao jer će mjesna turska vlast pa i pravoslavci iz okolnih sela pokušati onemogućiti izgradnju. Nekoliko mjeseci prije postavio je na gradilište tursku zastavu i pod njezinim okriljem postavio kamen temeljac. Upravo onako kako su u 13. st. u Višegradu u Ugarskoj postupno djelovali dubrovački diplomati postigavši neovisnost Republike pod uvjetom da se na zidinama vijori ugarska zastava, ali da mogu birati svoga kneza i trgovati slobodno - čak u zemljama s kojima je Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo bilo u ratu.

Prema Hahnu arhitekt crkve sv. Nikole bio je sam Pavao Beriša, no Branislav Nušić tvrdi da je plan učinio neki mađarski graditelj. O iscrpljenosti, ali nikako klonuću stare dubrovačke kolonije u materijalnoj pa i duhovnoj snazi, svjedoči nova crkva sv. Nikole svojom dugotrajnom izgradnjom, predimenzioniranošću i neusklađenošću trome vanjske bizantske građe i vitke unutrašnjosti u obliku rimskoga križa.

Neki su srpski znanstvenici i pisci, pa i Branislav Nušić tvrdili da je crkva izgrađena na temeljima stare pravoslavne crkve. No, Atanasije Urošević u svojoj raspravi *Na čijim je razvalinama izgrađena sadašnja rimokatolička crkva u Janjevu* vrlo pomirljivo dokazuje upravo suprotno: iskopana zvona ispod njezinih temelja neprijeporan su dokaz da je riječ o temeljima stare crkve sv. Nikole. Pri tome ublažava nesporazum između pravoslavaca i katolika, navodeći da je moguće da su pronađeni i neki ćirilički natpisi.

Crkveno - jedna od janjevačkih četvrti

A kada spominjemo ćirilicu, valja navesti još jedan zanimljiv, ali nimalo neočekivan podatak: Dubrovčani su u 16. st. tiskali posebne knjige ćirilicom za svoje sunarodnjake u Srbiji da bi se pjevalo u crkvi na ilirskome jeziku. O tome da je nova crkva naslijedila svoju staru imenjakinju na vrlo blizak i izravan način govori nam toponim *Crkveno* - stari naziv janjevačkog kvarta u kojem su živjeli ugledniji građani, a u čijem je središtu oduvijek bila crkva (na sam toponim prisjeća nas Crkvina, još jedan hrvatski lokalitet u Biskupiji pokraj Knina).

Kako se legende, vrlo često, temelje na davnim istinitim događajima, potvrđuje i otkriće zvona sa stare crkve sv. Nikole. O Bizzijevom zapisu tada je znalo vrlo malo ljudi i ta se informacija prenosila kao tajna (govorilo se o četiri zvona i o još četiri zvona skrivena negdje na crkvenom imanju). Kako je došlo do otkrića? Priču je ispričala stara služavka nadbiskupa Mazareka. Crkvenjak Tuna Macuk ravnao je tlo za novu crkvu i znajući za predaju, željeznom je šipkom istraživao tlo. Tamo gdje je šipka propala, započelo je istraživanje. Ispod triju ljesova bile su željezne šipke, ispod njih u kupoli tri svijećnjaka s tri zlatnika, a ispod kupole tri zvona. Je li predaja ovu priču uskladila u broju svetoga trojstva ili se ova lijepa smislena podudarnost zaista dogodila? Zanimljivo je da se među *kristianima koi su bili u ovu rabotu* našao i *Miha Mate Dess* čije sam rodoslovlje navela kao usmeno bilježenje rodoslovlja po muškome pretku.

Nakon što je izgrađena crkva 1866. Janjevo je ponovno, nakon 200 godina, dobilo pučku školu u jednoj od janjevačkih kuća. Školsku zgradu su Janjevci podigli 1884. Vrlo popularan je bio učitelj Mata (Ivanović). Ne čudi stoga što je lijepa zgrada zapela Turcima za oko te su je htjeli oteti. No, postupkom kojima obiluje dubrovačka povijest pa i janjevačka, uspjeli su ih nadmudriti - vrlo jednostavno, bez otvorenoga sukoba: saznavši na vrijeme njihovu namjeru, ogradili su školu i priključili ju crkvenome dvorištu. Uz pomoć austrijskoga konzulata i novih učitelja škola nastavlja raditi koristeći besplatne hrvatske udžbenike i školski pribor. U *Glasniku* Srpskog književnog društva (1906.) u tekstu *Janjevo i njegove prstendžije* Sima Trojanović naglašava da se u školi uči latinica i da se isključivo njome služe janjevački prstendžije. Također saznajemo da se uz tri učitelja pojavila i jedna učiteljica.

Etničku fizionomiju Janjeva čine i druge narodnosti i vjere: pravoslavni i muslimani, Albanci, Srbi, Turci i Mlečani. Neki od pravoslavnih uz svoja imena dodaju atribut ot Janjevo, iz Janjeva ili samo Janjevac naglašavajući važnost grada u kojem su rođeni. Vićentije Popović, mitropolit pravoslavnih Srba u Austriji rođen je u Janjevu. Također i patrijarh Pajsije, uz Gavrila, jedan od triju pravoslavnih velikodostojanstvenika, koji održava dobre odnose s Rimom.

O prošlosti janjevačkih muslimana nema pisanih dokaza. No, o njihovoj nazočnosti svjedoči i danas sačuvana džamija koja nosi ime Mehmeda Osvajača Srbije. Za rod Spahijića zna se da su podrijetlom Turci koji su prema predaji došli u Janjevo za vrijeme Sulejmana Silnog Zakonodavca.

Zanimljivo je da Janjevo u 17. vijeku ima katoličku i pravoslavnu školu, bogat i raznolik vjerski život. Navedeni pravoslavni dostojanstvenici potječu iz obitelji učitelja *daskala* koji su bili i nadaleko čuveni prepisivači crkvenih knjiga.

No, nažalost takva se tolerancija početkom 20. st. i nešto ranije ne bilježi. Albanski svećenici nastoje izvoditi misu na latinskome jeziku kako bi zaustavili zdušno pjevanje na hrvatskome jeziku. No, mudri Janjevci uspijevaju dobiti dopuštenje da se - za početak - služi mala misa na hrvatskom, a velika na latinskome jeziku, a takvi pregovori, kao što je nekad bilo uobičajeno i u Dubrovčana, potiho se ostvaruju i u cjelini.

Nakon prestanka utjecaja Austro-Ugarske i učitelja koji su izvodili nastavu prema hrvatskim programima, uz pomoć austro-ugarskoga konzulata u Skopju, uvodi se jedna srpska škola. Iako ravnatelj hrvatske škole pristaje, učitelji Ivan Beriš i Filip Čibarić odbijaju te su 1914. odvedeni u Štip na saslušanje s kojega se nikad nisu vratili. Njihov spomen zaslužuje i širi odjek no što je usko zavičajno sjećanje, stoga njihovu tragičnu sudbinu dosljednih učitelja i zagovornika hrvatskoga jezika, ističem kao jedinstvenu pojavu u povijesti naših manjina.

Jezik, običaji i govorna građa

Drugi dio Čolakova rukopisa posvećen je janjevačkom govoru u poglavljima: *Glasovi, Oblici, Tvorba riječi, Sintaksa, Govorna građa i Rječnik.* Otvornici su ono što janjevački govor čini drukčijim od standarda, uz poznate postoji čak šest samoglasnika, primjerice mukli poluglas ъ. Izgovor glasa ě u janjevačkom govoru odgovara zatvorenom ili otvorenom e te govor pripada štokavskim govorima ekavskoga izgovora. Najjači je utjecaj kosovskih srpskih govora u sklanjanju, smanjuje se broj padeža na samo četiri, a tu pojavu Čolak naziva *pad imenske fleksije* (što je djelimice i posljedica ukidanja hrvatske škole u Janjevu 1914.). Također, treba naglasiti da je u starim rijetkim, ali vrijednim dokumentima (većina župnog janjevačkog arhiva izgorjela je ili je uništena, dubrovački i vatikanski djelomice su istraženi, a turski je posve neistražen) sačuvan dalmatinski idiom, no time se nitko od filologa nije bavio. U kategoriji glagolskoga vida razlike u odnosu na književni jezik su najveće te janjevački govor pokazuje učestale inačice gotovo u svih glagola. Česte su odmilice i za njih pronalazimo dvadesetak formanata. Neke riječi koje su nominalno uvećanice, stvarno su odmilice: *starkelꙗ, đavolštija, prokletija.* U području sintakse iznimno je veliki broj nepromjenjivih vrsta riječi, primjerice priloga, bilo turcizama, bilo onih nastalih prema zakonitostima janjevačkog govora: trinaest ih je koji označavaju način trgovanja. Na čakavce podsjeća prilog *suprotivu.* Veznik téštô osobitost je janjevačkoga govora: *Téštô će mōj da me kāra, ali tuđega na glâvu ne mȍgu da trpîm!* (Iako će me moj grditi, drugoga neću trpjeti!). Red riječi vrlo je slobodan pa su ponekad imenica i pridjev ili zamjenica u inverziji kao u poetskome govoru: *Majka njegova ne zna.* Uz više subjekata ženskog roda i u dvojini predikat stoji samo u muškom rodu: *Liza i Nasta su prali stvare.*

Također se i svojevrsni obiteljski nadimak za raspoznavanje u skupini koja ima slična imena i prezimena izvodi prema muškim predcima, ponekad retrospektivno i u šest generacija: *Tomo – Ljalje – Gape – Mije – Mate - Dešinomu.* Riječ je o vlastitim imenima, zapravo nadimcima koji se u Janjevaca izvode gotovo uvijek kraćenjem katoličkih i narodnih imena. Mnoga su danas u Hrvata vrlo rijetka: Sebastijan (Seba), Serafin (Sare), Rozario (Roza), Frančeško (Češko), Gašpar (Gapo), Rafael (Rafa), Benedikt (Dite), Adolf (Doka) te učestala: Filip (Lipa), Anton (Toni) i Antun (Tuna). Na jednak način, ali plodnije nastaju i ženski nadimci: Paulina (Paljina i Ponka), Filomena (Filjka), Cecilija (Cenka), Anastazija (Nasta), Elizabeta (Liza, Ljiljka, Ljilja i Betika), Stanislava (Stana, Cana), Eufemija (Fuma). Davanje prednosti muškome rodu odjek je i stvarnih okolnosti u kojima su otac i sinovi hranitelji obitelji dok kćeri, odlazeći u drugu kuću, postaju posve posvećene suprugovoj obitelji - no nikako podređene. Zahvaljujući svojoj govornoj vještini, diplomatične i samosvjesne u ulozi majke i kućanice, imale su poštovano i dostojno mjesto u obitelji. Zanimljiva je izreka u kojoj svekrva neće izravno ukoriti snahu pa se obraća kćerki: *Karam ćerku da me snajka čuje!*

Mjesne popijevke uglavnom se oslanjaju na istočnu tradiciju na što upućuju pjesme *Zapjevala bil' bil' ptica, Kate dušo, aber moj!, Ozdol idu, nano, dva bećara, Kuj te dade, mori lizule*. Među popijevkama staru predaju čuva, gotovo začinjavačka pjesma *Ajde slnce zađe* iz čijega uvoda otkrivamo gotovo mitsko postojanje Janjeva, arhetipsku dubravu: *Ajde slnce zađe među dve planine, / Ajde u planine zelena livada, / Ajde u livade dve tanke topole,…* Originalne su pjesme-rugalice u kojima se mještani podruguju svome različitome suvremenome kulturnome nasljeđu. Iz izvorne janjevačke rugalice *Gornjemalci svi kozari* saznajemo i za njihove različite kvartove i (ne)očekivane *rabote* njihovih stanovnika: *Gornjomalci svi kozari… Sopoćani svi ćelavi…U čaršiji svi kockari… Virofčani svi bradani… Jezerčani kokošari.* U pripovijetkama, uz očekivane likove iz istočnjačke tradicije (Nasredin- hodža, paša i pop), pojavljuje se janjevačka inačica zapadno-europske Pepeljuge *Mara pot korito.* Basna o lisici i vuku s uobičajenom poantom *Bolan zdravoga nosi* u Janjevu se pričala u nizu zanimljivih inačica prilagođenih psihološkoj i socijalnoj uvjetovanosti stanovnika. Vuk gubitnik i naivac i lija mudrijašica u janjevačkoj baštini prikazani su u različitim situacijama. Jedna od njih je: očekivano prepredena lija pretvara se da je mrtva da bi nadmudrila čak trgovca, pretvarajući se da je krzno na cesti, dok ju trgovčeva žena ne poželi za sebe. Tada ukrcana na trgovčeva kola krade ribe za prodaju bacajući ih na cestu. Pri tome se ubije od pohlepe pojevši sve ribe i počne zapomagati. I u pomoć stiže *bedasti* vuk! Sažalivši se nad njom, slijedi njezine upute da bi se osladio poput nje - treba umočiti rep u jezero navečer da bi upecao dovoljno riba. No, jezero se navečer smrznulo i vuk je ostao bez repa i *bolan* bježi, a u pomoć mu stiže presita lisica, tobože bolesna, a on ju ranjen nosi na svojim leđima.

Iz zbirke učeničkih radova na janjevačkom narječju, skupljene tijekom rada na Danima janjevačke riječi, izdvajam cjelinu *Tropleti u četveropletu godišnjih doba.* Radeći po uzoru na japanske klasike: Basha, Bushona, Issu, Shikija, Etsujina, Yajina, Hashina, Sampua i druge izabrali smo simbole godišnjih doba u skladu s krajolikom i običajima janjevačke baštine: proljeće – đanarikino cveće (šljivin cvijet); ljeto – vidvid (krijesnica): jesen – koštanjka (bundeva); zima – lapavica (pahuljica). Nasumce ću izabrati neke koji su objavljeni u časopisu *Metodički profili* (Profil, 2010.) pod naslovom *Vidvid na đanariki, lapavica na koštanjki. U proljeće / na Veljikdan / m'stimo jaja* - haiku je o proljeću, zapravo o Uskrsu (zanimljivo je da se ovdje pojavljuje vrlo stara hrvatska riječ mastiti u značenju farbati ili bojati koje su tuđice). *Sabalje petli / uveče vidvid / S'kak u Kistanje* – haiku je o ljetu (zaustavljen je jedan dan u Kistanju, novom Janjevu, posebice je zanimljiva slikovita i duhovita riječ vidvid u značenju krijesnice). U haiku o zimi lijepa riječ koštanjka (bundeva) uljez je, no kao da svjedoči o ljepoti minuloga godišnjega doba, bliskosti janjevačke obitelji te običaja posta na Badnjak: *Na Badnjak / pečene koštanjke / na sofru se razmestile.* Gotovo pak urođeni osjećaj za trgovinu prisutan je i u ovoj ljupkoj haiku pjesmi: *U fajdu se / dava / puževa kućica.* Turcizme sofra i fajda (stol i najam) ne ističem, oni kao da se podrazumijevaju u tako dugom suživotu Hrvata na Kosovu s različitim narodima, pod utjecajem i okupacijom Osmanlijskog Carstva. Ono što sam tada (2011.) u svome romantičarskom zanosu zapisala, ne bih danas posve potpisala - jer je gotovo neostvarivo: …*zamišljeni nad ljudskom nebrigom o svojoj vlastitoj raznolikosti: pokazujemo da cvijetak vrijedan naše pozornosti i zaštite – janjevačko narječje – poput Bashove rusomače ili nekog neznanog korova uporno raste pored puta - od struke nezamijećen, ali pun mediteranskoga šuga, slavenske umiljatosti i istočnjačke mudrosti i dalje živi u janjevačkim obiteljima gdje se sjedi za stolom, moli, blaguje i razgovara.* Nezabilježen i nezaštićen janjevački govor nepovratno nestaje, samo još nakratko živ, ali znatno promijenjen, zapravo zauvijek izgubljen za moguća istraživanja.

Ideal ljepote u Janjevaca (iz sačuvane govorne baštine) vrlo sliči mediteranskome, zapravo petrarkističkoj izdvojenosti pojedinosti kao argumenata ženske privlačnosti: *altan čelo* (zlatno čelo, visoko i ponosito), bijelo lice s crnim očima i crnom kovrčavom kosom, *gajtan veđe*, uzvinute obrve, *kalem nos*, pravilan nos, đule obrazi, obrazi poput ruže, *kuti usta*, razvijene usne skupljene u kutovima, *simit brada*, brada u obliku elipse te *bijelo grlo* što istodobno najavljuje i erotičnost i nevinost ženskoga vrata.

U *prikažnjama* o svetcima Janjevci su vrlo kreativni i duhoviti, čak samoironični. Ta se govorna građa toliko mijenjala da sam družeći se i boraveći u Župnom dvoru našeg prijatelja i rođaka don Lazara Čibarića, slušajući njegovoga oca Serafina uživala, smijući se od srca. Njegove su *prikažnje* kazivale kako je svećenik molio sv. Antuna (zaštitnika onih koji su nešto izgubili) da mu pomogne da nađe sliku sv. Mateja ili kako je poznati svetac šećući pored gradilišta s Povjerenstvom za izbor svetaca, zaustavio radnika koji je padao sa skela pitajući ih: *Da ga zaustavim ili da ga pustim da pane?!*

Sadašnje Janjevo u zrcalu davnoga

U vrijeme kad Čolak piše svoje rasprave o povijesti Hrvata na Kosovu i janjevačkom jeziku (1942.), Janjevo je kao ostatak ostataka Hrvata i njihovih naseobina u Srbiji, već osiromašeno i zapušteno te mu predviđa propast, gotovo sigurnu, ako bi sve ostalo po starom. Nažalost, njegov se pesimizam pokazao točnim u što sam se uvjerila na svome putovanju Kosovom 2012.

Kad sam se vratila, na ulazu u kuću procvjetala je glicinija. Mladi listići tek su se nazirali. Jedne godine kosovi su na njoj savili dva gnijezda. Ove godine su u nekom drugom vrtu, kažu - nikad ne savijaju gnijezdo na istom mjestu. Dojmovi s Kosova, jata snažnih slika, kružili su oko mene i znala sam da se neću tako lako *da razberem,* kako bi rekli Janjevci. Ili kako sam neposredno nakon povratka, napisala u jednom službenom pismu, o kojem će na kraju biti riječ: *Začuđena (i zadivljena) različitim kulturama i tradicijama na Kosovu, vratila sam se potresena zbog civilizacijskog nereda.*

U Janjevo smo stigli kasno uvečer. S crkve sv. Nikole dočekala nas je zvonjava starog gotičkog zvona[62] i unijela neki davni srebrnkasti odsjaj u gusto smeđe ozračje stvarnosti. Znala sam da ne mogu računati na obećani hotel u Prištini i da moram prihvatiti bilo kakav smještaj da dodatno ne opterećujem svoje domaćine. Ponuđen nam je smještaj u Virovcima, jednom od nekad siromašnijih janjevačkih kvartova. Kaldrmu (kamenom popločene ulice) zamijenila je blatnjava cesta i naš nas je dobronamjerni vozač ostavio ispred trokatnice. Ušavši u kuću pred kojom su nas čekali domaćica i domaćin i njihova vesela i uredna djeca, našla sam se usred brojnih slojeva kičenosti, pretrpanosti, šarenila: prenaglašenih srebrnih okvira na svetačkim slikama, plastičnog stilskog namještaja i dobre namjere i ljubaznosti naših domaćina katolika Albanaca. Od hrpe suvišnih ukrasa nigdje nisam mogla odložiti svoje stvari. Ormar se nisam usudila otvoriti, ni kofere rastvoriti, činilo mi se suviše intimnim. Kako se izvući: otvorila sam prozor, koze su neljubazno zameketale, a sobu je ispunio vonj iz njihovih nastambi. Prestrašena od večerašnjih vizualnih i olfaktivnih suprotnosti, nakon četrnaest sati putovanja, ipak sam zaspala. Ujutro smo se zahvalili dragim domaćinima, darovali knjige i otišli. Na preporuku naših janjevačkih domaćina odsjeli smo u Markovom konaku u selu Gušterica, lijepo uređenom gospodarstvu s pristojnim motelom. Vlasnik Vojo svojim je rukama uredio vrtne *bašte,* a konak je nazvao po svome ocu. Od *Markovih konaka* niti jedna suvišna riječ. Vojo i njegova supruga bili su suzdržani, gotovo preplašeni. Bojali su se da će uskoro morati napustiti svoju djedovinu. Žalili su za Janjevcima jer je nekad ratarska i stočarska okolica dobro živjela zahvaljujući trgovcima i obrtnicima iz Janjeva - Latinima - kako su ih nazivali susjedi. Na pravoslavni Uskrs počastili su nas obilnim doručkom i darovali crvena jaja. Tog jutra rano smo krenuli u Janjevo na svečanu misu povodom Bijele nedjelje na kojoj su prisustvovali svi sudionici 3. dana janjevačke riječi, dogovorene radionice i priredbu.

U maglovito rano jutro vozeći se prema Janjevu koje je na kraju puta, zaštićeno u kotlini i na padinama Glama brijega, ukazala mi se sasvim nestvarna fotografija: na gušteričkom groblju doručkovali su njegovi posjetitelji. Nešto više o pravoslavnim uskrsnim običajima saznala sam navečer - spikerice beogradske televizije obučene su u crveno, patrijarhov arhaični izgled bio je u skladu s njegovom poslanicom: pozivao je Srbe na Kosovu da ne napuštaju svoju otadžbinu i - između ostaloga - čestitao Uskrs radnicima u fabrikama. S mitom o neprežaljenoj domovini srest ćete se čak i u vrlo profanim okolnostima: na bilo kojoj benzinskoj postaji možete kupiti kartu ex Jugoslavije s dvojnim nazivima gradova.

Radeći u Povjerenstvu za izbor najboljih literarnih radova, uz dragocjenu pomoć izvornog govornika gospodina Antona Karamatića, i vodeći literarnu radionicu ponovno sam se uvjerila - taj umiljati i duhoviti jezik zvučao je poput dječjeg i pjesničkog - i začudno i zrelo. Tijekom vremena postao je neizravan i dosjetljiv na osobit način. Ako humor ima boju, onda je janjevački smisao za humor žute boje: sunčan i optimističan, ali i suzdržan, pomalo skeptičan, mudar da ne kažemo lukav, a nadasve samosvjestan. Iskazujući obiteljsku i nacionalnu zrelost, obrtničko i trgovačko umijeće, bezrezervnu pripadnost vjeri i crkvenoj instituciji, podsjeća nas da su Janjevci jedina hrvatska dijaspora koja nije napustila domovinu jer je na to bila prisiljena već je, prihvativši poziv, pristala na izazov postavši tako zlatna nit koja se svojim znanjem i umijećem uspješno provlačila teritorijem tadašnje srpske države. *Već od Stevana Nemanje, osnivača države, uživali su oni visok ugled i opće poštovanje. Isti kralj naredio je, također, svojim podanicima da ne čine Dubrovčanima nikakvu nepravdu i ne provode nasilje*[63]. Uz Novo Brdo (u to vrijeme ono ima gotovo jednak broj stanovnika kao i London), Janjevo je jedno od najvećih i glavnih rudarskih središta srednjovjekovne Srbije. Toponim Glama brijeg ponad Janjeva i danas svjedoči da su njegovi stanovnici, uz pomoć rudara Sasa, otkrivali, zatim obrađivali i trgovali *argentom bianchom,* tj. srebrnom rudom obogaćenom zlatom, zvanom glamsko srebro.

U janjevačkom Župnom dvoru (gdje smo se uglavnom sastajali) - moglo se susresti različite ljude - što me vrlo radovalo - od najubogijih do najobrazovanijih, onih koji su tražili pomoć i onih koji su željeli pomoći, različitih vjera i nacionalnosti: Hrvata, Albanaca i Roma. Stari hodža je, kažu, uvijek nedjeljom bio na misi, a završnu svečanost 3. dana janjevačke riječi snimili su srpski snimatelji iz Gračanice. Jedan od razloga - nesumnjivo je - šarm i diplomatsko umijeće njegovih davnih dubrovačkih predaka - sadašnjeg janjevačkog župnika. Posebno me dirnula pažnja jedne djevojčice koja mi je - očarana i zadivljena postojanjem *Priča*

62 vitko izduženo zvono iz 1386., pretpostavlja se njemačke proizvodnje - danas je logo svih janjevačkih kulturnih zbivanjima. Natpisi na zvonu nisu posve odgonetnuti, smatra se da su zvonoljevači Mihael i Nicolaus, a njegov izgled i datiranje upućuju na slična crkvena zvona u mjestima Janjina i Putniković na Pelješcu.

63 N. Čolak – I. Mažuran – Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu, Zagreb, 2000.

iz davnina - uzvratila isto tako lijepim darom: janjevačkim papučicama. Janjevac Nikola, predsjednik Udruge sveti Nikola, povratnik iz Praga započeo je, u slobodno vrijeme, priču o vampirima tvrdeći da su postojali ljudi koji su znali prepoznati vampire. Priču nije dovršio jer su nove priče, stalno nedohvatne, lebdjele oko nas. Uostalom, to bi mogla biti dobra ideja za nove literarne radionice: zabilježiti od kazivača stare priče i po uzoru na njih stvarati nove. Ovaj zanimljivi gospodin koji odlično govori češki, zna turski i albanski, a sada uči arapski bio nam je dragocjeni vodič, ali ne gradićem, već grobljem. Gradić su davno napustili njegovi stanovnici (ostalo je još tristotinjak Janjevaca Hrvata) ostavivši svoje namještene kuće. Od njihovih lijepih kuća s doksatima ostala je samo poneka. Umjesto nekad lijepo uređenih i čistih dvorišta, hrpe smeća, oronule ili srušene kuće. U čaršiji u kojoj je još uvijek živo, *Cigančići* trče za tobom tražeći eure, radi poneka trgovina. Palićeva zgrada nasuprot stare džamije izgrađene sredinom 17. stoljeća - podignuta početkom 20. stoljeća u secesijskom stilu - na prodaju je. Upozorivši norveškog ambasadora na nju, začudio se rekavši: It's *an austrian style!* U veduti Janjeva ističe se i Turska kula, nekad obrambena građevina prilagođena stanovanju. Obitelj koja je živjela u njoj dali su nadimak ili *prezimicu*, kako kažu Janjevci, Seba (od Sebastijan) Kulini.

Nekada je većina kuća bila na kat s dvjema sobama i *kućom.* Manje je ugodna bila *mala soba* za stanovanje dok se *gulema soba* (velika) spremala za primanje gostiju i svečane prigode (zaruke, svadbe, smrt). U prizemlju je *ar* (staja) i *izba* (smočnica). Kuće bogatijih obitelji su veće i s više soba. U njima je hodnik đezentija kojim se izlazi na balkon. Izrađivači ukrasnih predmeta *kujudžije i prstendžije*, imali su svoje ljevaonice u prizemlju, a radionice na katu. Posebnost u kućama su *naćve* gdje žene mijese kruh, drže brašno i pribor za *mešenje.*

Janjevci su ljudi vrlo snažne verbalne inteligencije. Don Mato kaže da su kao djeca na poticaj odraslih morali izmišljati *prikažnje* - priče slične legendama. Kad sam uočila nakrivljeni križ na vrlo lijepo uređenoj crkvi sv. Nikole, ljupka časna Palić, jedna od voditeljica na našem putovanju, rođena Janjevka, iako potresena sadašnjim izgledom gradića ispričala mi je jednu simpatično optimističnu priču: *Kada je bilo bombardiranje, bomba je padala prema Janjevu, ali ga je nekako zaobišla. Samo se križ na tornju malo nakrivio!* Toliko o vjeri Janjevaca i snazi njihovog zaštitnika Svetoga Nikole. Ispod križa na neoromaničkoj crkvi ugrađene su spolije - ostatci crkve visoko na zabatu. Teško je odgonetnuti te stare romaničke likove. Ali u unutrašnjosti spilje u crkvenom dvorištu ugrađen je reljef staroga Svetog Nikole, pronađen prilikom čišćenja dvorišta. Mali ljupki medaljon gotovo je nevidljiv u kamenom zidu i radujemo mu se više nego kad bi u čizmici ujutro pronašli najdraže slatkiše. Sveti Nikola je u Janjevu posvuda i ne čudi što je jedna stara stanovnica, odbivši odlazak, rekla: *Kuj će me čuva, ako otinem ot Janjevo!* Postoji li neki grad koji toliko poštuje zaštitnika pomoraca i putnika kao Janjevo!? Pomorci - davno sjećanje na more - putnici - vjera u mogućnost posjeta Boga, najčešće u najsiromašnijem obličju.

Spomenik ispred Osnovne škole

Svi nazivi ulica na novim limenim oznakama na albanskom su jeziku. Osnovna škola Vladimira Nazora u kojoj je nastava na albanskom s mogućnošću dodatne nastave na srpskome, sada nosi naziv Atë Shtjefën Gjeçovi. Velika bista od crnog mramora ispred škole realistično prikazuje Stjepana Gečevića (Janjevo, 1874. - Zym, 1929.), misionara i poliglota koji je posvojen, svojom voljom ili ne, ne znamo - ujedinivši zavađena plemena Toske i Gege u zajedničkom pravopisu. Nadajući se posjetiteljima, na mjestu njegove rodne kuće izgrađena je reprezentativna zgrada u turskom stilu. Prazna kuća polupanih prozora trebala je biti muzej posvećen nacionalnoj ikoni. Prolazimo pored nje posve besmislene, dok se pored hrpa otpada bijeli šljivino stablo, leži zavezan pas, suši rublje na terasi jedne od lijepih starih kuća i dok neupotrjebljen, zahrđao i ukočen još uvijek postoji zvekir na napuštenim vratima jednog velikog *obora*. Znatiželja me napustila jer sam znala da iza tih tajanstvenih vrata, stoje samo ostatci nečega što je postojalo, a sada je posve izgubljeno. Otišlo u *Điđine đanarike,* rekli bi Janjevci.

Izlazak iz sumornog sokaka na uzvisinu na kojoj je groblje, bilo je spasenje. I nebo se razvedrilo i groblje je bilo življe od gradića na umoru ispod njega. Stubama se moglo do križa na vrhu groblja, a ushit je izazivao svaki kameni spomenik: bili su nestandardni, svaki drukčiji, bilo ih je od sedamnaestog stoljeća do najnovijih u obliku obeliska. Neki poput stećaka sa zagonetnim reljefima, svi ispisani starinskim hrvatskim jezikom, na latinici s narodnim nazivima mjeseca. Nikola nam kaže da njihove djevojke hodočaste na grob mlade žene koja je umrla na porodu. Bila

je zaista lijepa, pomislim, dok gledam njezinu izbljedjelu fotografiju u ovalnom okviru. Elipsa smiruje, zaobljena i uspravna! I ostavljena puževa kućica pored jednog groba, također smiruje. Nekad kućica, a sada lijepi spiralni spomenik umrlome stanovniku. Da sam je vidjela u gradiću, ponovno bih se sjetila jednog od dječjih haiku na janjevačkom narječju nastalih u radionicama na Danima janjevačke riječi: *U fajdu se / dava / puževa kućica.* Ali ovdje u Janjevu više se ne daju kuće u najam, one napuštene propadaju same ili uz malu pomoć onih koji na njihovim mjestima - blatnim stratištima - žele izgraditi ljepše - žarkih boja i ograda od rostfraja - ograda slobodnih od hrđe, od patine i od sjećanja.

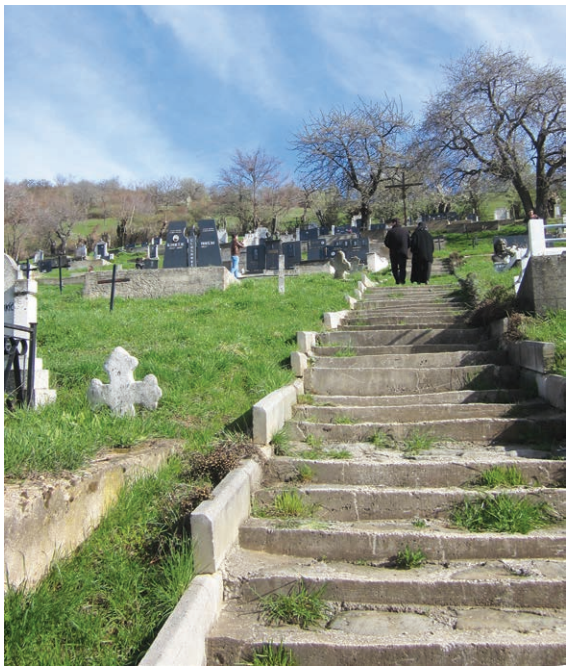

Janjevačko (latinsko) groblje

Iz Janjeva po Kosovu

Krenuvši na poučno-istraživačku nastavu Kosovom pod vodstvom neumornog i uvijek dobro raspoloženog vodiča don Mate Palića koji na svoj duhovit i blago ironičan način komentira događaje i ljude, na samom izlasku iz Janjeva saznajemo da se ovdje mogu vidjeti otisci kopita konja kraljevića Marka kada je *b'ažm ripnuja* (tobože skočio) sa stijene. Također kažu da se tu prikazuju vampiri. *Nekad su se prikažuvali, a danas živiju,* dodaje don Mato. Plan puta - Katedrala u gradnji u Prištini - crkva sv. Anđela čuvara u Uroševcu - albanska katolička mjesta podno Karadaka, Skopske crne gore i katoličko svetište Majci Božjoj u Letnici, ostvarili smo u dobrom raspoloženju.

Prištinska katedrala posvećena Majci Terezi, misionarki i dobitnici Nobelove nagrade za mir, lijepa je, iako predimenzionirana građevina (u Prištini je samo 5 % katolika) i dominira glavnom prištinskom ulicom, Bulevarom Clinton. Iz prometne zbrke bez znakova i mnoštva natrpanih trgovina među kojim je najraskošnija trgovina *Hillary* vrlo blizu svome brončanom suprugu, izvlačimo se, shvativši kome Republika Kosovo duguje svoju neovisnost.

Putujući prema Uroševcu, šokirani smo količinama novoizgrađenih kuća (ne znam zovu li ih ovdje urbane vile), stalnom izmjenom privatnih benzinskih pumpi i auto-praonica. Urbane vile, zovimo ih tako, bujaju, neke u skupinama posve jednake na njivama i livadama pored ceste bez prilaza, ali bogato ukrašene. Također nepregledne trgovine namještaja, zavjesa, kućnih i vrtnih ukrasa izmjenjuju se s nadgrobnim spomenicima i skulpturama, Vidjevši, po tko zna koji put do ceste, izložene spomenike, don Mato će: *Tvoje je samo da umreš!!!*

Došavši u Gornju Stublu pred crkvu, odahnuli smo u lijepom brdovitom i zelenom krajoliku. U crkvi sv. Josipa, zaštitnika obitelji i sretne smrti, nalazi se slika posvećena mučenicima koji su predvođeni letničkim župnikom don Antunom Maroevićem (Hvar, 1803. – Letnica, 1856.), ustrajali u odluci da se vrate svojoj vjeri. Riječ je o ljaramanima (alb. šarenima), kriptokatolicima, kriptokristijanima, katolicima izvan zakona, onima koji su privatno bili katolici, a javno muslimani. U brdima Karadaka mala je crkvica sv. Ane kojoj na njezin dan hodočaste vjernici iz Janjeva. Vidjevši njezin kipić i čuvši priču o tome kako je donedavno u toj crkvici noću služena misa za potomke ljaramana, koji su dolazili zakrivenih lica na misu, iako su se tada slobodno mogli javno pokazivati, poželjela sam, jedne godine, priključiti se tome hodočašću. Razumjela sam i ljaramane - jer u ovom području uz tolike različitosti, a tako malo tolerancije - kao prihvaćanja različitosti, zaista je bilo teško preživjeti.

Letnica

I konačno cilj našeg putovanja - Letnica. Okružena brdima na kojima danas u selima Vrnavokolo, Vrneze i Šašare živi još samo 47 Hrvata. Letničko narječje razlikuje se od janjevačkog, a njegovi stanovnici podrijetlom iz Bosne (nekad rudari u dubrovačkoj koloniji), u novije vrijeme, mahom su se bavili ratarstvom i poljoprivredom. Za potrebe dubrovačkih kolonija, osim katolika iz Bosne dolazili su i Sasi, o čijoj nazočnosti govori i upravo spomenuti toponim - Šašare (a također i janjevački toponim Šaškovci i onomatopejski naziv za vabljenje koza: *cige – cige* prema njemačkoj riječi Ziege). Toponim Vrnavokolo, vjerojatno, čuva sjećanje na manufakture - topionice i kovačnice - koje su uz vodu, pomoću kola, dobivale pokretačku silu za preradu ruda.

U blizini sela Šašare ostatci su stare crkvice sv. Roka iz kojih rastu stabla čije su grančice, nekad, hodočasnici nosili kućama kao talit. Iz male knjižice o Letnici saznajemo da su župnici bili posebno ponosni da su u Letnicu hodočastili i nekatolici. Na grobu Antuna Maroevića molile su nerotkinje. Ciganke bi donijele crveni konac i njime obavile crkvu, pustile janje u crkveno dvorište, a nakon mise ga darovale. Ozbiljna (pomalo zabrinuta), ali dostojanstvena i elegantna

Majka Božja Crnagorska, kasnije urešena odjećom i zrakastim zlatokrugom, izrađena od lipinog drva, vjerojatno je kasnorenesansni pučki rad. Donesena je iz Skopja kada su Turci 1671. katoličku katedralu pretvorili u džamiju i kada se Skopje *iskvarilo* (harala je kuga). Vjernici kažu da je *preletela* u Letnicu gdje su tada već bile srušene sve crkve - i strpljivo čekajući dvjesto godina - preživjela na otvorenom pod stablom hrasta s jabukom u ruci i Isusom u naručju. Gospi se nitko nije usudio učiniti nikakva zla i 1866. u novoizgrađenoj crkvi, vjerujući u njezinu čudotvornost, postavili su je na počasno mjesto iznad oltara. Pred čudotvornim Gospinim likom muslimanke bi skidale zar, a prisutni ljaramani pravdali se da su došli samo gledati. *Naročito dirljive su bile priče putujućih Janjevaca, koji su svojom robom krstarili po širokom Otomanskom carstvu, često u velikim opasnostima od razbojnika, a koji su često bili spašeni iz sigurne smrti samo blagodareći vanrednoj intervenciji i zaštiti nebeske Majke - Letničke Gospe*[64].

Navodeći korespodenciju iz 1671. između svećenika Gasparija i fra Bernardina u kojoj svećenik Gaspari, za potrebe bogoslužja u letničkoj župi, moli misal i evanđelistar na ilirskom jeziku, msgr. Alojz Turk zaključuje da se, vjerojatno, radilo o glagoljskom misalu i evanđelistaru koji se još poslije Prvog svjetskog rata mogao vidjeti u janjevačkoj crkvi. Pored crne Letničke Gospe nalazi se štap na koji se stavljaju slatkiši. Štapom se dodiruje Gospa, a blagoslovljeni slatkiši dijele se nakon mise djeci - što smo i mi učinili s posebnom radošću - jer naši učenici, sudionici 3. dana janjevačkih riječi, svi su, zanemarivši njihove nagrade i priznanja za literarni, dramski i likovni izraz - zaslužili, za ovo hodočašće, mali darak - s pravom dobiveni i blagoslovljeni bombončić.

Ispred letničke crkve *zagrađe* je u kojem su Janjevci boravili za vrijeme hodočašća na *Gospođindan,* dan Velike Gospe. Zagrađe je niz manjih prostorija međusobno odvojenih pregradama i polukružno povezano zajedničkim zidom s dvama vratima koja su se navečer zaključavala. Tijekom dana ispred stanova unutar zagrađa se družilo, objedovalo, razgovaralo i udvaralo. Dakle, naziv Letnica otkriva nam svetište i kao mogućnost odmora i provođenje ljeta, posebice za Janjevce koji su ovdje ljeti provodili i do mjesec dana moleći se i uživajući u pitkim izvorima i hrani koju su tada mogli nabaviti u selima na padinama šumovite Skopske crne gore.

Prepoznajemo li ovdje potrebu urbanoga čovjeka zatvorenoga u čvrstu, građanskim normama zatvorenu, strukturu da ju napusti i da se prepusti ljepoti prirode, da uživa u pitkoj vodi, da pobjegne od svojevrsne skučenosti grada i njegove (ne)čistoće? Za stanovnike Janjeva Letnica je upravo takva mitska zemlja. Kao da je usporedna podudarnost - iako u znatno skromnijem obliku - u Rijeci Dubrovačkoj u kojoj su Dubrovčani u svojim ljetnikovcima oslobođeni građanskih dužnosti, uživali u pisanju, druženju, u čistoj pitkoj vodi, u krajoliku i paradoksalno u slobodi - izvan slobodne im Republike - jer njezina je sloboda zasigurno bila teže stečena od svega zlata i srebra koje su posjedovali.

64 Msgr. Alojz Turk, Letnica, blagovest- br. 7- 8, Beograd 1973.

Iz bogate prošlosti Hrvata s Kosova, područja stalnih ratova i nevolja - vrlo je malo sačuvanih spomenika i arhivskih podataka. Na mjestu današnje crkve u Letnici, podignute 1934. pronađeno je samo nekoliko natpisa na latinskom jeziku. Kao potvrdu postajanja dubrovačke kolonije, navedimo dva dragocjena - jedan nedatiran: HIC NICOLAVS IAZIT PATRIVS RAGVSINUS[65], a drugi iz 1600.: S: DE MARE VIZKOVA FIGLIOLA DI CATE 1600. MORSE ADDI X MARZO[66].

Kistanje – novo Janjevo

Kao što je postojalo Staro Janjevo (odmilice Staro Njevo) tako danas postoji i novo Janjevo. Kistanje je gradić u Šibensko-kninskoj županiji na rubu Nacionalnoga parka Krka, četrdesetak kilometara udaljen od mora. Do Domovinskog rata uglavnom nastanjen Srbima. Sada u obnovljenim gradskim kućama živi samo nekolicina Srba povratnika. Hrvati Janjevci, potomci dubrovačkih trgovaca, premješteni s Kosova, žive u novoizgrađenom naselju izvan stare gradske jezgre i bave se *skitanjem*, kako smijući se rado kažu, znajući što taj glagol znači u književnom jeziku. U janjevačkom govoru, *skitati* jest putovati zbog trgovine.

Kistanjske kuće smještene su duž glavne gradske ulice, a na njezinu raskrižju ljupki je trg lipa ispred pravoslavne crkve sv. Ćirila i Metoda iz 18. st. Pored stare crkve Gospe od zdravlja izgrađena je nova crkva sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, putnika i Janjevaca u kojoj se na Cvjetnicu zahvaljuje i klanja na dolasku u Kistanje 1997. Lijepa je podudarnost, također, nedavno obnovljena pravoslavna crkva sv. Nikolaja u selu Bezbradice nedaleko od Kistanja.

Da se u gradiću nema kamo navečer, osim u kafiće, da nema redovitoga prijevoza do Šibenika, da su u Kninu česte tučnjave među mladima - saznajemo iz veselo (samo)ironiče pjesme Mislava Gečevića. Stvarne, urbane sličice ispjevane britkim kratkim stihovima brzim najavljivačkim ritmom rap glazbe, navodim u izvorniku: *Kvaj je avaj naum / čim pane akšam / dava se duman / počinje đuman / Nema de da se iskoči / ni nći̇as / ni jutre knoći / Kistanje je na kraj sveta / ko Ol u Soči / U Deljije i Gute / samo karte igranje / a u Knin masovno tepanje / Do manastira da se prošetamo / ima stra s bogoslove da se ne stepamo / Do Šibenik da sljegnemo / javni prijevoz nemamo / Celu godinu za Poklade se spremamo / i Rifanu čekamo / Šće bine od nas / to niko ne zna / ilji pijani trućka / ilji u udrugu Baučka*[67].

65 Ovdje počiva Nikola, dubrovački patricij

66 Grob Mare Vickove, kćeri Katine, umrle 10.ožujka 1600.

67 Što vam je to na pameti / čim padne mrak / počinje nervoza / počinje ludilo / Nema se gdje izaći / ni večeras / ni sutra navečer / Kistanje je na kraju svijeta / Kao Ol u Sočiju / U Deljije i Gute / kocka i zabava / a u Kninu masovna tučnjava / Ako do manastira prošećemo / strah nas je da se s bogoslovima ne potučemo / Do Šibenika da se spustimo / javni prijevoz nemamo / Cijelu godinu za Poklade se spremamo / i Jurjevo čekamo / Što će biti s nama / to nitko ne zna / ili pijani ko zvečka / ili u udrugu Baučka.

Simpatična riječ *baučka*, prema kojoj je kistanjska udruga za pripremu maškara dobila ime, naziv je za svojevrsnu babu rogu, kojom su Janjevci plašili djecu. Ne zvuči nimalo zastrašujuće - želeći ih odvratiti od opasnosti - kao da su im tepali!

Najprovokativniji stih ovoga dječjega rada nastaloga u suradnji s roditeljima i ostalim ukućanima (razumljivo jer govor se ne uči u školi, već u roditeljskoj kući), navodi nas na razmišljanje koliko smijemo vjerovati dnevnim vijestima. Na temelju jedne - potukli se janjevački momci i đaci bogoslovi - mogli bismo zaključiti: ovdje pravoslavni i katolici ne žive u miru. Kako takvo izdvajanje i naglašavanje ne odgovara stvarnosti, uvjeravam se iz sata u sat. Učitelji kažu da djeca surađuju - jer Janjevci su ljudi snažne vjerske tolerancije, živeći stoljećima u gradiću Janjevu na Kosovu nikad nisu bili u sukobu sa susjedima Srbima. Manastir Gračanica udaljen je samo 5 kilometara od Janjeva, a u janjevačkoj Čaršiji je džamija iz 16. stoljeća. Posjet manastiru Krka udaljenom svega 2 kilometra od Kistanja, u pratnji kistanjskih domaćina Doroteje i Tonija Cirimotića, dodatno me ohrabrio i razveselio.

Bonum est diffusium sui

Janjevo je u prvih pet vjekova svoga života na Kosovu jedan mali zapadni civilizirani svijet s rudarskom i trgovačkom djelatnošću. Za vrijeme turske vladavine ne gasi se aktivan vjerski život pa tako Janjevo postaje i nadbiskupsko središte kad su ostale katoličke naseobine oslabile. I kad padom Dubrovačke Republike gubi njezinu potporu, uspijeva preživjeti, sačuvavši i drugu manju dalmatinsko-bosansku naseobinu Letnicu u zaselcima na obroncima Skopske crne gore.

Povijest Janjeva zamagljeno je zrcalo jedinstvenoga mediteranskoga grada-države, njegove samosvijesti i upornosti te maštovite pragmatičnosti koja je, ne urušavajući mletačko i hrvatsko-ugarsko nasljeđe, gradila svoj multikulturalni obzor, utemeljen na katoličkom i nacionalnom svjetonazoru te na rafiniranoj organizaciji vlasti i dužnosti.

Činjenicu da su Hrvati prisutni u Srbiji u srednjem vijeku kao zakupci rudnika, trgovci, majstori i obrtnici, Čolak objašnjava načelom *Bonum est diffusium sui* (Dobro se po svojoj naravi prelijeva i na druge). Tome pridodaje jednu simpatičnu subjektivnu tvrdnju: *Nadalje su težnje Hrvata prema istoku bile ravnane i od naravnoga egoizma svakome prirođenog. Ovo vrijedi naročito za promišljena i planska iseljavanja u težnji za boljim životom. Ne pozna samo Amerika Eldorada, Eldorada je bilo i u Evropi pa i srednjovjekovna nemanjićka Srbija sa svojim ogromnim rudnim bogatstvima bila je za mnoge u ono doba prava zemlja zlata. Osim toga za našu hrvatsku Atenu - Dubrovnik - u srednjem vijeku i na početku novoga vijeka bila je Srbija naravan i neophodno nuždan prostor za njezinu trgovačku ekspanziju.*

Padom male Republike, njezin je davni odjek preživio u Janjevu, svojevrsnom mjestu-državi na jugu Balkanskoga poluotoka na Kosovu polju kao stvarni spomen na (ne) mirnu i zagonetnu povijest dodira zapadne i istočne civilizacije. Na (ne)mirnu ljepotu! *Bonus est diffusium sui* – nastavivši živjeti u Kistanju, novom Janjevu, po broju stanovnika djece, jednom od najmlađih europskih gradova - blizu svoga arhetipskoga mora u koji se nakon neovisnosti hrvatske države premjestila većina njegovoga stanovništva.

Razmijenivši pisma s gospodinom Janom Braathuuom, norveškim ambasadorom na Kosovu, shvatila sam da su 3. dani janjevačke riječi jedina kulturna manifestacija održana u Janjevu od osnutka hrvatske države. Istovremeno i razočaranje i udivljenje izazvala je činjenica da je gospodin Jan Braathu, osoba koja više zna o Hrvatima na Kosovu, ne od bilo kojeg prosječnog Hrvata, što je, nažalost, i očekivano, već i od ljudi koji su profesionalno zaduženi za hrvatske manjine izvan domovine.

Ne zaboravimo da je Janjevo, iako s većinskim hrvatskim stanovništvom, bilo multikulturalni gradić, što i danas potvrđuju nazivi njegovih četvrti: Čaršija, Crkveno, Saraj, Turska mala i Ciganska mala!

S gospodinom Janom Braathutom suglasna sam u najvažnijem, da bi - uz vjersku i nacionalnu toleranciju - ova lijepa zemlja upornih i veselih žutokljunih ptica stanarica koje hraneći se crvićima preživljavaju samo na plodnoj zemlji, zemlja kosova (kako je nazivaju i Njemci - Amselfeld) - mogla biti čudesan i poželjan djelić planeta. Izdvojimo nekoliko detalja na prostoru od svega nekoliko kilometara: bajkoviti manastir Gračanica, dostojanstveno *latinsko* groblje, staru nedirnutu džamiju iz 1650. i Turska kulu u Janjevu.

Lijepa crna ptičica s pokojim bijelim perom, poput yina i yanga - zna spašavati svoje gnijezdo od mačke, praveći se nemoćnom da bi odvratila pozornost od svoje ugrožene mladunčadi, ali kad joj Čovjek dodirne gnijezdo, napušta ga zauvijek. Nakon što mi je moj dragi prijatelj potvrdio da je u vrijeme njegova djetinjstva u Janjevu bilo mnogo kosova, zapitala sam se zabrinuto: *Jesam li uopće vidjela kosove na Kosovu???*

Đuro Vidmarović

Vjerojatni (i za sada jedini otkriveni) portret grofice Katarine Zrinski, rođene kneginje Frankopan

Prilog obilježavanju 450. obljetnice sigetske epopeje

Zvonimir Bartolić: *Sibila. Knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu.* «Matica Hrvatska», Čakovec-Zagreb, 2007.

I.

Politički značaj, gospodarska važnost, diplomatska i vojna djelatnost, te književna, jezična i kulturna baština hrvatskih feudalnih i dinastičkih obitelji Šubića-Zrinskih i Frankopan još nisu proučene, tako da je dosta nepoznanica, što znači i novih otkrića o toj temi koje čekaju na hrvatske istraživače. Sa žalošću moramo priznati kako politička i kulturna elita susjedne nam Mađarske više štuje Zrinske nego mi u njihovome matičnome narodu. To pokazuju i sadržaji obilježavanja 450. obljetnice sigetske epopeje. Pažnja koju je toj obljetnici iskazala Republika Mađarska neusporedivo je bogatija od pažnje koja je ukazana hrvatskome Leonidi u Hrvatskoj. Kao da je memoricid kojim su Habsburgovci ove obitelji zatirali sjećanje na Zrinske, nakon što su to učinili fizički zločinačkim istrjebljenjem svih članova obitelji, još na djelu.

Brutalnim ubijanjem (nakon što su povjerovali u «carsku riječ Habsburške presvijetle kuće») grofa Petra Zrinskoga (1621.-1671.) i šurjaka mu, kneza Frana Krste Frankopana (1643.-1671.) u Bečkom Novom Mjestu 1671., a potom progoni Petrove obitelji koji su završili njenim fizičkim zatiranjem, Habsburgovci su zadali jedan od više udaraca hrvatskome narodu od čijih se posljedica taj narod nikada nije oporavio. Habsburgovci i njihova kamarila ne samo što su ubili povijesne obitelji s dinastičkim pravima iz doba narodne dinastije, već su opljačkali njihova gospodarski imanja, a to je bila tada većina Hrvatske. Austrijski su vojni zapovjednici pljačkali sve što su mogli jednako okrutno i bespoštedno kao što su to činili i Osmanlije u svojim pohodima. U tu poharu ulazi i uništavanje i pljačkanje kulturnih dragocjenosti, među kojima je i čuvena biblioteka obitelji Zrinski, jedna od najvećih u tadašnjoj Europi. Nakon zločina u Bečkom Novom Mjestu, dvorska je kamarila sve do kraja Monarhije 1918. godine, zabranjivala spominjanje Zrinskih i činila zločin memoricida, kako bi ih nestalo ne samo iz povijesti, već i iz memorije hrvatskoga naroda.

Potrebno je otvoreno navesti sve najteže udarce koje su Habsburgovci zadali Hrvatima:

Prvi udarac koji su Habsburgovci zadali Hrvatima bilo je davanje vlaškim martolozima-prebjezima statusa *corpus separatum* unutar Kraljevine Hrvatske i Slavonije, kroz *Statuta Valachorum* iz 1630., što je bilo u suprotnosti s Cetingradskim ugovorom iz 1527. g. Taj «Statut» uzrok je povijesnih sukoba, jer se Vlasi i Srbi nikada nisu osjećali ravnopravnima Hrvatima, već njima nadmoćni i sučeljeni, zbog posebnih prava i statusa. Vlasi se u XIX. st. pretapaju u Srbe, političkim i vjerskim manevrom Srpske pravoslavne Crkve uz asistenciju Kamarile. Bečki Dvor je onemogućio da se Hrvati konstituiraju kao multikonfesionalna nacija, spriječivši da u tom procesu sudjeluju hrvatski pravoslavci koji su bili u jedinstvu s Grčkom «Vaseljenskom» Patrijaršijom u Istanbulu, hrvatski muslimani nastali islamizacijom hrvatskoga puka u krajevima koje su okupirali Osmanlije, te hrvatski židovi koje su Hrvati prihvaćali s većom pažnjom od većine europskih naroda. rvati prihvaćali Sukob srpske manjine s Hrvatskom Državom, kulminirao je stvaranjem 1991. terorističke paradržave RSK i strašnim patnjama koje su terorističke vođe prouzročile Hrvatima, ali na kraju i svojoj manjini. Drugi udarac bio je zločin 1671, s pratećom pljačkom. Treći udarac zadali su nam 1688., kada je Dvor nakon oslobađanja Slavonije od Turaka, zabranio sjedinjenje ove pokrajine s matičnom zemljom i onemogućio jurisdikciju Hrvatskoga Sabora nad Slavonijom, a istu proglasio «novom stečevinom» Krune i podredio upravi Dvorske komore. Četvrti udarac bilo je ukidanje *Pavlinskog reda* 1786., čime je ukinut i hrvatski Pavlinski univerzitet u Lepoglavi, čime je zadan nepopravljivo težak udarac hrvatskome školstvu, a trasiran put za germanizaciju. Peti udarac zadan je nakon aneksije Bosne kada su Habsburgovci ponovo onemogućili da se izvorni hrvatski od Turaka okupirani prostor, premda je bio oslobođen od osmanlijskih okupatora, vrati pod jurisdikciju Hrvatskog Sabora. Šesti udarac učinili su 1867. kada su Austro-ugarskom nagodbom onemogućili sjedinjenje hrvatskih zemalja, tako da su Dalmaciju s Bokom kotorskom i Istru pretvorili u posebne političke jedinice podređene Beču. Tome dodajmo i više nego sramnu tzv. «Riječku krpicu» kojom je Franjo Josip potpisao naknadno nalijepljen papirić na Hrvatsko-ugarsku nagodbu kojom se Rijeka i okolica proglašavaju integralnim dijelom Kraljevine Mađarske i izdvajaju iz sastava *Trojednice*. Posljednji, sedmi udarac Habsburgovci su zadali Hrvatima 1914.-1918. kada je zbog njihove političke gluposti poginulo oko 200 000 hrvatskih vojnika, mladih ljudi u fertilnoj dobi, a koliko ih je preživjelo kao invalidi i psihički oštećene osobe nitko još nije proučio. Tadašnji demografski gubitak, kojem treba pribrojiti komunističko istrjebljivanje hrvatskoga naroda 1945. na tzv. Križnim putovima, toliko je snažan da se ovaj narod od njih još nije oporavio, a vjerojatno, zbog demografske katastrofe u koju ulazi, niti neće.

Treba ovom prilikom navesti da se dr. Otto von Habsburg, živući sin posljednjeg okrunjenog Habsburgovca, sv. Karla, ispričao hrvatskome narodu za sve navedene zle postupke svojih predaka. Uz to krstio je svoju unuku u Zagrebačkoj prvostolnici pred oltarom koji se nalazi nekoliko koraka od grobova Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana.

II.

Zvonimir Bartolić, pokojni umirovljeni sveučilišni profesor iz Čakovca, povjesničar hrvatske književnosti, kroatist, književni kritičar, prozaik, pjesnik, urednik književnih novina i izdanja, višedecenijski spiritus movens znanstvenoga i kulturnoga života u Međimurju, autor je cijele biblioteke radova o književnoj baštini sjeverne Hrvatske, nesumnjivo je danas jedan od najzaslužnijih književnih povjesničara za istraživanje i ubaštinjavanje književne i duhovne ostavštine najslavnijih hrvatskih feudalnih obitelji, Frankopan i Zrinskih. Ovoga puta riječ je hrvatskoj književnici, diplomatkinji, ženi renesansne obrazovne širine, europskoj ličnosti svoga vremena, plemkinji prastaroga roda, diplomatkinji, političarki, voditeljici obiteljskog imanja, mučenici zbog borbe za prava ugrožene joj Domovine, hrvatskoj heroini i jednoj od najvećih osobnosti u hrvatskoj povijesti, grofici i markizi Katarini Frankopan Zrinski (1625.-1673.). Habsburgovci su je, nakon smaknuća muža joj Petra, hrvatskoga bana, u Bečkom Novom Mjestu, držali uhićenu, pri tome ju ponižavali i psihički mrcvarili na nedostojan, čak divljači način, progoneći joj i djecu koja su bila apsolutno nevina. Prethodno su temeljito opljačkali cjelokupno obiteljsko bogatstvo i zaplijenili imanja, tako da je slavna hrvatska obitelj svedena, kako se kaže, na prosjački štap.

Godine 2005. dr. Bartolić je objavio triptih posvećen grofici Katarini Zrinskoj. Činile su ga knjige: I. Izvornik molitvenika Katarine Zrinski «*Putni tovaruš» koji je za tisak priredio prof. Bartolić i izdanje popratio svojim Predgovorom.*

Il.: Katarina Zrinski: Putni tovaruš. Transkribirao i priloge napisao Zvonimir Bartolić. Uz to Bartolić je djelo opskrbio tumačem manje poznatih riječi i «Pribilježbama» uz čitanje molitvenika. Ill.: Zvonimir Batolić; *Majka Katarina*. Biografski i književno-povijesni kolaž o Ani Katarini Frankopan-Zrinski». Navedeni triptih uvršten je među 100 grafički i tehnički najboljih knjiga na svijetu za 2006. godinu.

Krajem 2007. godine dr. Bartolić objavljuje rukopisnu knjigu, koja je kao rukopis (jer njemački generali nisu razumjeli što u njoj piše, niti im je napisano išta značilo) sačuvana nakon pljačkanja obiteljskog dvora Zrinskih u Čakovcu, pod naslovom: «Sibila – knjiga gatalica Zrinskog dvora u Čakovcu». Nakladnik djela je Matica Hrvatska. Riječ je o divot-izdanju, čak monumentalnom za naše prilike, djela koje predstavlja dragocjeni izvor za hrvatsku književnu i jezičnu povijest XVII. stoljeća.

U «Predgovoru» dr. Bartolić ističe: «O značenju Zrinskih i Frankopana u političkoj povijesti hrvatskog naroda još nije sve rečeno. Isto tako nije sve rečeno niti o značenju zrinskih i frankopanskih posjeda u hrvatskoj gospodarskoj povijesti. Nije niti sve rečeno o njihovoj književnoj i općekulturnoj baštini. Zašto je to tako? (...) Nijedna vlast u prošlom vremenu nije htjela priznati da su Zrinski i Frankopani pali žrtvom jer su stajali na braniku legitimnih prava hrvatskog naroda da se brani, obrani i obranjenom zemljom vlastitom pameću gospodari. (...) Otuda još neistraženi arhivski fondovi, otuda neistražena oteta baština koja se danas nalazi po tuđim, stranim, arhivima i muzejima. Među nedovoljno poznate kulturne vrednote spada i Knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu *Sibila* – najljepši rukopis starije hrvatske književne baštine – koja nakon više od jednog stoljeća kako je poznata, a više od tri i pol stoljeća kako je nastala, izlazi pred hrvatsko općinstvo.»

Grofica Ana Katarina Zrinska, rođenja kneginja Frankopan (Bosiljevo, oko 1625. - Graz, 16. studenoga 1673.), udajom za bana, grofa Petra Zrinskog postala je sudionica visoke politike u tadašnjoj Kraljevi Hrvatskoj i Slavoniji. Stjecajem povijesnih okolnosti sudionica je čuvene pobune hrvatskih i mađarskih magnata protiv apsolutizma bečkog Dvora i dinastije Habsburg. Bila je obrazovana dama koja je vladala se nekoliko europskih jezika. Kao kćerka markiza Vuka II. Frankopana Tržačkog i Uršule Innhofer u očevoj je kući dobila temeljito obrazovanje. Od majke (Njemice) je naučila njemački, a poslije još mađarski, latinski i talijanski jezik. Katarina Zrinska je isto kao u očinskoj kući i u kući svoga muža imala na raspolaganju bogatu knjižnicu. U Ozlju je 1660. godine napisala molitvenik «Putni tovaruš», a zatim ga tiskala u Mlecima i darovala pavlinu Ivanu Belostencu.[68]

U protuhabsburškoj toj akciji iskazala se i kao diplomatkinja, vodeći tajne pregovore o potencijalnom savezništvu sa Gremonvilleom, francuskim poslanikom kralja Luja XIV. u Beču. Odlučno je podržavala politiku svoga supruga i u vrijeme tzv.. Slomom urote dospjela je u nemilost bečkog Dvora dvora, uhićena je i odvedena u Bruck ad der Mur (Bruck na Muri nedaleko od Graza). Golemi imutak Zrinskih djelomice je razgrabljen, a djelomice zaplijenjen. Lišena svega, Katarina je u srpnju 1670. godine s kćerkom Aurorom (Zorom) internirana u samostana sestara Dominikanki u Grazu, gdje su zajedno držane zatočene do veljače 1672., kada ih nasilno razdvajaju, odvodeći Zoru Veroniku k sestrama Uršulinkama u Celovec, a Anu Katarinu u samostan Dominikanki u Graz. Čitavo vrijeme zatočeništva banica se bezuspješno raspitivala o sudbinama supruga Petra Zrinskog i sina Ivana Antuna o kojima ništa nije znala. Odgovor nije dobila, a Petrovo oproštajno pismo, napisano dan prije dekapitacije, nikada nije primila. Tri godine nakon odvođenja iz Čakovca, 16. studenog 1673., fizički i psihički potpuno slomljena banica i grofica umire u dominikanskom samostanu u Grazu, gdje je navodno i pokopana.[69]

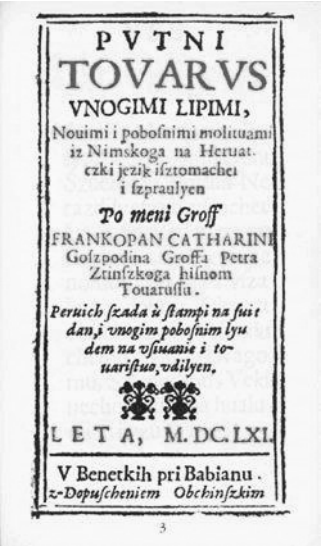
PVTNI
TOVARVS
VNOGIMI LIPIMI,
Nouimi i pobosnimi molituami
iz Nimskoga na Heruat-
czki jezik iſztomachei
i ſzpraulyen
Po meni Groff
FRANKOPAN CATHARINI
Goſzpodina Groffa Petra
Ztinſzkoga hiſnom
Touaruſſu.
Peruich ſzada u ſtampi na ſuit dan, s vnogim pobosnim lyudem na vſiuanie i toua riſtuo, vdilyen,
LETA, M.DC.LXI.
V Benetkih pri Babianu.
z-Dopuſcheniem Obchinſzkim
3

Danas je Katarina Zrinski potvrđena i kao značajna onovremena hrvatska književnica. Uz to bila je poznata kao mecena i kao prva žena u banskoj Hrvatskoj koja se bavila prevođenjem.

Prvi dio Bartolićeve knjige čini preslik Sibile s prekrasnim likovnim ilustracijama nepoznatog slikara. «U povijesti hrvatske književnosti poznato je oslikavanje glagoljaških rukopisa. «Među latiničkim hrvatskim rukopisima Sibila je iznimka po bogatstvu i ljepoti ilustrativnog materijala

68 Katarina i Petar imali su četvero djece: Ivana IV. Antuna Baltazara (26. kolovoza 1654. – 11. studenog 1703.), Jelenu (1643. – 18. veljače 1703.), Juditu Petronelu (1652. – 1699.), Auroru Veroniku (1658. – 19. siječnja 1735.). Ivan IV. Antun nakon što mu je otac ubijen u Bečkom Novom Mjstu morao je prihvatiti prezime Gnade. Nakon kraće vojničke karijere bio je osumnjičen za veleizdaju, zatvoren u Ratteburgu u Tirolu i Schlossbergu u Grazu, gdje je proveo 20 godina i umro duševno poremećen. Jelena se udala u Mađarsku za Franju Rákóczija, erdeljskog kneza, a drugi put kao udovica za Emerika (Mirka) Thökölyja. Judita Petronela i Aurora Veronika završile su život u samostanima. Judita Petronela bila je opatica Sv. Klare u Zagrebu, a Aurora Veronika opatica uršulinka u Celovcu. Hrvatska banica, Katarina Zrinska, njezin rodoljubni život i tragičan svršetak bio je poznat svima najviše po romanu Eugena Kumičića *Urota Zrinsko-Frankopanska*.

69 Cijela je njena obitelj izgubljena da bi Habsburgovci došli do mora. Podsjetimo, nakon oporavka od Krbavske bitke, moćni Zrinski i Frankopani, elita hrvatskoga plemstva i proslavljeni branitelji Europe od Osmanlija, Zrinski su primjerice Hrvatskoj dali 16 potkraljeva ili banova, zatrti su zbog zrinsko-frankopanske urote i sramno pogubljeni kao veleizdajnici 30. travnja 1671. godine u Bečkom novom Mjestu od strane bečkoga dvora. Nakon toga je bečka središnja vlast potpuno opljačkala i uništila dvije najslavnije obitelji u hrvatskoj povijesti, a žene poslala u samostane da se spriječi potomstvo. Posjedi Zrinskih i Frankopana, a to je bila polovica hrvatskih područja u sastavu ostatka ostataka moćnog hrvatskog kraljevstva, zajedno s prihodima, došli su pod izravnu upravu bečkoga dvora. Banska stolica bila je upražnjena skoro 10 godina dok na nju nije postavljen mađaron i eksponent bečkog dvora Nikola Erdody. Tako više nije bilo otpora apsolutističkoj germanizaciji hrvatskih krajeva.(akademik J. Bratulić)

kao i po grafijskoj uređenosti, što nam govori – zaglavljuje dr. Bartolić – o njezinoj svojevrsnoj reprezentativnosti.». Kao takva ona je bila namijenjena životu na dvoru Zrinskih. Jezik kojim je pisana pripada ozaljsko-čakovečkom krugu. Tu se nalazi i potpis same grofice Katarine Zrinski. Dr. Bartolić, po našem mišljenju, s pravom smatra da su na prvoj stranici «Sibile» prikazani Petar i Katarina Zrinski. Zaključak se temelji na logičnoj pretpostavci kako se u društvu lika koji prepoznajemo, zahvaljujući onovremenim portretima, kao bana Petra Zrinskog, nalazi njegova žena, grofica Katarina. Zbog čega bi grofica u «Sibili» koju je sama naručila dala pored svoga muža naslikati drugu ženu? To bi značilo da je ovo prvi i do sada jedini autentični portret Katarine Frankopan-Zrinski. Na žalost, navedena pretpostavka prof. Bartolića ostala je bez odjeka u javnosti, premda je riječ o važnome detalju iz hrvatske povijesti, poglavito povijesti obitelji Zrinski. Bilo je za očekivati da će neki od istaknutih hrvatskih povjesničara krenuti put Graca i Beča i u tamošnjim arhivima istražiti građu vezanu uz pobunu Zrinskog i Frankopana, gdje bi se, možda, pronašla i autentična gravura, slika ili crtež naše heroine. Kako do sada nije otkriven niti jedan portret banice Katarine i u tom kontekstu Bartolićevo otkriće ima posebnu težinu.

Budući je «Sibila» rukopisno djelo, dr. Bartolić donosi i transkripciju suvremenom ortografijom. Slijede «Pribilježbe uz čitanje Sibile» u kojem se donosi njezin glasovni sustav. U tekstualnom dijelu dr. Bartolić navodi argumente kojima dokazuje da prevoditelj djela nije banica Katarina. «Sibila» je pravi rudnik za hrvatsku toponimiju XVII. stoljeća. Autor donosi cjeloviti popis naziva mjesta navedenih u gatalici. Slijedi i tumač manje poznatih riječi. Djelo je Bartolić opskrbio svojom studijom «Sibila – knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu». U studiji je dokazao kako je riječ o prijevodu, «bolje rečeno preradbi mađarske gatalice *Fortuna* , tiskane 1594. u Bartfeldu. No *Fortuna* – nastavlja dr. Bartolić , nije izvorno ostvarenje već prijevod njemačke gatalice *Das wetlich Loosbuch Jörg Wickram,* tiskan 1557. u Strassburgu.» Hrvatska «Sibila» je kroatizirana, tako što se u njoj očituju prilike u zemlji toga vremena, a poglavito se to vidi kada je riječ o hrvatskim toponimima. Na kraju studije dr. Bartolić zaključuje: «Sva pitanja oko tekstualne im likovne vrijednosti *Sibile* još nisu dobila definitivan odgovor. Njezina vrlo složena egzegeza, njezina numerička ezoteričnost, a također i struktura teksta sasvim sigurno zaslužuju daljnja proučavanja. Posebnu pozornost zaslužuju ilustracije *Sibile*. No, bez dvojbe se može već sada reći da *Sibila* zbog svojega sadržajnog bogatstva i zbog visoke likovne vrijednosti, i bez obzira na jezične i književne manjkavosti, predstavlja mnogo značajnije djelo nego li se do sada mililo, posebice kada je riječ o Zrinskoj baštini.»

Na kraju ovog divot-izdanja nalazi se *Sažetak* na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku, te podatci o autoru djela.

Ne treba se rasipati superlativima, ali djelo koje smo prikazali zaslužuje najvišu ocjenu. Smatramo da bi ga trebala imati u svome fundusu svaka hrvatska knjižnica. Dr. Bartoliću zaslužuje zahvalnost svih koji vole i poštuju hrvatsku kulturu, jezik i baštinu.

Ove, 2016. godine svečano smo obilježili 450. obljetnicu herojske pogibije Nikole Šubića Zrinskog u obrani Sigeta od nadmoćne otomanske sile, predvođene samim sultanom Sulejmanom I. Zakonodavcem. Prilika se sjetiti banice Katarine Zrinski, jedne od velikih žena 17. stoljeća u Europi, koja je rod Zrinskih, ali i cijeli naš narod, proslavila svojim perom.

Đuro Vidmarović

Povratak Božice Brkan moslavačkoj kajkaviani

Uz *pevcov korak (kajkavski osebušek za eu)*

Kajkavsko pjesništvo Moslavine malo je poznato u hrvatskoj javnosti. Na njega je upozorila Matica hrvatska Kutina, u antologiji ***Kajkavska lirika Moslavine*** (Kutina, 2009.).

Od suvremenih pjesnika rođenih u Moslavini koji su stvarali na nekome od kajkavskih idioma ove hrvatske pokrajine, najpoznatija je, svakako, Božica Brkan. Rođena je 1955. u Okešincu, selu koje pripada tzv. graničarskoj Moslavini.

Božica Brkan je široj javnosti više poznata kao novinarka, poglavito kao urednica Večernjakova priloga Vrt, te autorica popularnih etno-kuharica i kojekakvih oblizeka, sve od reda knjiga-uspješnica, kao što su ***Enciklopedija špeceraja*** (1990.) i ***Oblizeki – Moslavina za stolom***. Njezini novinarski i publicistički uspjesi zasjenili su njezin književni rad. I tu sada dolazimo do zanimljivog životopisa. Darovita književnica prekida 1990. pjesničku karijeru i posvećuje se novinarstvu i publicistici, a onda se nakon 20 godina na velika vrata vraća u književnost. A počelo je sa sjajnom zbirkom ***Vetrenica ili obiteljska arheologija*** (1990.) i manje uspješnim romanom ***Lift ili politička melodrama*** (1993.). Nakon toga s javne scene nestaje književnica, a rađa se i afirmira novinarka Božica Brkan.

Božičin novinarski rad, a poglavito njezino afirmiranje hrvatske nacionalne kuhinje i oblizeka, zaslužuju posebnu pozornost, stoga o njima nećemo pisati u ovome eseju. Nakana nam je usredotočiti se na najnoviju zbirku njezinih kajkavskih stihova, koji će ugledati svjetlo dana pod zagonetnim i pomalo provokativnim naslovom ***pevcov korak (kajkavski osebušek za eu)***. Riječ je o moslavačkome kejkavskome govoru sela Okešinca koji Božica Brkan, nekom čudesnom empatijom, nečim što nas vodi u dubine etničkoga identifikacijskog koda, u, gotovo spiritualnu nedosežnost samobitnosti njezine osobe koja čuva u duši to bogatstvo i nakon toliko godina izbivanja. A tijekom proteklih 30 godina nestalo je mnogih lokalnih idioma, a u našim moslavačkim selima tek stari ljudi, ukoliko ih ima, govore svojim izvornim narječjem. A ti su govori posebnost Moslavine kao pokrajine, te zajedno s kulturnom baštinom čine njezinu prepoznatljivu samobitnost. U toj samobitnosti nalazi se ljudski i narodnosni areal oblikovanja i života pisca ovih redaka, što ga je vezalo uz Božicu Brkan u zajedničkoj nakani, pomalo donkihotovskoj, ali iskrenoj i pomalo patetično našoj, da pripomognemo obnovi skoro osušenih korijena našega zavičaja, a time i ljepote koji je hrvatski puk pod ovim nebom stvorio, a koju mi poznajemo, volimo i duboko u srcu nosimo. Migracije, deruralizacija, urbanizacija i utjecaj sredstava javnoga općenja izbacili su lokalne govore iz njihove milenijske kolotečine i oduzeli im snagu izvornoga sredstva obiteljske komunikacije.

Za moslavački kulturni milje veliko je značenje imala zbirka ***Vetrenica…***. Pjesnikinja je pokazala kako se na lokalnome govoru, koji je skoro pred nestankom, mogu stvarati umjetničke cjeline visokog estetskog dosega i recentne predmetno-tematske razine.

U Moslavini postoji više kajkavskih jezičnih subdijalekata. Onaj kojim govore žitelji Okešinca pripada kejkavskome subdijalektu, ili kekavštini kako taj govor nazivaju izvorni govornici. Kada je ***Vetrenica*** objavljena izazvala je pozornost i uvažavanje književne kritike, jer je Božica Brkan potvrdila nekima neshvatljivu istinu kako su narječja sposobna za relevantnu književnu, poglavito pjesničku produkciju, gotovo jednako kao i književni standard (podsjećam na nekadašnju polemiku o tome između Tomislava Ladana i Milorada Stojevića). Uvjet je darovitost pjesnika. A Božica Brkan se ovom zbirkom nametnula kao darovito pjesničko osvježenje, upravo u vrijeme prilično uznapredovale podozrivosti prema literarnome stvaralaštvu na narječjima. Moslavina, na žalost, zbog administrativne razbijenosti učinjene još 1921. godine, ne može se iskazivati kao cjeloviti pokrajinski entitet, premda ona to jest povijesno, etnografski, kulturološki, jezično etc. Danas mnogi u Hrvatskoj ne znaju gdje se Moslavina nalazi, a kamo li koje su njezine pokrajinske granice. Razbijena je na tri Županije: Zagrebačku, Bjelovarsko-bilogorsku i Sisačko-moslavačku i tri Biskupije, Zagrebačku, Bjelovarsko-križevačku i Sisačku.

Godine 2009. Ogranak Matice hrvatske iz Kutine objavio je antologiju dr. Dražena Kovačevića iz Popovače, pod naslovom «Kajkavska lirika Moslavine». U njoj su zastupljeni stihovi Mije Stuparića, Višnje Sever, Nade Pomper Gulija, Dragutina Pasarića, Katarine Brkić i Božice Brkan. Ova je knjiga imala snažan odjek u moslavačkoj javnosti. Prilikom njezina predstavljanja u pojedinim mjestima, dvorane su bile krcate ljudima koji su s radošću prihvatili antologiju i slušali stihove na lokalnim idiomima. Bez patetike, smijemo kazati kako je ovo djelo kod mnogih ljudi probudilo ljubav za moslavačke kajkavske govore, otkrivši im vrijednosti pjesničkih ostvarenja na narječju koje je pred nestajanjem.

Iduće godine marni dr. Kovačević uz pomoć moslavačkih intelektualnih djelatnika pokreće književni godišnjak ***Moslavačko zrcalo***. Spomenuta antologija i godišnjak ohrabrili su Božicu Brkan u odluci da se vrati književnosti. Već godine 2010. u ***Moslavačkome zrcalu*** predstavlja se rukovetom dobrih pjesama, a 2011. pred javnost izlazi s dvije zbirke stihova: ***To Toni - Molitva za tihu sućut*** i ***Bilanca 2.0., Odabrane ljubavne i ostale štokavske pjesme.*** Zbirka ***Bilanca 2.0…*** svojevrsna je književna autobiografija Božice Brkan. Njome je pokazala da se tijekom dva desetljeća pjesničkog „mirovanja" nije odricala pisanja poezije. Nastavila je s pisanjem, jedino što je odustala od objavljivanja.

S neizvjesnošću sam očekivao Božičin povratak u moslavačku kajkavianu. I to se zbilo. Pred nama je zanimljivo pisana, estetski relevantna i predmetno-tematski duboko identitetska zbirka ***pevcov korak (kajkavski osebušek za eu)***. Najprije smo vodili razgovor o naslovu ***pevcov korak***, jer sam se plašio da bi ga javnost mogla percipirati kao oblik naive koja obilno koristi lik *pevecov*, ali ga može povezati i s nekim tajkunsko-stečajnim, uglavnom nesimpatičnim temama. No, kada je poetesa upozorila kako u naslov ide i ***kajkavski osebušek za eu,*** sve je postalo jasno. Bio je to poznati samosvojni i ironijski rukopis autorice ***Vetrenice…*** Posebno me se dojmio pojam *osebušek* zbog istinske samosvojnosti i lokalne određenosti. Još i sada ne znam kako bih točno preveo ovu riječ na hrvatski književni standard. Još kao studentu ova mi je riječ bila sasvim normalna, tako da sam to platio na ispitu iz njemačkog jezika kada sam u prijevodu jednoga teksta Franza Mehringa (Franz Erdmann Mehring, 1846 – 1919), njemačkog socijal-demokratskog pisca uporabio pojam osebušek, što je uvaženu profesoricu ne samo naljutilo, nego i povrijedilo. Sada imamo „kajkavski osebušek za eu" što je sjajna izvanliterarna poruka nama i svijetu, ali prije svega nama. Ako naš *osebušek* zaboravimo ponijeti ili ga odbacimo, što će nam ostati kao moba? Po tome *osebušku* to smo što smo, on je dio naše samobitnosti.

Zbirka: ***pevcov korak (kajkavski osebušek za eu)*** donosi slijedeće tematske cjeline ***1. bog moj bog*** s pjesmama: *ich fahre das auto des jahres; da je koje če fota napravil*; *mogel si i bez jajec ostati i pak darovnica pak gruntovnica*; ***2. špihloze na tufne*** s pjesmama: *prčim rasta*; *šprukaci*; *graba*; špilhoze na tufne; *sukna od organdija*; *gazda*; *na bajnku*; *čokolada za kuvajne kraš*; *zadača*; *falen budi sveti vid*; *baba julča pregovarja*; *fučkalin*; čikačoka; *kajuce*; kubura; koprivnača; *musolini*; *žufko*; *ogrizek*; *sladoledar*; *puno lepe pozdravov*; *more*; štrk štrk štrkovača i *prelazi i lese*; ***3. majka boža bistrička moli za se nas*** s pjesmama: šajtoflin; *redi redi drvoredi*; *peške*; *dve majke bože*; *spovet*; *popevajne*; *krvavi žuli od lakaste špičoki*; *bokci bistrički*; *krst*; *vera*; *nevera*; *molitveniki*; *cekin* i sveta voda; ***4. zmej dveh ivcov*** s pjesmama: *pevcov korak*; *v nedelu dopoldan*; *postel*; *dva bori*; *one kej je govoril*; *srce: recept za rez: rez / leica-roman u 36 slika*; *plač : plač*; *gda ti misli stojiju*; *mama rupčičova*; *pilek*; ***pilek potlem;*** *pepel(nica)*; *polegla*; *zmej dveh ivcov*; *nem*; *jočali*; *najžalneše* i *ta moja kej pesma*.

Zbirci prethodi uvod ***Tri moja kajkavska i ja ili što je nama kajkavski jezik danas*** uz koji stoji *Posvećujem svojim precima i svojim potomcima,* dok je na kraju priložen ***rečnik,*** što je važan prilog našoj kajkaviani, ali i pomoć čitateljima koji u cijelosti ne razumiju (j)okešinečki idiom.

U prvome ciklusu ***bog moj bog*** zbirke ***pevcov korak (kajkavski osebušek za eu)*** ističe se na početku pjesma ***da je koje če fota napravil.*** Treba upozoriti da je Božica Brkan prihvatila uzuse književnog futurizma glede pisanja velikim početnim slovom i korištenja interpunkcijskih grafema. Zbog toga imenicu Bog u naslovu ne treba shvatiti kao ponižavanje kršćanske vjere odnosno svođenje Stvoritelja na razinu poganskoga božanstva.

Božica Brkan poput naših starih Moslavaca s Bogom vodi dijalog. Mnogo mu toga ima za kazati, pa čak i predbaciti, priznaje kako je zbog nekih dilema i vjeru izgubila, a onda opet priznaje da kršćanska uljudba u njoj živi kao konstituanta, a sreća koju Vjera donosi javlja joj se kao teško ostvariva želja.

A

lefko je tebe odzgor gledeti a de bi si ja mislila da bi baš
mojega
od se dečkov z sela kej su prešli donesli
mrzloga kej ledvenica
beloga

B

bog moj bog lefko je tebe odzgor gledeti
tvoja je mater pod tobum živem raspetim znala da buš se z mrtve
kej zutra zdigel
a kej ja

C

bog moj bog oprosti če ti gda odzgor na nas dole gledeš
zasmrdiju moje noge
ne da je nebi pral saki dan je namačem v lavoru a leve
prek gore do kuka ni ne (govoriju mi dobro si prešel mogel si i
brez jajec ostati)

D

bog moj bog lefko je tebe odzgor gledeti
a nam ne ni z ovoga sveta ni z ove kože nikam
deca su tu ne mi se za raziti a žena se plače fort
kak sem došepesal na četverice
na desne i na štaka

E

bog moj bog kej bu z toga zišlo za orati je ora a oni ni lajnske
kuruze nesu pobrali birašiju ludi po belom danu žal jim je
nesu zemle trebali zimati če ju nesu mislili obdelavati
sa bu zdivjala
da nam je kombinat jogradu ostavil imeli bi če nikej kam na pašu
ziti
al vraga
nemaš de ni kupiti ni da očeš
moreš i dale čekati

F

leta i leta ne verujem
veru sem ni sama ne znam kak zgubila a rado bi da nes
(se mislim da je lakše onem kej još verujeju
al če prejdeš z novoselca prek ivaniča nemreš nazaj
kej da nigde nesi bil i niš a ni videl ni čul)

a senak idem skorom sako leto k majke bože bistričke
i se svoje kej verujeju tamoka pelam

Možda su najsnažnije pjesme u ovoj zbirci one u kojima autorica zadire u povijesnu sudbinu našega moslavačkog čovjeka koji je ginuo u raznim vojskama. U pjesmi s naslovom koji podsjeća na humor pod galgama ***da je koje če fota napravil***, nalaze se slijedeći stihovi:

rekel je kak oni i nesu zaprav v borbe neg otraga v bunkeru
čepiju ne puno pripovedal
a susedov je svojem potle pripovedal da su i po bosne v nekakve rame de li
bili
takov mu je i joča bil (otpelali su je v nemačku a on je z bosne z princa eugena
z prozora z sarajeva i z vakufa bome ne ni sam znal jel z gornoga jel z dolnoga
kak i z oborova gda su drugu moslavačku rastirali z partizanov pobegel a
prede nek je otišel v zdrug i kakti ustaša na križni put)
a jemput gda su se oko šupe podnoš za niš pograbili si je jocu
rekel da on neče tak

jesmo de jesmo
nemamo mi graničari kam bežati
nemamo neg grunta za pošteno stati

ko bu mene proč stiral bi ga ja štel videti

Zapravo, cijeli opus Božice Brkan u ovoj zbirci propitkivanje je o smislu života, ali protkano kantovskim imperativom „Zvjezdano nebo nad nama, moralni zakon u nama". To se očituje čak i u onim stihovima koji se tiču poetesine osobne reminiscencije na dane djetinjstva. Druga bitna odrednica ove zbirke je njezin jezik. Na momente se čini kako je jezik, taj dragi, lijepi, gipki i koloritni jokešinečki idiom, subjekt u svim pjesmama. Sadržaj pjesama u drugom je planu. Funkcija mu je isticanja jezičnoga bogatstva. Kao primjer navodimo pjesmu ***graba*** s njezinim, naoko bezazlenim sadržajem, koji bi ostao na toj razini da nije jezika.

a najlepše za grabe se igrati

če te vlovi loviš
če te te ne vlovi te lovi te drugi
se dok te ne vlovi

navek neko nekoga lovi

Pjesma ***štrk štrk štrkovača***, u kojoj se naslućuje utjecaj Krležine kajkavske poetike, ide dalje od pokojnog barda. Naime, Brkanova uz govor koji izumire veže govor koji se planetarno rađa, tj. govor svemrežja. Rezultat je duhovita i mudra poruka.

štrk štrk štrkovača

štrk štrk štrkovača tebi kača i pijača meni sir i pogača

a gda to napišem na fejs vuz sliku na kojoj oče poleteti
na ujedinjene kajkavske emirate
božica mi jelušić dopiše
da v prekodravlju pri večenaju i v njegvem kraju vele pinđulača

a pri nas veliju i roda dej mi bracu jel seku
jel kej god očeš donesi

i gda posle tulke leta od mame imam čuti
da pokojni joča ne štel više dece neg mene
setim se onoga štrka kej si je na strušcu krila zanavek z naftu zakelil
i gnezda kej krov na hiže moreju zrušiti
kak su teška
pa zrušiju ne

20101125/26 – 20101227 – 29110106

fejs, Fejs – Facebook, društvena mreža
Ujedinjeni kajkavski emirati – društvena mreža grupe kajkavaca na Facebooku, koju je osnovala književnica Božica Jelušić
Stružec – selo u Moslavini, jedno od bogatijih i starih naftonosnih polja

Božica Brkan se u pjesmama pisanim hrvatskim književnim standardom priključuje suvremenome modernizmu, pa čak u nekim momentima i postmodernizmu. Naime, gradivni materijal za njezine stihove može postati sve što je okružuje, sve što je u njezinome sjećanju, etc., a jedna odlika toga je i korištenje literarnih kolaža, interpolacija, diglosija i polisemija, uz odsustvo interpunkcija i klasičnih pravopisnih regula. Kao primjer navodimo pjesmu *pevcov korak*. Uz rečeno i ovdje se očituje još jedna Božičina osobina: svaku pjesmu datira, a prema potrebi obogaćuje rječnikom pojmova, ili objašnjenjem za koje smatra da je potrebno.

Na kraju, premda bi trebalo o ovoj zbirci pisati mnogo šire, pisac ovih redaka s radošću pozdravlja njezin izlazak zbog više razloga. Prvi je, svakako, što će nakon izlaska pojam *suvremeno moslavačko kajkavsko pjesništvo* postati stvarnost, a drugo što je ova zbirka značajan prilog cjelokupnome hrvatskom pjesništvu. Suprotstavljamo se podjeli na dijalektalno stvaralaštvo i ono na književnome standardu. Ova zbirka pokazuje kako je estetska razina, a to je bitno u svakome književnome djelu, apsolutno relevantna, premda je zbirka pisana na lokalnome narječju. I treće, ovo je naš dobri i bogati *osebušek* s kojim možemo ponosno u EU.

Tin Lemac

Tragalac za istinom – patetični autsajder

(recenzija knjige *Književnost me iznevjerila*: *Eseji s margine* Marine Šur Puhlovski)

Ugledna suvremena hrvatska književnica Marina Šur Puhlovski nedavno je objavila knjigu eseja znakovita naslova *Književnost me iznevjerila*: *Eseji s margine* koja je ovjenčana književnom nagradom *Zvane Črnja* za najbolju knjigu eseja u 2015. godini.. U prvom dijelu naslova prisutan je jak autorski obol rezignaciji koja nastaje kao rezultat višegodišnjeg književnog rada, a drugi je dio autopoetičko svjedočanstvo pisca s margine koji u današnje vrijeme poprima višestruka značenja. Rezignacija je, pretpostavljam, karakteristika starosne dobi kada težak životni i literarni put dobiju neku vrstu tananih oboda i kad vlastita potraga za Istinom rezultira jednom velikom prazninom na kraju putovanja. To je posvema razumljivo i postaje još transparentnije kad se uputimo u čitanje knjige i njezinih smjelih, zarezujućih i dobronamjernih konstatacija i promišljanja gotovo apokaliptičke naravi. Pisac na margini može biti onaj koji osvješteno prati što se to zbiva u književnom centru, kakav je odnos snaga glede trivijalnog i umjetničkog i kako se postaviti prema općem padu svih vrijednosti i antiintelektualnom odnosu prema tradiciji i modernosti u književnom stvaralaštvu. Autorica objedinjuje sve te karakteristike i pred čitatelje i kritičare pruža raster vlastitih ideja o književnosti samoj koje su ponikle dugotrajnim čitanjem i življenjem u njezinim nizinama. Temeljno pitanje knjige prijedlog je rušenja poznate Barthesove krilatice o smrti autora koja je obilježila cijeli postmodernizam, a danas se postavlja kao klišej koji bez naročitog razumijevanja uzimaju brojni književnici, književni teoretičari i kritičari. U *Uvodnoj napomeni* autorica objašnjava nastanak knjige i kao uzrok njezina stvaranja navodi već četvrt stoljeća star esej *Osjećanje svoje sudbine kao tuđe* koji je dugo bio neobjelodanjen zbog strogih cenzora i utjerivača dugova književnih moda 80-ih godina prošlog stoljeća. Riječ je o vrlo argumentiranoj i oštroj kritici djela *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić. Dubravka je Ugrešić jedna od začetnica akademskog postmodernizma na hrvatskoj književnoj sceni. Takva književnost poznaje sve topose postmodernističkog stvaralaštva i postavlja se kao produžena ruka književne teorije. U prvim godinama svog teorijskog i kritičkog učenja pokazivao sam divljenje prema takvoj vrsti literature, a o njezinu smislu razmišljao relativistički kako to i sama postmoderna nalaže. Danas, s donekle stečenim, ali još uvijek ne sasvim prorađenim iskustvom, puno sam kritičniji prema svakoj literaturi dalekoj od sebe same, prema onoj u kojoj se ingenij zamjenjuje vještinom. Marina Šur Puhlovski govori za navedenu knjigu kako ona ne može biti književnost i kako je ona uglavnom utemeljena na estetizaciji trača. Na tragu argumentacije iz Goetheova *Fausta* iz kojeg djelomično izrastaju teorijske predikcije romantizma, uvodi pojmove Pisca-Mudraca i Pisca-Lakrdijaša i govori kako su oni često u sukobu, a u trenutku kad Lakrdijaš prevlada Mudraca, nastaje kič i trivijalnost, a književnost gubi svoje metafizičke temelje. Tu tezu nadalje elaborira u pozamašnom eseju *Smisao tradicije* u kojem se uspostavlja vrlo plodotvorna i poticajna veza dviju temeljnih koncepcija književnosti; nje kao Istine i nje kao intelektualne igre. Dijakronijska granica načelno bi stajala negdje na pragu druge polovice 20. stoljeća mada autorica napominje kako je realizam posljednje stoljeće identiteta i traganja za Istinom kao takvom. U eseju su vrlo zanimljivo i pomno obrađeni odnos prema tradiciji kroz birokratizaciju književnosti, figure književnih teoretičara i kritičara i sama elaboracija tradicije kao intelektualnog i književnog merituma. Birokratizacija same umjetnosti nastaje u onom trenutku kad jezik preuzme vodstvo, a autor izmakne u sumaglicu snovitih sjena i pronađe svoje mjesto u arhiviranim teorijskim spisima prošlosti. Izmještanje autora, emotivnog sloja i tradicionalnog koncepta literarnosti karakteristika su cjelokupne književne teorije 20. stoljeća zasnovane na jezičnim formalizacijama strukturalističkih stremljenja i kontekstualnom kulturalnošću književnog čina u poststrukturalističkom ozračju. Iako nove ekokritičke paradigme kreću prema dekonstrukciji Kulture iz aspekta Prirode i njihovi će koncepti tek biti u budućnosti razrađeni, svi zanemaruju autorsku osobu i autorski otisak u svakom književnom djelu. Kad bismo se usmjerili isključivo na jezične signale literarnosti i određivali ih s kolikom-tolikom preciznošću, mnogi se velikani književnosti ne bi bitno razlikovali od prosječnog obrazovanog čovjeka, a mnogi bi zanatlije jezičnih igara bili proglašeni vrsnim ingenijima. Figure književnog teoretičara i kritičara koje autorica ironijski naziva *popratnim književnim djelatnicima* često samo kupe znanja

iz literarno-kulturne Hrpe i isključivo snagom svojega uma, tj. sposobnošću kombinatoričkih varijacija stvaraju nove otiske kojima sortiraju djela u književne kataloge. Na ovom je mjestu sjajno ironijski zahvaćen akademski i drugi autizam književne teorije i kritike koja se postavlja nedodirljivom nad samim živim tekstom koji je košnica vijugavog značenja i smisla i koji bez kontakta sa samim životom i autorom zapravo i nema smisla osim kao puko intelektualiziranje. Tradicija kao intelektualni i književni meritum obrađena je kroz prizmu intelektualnog osvještavanja i nadovezivanja i/ili oponiranja u onom trenutku kad se ona zaista besprijekorno poznaje i kad svijest o vlastitom literarnom i životnom trenutku ne nametne vlastitost u koordinate ishodišta književnog stvaranja. Ovo je jedno od rijetkih mjesta na kojem se o tradiciji govori vrlo nepretenciozno i učeno s naglašavanjem njezina smisla kao bitne literarne kategorije, a ne sagledavanja iz neke partikularne ideološke ili svjetonazorske pozicije. U eseju *Slučaj Fernanda Pessoe* govori se o njegovoj *Knjizi nemira* kao posljednjem utočištu tradicije i sagledavanja svevremenske autentične duhovne potrage za smislom u sebi, a ne u svijetu. Završni esej *Književnost me iznevjerila* govori se o tome kako je prevladao aspekt književnosti kao intelektualne igre i kako sama književnost svojim raznovrsnim značenjima i uvidima u čovjeka i svijet autorici nije dala odgovore na općeljudska pitanja i kako je put možda trebao biti drukčiji, ali teško ga se odreći. Poticajnim mislima indijskog mudraca Osha okreće se putu u sebe preko istočnjačke duhovnosti i cjelovite spoznaje iz duha, a ne partikularne iz uma i srca kako to naglašavaju zapadnjačke paradigme. Na navedenoj knjizi zahvaljujem autorici prije svega iz čitateljskih, a tek onda teorijskih i kritičkih razloga. Ona me potakla na promišljanje jedne složene teorijske problematike iz aspekta nekoga tko ima golemo iskustvo pisanja, a ne pisanja o pisanju. Potragu za autorom spontano sam počeo tražiti prije nekog vremena u svojim znanstvenim tekstovima i knjigama. Nakon što finijeg rastvaranja čudesnog književnog tkiva, uvijek mi nekako misao posegne za autorom. Koliko je samo noći probdjeveno, koliko je unutarnjih života proživljeno dok je nastala ova pjesma, ovaj stih, ovaj fini semantički prijelaz... Preporučujem i ostalima da bez preduvjerenja i otvorena duha krenu u plovidbu jetkom i recepcijski prijemčivom sintaksom eseja Marine Šur Puhlovski i pronađu komadić vlastitosti. Autorica je zbog svojih teza davno proglašena patetičnim autsajderom. Sudeći po blijedim prividima oluja na književnom horizontu, mislim da ću jednom i sam dobiti sličnu etiketu. Onu staromodnog sakupljača literarnih značenja koji želi učiniti neki suvisao korak u njihovu daljnjem razumijevanju.

Biserka Goleš Glasnović

Galicijske priče

(Andžej Stasjuk, *Galicijske priče,* Heliks, Smederevo, 2015.)

Galicijske priče Andrzeja Stasiuka zbirka je sastavljena od petnaest priča koje međusobno korespondiraju. Njihova fragmentarnost, istodobno i povezanost, sugeriraju nam da je riječ o cjelini koju bismo mogli odrediti i kraćim romanom - jer čitajući ih nasumce izgubili bismo cjelinu u kojoj se nakraju likovi isprepliću u neočekivanoj groteski. Stoga će priče biti prikazane u njihovoj neovisnosti i međusobnoj povezanosti.

U prvoj priči predstavljen je Juzek i njegov traktor u *pejzažu odlazećeg svijeta,* zapravo na Državnom poljoprivrednom dobru, podružnici sustava koji je nestao.

Slijedi priča *Vladek* naslovljena prema glavnome liku koji stari bezlični seoski kiosk, simbol komunističkoga sivila pretvara u šarenu mapu novoga svijeta: *Prema tome, one stare žene i dječurlija stoje pred mapom novog svijeta, čiji su kontinenti uređeni prema željama pojedinih dijelova tijela, prohtjevima i ukusima. Tu caruju jednoznačne boje. Nema mjesta za maštu.* Pri tome interpretirajući spektar duginih boja šarenoga kioska, autor vrlo uspješno spaja trivijalno i uzvišeno u kojem šareni konzumerski proizvodi emaniraju univerzalno sakralnu simboliku boja te najavljuje odlazak Vladeka, budućeg uspješnoga poduzetnika iz sivog i tužnoga sela.

Priča kovača Gavrana, zapravo je interpretacija klasične priče kao žanra u kojem sve viđeno mora biti ispričano, sve imati svoje mjesto u pripovijedanju. Pri tome narator reminiscira na dosadu i veličinu svih don kihota književnosti od Tolstoja do Prousta - uz dodatak Joycea.

Ni Janek u priči *Janek* poput Juzeka ne odustaje od svoga vozila, vučnoga tegljača iz Drugog svjetskoga rata i stalnih odlazaka u šumu. Uz često ironiziranje ovdje će autor u komentaru njihove vezanosti za strojeve iz prošlog društvenoga uređenja upotrijebiti i svojevrsni eufemizam:… *u njima nema nadutosti i arogancije suvremenih strojeva.*

Nakon ekspozicije u kojoj upoznajemo stvarne stanovnike, u priči *Mjesto* otkrivamo da je riječ o imaginarnom selu poviše kojega je bila drvena crkva. Upozoreni smo da u djelu datumi neće biti pouzdani i da su priče locirane u *bespridjevsko Vrijeme: Prema tome ono bespridjevsko vrijeme je zavodljivo. Potreba za redom, imenovanjem, posljedicama i uzrocima odnosi se i na imaginaciju. Iz toga proizlaze sve izmišljene priče, u koje s vremenom počinjemo vjerovati. Možda mašta i vjera ne mogu postojati jedna bez druge, jer imaju zajedničku bit - ne zahtjevaju dokaz.* Pri tome narator pokušava rekonstruirati gradnju stare crkve gledajući ju u njezinoj dekonstrukciji dok konzervatori, nakon što je bila prepuštena propadanju, odnose njezine dijelove da bi ju obnovili. Neočekivano, trulež i njezinu *delikatnu prašinu* u kojoj vrve bakterije, saprofiti i insekti predstavlja kao život, a konzervatore koji svojim kemikalijama zaustavljaju propadanje kao miris smrti.

Slijede priče u kojima upoznajemo Košćejnija ljubitelja svinjokolje i ubojicu, zapravo glavni lik i Levandovskoga čija bit je monotonija, život bez promjene koji vodi, kako ističe autor iz beskonačnosti u beskonačnost.

Vremenski tijek zaustavlja priča *Kavana* zloslutnoga ozračja u kojoj se pojavljuju stari likovi, ubojica i ubijeni te novi lik Jan Zalatvaj s *aureolom trajnog beznađa.*

Starica u crnoj marami u priči *Starica* alegorija je vremena i prostora ovih priča. Njezina pokretljivost, lutanje livadama i sanjanje lakih snova suprotstavljeni su statičnosti muškaraca koji stoje i piju ili obavljaju svoj posao ponavljajući se.

Priče su realne i nadrealne, i groteskne i svakidašnje. Likovi su obični ljudi s poljoprivrednoga dobra, prikazani i u jednoj nearhetipskoj pripadnosti zemlji i krajoliku i u svojoj svojoj trivijalnosti (jeftinim markama cigareta i piva koje konzumiraju, vrsti tkanine koju nose i automobilima koje voze).

Lik koji se izdvaja djevojka je Mariška koja želi otići, no ne uspijeva te tragično završava. Njezino ubojstvo, i motiv, pa i posljedice nisu izdvojene iz tužne jednoličnosti sela i priča koje teku beskonačne u svome beznađu i sudbinskoj pomirenosti. Autor kao da ne intervenira u njih, niti im mijenja sudbine. On nije pripovjedač, već slušač njihovih priča, on ih ne kreira, samo ih zapisuje. No ostavlja dovoljno prostora da ispuni prazninu između njih i sebe, u dramatičnim i lirskim prikazima neba i krajolika. Ovu misao završavam (zlo)rabeći dio rečenice iz priče *Mjesto:…ako su ostale neke napukline, one su oštroumno*

zatvorene hipotezama i poezijom. Također i u portretima: *Janek ipak živi prema sunčevom satu, čija elastičnost više odgovara njegovom karakteru utonulom u svijet prirode. Jer, kad podnevne sjenke postanu uznemirujuće kratke, Janek uvlači u nozdrve vlažan lahor i promatra kako bjelina padina poprima tamniju nijansu, prelama se i na kraju pretvara u raspadnutu, trulu materiju, ispod koje izviruje izgorjela prošlogodišnja trava.*

U priči *Riđi narednik* ponovno se okupljaju stari likovi, a duh ubojice Košćejnog oživljava, ispod nadrealističkoga neba, obraćajući se naredniku. U priči *Noć* Košćejni nastavlja lutati bez tijela u svome dvostrukome nepostojanju. Ozračje je jezovito i karnevalsko i najavljuje se tragedija, zapravo događa se Mariškino ubojstvo. Retrospektivno, u priči *Mariška,* ispričan je njezin život ustima jednog od seljana onome koji nije odavde i nije poznavao ni nju , ni narav njihove klime, ni potrebu za opijanjem: *Od žege razum se pomućuje. Sigurno ste nekad vidjeli kako se u kolovozu pale suhe livade, kako južni vjetar pojačava vatru i ostaju samo crna zemlja, crna prašina, ptičje kosti i kosturi glupih bjelouški koje su izašle iz zemlje?...Ali istinu nećeš saznati, čak ako si bio tamo. Uostalom, vi niste odavde.*

Polivalentnost autora očituje se u svojevrsnom dokumentarizmu u kojem priče pričaju stanovnici sela o sebi, o drugima, o zemlji i prošlosti te umetnutim poetskim i mudroslovnim fragmentima i, odmičući kraju, fiktivnoj perspektivi koja sintetizira dva suprotna pristupa u umjetničku cjelinu, koja nije očekivano tragedija, već groteska.

Posljednja priča *Kraj* odvija se u seoskoj crkvi. Narednik, iako nevjernik, na nagovor Košćejnog naručuje misu, a kad Košćejni nije zadovoljan običnom misom, pozvana je pijana povorka iz gostionice da svojim pjevanjem ostvari želju dvostruko nepostojećega lika. Upravo tako je Stasiuk i komentirao film Dariusa Jablonskoga snimljen prema *Galicijskim pričama.* Naglasio je da je priča o ljubavi, smrti i ispaštajućim lutajućim duhom osvijetljena nezemaljskim sjajem, čudesnim sjajem filma koji podsjeća na natprirodnu svjetlost.

Iako većina od petnaest priča nosi nazive svojih likova: *Juzek, Vladek, Kovač Gavran, Košćejni, Levandovski, Starica; Riđi narednik* i *Mariška,* ključ za odgonetavanje ove proze priče su *Mjesto, Kavana, Noć, Druga noć* i naravno *Kraj.* Noć u dvije priče nestvarno je vrijeme u kojem se vrag uvlači pod ljudsku kožu kao neminovnost koja se ne može izbjeći:…*jer je život najvjerojatnije varijanta grijeha, što se može zaboraviti danju, međutim noću je nemilosrdno*…

Također likove povezuje nekoliko točaka u imaginarnom selu podno Karpata, za koje kasnije saznajemo da se zove Žlobisko: kičerski uređen kiosk nakon komunističke konzumerske oskudice, oronula i daskama zakovana vijećnica koja svjedoči da je tu nekad bio i grad, stara crkva na uzvisini koja je u dijelovima otišla na restauriranje (hoće li se uopće vratiti?), seoska crkva kao mjesto gdje se odvija završna groteska i gostionica kao stalno sastajalište i utočište, mjesto u kojem su likovi izokrenuti u svojoj jednoličnosti u neku vrstu karnevalizacije u kojoj je osim stalnog opijanja moguće i ubojstvo, pripremljeni za finale koji će se odigrati u crkvi.

Nasuprot povremenih, gotovo sitnozorskih prizora, primjerice kada Janek pokreće svoje sivo, zahrđalo i iskrivljeno vozilo od mnoštva dijelova i djelića, pojavljuju se parabolični biblijski prizori oblaka kao ogledala svijeta: *Oblaci iznad Žlobiska i dalje su crtali svoje krivulje. Na trenutke, njihovi rubovi podsjećali su na vatreni udarac dlana o dlan. Međutim, posebice u vrijeme zalaska sunca, kad sunce nestaje iza horizonta i svjetlost odnosi sa zemlje sve kuće, drveće, mrtva Državna poljoprivredna dobra, nekadašnje zatvore, prolaznike i pijance, krave, motocikliste i žuti državni autotransport iz Dukle, kad kosi zraci kao magnet privlače sve vidljive stvari - tada su oblaci ogledalo svijeta i u njima se može vidjeti sve kao na velikom ekranu, kao na zemlji, također na nebu, mada to traje samo trenutak, jer je vrijeme sive boje, u obliku ptice prozračnog tijela: jedan dodir krila i počinje sumrak.*

Postmodernističkoj distanci u dokumentaristički ispričanim pričama, konkretnim i ogoljelim do nezanimljivosti kontrapunktiraju upravo ovakvi opisi, metaforični, poetski, dramatični, ponekad filozofski. Takvim postupcima Andrzej Stasiuk ostvaruje jedinstvenu prozu koja ga svrstava među najprevođenije poljske pisce.

U Hrvatskoj poznat je po prijevodima knjiga *Devet, Moja Europa, Zima* i *Na putu u Babadag.* Zahvaljujući suradnji s vrijednom i višestruko nagrađivanom prevoditeljicom s poljskoga jezika Biserkom Rajčić prikazujemo knjigu *Galicijske priče.*

Za razliku od svojih literarnih suputnika Stasiuk je imao vrlo nekonvencionalni životopis. Rođen je u Varšavi 1960. Nije završio srednju školu, a zbog dezertiranja iz vojske, bio je u zatvoru godinu dana. Prvu knjigu *Hebronski zidovi* objavio je 1992., a otada objavljuje redovito poeziju, prozu, eseje, dnevničke i putne zapise te feljtone. Nakon što je napustio Varšavu, živio je u karpatskome selu Czarne u Beskidzie Niskim na jugozapadu Poljske. Vlasnik je izdavačke kuće i rado putuje. Također kako zapisuje Biserka Rajčić: *U izboru mjesta radnje svojih priča, mjesta boravka svojih junaka, Stasiuk se razlikuje od svoje generacije koju je kritika nazvala Formacija 89. Odnosno u jeku postmodernizma, fascinacije latinoameričkom književnošću, ostaje vjeran svojim počecima, u pogledu izbora tema i forme njihova izražavanja. Najjednostavnije rečeno, izražava se mješavinom poezije i proze, lirskoga i epskoga.*

Naslov knjige upućuje nas pak na posve konkretnu zemlju, na Galiciju, na mitsku i tragičnu zemlju, ali i šaroliku, multikulturalnu, multinacionalnu – pogodnu za različite fragmentarne mitologije, bilo poljske, ukrajinske, njemačke ili židovske. Ili kako navodi prevoditeljica i autorica pogovora Biserka Rajčić: to je zemlja i etno skupine Lemka koji su nasilno deportirani poslije Drugog svjetskog rata, a njihova baština i crkve uništene. Dodala bih

da je ta zemlja živa i u hrvatskome sjećanju upravo po Krležinoj demistifikaciji sudjelovanja hrvatskih vojnika u Prvom svjetskom ratu. U sto godina zaborava, nakon što je nedavno ukrajinski kroatist Eugen Paščenko pronašao groblje hrvatskih domobrana, Zagrebačke 25. pukovnije i Karlovačke 26. u selu Glivice, i njihova su imena nestala prekrivena zemljom i zaboravom.

No *Galicijske priče* Andrzeja Stasiuka ne odvode nas u prošlost, već nas sučeljavaju s beznadnom sadašnjošću u poslijekomunističkom dijela Europe, u jugozapadnoj Poljskoj u kojoj se naziru jednako zastrašujuća prošlost i budućnost.

Ipak autoru ne možemo negirati zanimanje za drevno, seosko i provincijsko čak tradicijsko, primjerice u zamišljenoj priči o gradnji stare crkve srasle s krajolikom. Od te šarolike galicijske mitologije u pričamo pronalazimo i usputna zapažanja u mjestopisu od austrijskoga groblja do rusinskoga i brane koju su Nijemci izgradili od židovskih nadgrobnih spomenika te primjedbi da se ovdje nisu razilazili julijanski i gregorijanski kalendar.

Galicijske priče su i stvarne i izvan su stvarnosti, govore o beznačajnima, rubnima, napuštenima, izoliranima i obezličenima, a ipak o ljudskom postojanju bez osude: ironizirajući ih i karikirajući do groteske te uvodeći fantastično, autor ih oživljava u (ne)mogućnosti njihove beznadnosti.

Povratak izvorima

(Josip Palada, *Posjet izvorima*, Stajer graf, Zagreb, 2015.)

Nova knjiga *Posjet izvorima* plodnoga i svestranoga književnika Josipa Palade, samim naslovom upućuje na autorova zanimanja i forme izražavanja. Riječ je o dužim pjesmama i poemama, elegijama i odama, zapravo o sklonosti narativnome, gotovo epičnome uz snažnu gotovo urođenu liričnost i rječitost te realnu i stišanu dramatičnost.

Poema *Javke s križnih putova* prikaz je stradanja diktiran po *odobrenju svjetlosti* kako kaže autor i svjedočenju stvarnih ljudi. Kao da pjesnika vodi sveta dužnost da te priče ispjeva nakon dugih godina šutnje u neprekinutome lirskome zanosu i nadahnuću: …*osluškivao je i* čuo / strašan lepet krila / to se u granama šume / njihala sablast grobišta / neka jeziva okata *tmina.*

U poemi *Posjet izvorima* uz vješto retrospektivno fabuliranje i digresije, pjesnik uspijeva povezati različite slojeve osobnog/intimnog, obiteljskoga i povijesnoga - od antike, poganstva, kršćanstva do suvremenosti.

Palada je ispisao i niz pjesama inspiriran krajolikom. No one nisu preslika stvarnoga krajolika, iako neki stihovi svjedoče o posebnosti određenoga gorja. U pjesmi *Na putu u planine* mnogi će čitatelji prepoznati svoj zavičaj: kitnjastu vjevericu, trpku jabuku, vrijesove i jastrebove, ali ove nas pjesme, prije svega, potiču na razmišljanje: koliko živimo u suglasju s prirodom i koliko ju razumijemo. Pjesnik i njegov šešir, koji je često mokar, lutaju krajolikom otkrivajući nam zavičaj, domovinu, ali i neke bijele tišine i neprovidne tame, pitajući se: *bože što ću / kako da stanem / kad nisam / ni drvo / ni kamen.* Čitajući pjesme nadahnute krajolikom, pjesnika otkrivamo kao neumorna istraživača, ne samo vidljiva svijeta, već i onoga skrovitoga. Sjena rata, ali zatomljena slutnja i ljubavna čežnja titraju među sličicama prirode koje se izmjenjuju čas ljupke: *kitnjasta vjeverica – mrazova sestrica;* čas okrutne: *samo perje na travi / na trnju krv / bijele tišine,* a iznad njih kao da bdije krivudava linija gore, simbol snage zemlje i oblaci, naša čežnja za vječnošću. Paladin diskurs prepoznajemo u lakoći govorenja i prihvaćanju zemlje kao majke i žene te ratovanja u njihovu obranu kao časnog zadatka i časne dužnosti. Ljubav je temeljni pokretač ove poezije koja prizivajući Atenu Paladu, božicu rata, vjeruje u junake i nevine branitelje, ne nužno hrvatske, već univerzalne, što potvrđuju stihovi koji se referiraju na Termopil. Također i u odgonetavanju svjetova i njihova slojevita komplementarnoga suglasja: zemaljske konačnosti i nepoznate beskonačnosti, u metafori u kojoj su *pjesme nebeske šifre* te povratku jednoj sakramentalizaciji i antičkoj i poganskoj i kršćanskoj.

Pri tome iz kaotične zbilje pjesnik ekstrahira nešto iskonsko, rekonstruira zatomljeno arhetipsko u povratku izvorima, u povratku sakralnome koje nije institucionalno određeno oživljavajući i antičko i kršćansko i pogansko u svome civilizacijskome kontinuitetu u kojem se isprepliće i sveto i profano i duhovno i erotsko.

Zamišljajući, u poemi *Kad bi ustao Tine*, povratak velikog hrvatskoga pjesnika, Palada gorko zaključuje da se svijet nije promijenio: *Pokajnici, burgijaši, zemlji bi uperili vid zjene, / kad bi im donio na poklon, / gladna i žedna usta, kad bi im donio sebe!*

Uvodna poema *Posjet izvorima* upravo je putokaz u razumijevanje Paladine retorike koja kao da izvire negdje između književničkog (ne)programatskoga i nesputanoga panoramskoga kazivanja ili kako zaključuje autor pogovora Sead Begović: *Dakle, Palada nipošto ne vjeruje u pjesničku kombinatoriku i njezin hladan razum uz koje neki pjesnik* čitav božji dan provodi u laboratorijskom radu s jezikom. Naprotiv, u njemu se riječ lije s *jezika jer vjeruje u uzburkanu i osjetljivu dušu trenutka.*

Paladina pleonastičnost i rječitost nije puko ponavljanje, već oblik naglašavanja subjektivnosti pjesničkog iskaza u kojem pjesnik posve neformalno i spontano korespondira s tradicijom.

Kao jedinstvene pjesme suvremene hrvatske poezije, izvan postmodernističkoga hladnog odmaka pa i ironiziranja svega i svačega, navodim pjesme *Hrvatske leonide* i *Opremanje ratnika.* One sintetiziraju autorovu odanost domovini, majci i voljenoj ženi - guste u svojoj sinkronijskoj i dijakronijskoj asocijativnosti. One zaista posjeduju *punctum* koji opravdava njihov *pathos* i uzvišeni ton. Ritam *Leonida* posve je usklađen s funkcionalnim nabrajanjima i kao da oponaša koračnicu u kojoj ratovati ne znači samo pokazati snagu, već odoljeti mržnji: …*odoli izdrži / željezu nožu / vatri mržnji / ljepotu uma / mir srca / snagu pokaži*…

Lirski intonirana pjesma *Opremanje ratnika* intiman je prikaz oproštaja s voljenom ženom pred polazak u rat, dramatičan i uvjerljiv u kojem nas autor svojom intuicijom ponovno navodi na reminiscencije na neko davno junačko vrijeme u kojem je smrt imala jednako dostojanstvo kao i život. Povratak jednoj klasičnoj svevremenoj sakramentalizaciji moguće je nazrijeti u toj uvjerljivoj Paladinoj epizodi koja svjedoči o ljubavi, časti, životu i smrti.

Izbor pjesama zbirke o kojoj je riječ s razlogom započinje stihovima koji su uklesani na ploči zida na crkvenoj ogradi u Samoboru posvećenoj hrvatskim pjesnicima s čije su druge strane, arhitektonski vrlo uspješno riješeni, tiho upozoravajući natpisi poginulih ratnika samoborskoga kraja. Upravo tu uspješnu sljubljenost radosti i žalovanja, života i smrti potvrđuje spomenuti moto knjige *Povratak izvorima* Josipa Palade: *budim se / u tvome zagrljaju / dok ptica pjeva uranak / i pozdrav suncu.*

Vesna Rogulja Mart

Žene umiru tako da ostanu žive

(Natalija Miletić: Nisam, Algoritam, 2016.)

Natalija Miletić na književnoj sceni pojavljuje se kratkim pričama kojima vrlo brzo osvaja prve nagrade na natječajima *Kratka priča je ženskog roda* 2012., *Lapis Histria* 2013., *Ulaznica* 2015. Priče su joj objavljene na portalima *Afirmator* i *Kritična masa*, u časopisu *Urbani vračevi* te u elektronskom zborniku Čitanka za začitavanje. Nastupala je na *Pričiginu* i *Festivalu kulture i snova*. Kao logičan slijed u lipnju 2016. pojavljuje se zbirka priča *Nisam* u izdanju Algoritma koja je doživjela tri promocije. Prvu u Zagrebu u sklopu Festivala PRVI PROZAC NA VRH JEZIKA, drugu također u Zagrebu u Knjižnici Vladimir Nazor na književnoj večeri PIČI! PIŠI I ČITAJ, te u autoričinu rodnom Sisku.

Interesantne su prve dvije promocije na kojima se prvotno uprlo prstom u mjesto u kojemu se, prema viđenju promotora, odvijaju radnje ovih priča. Na objema je na prvo mjesto izronila tema Siska kao grada slučaja, a ne žena današnjice. Sama autorica negira važnost prepoznavanja Siska kao mjesta radnje tumačeći da slučajevi o kojima priča nisu vezani nikakvim toposom pritom ističući da je i Sisak grad u kojem ljudi sretno žive.

Zbirku čini sedamnaest priča koje su prividno cikličke kompozicije. Nisu nastale s tendencijom da postanu zbirka nego su neke imale zaseban životni put. Samostalne su priče bile: *Nisam, Bolji otrov, Kupam ga, Voštane figure, Mrtva hladna.* Objavom se stavljaju u suodnos zrcalnih priča *Nisam i Jesam* koje nisu dobile položaje prve i zadnje. Time se pojavni oblik glagola biti svodi na ne bivanje i umanjuje njegova važnost.

Prva priča *Ulica dosadnih žena* te posljednja *Nebo* stavljaju pravi tematski okvir unutar kojih autorica otkriva svijet muško-ženskih odnosa sazdanih na nerazumijevanju, neodobravanju ili nepoznavanju. Ispričane u ich-formi prividno dopuštaju čitatelju intimnost uvođenja u nečiji život, ali rečenice teku u takvom ritmu da je bilo kakvo povezivanje s likom nemoguće. Struktura rečenica nije ujednačena i time autorica stvara svoj osebujan stil. Rečenice su odsječene i podsjećaju na ritam kretanja autoričina tijela prilikom komunikacije. Ona je tada spremna naglim pokretom naizgled sve prekinuti da bi se razgovor, na opće čuđenje sugovornika, nastavio. Tako i njezine junakinje izjavljuju: Nisam. Jesam. Idem. Dolazim. Pri tome ne rješavaju svoje životne probleme nego ih samo prihvaćaju kao sastavnice života. Ne otvaraju se pred nama ženske duše nego spoznaje o nedjelovanju, spoznaje o odnosima koji su svedeni na jebanja i zajebavanja, na laži i nečije istine, a paradoksalno je da jedino u priči *Kupam ga* dobivamo čistu emociju.

Akterice ne traže izlaze iz nametnutih životnih situacija, nego se mire s njima i prihvaćaju ih kao dijelove svojih sudbina. One su tihe, pomirljive, strpljive i spremne praštati. Nisu opsjednute vlastitim fizičkim izgledom time navještaju postignuća feminizma u društvu koje uporno nameće mladost i ljepotu. Odupiru se univerzalnom izgledu do te mjere da mi zapravo ni ne znamo kako one izgledaju. No, daje nam se uvid kako one doživljavaju muškarce oko sebe. Oni su proćelavi, zdepasti, izrazito mirišljivi; oni su kafkanijanska strašila u crnim mantilima i crnim dolčevitama *(Gospođa koja…),* a mogli bi biti idealni *(Kao nacrtan)* i nije nužno da oni preuzmu inicijativu *(Kopanje)*. Posebno mjesto zaslužuju očevi predstavljeni kao bogovi koji sa svojih tronova kontroliraju kćerine živote, a o njima samima nemaju pojma *(Breakbeat)*.

Stranicu po stranicu pred nama se otvara galerija monotonih i opetovanih radnji na koje se svode njihovi životi. Ističe se mijena koju donosi nova generacija: psi nisu tako često stanovali s ljudima kao danas; kupovanje kao lijek ,,kad je meni stresno uvijek kupujem posteljinu''; hladnjak kao oglasna ploča ,,tata još nije skinuo test iz Bruxellesa s frižidera, kaže da ću jednom shvatiti''; dualitet života na facebooku ,,Danas je na mreži provela trideset minuta kao ona i pet kao on.'' I za kraj, ne manje važno, nova vjera. Žena ne vjeruje u odnose nego ,,u novac, kako bi joj makao bol iz leđa, našao bolji posao, učinio je puno spremnijom na akciju, otpornijom na ljudsku glupost, odgovornijom za sebe.'' Na taj način popunile bi praznine zajedničkog gledanja tv-a, ispraznih priča o hrani i još gorih tišina. Njihova nemoć da ih promjene premještaju njihov fokus na preuređivanje stanova. Tada su spremne osloboditi se svega suvišnog. Kontejner postaje toposom pojedinih priča. U njih se odbacuju plišane igračke, uginuli kućni ljubimci, snovi.

I ide se dalje. Žive svoje živote u imaginarnim slikama svojih idealnih brakova pitajući se: ,,Postojiš li uopće, ljubavniče moj, ili te ja zamišljam da mogu zamišljati sebe?''

Na kraju se osjećamo pritisnutima svim društvenim poniranjima koja se odvijaju u prostorima udaljenim od sjaja velegrada, zaboravljenih kulturnih vrednota, suvremenih geta i opsjednutosti vraćanja svom bolu jer žene umiru ,,tako da ostanu žive''.

Siniša Matasović

Iznad vjere i znanosti

(Zoran Antičević: 'Evanđelje tame', Matica hrvatska Pula, 2014.)

Roman koji je u studenom 2016. godine predstavljen na 68. Međunarodnom sajmu knjiga u Frankfurtu kao jedan od sedam odabranih naslova hrvatskih autora.

Za svakoga je čitatelja posebno iskustvo kada se prvi put susretne s knjigom novog, za njega još neotkrivenog autora. Zoran Antičević (1990.) svježe je ime na hrvatskoj književnoj sceni, a njegov roman *Evanđelje tame*, kako saznajemo iz priloženog biografskog zapisa, prvo mu je opsežnije prozno djelo. Već sama činjenica da je tako mlad autor zagrizao krupan zalogaj kao što je pisanje romana, govori mnogo sama po sebi. U vrijeme kada se većina hrvatskih prozaika mlađe generacije okreće pomodnoj i već pomalo zamornoj formi kratke priče, tražeći na taj način lakši i brži put ka objavi svojih prvih knjiga, Antičević se odvažno vraća romanu kao jednom od temeljnih književnih ishodišta.

Odmah je u startu jasno kako je riječ o ambiciozno zamišljenom romanu fantastičnog, pseudoznanstvenog predznaka. Strukturalno je podijeljen u četiri knjige (četiri veća poglavlja), a okruženje u kojemu se odvija radnja je apokaliptično – postkataklizma uzrokovana nejasno definiranom nuklearnom katastrofom. Opisi krajolika efektivno će nas podsjetiti na otprije upamćene ekranizirane scene u filmovima slične tematike. Dovoljno je da autor spomene oblake prašine, pustinjski pijesak, užareno sunce ili vreli povjetarac kako bismo si poprilično vjerno izmaštali prostor kojim se kreću njegovi glavni junaci. Njih je dvoje: Antonio, *stranac* podložan amneziji i mlada znanstvenica Alejandra, donedavna zaposlenica laboratorija u kojemu su vršena istraživanja s ciljem dobivanja umjetnih morfogenetičkih polja i stvaranja *novog Svetog trojstva*. Upoznaju se u bolnici, gdje Alejandra leži u teškom zdravstvenom stanju i jedva se održava na životu. Ispostavi se kako Antonio posjeduje posebne iscjeliteljske moći, pomogne Alejandri, i time nas autor postepeno uvodi u svijet fantazije premrežem mitološkim, antičkim, pa čak i biblijskim motivima, odnosno likovima: sam Bog, Lucifer, Zeus, Eros, Lilith, Afrodita itd. Premda ih Antičević izravno ne etiketira, promoćurniji će čitatelji u spomenutim likovima prepoznati stanovitu simboliku i poveznicu s realnim ljudima i organizacijama prisutnima ne samo u granicama hrvatskog društva, već i u širem radijusu svjetskoga poretka.

Roman će se prosječnom čitatelju isprva učiniti pomalo pretencioznim, međutim, Antičević će se toga utega malo-pomalo otresti kako radnja odmiče. Nekoliko je razloga kojima to može zahvaliti, a oni se prvenstveno očituju kroz njegovu providnost u načinu iznošenju mišljenja i zaključaka. Jedna od temeljnih karakteristika *Evanđelja tame* počiva na snažnim, upečatljivim izrekama, mudrostima i tezama, od kojih su mnoge istodobno krajnje provokativne, škakljive, a neke idu toliko daleko, pa se ne treba začuditi ukoliko ih pojedinci dožive pod lepezom onoga što se pojednostavljeno naziva teorijama zavjere/urote. Međutim, Antičevića u takvoj korelaciji postavki spašava njegova jasno izražena spisateljska lucidnost, koju ispoljava jednostavnim i efikasnim alatom: sve ove netom pobrojane pretpostavke provlači kroz formu dijaloga vođenog između svojih likova. Nijednu neprovjerenu, nedokazivu, 'rubnu' tvrdnju ili insinuaciju ne iznosi iz rakursa pripovjedača i tog se principa inteligentno pridržava tokom cijeloga romana. Također je zgodno detektirati kako je kompletan dijaloški okvir romana ispisan u kurzivu, kao dodatni dokaz da je autor itekako svjestan svoje nezahvalne pozicije, jer progovara o onim temama i društvenim anomalijama o kojima se libe pisati i znatno afirmiraniji, zreliji pisci.

S aspekta izvedbe teksta, indikativne su još neke karakteristike. Antičević je bezbolno umakao jednoj od čestih zamki tipičnoj za mlade autore, a to je optrećivanje radnje prevelikim brojem likova. U *Evanđelju tame* okosnicu svih rasprava i događaja čine Antonio i Alejandra kao glavni protagonisti romana te još jedan ili maksimalno dva sporedna lika. U prvoj knjizi to su Helena i Saladin, zatim se u drugoj knjizi pojavljuje Vladimir, kasnije psiholog i policijski inspektor. Nadalje, zadivljujuća je autorova sposobnost da u svega četiri-pet jezgrovitih rečenica ispriča gotovo cijelu životnu priču nekoga od svojih junaka. Ono za što mnogim prozaicima ne bi dostajalo niti nekoliko kartica teksta, on donosi precizno, u kratkim crtama. Ogledni je primjer dio teksta iz prve knjige koji govori o Alejandri, citiram: *"Na tren je*

čvrsto stisnula kapke kao da želi nešto istisnuti iz sebe. Prisjetila se kobne noći svoje druge obljetnice braka, koju je provela sama u studentskom stanu, budući da je suprug bio na policijskoj dužnosti. Iz sna ju je iščupao telefon. Tužan glas suprugovog partnera koji joj je govorio kako je njezin voljeni zadobio tri metka u prsni koš, rascijepao joj je život.''

Općenito je stil pisanja Zorana Antičevića lišen suvišnih monologa i čvorova, a obiluje poetičnim crticama i živopisnim, ponekada i uvrnutim metaforama, probavljivima za ovakvu vrstu proze i atmosfere prisutne u romanu: ''*... kao da joj se grob uvukao pod zube...''*, *''...Alejandri se kamen doimao poput majke što nosi mrtvi fetus...''*. Iskusniji će mu kolege romanopisci vjerojatno predbaciti činjenicu, da se pojedini događaji u romanu prebrzo i, u neku ruku nedovršeno, nadograđuju jedan na drugi, ali time je istodobno dobio na protočnosti teksta, što će omogućiti lakše snalaženje u romanu i onim čitateljima koji nisu nužno ljubitelji fantastike i mitologije. Secirajući arhitekturu teksta, uočljiva su i pojedina mjesta koja bi iziskivala još daljnju doradu i 'rasvijetljavanje' detalja, ali njihova je učestalost zanemariva. Važniji su izvorni spisateljski talent i zdrava perspektiva autora.

Naposljetku je od nemale važnosti apostrofirati još jednu autorovu osobinu koja ga izdvaja iz učmalosti proznog pisma ostalih mlađih kolega zastupljenih na hrvatskoj sceni: Zoran Antičević u svom romanu *Evanđelje tame* izdigao se iznad prevladavajućih dnevno-političkih, prizemnih tema, koje bismo, u grubim crtama, mogli smjestiti unutar prepoznatljivog stiha popularne glazbene skupine TBF: ''... čiji je stari bija ustaša, a čiji partizan...''. Sve ako se u budućnosti ova konstatacija i naruši kroz nadolazeće naslove ovoga intrigantnog autora, u ovom ju je trenutku njegovog razvoja vrijedno pohvaliti.

"Sisak? Zapravo za sve je kriv Sisak! Rodio sam se na obali Kupe. Tamo, poznato je svima, djetinjstva prolaze u čeprkanju po Kupinom pješčanom dnu, u kupanju na Kupinim valovima, u ronjenju i izronjavanju zagonetnog grumenja pozelenjelog od bakrene patine. A ona je bila moj prvi susret s tajnom likovnih prikaza u metalnoj pločici bakra, to je ono što je razbuktalo moju maštu i zauvijek me zarazilo tajnovitošću odgovora na pitanje - kako je moguće stvoriti lik na tako malom prostoru kao što je bakrena pločica?"

Želimir Janeš